

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXXI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СXXXI

131

ЛЬВІВ 1921

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

~~MITTEILUNGEN~~ DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BAND CXXXI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СXXXI

Львів 1921

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Зміст СХХХІ тому.

1. Українські народні думи у відношеню до пісень, віршів і похоронних голосінь. [Продовжене.] Написав Філярет Колесса с. 1—63
 2. »Владиміръ« Теофана Прокоповича. [Продовжене.] Написав Ярослав Гординський с. 65—122
 3. Львівське „Studium Ruthenum“. Написав Амврозій Андрохович с. 123—195
 4. Павло Леонтович (Павло з Щуткова). Написав Кирило Студинський с. 197—229
 5. Українські традиції про походження Костюшка. Написав Василь Щурат с. 231—247
 6. Двоязычні тексти українських пісень XVIII ст. Подав Василь Щурат с. 249—254
-
-

Inhalt des CXXXI Bandes.

1. Die Dumen der Ukrainer in ihrer Beziehung zu den Liedern, Versen und Totenklagen [Fortsetzung] — von Philaret Kolessa S. 1—63
 2. „Vladimir“ des Theophan Prokopovyč [Fortsetzung] — von Jaroslav Hordynskýj S. 65—122
 3. „Studium Ruthenum“ in Lemberg. — von Ambrosius Androchovyč S. 123—195
 4. Paul Leontovyč (Paul von Ščutkiv) — von Cyril Studynskýj S. 197—229
 5. Ukrainische Traditionen über die Abstammung Kosciuszko's — von Vassyl Ščurat S. 231—247
 6. Zweisprachige Texte der ukrainischen Lieder im XVIII Jahrh. — von Vassyl Ščurat S. 249—254
-
-

Українські народні думи

у відношенню до пісень, віршів і похоронних голосінь.

Написав *Філярет Колесса*.

II.

Думи і пісні по своїому змістови.

Думи і пісні, хоч як розходять ся із собою у формі, всеж таки розцвіли на ґрунті одноїж історичної й поетичної традиції, бож се дві галузи української народньої поезії, що виростили з одного пня: відси й береть ся їх тісне споріднене у змісті і поетичному вислові. Однакож спільність мотивів, із піснями помічаємо головню у думах давнійшої формації, підчас коли думи про Хмельниччину стоять уже дальше від пісень; замітна річ, що взагалі так мало пісень про повстанє Хмельницького переховало ся в народній пам'яті, хоч то був рух, що охоплював народні маси майже на цілому просторі української території.

Боротьба з Турками й Татарами дала основу не лиш великому числу народніх пісень, але й переважній частині дум старшої верстви. В сій групі пісні про татарську й турецьку неволю так само, як і анальоґічні думи зачисляють ся до найстарших. Сюди належить пісня про дівку-бранку, що опинивши ся в татарській неволі, передає звістку батькови:

Плинь же, плинь же, дрібне листє,
До моего тата в гості,
Нехай тато не сумує,
Най ми посаг не готує;
Ой, вжеж бо я посаг мала
Під явором зелененьким,
Тай з Турчином молоденьким,
Із Турчином, Арабином,
Тай з нещирим Татариним.

(Ант. Др. И. П. I. 135. Порівн. Чубинський, Труды V, 947, ч. 26).

Ся пісня живо нагадує думу про Марусю Богуславку, що пересилає батькам зовсім подібну звістку, ревітуючи із усяких заходів о викуп:

...Тільки прошу я вас, одного города Богуслава не мпняйте,
 Мойому батьку й матері знати давайте,
 Та нехай мій батько добре дбає,
 Гуртів великих, маєтків нехай не збуває,
 Великих скарбів не збірає,
 Та нехай мене, дівки-бранки,
 Марусі, попівни Богуславки,
 З неволі не викупає;
 Бо вже я потурчилась, побусурменилась,
 Для роскоши турецької,
 Для лакоинства нещастного! (Ан. Др. И. П. I. 232—3)

До того самого круга належить пісня про три попівни в турецькій неволі: одну гнали „попри коні на ремені“, другу „попри возі на мотузі“, а третю, певно найкращу, везли „в чорній мажі“ (Ан. Др. И. П. I. 86, Головацький: Народ. п'єсни I. 49, Жет. Паулі: Pieśni ludu ruskiego w Galicyi I. 170); в сій пісні маємо неначе вступну картину до історії попівни Марусі Богуславки.

Народня пісня, у якій козак звертаєть ся по черзі до батька, матері, брата сестри і милої з просьбою о викуп з тяжкої неволі, витворила ся мабуть також на основі татарських і турецьких нападів (Ан. Др. И. П. 104); на давнину сеї пісні вказує також її схематичний колядковий уклад:

Ой, що в полі за димове?
 Сидить козак у неволі.
 Ой, сидить він, тяжко диме,
 До батенька листи пише:
 Най сї тато та змилує,
 Най мя звідси викупує. (Ан. Др. И. П. I. 102.)¹⁾

Подібна просьба козака до батьків о викуп з турецької каторги послужила темою звісного „плачу невольника“ (Ан. Др. И. П. I. 93—5):

...Нехай отець і матуся
 Мою пригоду козацькою знають,
 Статки, маєтки збувають,
 Великі скарби собирають, —
 Головоньку козацькою із тяжкої неволі визволяють!

Одною з тих ниток, що звязують думи з піснями сеї групи є також мотиви про навертане невольника на ієсам, герде відки-

¹⁾ Порівн. В. Гнатюк: Колядки і щедрівки. Етн. Зб. XXXVI. 68.

нене спокусливої пропозиції і покаране героя, що так гарно оспівані в думі про Самійла Кішку; усі ті моменти зазначені в пісні про Байду, зв'язаній у деяких пізнійших варіантах із іменем князя Дмитра Вишневецького. Та уже Антонович і Драгоманів у своєму виданню пісень (I 158) признали основу сеї пісні багато старшою від історії Вишневецького; сей погляд потверджується у новітніх часах розвідкою М. Халанського: „Малорусская дума про Байду“¹⁾, що вказує на анальоґічні теми у старинних південно-словянських піснях. Халанській наводить ось які південно-словянські паралелі до згаданої пісні: 1) болгарську пісню про Кулевича бана і Марка та 2) сербську пісню про Секулу, що особливо близько підходить до пісні про Байду також розміром 4+6; в обох основним мотивом є подвиг героя, що прославив християнську віру а понизив Турків та іслам, погордив багатством, славою і почестями, які йому жертвував султан за ціну відступлення від своєї віри. Отже нема сумніву, що пісня про Байду старша від згаданої думи з анальоґічними мотивами, яка відноситься уже до XVII. в.

В пісні сам „цар турецький“ підмовляє Байду, щоб потурчив ся, обіцяючи йому за те свою дочку за жінку та пановане на Україні:

Ой, ти Байдо, ти славнесенький,
 Будь мені лицар та вірнесенький! •
 Возьми в мене царівночку,
 Будеш паном на всю Україночку“.

В думі кляшник галерський, Ляш (Ілля) Бутурлак, названий згідно „недовірком християнським“, намовляє гетьмана до потоптаня своєї віри та обіцяє йому за те велику ласку в Алкана пані:

„Добро ти учини,
 Віру християнську під носі підтопчи,
 Хрест на собі поламни!
 Аще будеш віру християнську під носі топтати,
 Будеш у нашого пана молодого за рідного брата пробувати“.

(Ан. Др. И. П. I. 211).

Та оба лицарі гордо відкидують спокусливу пропозицію майже тими самими словами; у пісні:

„Твоя, царю, віра проклятая,
 Твоя царівночка поганая“.

¹⁾ „Почесть, сборникъ статей по славяновѣдѣнію“. Харьковъ 1908.

У думі:

„Ой, Ляше Бутурлаче, сотнику переяславський,
Недовірку християнський!
Бодай же ти того не дождав,
Щоб я віру християнську під носі топтав!
Хоч буду до смерті біду та неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську покладати.
Ваша віра погана,
Земля проклята!“

Що відмові наступає строге покаране лицаря: Байду каже султан зачепити за гак, Кішку Самійла затинає Бутурлак у щоку та заповідає йому знущання „паче всіх невольників“. Се зближене напроваджує на здогад, що у склад сеї думи увійшли дуже давні мотиви, які опісля получено з оповіданем про визволене бранців, звісним із італійської брошури з 1643 р.¹⁾ та силою епічної концентрації звязано з особою Самійла Кішки, заслуженого старшини запорозького з 1599—1601 рр.

Та сама тема про навертане козака на іслам повторюєть ся іще в пісні про Івана Богуславця, звісній лише з одинокого попсованого запису у Антоновича—Драгоманова (И. П. I. 241). Тут „пані Кізлевська“ намовляє Богуславця:

„Покидай же, Іванче Богуславче.
Віру свою християнськую під ноги
А воспріймай нашу бусурманську в руки,
Да будем пити-гуляти,
Мене за тебе пропивати“.

Богуславець подібно як Самійло Кішка і Байда з погордою відклонює спокусу:

„Да бодайже, пані Кізлевська,
Віра бусурманська.
Да не дождала того говорити,
Щоб я свою віру християнськую
Під ноги підтоптав,
А твою бусурманськую
На руки воспрівав“.

За те й веліла Туркєня покарати Богуславця:

¹⁾ Науменко: „Происхождение малороссійской думы о Самуилѣ Кошкѣ“. Киев. Стар. 1883. VI. 212—33. Др. І. Франко: Студії над укр. народ. піснями, 245—7. М. Грушевський: Історія України-Руси VI, ч. I, 246—52, ч. II, 276—7.

Да звяжіть йому руки сирюю сирцею,
Да положить його перед праведним сонечком.

Однакож Богуславець не видержав тяжкої проби.

При спільності мотивів помітна подібність вислову в тій пісні і в думі про Самійла Кішку.

В думі про Івана Богуславця (звісній також лише в одиночному варіанті по виданку Житецького „Мысли“ 221—4) „пані Кізлевська“ намовляє козака подібними словами, як цар турецький Байду:

„Іванче Богуславче!

Колиб ти свою віру християнську поломав
А нашу бусурманську на себе брав,
Ужеб ти в городі Козлові пановав“.

Султан обіцяє Байді свою дочку, а кізлевська туркеня сама віддає свою руку Богуславцеві, котрий і дасть ся на підмову. Одначе в думі про Богуславця головна вага звернена на визволене бранців (подібно як у думі про Марусю Богуславку) і на утечу та пімсту Богуславця, що також нагадує пімсту Байди. Сею думою мабуть і покористував ся автор „Історіи Руссовъ“ у своєму оповіданю про військового кесаря Богуславця, будьто би полоненого Турками 1583 р. при городі Козлові, що описля визволив ся при допомозі жінки паші турецького Семіри та утік із нею на Україну (Ан. Др. И. П. I. 243).

До того самого круга старинних пісень про турецьку неволю треба зачислити також пісню про пізнане матері невольниці потурченою дочкою (Ан. Др. И. П. I. 286—96, Головацький: Народ. пісни I. 42—3, Жетота Паулі: Pieśni ludu guskiego w Galicyi I. 166), яка стараєть ся прихилити матір до Турків обіцянкою панования:

„Мати моя, мила мати!

Скидай з себе тії лати,

Возьми дорогії шати,

Будеш з нами панувати“.

„Ліпші мої вбогі лати,

Ніж дорогі твої шати;

Я не хочу панувати,

Пійду в свій край загибати“.

Отсе понехане турецької роскоші для свободи хочби й серед бідованя у рідному краю живо нагадує закінчене думи про Сокола:

„Ей, сокола моє бездольне, безродне!

Лучче ми будем по полю літати.“

Та собі живности доставати,
А нїж у тяжкій неволї
У панїв проживати.

Ей, тож у панїв єсть що пити і їсти,
Та тільки не вілен світ по світу походити“.

(Записки Юго-Зап. Отд. И. Р. Г. Общ. 1874, I, 16—18..

Лицарські вчинки і горді, свободолюбні слова Самійла Кішки, Байдн, безіменної матері героїні і батька-сокола, оспівані в творах української народньої поезії, вказують на свідоме змаганє до свободи у широких масах народніх, горячу, безкорисну любов для рідного краю та велике привязанє до своєї віри і народности, для яких українські герої готові були поносити найтяжші жертви і муки; впрочїм визвольні змаганя українського народу засвідчує проречисто уся історія козаччини.

Окрему групу, споріднену у мотивах із думами творять пісні про відїзд козака і його прощанє з матірю і з сестрами. В одних варіантах „мати сина проганяє“ (Максимович, Укр. народ. пїсни 1834, 137, Чубинський, „Труды“ V, 890, ч. 460), в інших, що починають ся звичайною строфою:

„Ой мала вдова сина сокола,
Вигодовала, в військо оддала“.

(Максимович, Сборн. у. п. 1849, 107—8; Головацький, Народ. нїс. I. 24—5, Жегота Паулі: Pieśni ludu ruskiego w Galicyi 1839, II, 53; Чубинський, Труды V, 907) —

удова виправляє сина на війну та благословить його при відходї. В дальших частях пісні зазначають ся отї три моменти: 1) козака випроважають три сестри; 2) наймолодша сестра (в декотрих варіантах мати), прощаючись випитує козака, коли сподївається ся вернути домів; 3) козак відповідає алегорїєю про сіяне піску або плаване каменя та тонєнє павиного піря, у якій щемить сумне прочутє вічної розлуки:

Вар. а) Старша сестра коня веде,
А підстарша зброю несе,
А меньшая випитує:
Коли, брате, з війська прийдеш?

(Максимович: Укр. нар. пїс. 1834, 137. Пор. Чубинський, Труды V. 890).

Вар. б) Ой, старша сестра коня сїдала,
А середуша хустку качала,
А наймолодша шаблю подала,
Як подавала, тай промовляла:

„Ой, брате милий, брате Василю!
Колиж ти прийдеш до нас в гостину?“

(Головацький, Н. п. I, 24—5. Пор. *ibid.* III, 12, ч. 9; Ж. Паулі: Р. I. г. II, 53).

Вар. в) Ой, старша сестра коня сідлала
А середуща хустку качала,
А наймолодша випроважала,
А мати його випитовала:
„Сину мій, коли прийдеш до нас?“

(Максимович, Сбор. у. п. 1849, 107—8, Чубинський, „Труды“, V, 907).

Козак відповідає:

У вар. а): „Візьми, сестро, піску жменю,
Посій його на каменю,
Ходи к йому зівовками,
Поливай його снізоньками:
Коли, сестро, пісок зійде,
Тоді брат твій з війська прийде“.

У вар. в): „Тоді я, нене, приїду до вас.
Як навине піре на спід потоне
А млиновий камінь на верх вплине“.

Усі три згадані моменти ширше розвинені в думі про
вдівця козака¹⁾:

То старша сестра коненька виводить,
А середульша зброю виносить,
Що найменьша ридає.
Словами промовляє:
„Із якої тебе, брате,
Сторононьки ждати?“

Що арианту Житецького:

Брате мій милий,
К голубоньку сивий!
Клиж ти будеш до нас в гості прибувати?
Взіля тебе, брате, виглядати?“

¹⁾ Декотрзрішні сеї думи по виданю Максимовича 1834, 61—2, укладають ся у розмір 4+4+6. Ж. Паулі (Р. I. г. II, 31—2) перейняв сю думу дословн від Максимовича, додаючи від себе деякі зовсім не влучні поправки. Закревський усю думу переробив на пісню у розмірі 4+4+6, як показує невдатні й неумістні повторення і деякі незвичайні слова, н. пр. „в чі“ у значіню — на чужині.

Козак відповідає:

„Возьми ти, сестро, жовтого піску,
Да посій ти, сестро, на білому камені:
Коли буде жовтий пісок виростати,
Зеленим барвінком камінь устилати,
В той час буду, сестро, до вас прибувати!“

(Максимович: Сборн. у. п. 1849. 7—8. Порівн. варіант В. Горленка: Київ. Стар. 1882. XII, 490; Житецького: „Мысли“ 183).

Загальна схема пісні про виїзд вдовиченка на війну, а особливо закінчене декотрих її варіантів сходиться близько із думою про Коновченка в отсих моментах: 1) поворот війська з конем убитого козака, 2) вижидане й розпитуване матери та 3) сповіщене її про смерть сина.

Вар. в): Вийшла на гору: ой всі полки йдуть;
То мого сина коника ведуть.
Питали вони всеї старшини:
Чи не бачили сина сокола?
Чи не той твій син, що сім полків вбив,
За восьмим полком голову схилив?
Возуля літала над ним куючи,
А коники ржали його везучи,
Колеса скрипіли під ним котючись,
Служеньки плакали за ним ідучи.

Вар. б): Вийшла сестричка на круту гору
Та гляне очком на край Дунаю:
Аж там козаки куповьками йдуть,
Брата Василя коника ведуть.
„Ой ви козаки, ви шалівіри,
Де-сьте ви мого братенька діли?“
(Дальше, як у вар. в).

В думі про Коновченка мати так само вижидає повороту сина з козацьким військом та розпитує за ним у старшини, а козаки ведуть коня убитого вдовиченка, що вславився в бою з Турками; вони й сповіщають удову про смерть сина алегоричним способом, так само, як у аналогічних піснях народніх про смерть козака:

За тим візком кінь лицарський,
Веде коня хлоп козацький.
Держить в руці спис довгенький,
А у другій меч ясенський,
Ой, ще з меча і кров тече,
Що Михайлі мати плаче.

(Закревський: Старосвітській бандуриста I. 85. Порівн. Головацький: Нар. півс. I, 23—4).

Той сам образ стрічаємо і в думі про Коновченка по вар. Максимовича: Укр. нар. п'єс. 1834, 56—7:

Перва сотня наступає,
Вдова сина не видає.
Друга сотня вступа,
Сам хорунжій попереду йде,
Два козаки козацького коня на поводях веде.
Вдова тес забачала,
Жалібніі слова промовляла.
Слави смерті сина свого питала.

Закінчене думи про Коновченка алегоричними образами смерти живо нагадує народню пісню про вбитого козака і його коня, що заносить звістку до матери убитого:

Не плач, мати, не жури ся.
Уже твій син оженив ся.
Та взяв собі Подолянку (вар.: паняночку)
В чистім полі жовту ямку (вар.: журавочку).

Тут знову вилетена звісна загадка про сіяне піску:

Возьми, мати, піску жменю,
Посій його на каменю:
Ой, коли той пісок зійде,
Тоді твій син в війська прийде.

(Чубинський: Труды V, 941. Порівн. Ан. Др. II. II. I, 270).

В иншому варіанті ся пісня має ось яке закінчене:

Та не кажи, коню, що я вбив ся,
А скажи, коню, що женив ся:
Та поняв собі паняночку,
В чистім полі земляночку,
Що куди вітер не віє
А сонечко не гріє,
Без віконць, без дверець,
Там спить твій син молодець.

(Чубинський: Труды V, 942; *ibid.* варіанти В, Г, Д, Е, Ж, З, И, I, ст. 942—5. Порівн. пісню про утоненє новобранця. Етн. Зб. XI. 276.)

Зовсім подібне й закінчене висше згаданой пісні про смерть козака (по вар. Закревського: Старосв'єтс. бандуриста I, 85—6):

На що, мати, страву дбати?
Греба дощок добувати,
Хоромину будувати;
Дай три доски кленові,
Четвертую соснову:

Без двір хата, без віконць,
Бо вже прийшов йому кінець.

І в думі про Коновченка стрічаємо ті самі алегоричні образи;
вдові приснив ся зловіщий сон:

....„Що видить ся, — мій син в війні оженив ся,
Поняв собі жену Туркеню, горду та пишну,
В зеленім сукні, під білими позументами“.

(Житецький: „Мысли“ 218).

Козаки відповідають удові:

...Ужеж тепер він і в військо не ходить,
Ніякої податі не дає —
„Ніхто в козацький угол не стукає“.

(Метлинський: Народ. юж.-русс. п'єс. 1854, 423).

Вдова, поминаячи свого сина

Всіх козаків як бояр даровала;
Давала рушники ткані і вишивані
Заразом похорони і весілля одправляла.

(Житецький: „Мысли“ 218—20).

Усі ті порівняння: смерть — весіле, могила — дружина або нова хата, дуже старинні, приходять також в похоронних голосіннях а по часті і в „Слові о полку Ігоревім“ та вказують на давнину дотичних пісень, з яких перейшли вони і в думи.

В думі про утечу братів з Азова зображена самотна смерть козака, якого оплакує зозуля, що й передає сумну звістку родичам: се картина добре звісна із старинних пісень народніх, що послужила взірцем для думи. Сюди належить своїм змістом також дума про смерть козака на Кодимській долині і про Федора Безрідного, яких мотиви знаходимо розкидані у аналогічних піснях народніх (Порівн. Чубинський: Труды V, 943, Ан. Др. И. П. I, 270, пісня про умираючого козака і коня).

Лірична рефлексія із думи про Азівських братів:

Ой, голово, голово козацькая, молодецькая!
Сеж ти ні допила, ні доїла,
А ні хороше не сходила...
А довело ся валяти ся,
Звіру птиці на поталу подати ся...

(Записки юго-зап. отд. И. Р. Т. Общ. 1874, I, 10).

піднімаєть ся не раз у давних лірично-побутових піснях¹⁾. Дума про утечу братів з Азова має ще й інші дрібні риси спільні із піснями:

Дума: За кінними біжить-підбігає,
Чорний пожар під білі ноги підпадає,
Кров сліди заливає. (Ан. Др. II. П. I 113).

Пісня: Та пожар ноги Непривни подпіка,
Горяча кров її слідок залива.
(Чубинський: Труды V, 893)

Пісок пальці розідає,
Кровця пукки заливає (Ан. Др. II. П. I, 86).

Також декотрі навчаючі думи мають свої прототипи в акадольічних піснях народніх; сюди належить поперед усього дума про удову й невдячних синів, що з малими змінами розводить ту саму основну тему, яка оспівана у звійній ліричній пісні. Особливою повнотою визначаєть ся заміщений у збірці В. Гнатюка „Лірники“ (Етн. Збірник I.) варіант сеї пісні, яким ми й користуємо ся для порівняня з думою, щоб виказати спільну основу.

Причина прогнання матері у пісні і в думі однакова: вдовин син — у думі три вдовиченки — стидають ся бідної матері перед знатними, богатыми гістьми. В пісні і в думі вдова жадуєть ся, що усю свою силу витратила на підгодоване дітей, від яких сподівала ся підпори на старі літа та діждала ся чорної невдячності. Прогнана мати шукає собі притулку в чужому домі. На недобрех синів спадають різні нещастя, як кара Божа за їх великий гріх супроти матері. В слід за сим сини відшукують матір, благають о прощєне та просять її вернути до дому, обіцяючи належний пошанівок до смерті. Пісня і дума кінчать ся на укою про шанованє матері. Як близько сходять ся обі редакції у поетичному вислові, нехай покаже отсе зіставленє акадольічних уступів пісні і думи:

¹⁾ М. Возняк: „Матеріяли до історії української пісні і вірші“, I. Українсько-руський Архив IX, 14:

Чи я впила, чи я віла,
Ой, чи хороше схсдила?
На серденьку тугу маю.
Сльозоньками сби вбливаю. Порівн. *ibid.* 24, ч. 25.

...„Ни грім на ть, сину, вдарив,
Сльози мої на ть впали.
Бо я тибє згодувача“ і т. д.

А друга хуртовина
Скотину поморила,
А третя хуртовина
У полі й у домі
Та хліб побила
А нічого в полі й у домі
Не й останвила.

...Ходиж, мати, вже до мени,
Буде тобі добри в мени.
Яж тьн буду шановати
І в слабости доглядати;
При смерти тра твої бути
І по смерти спомянути.

...„Ой, ідиж ти, ненько,
До нас проживати!
Будем тепер дітїй научати,
Жінок спиняти,
Тебе за рідну неньку по-
[читати“.

(Матеріяли до укр. етнол. XIII, 170).

При отсій майже дословній згідности аналогічних уступів пісні і думи — у самому переведеню й освітленю основної теми виявляють ся між піснею і думою значні різниці, з яких найкраще відко відмінний характер тих обох родів народньої поезії. В пісні син проганяє матір удову, в думі роблять се три сини, між котрими поведена й деяка різниця, подібно як у інших думках, де виступають три брати: найтяжша є вина найстаршого, у наймолодшого найбільше людського почування. Пісня впроваджує нас відразу в осередок події, зачинаючи від прогнання матері з дому; дума описує на вступі горюване удови з дрібними дітьми, заки вона їх „возростила, до розума подоводила, дома їм построїла і їх подружила“. Відтак дума подає докладніше причини прогнання: мати синам „не вдобна, проти діла не способна“; сини немов боять ся, щоб вона їх дітїй не оскорбляла, жінок не зневажала. З проклинами випихають сини із двора стару матір, вонаж за сльозами „стежечки не бачить, потикаєть ся“, що дає привід синам до насмішок. Усіх тих реалістичних подробиць, що так ярко характеризують дієві особи, не згадує пісня; те саме помічаємо і в дальшому описі подій. В пісні прогнана мати стрічаєть ся з дочкою, яка не може її до себе прийняти, бо має лихого мужа. В думі удова знаходить притулок у чужих людей, які її шанують, неначе рідну матір. В пісні кара Бога спадає на синів безпосередно після прогнання матері. В думі удова кільканийцять літ проживає спокійно між чужими людьми, поки різні невгоди, нещастя і поговір та насмішки чужих людей не доведи синів до опам'ятаня: порадившись із собою вони рішають переблагати матір. Вдова урочисто прощає си-

нам, чим неначе здіймає свій проклін та привертає їм давнє щастє; по одним варіантам думи вона вертає назад до дому, по иншим остаєть ся й дальше жити у чужому домі. Ми не притягаємо до отсих виводів усіх варіантів пісні і думи, щоб не забирати таким зіставленем надто багато місця, коли і без того спорідненє яснє. З тих самих причин не переводимо докладного порівняня між иншими піснями й думами, що споріднені з собою, бо вже сей один типовий примір показує наглядно, які ріжницї є між піснею і думою в обробленю анальоїчної теми чи мотиву: піснею характеризує звязкість і схематичність, — дума визначаєть ся повнотою опису, ширшим мотивованєм вчинків, взагалі поглубленєм і більш артистичним розвиненєм пісенного засновку.

Так само й мотиви думи про сестру і брата знаходимо розкинуті у піснях¹⁾, н. пр.:

Тяжко жити сиротині,
Сиротині на чужині,
Що ні роду, ні родини,
Ані вірної дружини. (Чубинський: Труды V, 445).

Вийду за ворота,
Стану як сирота,
Хоч хто йде, — минає,
Мене не займає.
За тим мене не займає,
Що роду не має. (Ibid. 416, ч. 30).

Ой, як тяжко каменеві під воду плинути,
А ще тяжче сиротонці на чужині жити. (Ibid. 480, ч. 70).

Вітронько не віє,
Гілля не колише,
Тільки і поради
На чужій стороні.
Що брат листи пише:
„Сестро моя, сестро,
Сестро дорогая!
Чи привикла, сестро,
На чужині жити?“
— „Ой, брате мій, брате,
Ой, хоч не привикла,
Треба привикати,

Коли уродила
Нещастная мати.
Од роду далеко,
Ніким наказати;
Хоч по шию в воду,
Та до свого роду...
Хоча й обмочу ся,
В роду обсушу ся,
Так з своїм родом
Та повидаю ся“.
(Ibid. 474, ч. 59).

¹⁾ Порівн. Чубинський: „Труды“, V, 447, ч. 11; 448, ч. 12; 450, ч. 19; 451, ч. 20; 462, ч. 36 А.; 464, ч. 41; 466, ч. 44; 472, ч. 56; 927, ч. 487.

Так само й сестра у думі, „пишучи листи“ та посылаючи поклін до брата „із чужої сторони“, оплакує свою сирітську долю; гірке самотнє житє „на чужій чужині“ з далека від роду, де ніхто її не займає і не привітає, порівнює вона із підніманєм важкого каменя із сирої землі. (Матер. до укр. етн. XIV, 190—2).

Деякі з пісень про сестру-сироту своїм змістом цілком покривають ся з думою, н. пр.:

Не сизая голубонька в темнім лузі кувала,	4+4+7
Не дрібная да пташечка в садочку щebetала:	4+4+7
Тож сестриця з братом з далі розмовляла,	6+6
Вона йому низенький поклон посилала:	4+3+6
Прилинь з чужої сторонки, братіку мій милий!	5+3+6
Прилинь, прилинь ти до мене, як голубе свий!	4+4+6
Порадь мене мій братіку, в чужій сторонині,	4+4+6
Ой, як мені проживати при лихі годні!	4+4+6
„Сестро моя-ріднесенька ой як рідна мати!	4+4+6
Ти голубко сизенькая, як мені перебувати:	4+4+7
За лісами, за степами тебе не видати,	4+4+6
І бистренькими водами до тебе не перепливати“.	5+6+6
„Через темні ліси ясеним соколоньком,	6+6
Через бистрі води білим лебедоньком,	6+6
Через степи далекий перепелком лети,	4+4+6
На моім подвірю голубоньком пади!“	6+6

(Ibid. 928—9).

Ся пісня виказує у переважній частині віршів розмір 4+4+6; у першій половині пісенного стиха число складів і положенє цезури подекуди хитаєть ся, у другому півстихови звляють ся й семискладові групи на місці шестискладових; взагалі ритмічна будова сеї пісні доволі неправильна (мабуть попсована) і не можна мати певности, чи в сьому випадку не маємо перед собою штучної парафрази думи про сестру і брата.

Усі думи навчаючого змісту звязує в одну групу провідна ідея про святість і нерозривність родових звязків, яких ніщо не годно заступити чоловікови, про значінє батьківського й матиного благословеня, та страшні наслідки проклону. Чим глибше сягнемо в старовину, тим сильнійшу знайдемо віру в силу слова, що самим уже висказанєм може спричинювати бажаний наслідок. На такій вірі-основують ся давні заговори й зашептуня, що безперечно сягають поганських часів, а також величальні пісні, особливо колядки й щедрівки з жєданями доброго урожаю, напророчуванєм весіля.

і т. п.¹⁾). Отже бачимо, що з того погляду знаходимо для дум навчаючого змісту ідейну основу у найстарших творах української словесности.

Замітна річ, що пісні споріднені з думами належать переважно до дуже давних і розширених по всій українській території, а їх найкрасші і найповніші варіанти походять майже усі з Галичини, куди по всякій правдоподібности не доходили думи, отже й не могли тут послужити взірцями для пісень. Се між иншим дає нам також основу до твердження, що означені пісні старші від дум і що творці дум давнішої формації користувалися не лиш поетичним висловом, але також мотивами і готовими образами, виробленими заздалегідь у піснях. До сего погляду склонює нас також старинність деяких спільних мотивів і їх поширене в давних південно-словянських піснях (н. пр. мотив про пімсту Байди). До тогож у думах, як се вже в горі сказано, — згадані теми розвинені ширше ніж у піснях: усе те промовляє за їх первісним обробленем у пісенній формі.

Не можна того сказати про думи з часу Хмельниччини, до яких годі дошукати ся паралель у народніх піснях; творці сих дум могли покористувати ся хіба лиш поетичною мовою, виробленою в давніших піснях і думах та рецитацийним стилем, розвиненим у старшій верстві дум; за те в доборі й обробленю тем виявили вони безперечно більше оригінальности, ніж творці давніших дум. Лиш у згадках про Жовтоводську битву думи нагадують з далека дотичну пісню народню. (І. Франко: Студії над укр. нар. піснями, 344. Ан. Др. II. II, 18—19).

Із дум пізнішої формації дума про Іанжу Андибера здасть ся найбільше відповідала поглядам і симпатіям народніх мас, видвигаючи ідеал суспільної рівности супроти посягань козацької старшини і лиш до сеї одної думи знаходимо близьку паралелю в пісні про „бідну голоту“, розширеній також у Галичині. У Лисенковім Збірнику українських народніх пісень IV, 18. містить ся дуже гарний і повний варіант сеї пісні, який

¹⁾ А. М. Лобода: Лекції по народній словесности. Київ 1912, 36. Е. В. Аничковъ: Исторія русской литературы. I. Что такое народная словесность? 1909, 12.

наводимо отсе в цілості для порівняня з думою. Тим більше, що згадане музикальне видане тепер уже мало доступне:

Темна хмара наступила, став дощик іти,
 Благослови, отамане, намет напаяти.
 Ой, напаяли козаченьки червоний намет,
 Тай пють вони горілочку, ще й солодкий мед.
 Усі пани, усі дуки у наметі сіли,
 Наше браття сірожашня та і не посміти,
 Ваяли з жарту горілки квартиру та й на дощі сіли.
 Прийшов же наш пан отаман, стало йому жаль,
 Над своєю голотою жупан свій розпаяв.
 Іде богач, іде дукач, паян валяєть ця,
 Із нашої голотоньки насміхаєть ця.
 Ой, як крикне пан отаман на свою силу:
 „Возьміть, возьміть превража дуку, вибийте в шию!“
 Один бере за чуприну, другий дула бе:
 „Не йди, не йди, превража дуко, де голота пє!“
 Пішов богач, пішов дукач і не оглядавсь,
 Десятому наказував, щоб не насміхавсь.

Ся пісня, зложена старинним розміром 4+4+5 стоїть безперечно у близькому спорідненню з думою про Іанжу Андібера; в пісні знаходимо вже повний засновок думи: атаман, покровитель сіромашної голоти — се неначе прототип Іанжі Андібера; пироване дуків срібляників, насмішки одного з них над бідною голотою і його покаранє на приказ отамана, — усе те могло послужити основою до ширшого обробленя в названій думі. Інший варіант пісні про голоту переносить цілу подію до корчми, зовсім як у думі (Лисенко, ор. сіт. 18).

В народніх піснях віднаходимо також деякі мотиви думи „про козацьке житє“ (Куліш, Записки о южной Руси I, 215—20). Козак, покинувши молоду жінку та не вважаючи на її проклони, вибираєть ся в похід; тимчасом покинута жінка занедбує газдівство і шукає потіхи в чарці. По якомусь часі козак вертає з походу, а провчивши жінку побоями, засідає в корчмі й насміхаєть ся із свого газдівства; та з тих насмішок проглядає жаль за змарнованим житєм родинним, подібно як у звисній народній пісні:

Журож моя, журо, тотос мя й журила,
 Щес мя молодого з білих ніг звалила.
 Ах тії журі та не піддаю ся,
 Піду до коршмоньки, горівки напю ся.
 ...Братяж мої, братя, горівка не пє ся,
 Коло мого серця гадинонька вє ся.

...Прийшов я до дому, сміге по коліна,

А моя нетяга лежить, як відміна.

Прийшов я до дому, вечера при огни,

А моя нетяга на постели стогне.

(Ф. Колесса: „Наша дума“, збірник народ. пісень II, 21).

Слова козака в думі:

„Гей корчмо, корчмо, княгине!

Чом то в тобі козацького добра багато гине?“

майже дословно повторюють ся у звісній на галицькому Підгір'ю п'яницькій пісні:

Стоїть корчма над болотом

Та покрита околотом.

Я би її золотом побив,

Та що я в ній грошей проив.

...Гей, ти корчмо, ти княгине,

В тобі наша праця гине.

(З рукописного збірника Дра Ів. Колесси, записано в с. Ходовичах, Стрийського пов.).

*

*

*

Розглянувши відношенє дум до пісень, можна буде докладнійше означити ріжницї межі думами давнійшого і пізнійшого складу. Старші думи про боротьбу з Турками, невольницькі і навчаючі, зображують події і постаті, що на протязі довшого часу і в ріжних обставинах зявляли ся постійно, так що набрали значіння типу, характеристичного для своєї доби, як н. пр. ріжні форми турецької неволі, утеча, погоня, самотна смерть серед дикого поля, жорстокі паші турецькі, потурчені Українці й Українки, відважні ватажки, бідні невольники. Сі думи лиш загально обрисовують історичну добу, але ні одної з них не можна звязувати з якоюсь означеною історичною подією або особою: усякі спроби в сьому напрямі грішать притяганем фактів — як то кажуть — „за волосся“. В думах старшої верстви виступають безіменні гєрої, яких індивідуальні черти затерті загальною епічною закраскою: сї фігури неначе застигли у своїй епічній неподвижності. Історичні імена попадають ся в думах давнійшої верстви зовсім принадково: колиб імена Самійла Кінки, Скалозуба, Сірка чи Зборовського заступлено вищею або й пропущено, то історична вартість дотичних дум нічого на тім не стратить. Зовсім інакше

в думах про Хмельниччину: вони відносять ся до знаних; з історії подій, які ніколи вже не повторили ся, до осіб, яких ніяк не можна б заступити іншими, а всяка зміна або переплутанне вражає історичним фальшом. Нові й оригінальні в сих думах і самі теми і їх освітлене; подекуди стрічаємо навіть спроби характеристики історичних осіб: Богдана і Юрія Хмельницького, Виговського, Потоцького, Барабаша. Думи про Хмельниччину, що зросли на підкладі великої соціальної революції з примішкою релігійних і національних мотивів, мають взагалі реалістичну зафарбу та лишають вражінє безпосередньої близькості до подій. Деякі з тих дум обертають ся у сфері чисто козацьких політичних інтересів та ілюструють їх дуже вірно; се думи про Хмельницького і Барабаша, похід на Молдавію і смерть Хмельницького. Коли всі старші думи трисують сумні й страшні картини, а їх основними мотивами є неволя, смерть, сум і туга, то в пізніших думах проглядає самопевність і бадьорий настрій побідника: се виявляєть ся гумором і сатирою, що виключає або бодай значно обмежує ліричний елемент. Сі думи взагалі не виявляють уже такого багатства і викінченя поетичних образів як думи давнішої формації, що ліричним характером, поетичним висловом, а навіть темами тісно вяжуть ся із народніми піснями, з якими вони мають чимало спільних мотивів, як показано висше. Навпаки, між думами про Хмельниччину а народніми піснями не знаходимо вже такої тісної звязи; за те сі думи своїм змістом підходять подекуди до літописних творів та інших пам'ятників української літератури з другої половини XVII. і початку XVIII. в., особливож до сучасних віршів і пісень книжного походження, закрашених гумором і сатирою, про що буде бесіда у IV. частині.

Порівняне дум із аналогічними спорідненими піснями народніми показує, що пісні загалом старші від дум; вони ляконічні в своїому вислові та звязкі в обробленю своїх тем; до тогож у піснях переважає елемент ліричний над описовим.

Думи визначують ся розмашистим описовим стилем, докладним зображуванем подій і плястикою, вони розвивають широко те, на що пісні лиш натякають: томуж і відбігають часто в епізоди від сухої схеми пісенної. Однакож коли пісні обіймають на-

родне житє в його цілости і неперебраній ріжновидности, в його сумних і веселих, замітнійших і дрібних проявах, у його теперішности й минувшині, то думи обертають ся у сфері обмеженій історичною і релігійно-моральною основою. Цривід до твореня дум давали попри великих подіях також дрібнійші типові прояви в боротьбі нації за своє ествоване та висші етичні й релігійно моральні змаганя; отгим то думи мають рефлексийний характер, підносять ся подекуди до аналізу переживань (н. пр. думи про Олексія Поповича, Самарських братів, Коновченка, Утечу братів з Азова, Удову), та не доторкають еротичних мотивів; се, як каже Житецький („Мысли“, 26) „поезія строгого козацького житя“, в якій особиегі переживаня лиш на стільки заслугоють на увагу, на скільки вяжуть ся з переживанямн усего народу в його вивольних змаганях, та на скільки можуть служити темою для загальних висновків у морально релігійній сфері. Одинока дума про Івана Богуставця, в якій зазначено любовний підклад, показує, на скільки висше поставлені в думках національні й релігійні почуваня над еротичні і особисті мотиви; впрочім таке розуміне преглялає і в інших думках, н. пр. про Самійла Кішку, Соколя, Олексія Поповича і др. Отся аскетична риса з цілковитим нехтованєм еротичних мотивів, релігійно-моральна тенденція при змісті зачерпненому майже виключно з трівожного воєнного житя, переважно сумовитому елегійному настрою і темних красках, — усе те надає думам особливий характер поезії держаної на високому етичному уровені і з важним політичним призначенєм. Такий характер дум стає вповні зрозумілим, коли зважимо, що вони зросли на твердому ґрунті козацького житя, а зберегли ся в замкненому крузі кобзарської й лірницької братії, подекуди навіть під назвою „псалмів“. Не дармож то сільський люд і доси з повагою відносить ся до кобзарів і лірників, а й самі вони дивлять ся на своє співацьке ремесло як на діло дуже важне й богоугодне.

Не бажане розривки й насолоди визвало появу й співане дум, але висші політичні й релігійно-моральні інтереси. Всі висше намічені признаки козацького епоса корінять ся у глибокій старовині, так як думи своїм змістом, формою і стилем навязують до прадавної поетичної традиції лицарсько-дружинного епоса.

Основою билевого епоса, так само як і дум, була боротьба

з диким степом, з невірними, що в билинах зливається з прославленням хрестителя Руси, св. Володимира.

Ся боротьба від найдавніших часів гуртувала й об'єднувала руські племена. Оттим то і билевий епос мав колісь у своїй основі політично-релігійне значінє, як се влучно підносять новітні дослідники¹⁾. Не дармож то і в „Слові о полку Ігоревім“, що з усіх пам'яток давньої української літератури найживіше зберегло відгомін сучасної народньої поезії, провідною думкою являється політична тенденція, а саме змаганє до зєднання усіх сил княжих у боротьбі із зовнішнім ворогом. Отже не для самої забави й утіхи веселої дружини складали свої пісні співці княжих часів, автор „Слова“ і прославлений в його творі „віщий“ Боян, „внук Велеса“.

На скільки думи своєю формою, стилем, поетичними образами і лірично-епічним характером вижуть ся із давнюю традицією лицарсько-дружинної поезії, якої останки переховали ся в українських колядках, в Слові о полку Ігоревім і в руських билинах — про се буде мова в IV. і V. частині цієї праці.

III.

Думи і пісні по своїому поетичному стилю і вислову.

Праці московських учених, які²⁾ віднаходили в давних літописях історичний підклад декотрих билин, дали притоку також українським дослідникам до розшукування в книжних творах середньої доби за жерелами дум; найдальше пішов у цьому напрямі П. Житецький у своїх „Мысляхъ о малорусскихъ народныхъ думахъ“, 1893. Книжний вплив добачусь він не так у змісті як передовсім у мові й поетичному стилю дум, присвячуючи сему питанню першу частину своєї студії: „Строй рѣчи и поэтической стиль в народныхъ малорусскихъ думахъ“, ст. 1—38. В результаті дослідю Житецький називає думи творами „народними по світоглядові й мові та одночасно книжними по особливому складу мисли та способам її розвиваїня й вислову“; він старається доказати, що „в мові і поетичному стилю українських дум проявляється виразно книжний

¹⁾ Е. В. Аничковъ: Исторія русской литературы. I. 1909, 12.

²⁾ Н. пр. Халанскій у своїй студії „Великорусскіе былины кievскаго цикла“. Варшава. 1895

склад“ (ст. 2, 136). По думці Житецького „ледви чи можна сумнівати ся, що творцями дум були люди по часті книжні і що вони спосібні були не лиш до засвоєня книжних впливів але й до перерібки їх у народньому дусі“ (ст. 36).

Однакож обговорене поетичного вислову дум у праці Житецького взагалі дуже неповне, може вести до односторонніх висновків. Треба жаліти, що й доси не маємо на сю тему спеціального дослідю, на якого потребу вказав Сумцов у своїй розвідці: „Замітки о малорусскихъ думахъ и духовныхъ виршахъ“ (Этнографич. Обзорніе XXIV, 79—106). В рамках отсеї, розвідки обмежуємо ся з конечности лиш до кількох помічень, що стоять у близшім звязку з нашою темою:

Проти згаданих поглядів Житецького, який добачає книжний склад у мові й поетичному стилю дум, промовляє передовсім сей безперечний факт, що своїм поетичним висловом думи як найтіснійше вяжуть ся з українськими народніми піснями. Синоніми, епітети, анафора, епіфора, інверзія, апострофа, порівняня з запереченем, алегорія, символи та інші образіві форми вислову приходять так само в думах як і в піснях. ба навіть споріднюють українську поезію з піснями інших Словян (як се виказано в студії Мікльовіча „Die Darstellung im slavischen Volksepos“, 1889).

Спеціальнож у думах розвинені лиш деякі стилістичні звороти, що хіба виїмково подібують ся в піснях; сюди належить передовсім присудок, зложений з дієслів „мати“, „стати“, „могти“, „бути“ та інфінітивів, що має в думах дуже широке пристосоване:

Которий би мог Турчин-яничар сей сон одгадати,

Мог би йому три гради турецькї дарувати.

(Самійло Кішка. Антонович-Драгоманов, Ист. пісни малорусс. народа I, 209).

А ще став брат старший да середульший до річки Самарки прибїгати,
Стала їх темна нічка обїймати.

Став брат старший до середульшого промовляти:

(Утеча братів з Азова. Аң. Др. I, 118).

„Рад би я до тебе у гостї перебувати,

То не знаю, де тебе шукати вже ймати“.

(Сестра і брат. Матеріяли до укр. етнсл. XIV, 190).

Нехай же я буду сам своєю головою

Чорне море дарувати.

Ніжли я маю много душ, вір християнських
По Чорному морю
Безневинно погубляти. (Ол. Попович. Ibid. 184).

Характеристичне для стилю дум є також плеонастичне уживане спомагаючого дієслова „бути“ у сполучі з індикативом:

Єсть сія галера не блудить
Ні світом нудить...
...Се єсть давній бідний невольник
Кішка Самійло із неволі утікає. (Ант. Др. Ист. п'єс. I, 218).

Ой не єсть се мене Чорне море потопляє. —
Єсть се мене отцівська-материца молитва-карає.
(Ол. Попович. Матеріяли до укр. етн. XIV, 185).

Епічний стиль дум характеризують ось які стало повторювані звороти й описові вислови:

„Обізветь ся словами, обилеть ся дрібними сльозами“.
„Тее зачуває, словами промовляє“.
„Словами промовляє, сльозами обливає“.
„Добре ти, брате, учини, холодної води знайди“.
„Ой, то добреж ми, брате, учинімо,
Хоч свого найменшого брата попросімо,
Нехай наш менчий брат
А ще добре дбає,
Хоч на колінка уставає.“

Подібні плеонастичні звороти подібають ся також у прозових оповіданнях народніх, н пр.: „возьми тай отвори йому двері“.

До особливостей стилю дум належать також деякі не подібувані в піснях епітети (вовки-сіроманці, орли-сізокрильці, сестра-жалібниця, дуки-срібляники), синоніми (статки-мастки, кайдани-залізо, пили-тумани, козацьке-молодецьке, жив-здоров, стеле-покладає, біжить-підбігає) та незвичайні форми, не уживані ані в прозі ані в піснях, як: „уставає“ (= устає), „даває“ (= дає), „будуть запродати“ (= запродадуть).

В усякім разі нема в тих зворотах і формах нічого такого, що вказувало б спеціально на книжне походжене.

У вступній студії до нашого виданя українських народніх дум (Матеріяли до української етнології XIII, 1910, ст. XXIII—XXIV) виказано, як велике значінє для віршової будови дум має паралелізм. На сю стилістичну форму, яка так тісно звязує думи з українськими народніми піснями, Житецький зовсім не звернув уваги. Паралелізмом називаємо тісний, внутрішній,

зв'язок межи двома або більше стихами чи групами стихів, який проявляється на зверх амальогічним по значіню укладом слів у рівнобіжних рядках, т. зв. риторичним римом. Той зв'язок межи паралельними членами може мати двоякий характер:

1) Рівнобіжні рядки зв'язують ся при описах, які входять у подробиці, освітлюють предмет із різних боків та обрисовують різні відтінки одної ж гадки, нерас словами такими близькими по своїому значіню, що межують із тавтологією.

Чи ти мені, брате, віри не діймаєш,
 Чи ти мене, брате, на сміх підіймаєш?
 Чи не одна нас шабля порубала,
 Чи не одна нас куля постріляла?

(Самарські брати. Матеріяли до укр. етиол. XIII, 169).

Чи у тебе вічого іспити або івісти,
 Чи у тебе ні в чому хорошенько ходити?
 Чи тебе мирська старшина не почитає,
 Чи тебе козацька громада зневажає?

(Коновченко. Житецький, „Мысли“, 208—20; Порівн.: Ан. Др. ІІ. н. І. 219 стихи 377—81 і 233 стихи 88—94.

Із наведених примірів бачимо, що ся форма паралелізму є впливом одушевленого настрою, коли мова думи стає урочиста і патетична. Паралельно уложені рядки, у яких слова пливуть означеним порядком, роблять вражінє внутрішнього ритму думки, яка удержується ся якусь хвилю на однаковій вершині полету, причім і почуванє захує однакову силу напруженя.

Паралелізм оснований на відтінкуваню одної думки зв'язується під впливом поетичного одушевленя також у прозі, особливо в біблійному стилю та в бесідників.

2) Виша форма паралелізму основується ся на поставленю образів із природи або взагалі із зовнішнього світа поруч проявів внутрішнього духового життя людини. Між обома паралельними картинами зв'язується ся зв'язок асоціації, близької аналогії, що дуже часто скидається на порівнанє: в природі діється ся щось подібного, як у душі або взагалі в житю чоловіка:

Ой, не шуми, дуже, зелений байраче,
 Не плач, не жури ся, молодий козаче.

(Лисенко, Збірник укр. пісень I, 69).

Часто буває так, що предмети зовнішнього світа, органічної й неорганічної природи, н. пр. явір, калина, голуб, зозуля, гора,

річка, хмара, — набрали в поетичній мові народніх пісень символічного значіння, так що й викликають у душі чоловіка відповідні вражіння (рефлекси) й настрої:

Та й за тучами громовими сонечко не сходить,
За вражми ворогами мій милий не ходить.

(Лисенко: Збірник у. п. III, 39).

Ой у полі билиночка колихаєть ся,
А в шиночку вдови сину напиваєть ся.

(Лисенко: Збірник у. п. III, 31).

Гей, зійди, зійди, ти зіронько вечірнай,
Ой, вижди, вижди, дівчино моя вірнай.

Ся форма паралелізму витворила ся в глибокій старині на основі анімїстичного світогляду, коли давній чоловік переносив свою свідомість життя на природу, від якої ще не відділював себе і якій не протиставив себе; в слід за сим, зображуючи картини з природи, силітав із ними свої внутрішні переживання і на відворот¹⁾.

Уклад таких паралель подібаємо дуже часто в ліричних піснях. В думках ся форма паралелізму зявляєть ся звичайно в запереченем у першому з рівнобіжних рядків: поет неначе протиставить реальну дійсність, справжнє переживанє людини, якомусь неясному почуваню чи фіктивному образу; його думка по влучному вислову Е. Анїчкова (ор. cit.) неначе „бореть ся з анальогією вражінь, які насувають ся із зовнішнього світа“, поки врешті оптичний привид чи акустична злука не уступить місця розуміню дійсного положеня:

То не верби луговий занумли,
Як безбожні ушкали налетіли.

(Федір Безрідний. Ан. Др. Ист. пїсни I, 248).

У святу неділю не сизі орли заклекотали,
Як то бідні невольники у тяжкій неволі заплакали.

(Плач невольників. Ан. Др. И. п. I, 88).

Ще ясний сокіл квіліть - проквідає,
Як син до батька до матері з тяжкої неволі в городи християнські
[поклія послає.]

(Плач невольника. Ан. Др. И. п. I, 95).

¹⁾ А. Веселовскій: Психологическій параллелизмъ. Журн. М. Н. Пр. 1898. III. 1—9. Келтузла: Курсь исторій русскої литературы. 1896—1906. I. 130—1. К. Авичковъ: Исторія русскої литературы. Москва 1909, Е. вып. 3, 198.

Часто подія з людського життя з'являється у протиставленню до двох або трьох подібних до себе образків із природи:

Ой, то не пили пилили, | Не тумани уставали, —
Як із дорода Азова із тяжкої неволі. | Три братіки втікали.
(Ан. Др. И. п. I. 127).

То не сива зауля кувала, | Не дробна птиця щебетала,
А не в бору сосна шуміла,
Як та бідна вдова — | А в своєму домові гомоніла.
(Матеріяли до укр. етн. XIII. 170).

Виходить так, неначеб у поета справді чергували ся спершу різні неясні вражіння, ніби то зозуля кувє, птиця щебече, сосна шумить, та по ближньому розгляді показало ся, що се вдова так гомонить.

В усякім разі намічені вражіння мусять бути дуже подібні; коди можна бути якийсь час у непевности, котре з них правдиве; із наміченя таких подібностей само собою впливає порівняне. Що такий є психічний підклад паралелізму із запереченем, показують отсі вірші колядки:

Чи мгла, чи вода, чи білі вівці?
Ні мгла, ні вода, — все білі вівці.
(Ол. Барвінський: Вибірки з усної словестности 1903. 4).

Що се в полі забіліло? Ой, чи гуси, чи лебеді?
Тепер гуси не літають, А лебеді не пливають,
Татарове полон женут

(Ан. Др. И. п. I. 287. Б.)

Ой, братчику Романчику! Та то в полі не димове,
Що то в полі за димофе? Ні то вірли крильми бють ся,
Чи то вірли крильми бють ся? Ні вівчарі з турми гонят,
Чи вівчарі з турми гонят? Лиш то Турки й Татарове,
Ой, сестричко Оленочко, А всі твої боярове.
Скажу тобі правду щирю: (Ан. Др. И. п. I. 298).

Тут непевність і сумнів, що до дійсного положеня іще докладнійше висловлені у формі питання; кодиж пропустимо питанє, останеть ся нам вище означена форма паралелізму з запереченем, яку проф. Ом. Огоновський називає еліптичним порівнянем (Studien auf dem Gebiete d. ruth. Sprache 1880. 211).

В ліричних піснях другий з паралельних рядків найчастійше передає вражіння, рефлексії, настрої, — взагалі душевні переживаня людини, навізані до якогось образу з природи. В думках другий рядок зображує звичайно якусь подію з люд-

ського життя, що чим небудь нагадує намічену в першому рядку картину природи. Отже паралелізм зводиться тут до порівняння із запереченням, яким послугується поет із тою метою, щоб тим сильніше підчеркнути другу картину і звернути на неї особливу увагу слухача.

Часами протиставлене в такій формі паралелізму є лиш позірне, а обі картини мають реальне значіння і стоять у причинно-зв'язку :

Ой, не єсть се мене Чорне море потопляє, — (наслідок)
 Єсть се мене отцівська-материна молитва карає... (причина)
 (Олексій Попович. Матеріяли до укр. етнол. XIV. 185.)

Не єсть то нас куля яничарська постріляла, — (наслідок)
 А єсть то нас тай отцева молитва докарала... (причина)
 (Самарські брати, *ibid.* XIII. 169.)

В наведених примірах народній поет хоче сказати, що головною причиною нещасної пригоди був родительський проклин, наслідком якого являється кара Бога: в одній думі морська буря, у другій турецький напад.

Буває, що й цілі устуня в'яжуться з собою на основі паралелізму, особливо, коли відповідю на питаня є заперечення, н. пр.:

Питаня сестри: Братіку мій рідненький,
 Як голубонько сивенький!
 Відкіль же тебе в гості виглядати:
 Чи з буйного вітру,
 Чи з широкого степу,
 Чи з славного війська Запорожа?

Відповідь брата: Сестро моя рідненька,
 Голубонько сивенька!
 Не виглядай мене ні з буйного вітру,
 Ні з широкого степу,
 Ні з далекого поля,
 Ні з славного війська Запорожа...

(Прощаня козака: Мартинович. Київ. Стар. 1904. II. 300.)

Скалозуб питає: Що сія галера: чи блудить,
 Чи світом нудить
 Чи много люду царського має,
 Чи за великою добичю гоняє?

Відповідь козаків: Єсть сія галера не блудить,
 Ні світом нудить,
 Ні много люду царського має,
 Ні за великою добичю гоняє.
 Се може є давній бідний невольник із неволі утікає.

(Самійло Кіпка. Ант. Драг. Истор. п'єс. I. 217—18.)

Такеж повторенє цілої схеми рецитаційного періоду з відповідними змінами виступає й на тих місцях, де по приказї, просьбї або пораді наступає безпроволочно сповнене висловленого бажаня:

Козаки панове! добре маїте,
Один другого одмикайте,
Кайдави із шіг із рук не кидайте,
Полуночної години дожидайте!

Тодї козаки один другого одмикали,
Кайдани із рук із шіг не кидали,
Полуночної години дожидали.

(Самійло Кішка Ан. Др. И. п. I. 213. Порівн. *ibid* 214. 215, 216.
Утеча братів в Азова, *ibid*. 115).

Отже наслідком паралелізму являєть ся не лиш аналогічний уклад слів у двох і більше рядках, але також схематичний уклад думок у двох або й більше періодах кобзарської рецитації, що спричинює епічні повторення¹⁾.

Архаїчною признакою поетичного стилю дум є уміншуванє дієсловного присудка при кінці реченя, подібно як у старинній українській прозі. Наслідком рівнобіжного укладу слів у паралельних рядках дієсловний присудок завляєть ся в кінці 2—3 а нероз 6—10 стихів по черзі: відси береть ся отсе багатство одноманітних дієсловних римів, таке характеристичне для стилю українських народніх дум.

В піснях²⁾ ся стилістична признака не кидаєть ся так у вічі: супроти коротких, звичайно двостихових стрф., перегорджуваних, правильно наваами.

¹⁾ По думці П. Сокальського (Русская народная музыка, великорусская і малорусская із ея строенїи мелодическомъ и ритмическомъ. Харків 1888. II 242—3) повтореня і паралелізм впливають із одної фізіологічної основи: почуванє раз настроєне на звисний лад виявляє собою матеріальний рух у нервах, який по закону інерції стараєть ся удержатись у своїй релятивній швидкости; оттим то воно не зміняєть ся так легко і бисто як дужка. Під впливом одушевлення чоловік не лиш у стихах, але і в прозі повторює слова, підбирає до одной фрази другу, подібну по думці або образони і тим виявляє незмінність своєї настрою протягом якоїсь хвилї. Таке поясненє можна тим краще приложити до одушевленої поетичної мови, бо тут правильність матеріального руху в нервах мимовібно переходить і в матеріальну правильність його вислову в стихах. Таким способом проявляєть ся єдність настрою, що є загальним правилом для творів штуки усякого рода.

²⁾ У ліричних піснях подібаємо по кільканадцять стихів із однородним дієсловним рижом, н. пр. Гнатюк: Лірички, Етнографіч. Збірник: II. 50. ч. 24. (десять початкових віршів пісні про Лазаря має однаковий.

Наслідком паралелізму є також звукова подібність або й тожсамість у початкових складах стихів — алітерація і повторюване одного або й кількох слів на початку чи при кінці стихів, — епанафора й епіфора. Паралелізм стоїть на границі межи незв'язаним прозовим стилем і поетичною мовою, що починає проявляти початки ритмічної організації. Паралельне розложення слів не тільки, що зв'язує рівнобіжні рядки звуковою подібністю, алітерацією, ассонанціями й римом, але веде також до приблизного вирівняння цих рядків у числі складів та розміщенню наголосів, однакж усе те лиш у рамках одного періоду. Тісне получення двох рядків на основі паралелізму можнаб уважати початком двостихової строфи, так дуже розширеної в українських народніх піснях. Та до витворення строфової будови не прийшло в думках, бо до сього потрібні ще ось які умови:

- 1) стала форма пісенної мелодії з тактовим укладом і симетричним розложенням ритмічних мотивів;
- 2) послідовне удержане одного взірця строфи для цілого тексту пісні.

Тим часом свобідна речитативна мелодія думи не має цих умов: 1) не укладаєть ся в музичні такти, не визначає постійних ритмічних мотивів а тому й не може прийняти сталої форми; 2) хоч поодинокі періоди наслідком паралельного укладу мають доволі симетричну будову, то ся симетрія не повторюєть ся так, як у строфах пісні, не розтягаєть ся поза рамці одного періоду: в найдовшій думі не знайдемо двох періодів, які виявлялиб зовсім однаковий взорець і покривались би своєю будовою так, як строфи одної пісні. Правда, в думках записаних по фонографу помічаємо взагалі більше правильности у віршовій будові, та і в тих записах не слідно нігде складочислення ані повторюваня одної ритмічної схеми в ріжних періодах.

Паралелізм — се дуже розширена форма поетичного стилю, що подібаєть ся в поезії ріжних віків і народів, та в українській народній поезії виступає паралелізм із особливою інтенсивністю, — як справедливою зазначає По-

рим). Порівн. М. Сперанскій: Южнорусская пѣсня и современные ея носители. Київ 1904. 33, 40.

Житецький: Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ. Київ 1893. 160.

тебня¹⁾ — однаково в думах як і в піснях; позначаючи від найстарших обрядових:

Вже нам голови аж посивіли,
Вже нам бороди аж побіліли.
Та вже нас жони не поцриймают,
Та вже нас діти не позізнают.

(О. Kolberg: Rokucie I. колядка ч. 14.)

У весільних піснях часто подпаємо паралелізм розтягнений на дві більші групи віршів, що виявляють строго переведену до подробиць викінчену схематичність у своїй булові й укладі думок:

Сивая зазуленько!	Красная Маруленько!
Не літай раненько	Не виходи ранелько
На яру пшениченьку:	На нове підсіненько
Бо там на тебе	Бо там на тебе
Сивий сокіл заседе,	Сам король заседе,
Згляне тя оченьками.	Згляне тя оченьками,
Пійме тя крилоньками.	Возьме тя рученьками
Занесе в темні лісоньки,	До чужої сторононьки
Межи чорні галоньки:	До чужої матоньки.
Там будеш ковати,	Там будеш плакати,
Нікому не слухати.	Нікому пожалувати.

(Wacław z Oleska: Piesni ludu galicyjskiego 1833. 12. ч. 30. Порівн. *ibid.* с. 11. ч. 29, ст. 16. ч. 40, с. 17. ч. 41. Етн. Зб. XI. ст. 168. ч. 3).

Тут, як бачимо, образиви з природи відповідає у всіх подробицях анальоґічний образ із людського життя, а з паралельного поставлення двох картин виходить прекрасне, широко розведене порівнянє.

Паралелізм зв'язує думи не лиш із народніми піснями, але також із устними та літературними творами давньої доби, із похоронними голосіннями та із „Словом о полку Ігоревім“, про що буде мова пізніше.

* * *

Думи відрізняють ся від пісень не так морфолоґічними й лексикальними признаками у мові, як радше особливими стилістичними прикметами складні. Пісенний стиль зв'язки й, схематичний не терпить зайвого слова а для вирівняня стихів уживає радше партикул без значіння, як: ой, а, та, тай, бай, то, ще, або повторює

¹⁾ Рецензія на збірник Головацького: Отчеть о XXI. присужденіи наградъ гр. Уварова. Приложено къ XXXVI. т. Записокъ Имп. Ак. Наукъ. №. 4. СПб. 1880. 144.

якесь слово, а не накопичує висловів подібного значіння, що ослаблювалиб ядерність і силу пісенної мови¹⁾. Навпаки — стиль дум оповідаючий, широкий, любить ся у синонімічних означеннях, у широко розвинених зложених і стягнених реченнях та періодах, у ріжних описових зворотах: усе те складаєть ся на докладність і плястику зображення, що єсть уже признакою вишого виробленя епічного стилю. Та при докладнійшій розсліді показуєть ся, що сей стиль глибоко засвоений українській народній поезії: він розвинув ся в думках при їх свободній формі речитатива та не міг розвинути ся у піснях, звязаних тісною, по більшій часті двостиховою строфою.

Пригляньмо ся ближше періодичній мові дум. Отсе зразок реченя зложеного з кількох рівнорядних речень, що по більшій часті лучать ся паралельним укладом слів:

Добре, братіку, вчини,
Через темний ліс ясним соколом перелини,
Через бистрії ріки білим лебедоньком переплини,
Через великі города сивим голубоньком перелети,
У дворі впади,
Крильця опусти,
Жалібненько загуди,
Добре слово заговори:
Мов моє серце сирітськіє тугу розважає.
(Сестра і брат, Чубинський, Труды V. 468—70).

Часто надібають ся в думках стягнені реченя з одним підметом і кількома присудками, одним присудком і кількома предметами і т. п., н. пр.:

Скажи мині получче бідного невольника доглядати,
З ряду до ряду сажати,
По два, по три старії кайдани і новії ісправляти,
На руки на ноги падівати,
Червоної таволги по два дубця брати,
По спинах затинати,
Кров християнськую на землю проливати!
(Самійло Кішка. Ан. Др. II. п. I. 210—11).

Та сама схема в оповіданю про довершений факт:

¹⁾ А. Н. Лисовскій: Опытъ изученія малорусскихъ думъ. Полтава 1890. ст. 4.

То ті слуги, Турки ячари, добре дбали,
 Із ряду до ряду захожали,
 По три пучки тернини і червоної таволги у руки набірали,
 По тричі в однім місці бідного невольника затинали,
 Тіло біле козацьке-молодецьке коло жовтої кості обривали,
 Кров християнську не повинно проливали.

(Плач невольників. Ан. Др. И. п. I. 89).

Межи рівнорядними реченнями заходять різні відтінки льотічного сполучення: зв'язок протиставний, причиновий, наміровий, услівний і т. п.; отсе н. пр. услівний зв'язок.

Будем ми, брате, по правді казати,
 Б'уде нас отець-мати проклинати.
 А будем ми, брате, перед отцем, перед маткою олгати,
 Так буде нас Господь милосердний і видимо й невидимо карати.
 (Утеча трех братів в Азова. Ан. Др. И. п. I. 119).

Наміровий зв'язок:

Ой, то добре ми, брате, учинімо,
 Хоч свого найменшого брата попросімо,
 Нехай наш менчий брат
 А ще добре дбає,
 Хоч на колінка й уставає.
 В військову суремку
 Добре грає-програває.

(Замарські брати Матеріяли до у. е. XIII. 169).

Характеристичне для стилю дум є нагромадження синонімів і придатків пояснючих: іменникових, прикметникових, прислівникових із дуже докладним означуванем прикмет, часу і місця у таких дрібних відтінках, що не далеко відбігають від тавтології. Отсе примір паралельного зіставлення прислівникових придатків на означенє свобідного життя на родині в протиставленю до турецької неволі:

Визволи, Господи, всіх бідних невольників
 З тяжкої неволі турецької,
 З каторги бусурманської,
 На тихі води,
 На ясні зорі.
 У край веселий,
 У мір хрещений,
 В городи християнські.

(Плач невольників А. Др. И. п. I. 89—90).

„Неволя турецька“ і „каторга бусурманська“ майже покривають ся своїм значінем, так само „мир хрещений“ і „города християнські“.
 Прикметникові придатки із значінем синонімів:

Одвідай мене	Й безплеменную
Бездолную	На чужій чужині
Й безродную	При нещасній моїй хуртовині.

(Сестра і брат. Матеріяли до у. е. XIV. 190).

Іменникові придатки у паралельному зіставленю:

Четвертий Ляш Бутурлак,
Ключник галерський,
Сотник переяславський,
Недовірок християнський,
Що був тридцять літ у неволі.
Двадцять чотирі, як став по волі,
Потурчив ся, побусурманив ся
Для панства великого,
Для лакомства нещасного.

(Самійло Кішка. Ан. Др. И. п. I. 209).

Та часто подібаємо в думках також підрядно зложені речення, коли в залежності від головного речення виступають побічні: предметові, часові, услівні, причинові, намірові і т. п. Тим способом повстають очерки із доволі скомплікованою будовою, н. пр. ось який услівний очерк:

Колиб ти свою віру християнськую поломав,
А нашу бусурманську на себе взяв,
Ужеб ти в городі Козлові панував;
Яб твоїх невольників всіх із темниці випускала,
В землю християнськую хорошенко провожала.

(Іван Богуславець. Житецький, Мысли 220—4).

Отсе паралельно зіставлені два услівні очерки, другий в полученю із наміровим реченем:

Турки, каже, Турки яничари
І ви, бідні невольники!
Котрий би мог Турчин яничар сей сон одгадати,
Мог би йому три гради турецькі даровати;
А котрий би мог бідний невольник одгадати,
Мог би йому листи визволені писати,
Щоб не мог ніхто нігде зачіпати.

(Самійло Кішка, Ант. Драг. Ист. п. I. 209).

Стягнене головне реченє в полученю із причиновим і часовим:

Ой, козаки, ви бідні невольники,
Не лайте мене; не проклинайте!
Бо як буде наш пан турецький
До мечети відїжджати,
То буде мені, дівці бранці,
Марусі попівні Богуславці,

На руки ключі віддавати:
 То буду я до темниці приходядати,
 Темницю відмикати,
 Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати.
 (Маруся Богуславка. Ант. Драг. И. п. I. 232).

Паралельне зіставлене головних речень у звязку з причиновим:

Та нехай мій батько добре дбає,
 Гуртів великих, мастків, нехай не збуває,
 Великих скарбів не збирає,
 Та нехай мене, дівки бранки,
 Марусі попівни Богуславки,
 З неволі не викупає, —
 Бо вже я потурчилась, побусурманилась
 Для роскоши турецької,
 Для лакомотва нещасного. (Ibid. 233).

Услівний очерк в полученю з предметовим реченем:

Колиб я мог добре знати,
 Що їх порубано альбо постреляно,
 Мог би я в чистому полі тіла шукати,
 В чистому полі поховати,
 Звіру -птиці на поталу не дати.
 (Утеча братів з Азови Ант. Драг. И. п. I. 117).

Навіть приміри т. зв. залежної бесіди [oratio obliqua] подибають ся в думках:

А хиба, брате, так і скажемо:
 Що не в одного пана пробували,
 Не одну неволю мали
 І ночної доби з тяжкої неволі втікали.
 Так ми й до його забігали:
 Устань, брате, з нами, козаками, з тяжкої неволі втікати.
 (Утеча трех братів з Азова. Ант. Драг. И. п. I. 119).

Отсеж і єсть та періодична, очеркова мова, не подибувана в піснях а така характеристична для епічного стилю дум. Однакож сі довгі очерки, в яких реченя лучать ся з собою по найбільшій частині на основі паралелізму, — побудовані легко й прозоро, без тіни якоїсь штучности, без сліду намагання на книжний лад.

І коли Житецький зводить сей очерковий стиль дум до шкільних, книжних виливів, то й сам собі суперечить, признаючи на інших місцях, що лиш неспідроблена щирість приневолює нас вірити, що сі періоди зложені народом а не написані рукою досвідного стиліста (Мысли 15) і що в думках не подибаємо „анї

одної ноти“, яка була б чужа народньому світоглядові, народнім почуванням (ibid. 152). Справедливо зазначає Житецький, що навіть по признанню кобзарів „мова дум не є звичайною простою мовою“ (ibid. 36). Алеж те саме треба сказати також про мову народніх пісень, особливо ж пісень давнішого складу: се вироблена довгими віками образова мова із великим багатством поетичного вислову епітетів, синонімів, порівнань, символів, епічних зворотів і цілих картин, що повторяють ся, як загальні формули, або *loci communes*; ся поетична мова доводі далеко відбігає від прозаїчної мови щоденного вжитку. Тільки що в думках ся мова могла вилити ся в широких періодах кобзарської рецитації, не звязаних числом складів, пісенних колін і строгою симетрією пісенної строфи. Однакож сі довгі періоди, удержані зовсім в тоні української народньої поезії, в нічім не нарушують щиро народнього складу дум.

Таким способом книжний елемент зводить ся в думках до зовсім невеликого числа фонетичних призначень, та форм і слів, що увійшли сюди під впливом церковщини; сюди належать:

1) Замість повноголосу в ірупах *оло, оро*, — давнє *ла, ра*: поздравляти, златоглави, Цареград, глас; такі прояви подибуємо подекуди також у голосінях і піснях.

2) Задержанє неперезвученого *о, е* в замкнених складах: гріхов, дробними, полуночная (година), мог, грозна, неспособна, лакомство, меж; також і в піснях подибаємо часом неперезвучене *о, е*.

3) Група *жд* місто *ж, дж*: пробуждає, находжали, міждо.

4) Декотрі слова й форми перейняті з церковно-словянської мови або переховані як архаїзми: аще, паче, когда, тогда, персть; воздыхає, ізбранный; під нозі, тоє, бездольное, малое; іменникові окінчення на *іє*: пересердіє, стираніє, прозваніє і старинні форми конюгаційні: „єсть порубала“, „єсть покарала“, і т. п.

Подібні слова й форми знаходимо подекуди також у піснях.

Однакож сі признаки книжности могли увійти в мову дум також посередньою дорогою. Тому що засвоєнє рециторської техніки разом із грою на кобзі або бодай лірі та вивченє дум вимагає довшої вправи і спеціального таланту, — думи співають лиш професіональні співаки, кобзарі й лірники.

В репертоар сих народніх співців увіходять передусім духовні пісні й псалми, по більшій часті книжного походження,

у яких замітна дуже сильна примішка церковно-словянських слів і форм. Отже нема сумніву, що іменно ці релігійні пісні, живучи поруч із думами щілі сотки літ в передачі народніх співців, мусіли мати значний вплив на мову дум, що й виявило ся у висше вказаних признаках книжності. Впрочім можна зауважити, що кобзарі подекуди нарочно підбирають церковно-словянські слова й форми, щоб відповідно до серйозного змісту дум надати їм ще більше урочистої поваги. Колиж думи переходять ся виключно серед професіональних співців, що допускають до свого круга лише тих із молодшої братії, які перейшли довшу, звичайно трилітню науку у якогось знаного кобзаря чи лірника, — так бодай було ще в першому десятку нашого віка, — то се мало безперечно великий вплив на чистоту народньої традиції та задержане її давньої форми. Народні співці, привикаючи довший час співати думи по вказівкам своїх майстрів-учителів, у яких вони й проживали на науці, показують ся без порівняння більше консервативними у зберіганю своїх вірців ніж се буває при передачі звичайних народніх пісень серед сільського люду. Отим то думи переходили не лиш у своїй віршовій формі, мелодії й змісті, але безперечно також у мові й стилю багато більше архаїчних признаків, чим приступні для всіх народні пісні, що підлягають нераз великим змінам, вигладжують свою мову і свій стиль, пристосовують ся до новітших часів, до змінених обставин, відповідно до погляду, смаку й почувань широких народніх мас; ці зміни зазначають ся не лиш у змісті але без сумніву також у мові давних пісень. У сьому ассимиляційному процесі грає нераз ролю також розмір піснennyй, чого в думах не буває.

Однакож мимо того в старинних піснях обрядових та історичних, особливо тих, що записані від старих людей та кобзарів і лірників, подибуємо чимало архаїзмів, які ми стрічали і в думах, н. пр. прикметники з давними іменниковими закінченнями: біл, сив, молод, ясен, дробен, жив, здоров, і пр. Тим більше не можемо архаїзмів у мові дум пояснювати виключно книжними впливами. Врешті маємо вказівки і на те, ще декотрі книжні форми увійшли у видання дум дорогою давніх записів, у яких подибаємо чимало ярких промахів проти українського народнього виговору і то не лиш у Цертелева, Лукашевича але подекуди й у Метлинського. Сюди мабуть треба віднести такі фонетичні, морфологічні й лексикальні особливости, як: меж, летати, бережком (у Цертелева) дуки-сребряники, Войтенко, окнами

(у Метлинського) мір, гради турецькіє, пом. sg : переяславській, християнській; сквозь хусту, із ног, помеж, пильги, яничаре, которіі, хмельни, Турок яничар в пень рубали, вашей милости, если, поздравляли, (у Лукашевича) і т. п. Ще більше таких форм і слів у рукописи Ламиковського, виданій Житецьким (Мысли 177—245).

Бачимо з того, що й мовою та поетичним стилем думи як найтісніше звязані із іншими творами української народної поезії. У відношенню до книжних творів думи стоять у одному ряді й на одному рівені із старшими народніми піснями і хоч по своїй формі, змістови, способови традиції і збереженю архаїчної закраски творять окрему, різковизначену групу, ми не маємо достаточної основи до того, щоб відмовляти їм у мові й стилю признаків щиро-народної поезії та уважати їх творами напів книжними. Колиж не лише в українських народніх думах, але і в старших піснях — як на се звернув увагу в дискусії фільольогічної секції Н. Товариства ім. Ш. др. В. Щурат — помічаємо подекуди тенденцію (зауважену також в німецькій устній словесности), зблизити ся висловом до книжної мови, промовляти небуденним а вищим стилем (сюди належать н. пр. деякі польські слова, подибувані часом в гайвках та весільних піснях і обрядових промовах), то се ще не може бути доказом книжного походження сих дум і пісень.

IV.

Можливість літературних впливів на форму і зміст дум.

Хотячи означити відношене межі думами і літературними творами середньої доби повинні ми поперед усього вияснити питане, відки взяла ся форма кобзарських рецитацій та чи стоїть вона у яким-небудь звязку з книжними впливами, особливо з віршевою та пісенною літературою XVI—XVII в.

Уже на перший погляд виявляєть ся значна різниця межі думами й віршами у тім, що думи звязані нерозривно з мелодією й інструментальним супроводом, чого нема у віршах, назначених до читаня й деклямації. Серед віршів середньої доби з огляду на форму стиха визначають ся кілька версифікаційних типів. В останніх десятиліттях XVI в. появляють ся віршовані описи гербів, присвяти й панетірики, зложені нерівномірними стихами, без правильних цезур, що роблять вражінє римованої прози, часами із перевагою дієсловних римів:

як н. пр. чотиростих на герб Львова, заміщений в Адельфотесі 1591:

Знаменіе тезоименитаго князя Лва градъ сей маеть,
Егоже имя по всей Европіи російській родъ знаеть.
Въ митрополи киевогалицкой славно пребываетъ.
Егоже вся окрестная страна обогащаетъ.

В. Перетць: Исслѣдованія и матеріялы т. I. ч. 1. ст. 6.

Такиж „Вірши изъ старопечатныхъ изданій“, *ibid.* т. I. часть 2. ст. 140—57. ч. 2. з 1593 р.; ч. 3. з 1895 р.; ч. 4. з 1604 р.; ч. 15 з 1619 р.)

Подібні є вірші Лаврентія Зизанія в йогож граматиці з 1596. (В. Перетць: *op. cit.* т. I. ч. 1. ст. 8.) і Герасима Смотрицького в Острожській біблії з 1581 (*ibid.* ст. 66—8), хоч у сих слідне вже подекуди змагане до силябічного складу стиха і правильного римованя. Незугарна форма згаданих віршів насуває здогад, що бодай деякі з них можна уважати за перші невдатні проби складаня силябічних віршів по латинсько-польським взірцям. Та не можна того сказати про вірші Кирила Транквіліона Ставровецького з йогож „Перла многоцінного“ 1646, у якому показуєть ся уже значне літературне вироблене і намірене уживане нерівномірних стихів з дієсловними римами, що своєю формою живо нагадують українські народні думи:

Число складів:

„Смерти несподівана!	7
Тось мя, богатого пана,	8
Безъ одповѣди нинѣ застала	10
И все красное и любимое мое забрала	15
И на вѣки отъ очій моихъ въ тѣмѣ сховала ¹⁾ .	15

Подібні вірші, близькі своєю формою до дум, подібаємо в пасхальній драмі про збурене пекла:

Вѣчныи палаци мои поповсвалъ	11
И все мое пекло сплюндровалъ	9
И насъ подъ ноги свои бралъ и топталъ	11
И слуги мои мшліи всягди порозганялъ,	14
Адама и Еву и всѣхъ святыхъ с собою забралъ.	15

Всеж таки сей тип версифікаційний з неозначеним розміром стиха не знайшов ширшого розповсюдження в українській літературі XVI—XVII. в., не видержуючи порівняня із більше вироб-

¹⁾ „Лькарство... роскошникомъ того свѣта правдивое“. Порівн. з тогож „Перла“ уступ: „Похвала на преславный день Рождества Господа нашего Іисусъ - Христа“.

леною і загальною уживаною формою силлябічного стиха, що своєю будовою підходить близько до українських народніх пісень.

Нерівномірні вірші заявили ся у нас майже рівночасно з силлябічними мабуть під впливом старинної української прози, у якій дієсловний присудок висуваєть ся звичайно на кінець речення¹⁾, що й веде за собою місцями появу одноманітних дієсловних римів. Взірці такої римованої прози наводить П. Житецький в „Мыслях“ 36—7 і М. Возняк в „Українсько-руським Архиві“ IX. 176.

Коли одушевлений настрій автора починає проявляти ся паралельним укладом слів у рівнобіжних рядках, проза незаметно переходить у вірші, багато красші, як ті, що їх читаємо у висше згаданих описах гербів. Так н. пр. В. Перетц між цінним матеріалом віршовим наводить ось який уступ із „Предмови“ до Учительного Євангелія з 1618 р. (ор. cit. т. III. ст. 13—14): „Винница Христова... завше потребуєть работниковъ пилнихъ, чуйнихъ и працовитыхъ. Або вѣмъ заросла дикостью лѣторослій своихъ, подъ тѣнемъ ея зміеве плѣжуть и хитрыи лисеве жирують;

онагры и дикии ослове зеленій виноградъ поломали
и любимую часть Господню в похраніе дали,
добродныи грона сладость свою сховали,
только квасныи и трѣкїи пародки въ кутѣ части моея востали“.

Як прозовий стиль з появою паралелізму переходить у поетичну форму, у нерівномірні вірші, — се показують також давні літописи, як н. пр. звісна похвала на побіду князя Острожського над Москалями в битві під Оршею 1515 р. заміщена в короткій Київській літописи (В Перетц: ор. cit. т. III. ст. 9.), характеристика князя Романа Галицького в Галицько-Волинській літописи:

„Устремилъ бо ся бяше на поганяя, яко и левъ
Сердять же бысть, яко и рысь,
И губяше (я) яко и крокодилъ,
И прохожаше землю ихъ, яко и орелъ“.

Та найкрасше розвинена ся свобідна будова віршова з широким пристосованем паралельного укладу у „Слові о полку Ігоревім“ та в „Слові о Лазаревѣ воскресеніи“²⁾. Однакож

¹⁾ Се знаменна признака латинської складні, — звідси й назва „verbum finitum“.

²⁾ Ів. Франко: Записки Н. Т. і. III. 1900. XXXV—VI.

в усній словесности українського народу ся оригінальна форма поетична має за собою багато старшу традицію, що сягає в незапам'ятні часи передхристиянської доби, як показують похоронні голосіня, споріднені з думами не лиш речитативним характером але й мотивами (про се буде мова в останній часті отсеї студії). Нічого подібного не знаходимо в пам'ятниках віршової літератури XVI—XVII. вв., які могли мати вплив на думи. Спитаємо тепер: чи тяжкі, панеґіричні вірші з кінця XVI. в. зложені макаронічною мовою і дуже нескладними стихами без іскри поетичного вітхення, або пізніші віршовані твори в роді „Черла многоцінного“, зближені до римованої прози, могли бути взірцями роскішної рецитації кобзарської, високо розвиненого поетичного стилю дум? І чи потребували творці дум сягати по чужі народньому смакови й зовсім непоетичні панеґірики й приєвати, коли мали під рукою прекрасні взірці не лиш євобідної форми віршової, але й полученого з нею мелодичного речитатива у загально зв'язних поетичних плачах, — похоронних голосінях? Оттим то ми не можемо згодити ся з поглядом проф. В. Перетца, котрий добачає генетичну зависимість межи формою українських дум і віршів в стилі Острожської Біблії 1581 р. і „Черла“ Транквіліона. (Op. cit. т. I. ч. 1. ст. 80—1).

Впрочім зразки нерівномірного стиха розмірно рідко подібають ся в українській літературі XVI—XVII. в., щоб можна їм було приписувати якийсь вплив на думи, тим більше, що разом із думами старшої верстви мусіли розвинути ся й типові форми кобзарської рецитації певно уже в XVI. в. З тої причини більше правдоподібний здогад, що народні думи могли вплинути на віршову форму деяких літературних творів XVII—XVIII. в., як н. пр. „Черла многоцінное“ і „Слово о збуреню пекла“. Замітна річ, що нерівномірні стихи стають доволі розширеною формою різдвяних і великодних віршів-орацій з XVIII. в., як показує значна збірка нових текстів сих вірш, оголошених М. Возняком в Українсько-руськїм Архіві IX. 1913. ст. 45—84. Їх віршову будову, що нагадує „Слово о збуреню пекла“, можемо пізнати з отсих уривків:

Жадной и найменшой дитинцѣ не сфолговали,
 Але всѣх заровно срогою смертю карали.
 Єдних копіями пробивали, а других стинали,
 Інших рещидали и конми топтали.
 Там матки бѣднии свои шии подставляли,
 За дѣточки свои оних катовъ слезне прохали.

Леч тиранове на прозбу их не уважали,
От персий матерних дѣти маленькіе отрывали.

(Із різдвяної вірші про різню вифлєємських дітїй, Возняк ор. сіт. 50).

Утвкайте подалеку тои хати,
Бо той чоловік з псами и киемь хочет нас забѣгати.
Я кричу, а он мя кіем стал загрѣвати,
Мусѣлем, панове, на дорозѣ легчи отпочивати.
Гвалт, гвалт, люде добрѣ, ратуйте
Або мя старую солониною шмаруйте.
Прому вас, панове, до доктора мя дайте,
А чейбим до здоровья прийшов, кашѣ з молоком присилайте.

(З великодної вірші, ор. сіт. 56).

Свобідна форма стиха без означеня розміру та повторюване одноманітних дієсловних римів зближує ці вірші до українських народніх дум; з другоїж сторони стихи у віршах-ораціях бувають переважно довші як у думах, до тогож лучать ся попарно правильним римом, що відріжняє їх від народніх дум і вказує радше на літературні взірці. Монолої вертепного Запорожця займає посереднє місце межі свобідною формою висше наведених вірш а правильним слябічним віршовим складом 6+6, 4+4+6, 7+6, н. пр.:

Хоть дивись на мене, | та ба, не вгадаеш,
Відкіль родом | і як зовуть, | ні чичирк, не знаєш.
Коли тралялось кому | у стегах бувати,
Той може прізвище | моє угадати.

(К. Ст. 182. X).

В останніх десятиліттях XVI. в. зявляеть ся в українській літературі майже одночасно із висше обговореною формою віршів другий тип версифікаційний: се поетичні складання построєні без сумніву по взірцям латинсько польських слябічних віршів із ясно означеною складочисловою схемою, правильними цезурами і двоскладовим римом.

Отсе зразок слябічних віршів сього покою із надпису на гробі Сагайдачного.

Тутъ зложилъ Запорозкій | гетманъ свои кости,
Пѣтръ Конашевичъ, ранный | въ войнѣ для волности
Отчизни, кгда нанъ Турцы | мѣцно натирали,
И пострелов смертелныхъ | кѣлка му задали.
Которыми зранѣный | живота доконалъ,
Вѣры Бѣгу и крѣлю | и войску доховалъ.

(Автон. Драгом. Историч. пѣсни II. 133).

Із римових акцентів, яких місце правильно на передпоследньому складі вірша, бачимо також, як сильний був вплив взірців польської мови й версифікації на ці вірші. Такими то силлябічними стихами в розмірі 7+6 зложена „Хронольоїя“ Римші в 1581. (В. Перетц: *op. cit.* т. I. ч. ст. 70—1) ода на герб Сапіги (при Статуті литовським) з 1588, (*ibid.* 73—4), вірша на герб Скуминів при Апостолі 1591 (*ibid.* 74—5) й інші панегіричні вірші з початку XVII. в. наведені в „Издѣдованіях и матеріялахъ“ Перетца (т. I. часть 2. с. 147. ч. 7. з р. 1609; с. 147. ч. 8. з р. 1611; с. 154. ч. 11. з р. 1616; с. 155. ч. 13. з р. 1618); а також вірші К. Саковича на похорони Сагайдачного 1622. (Ан. Др. И. п. II. 127—33).

Та побіч сего найбільш уживаного розміру подибаємо уже з початком XVII. в. також інші форми силлябічного стиха: 4+6 (В. Перетц: *op. cit.* т. I. ч. 2. ст. 142. ч. 5. з 1605 р.); 5+6 (*ibid.* ст. 143. ч. 6. з 1607. р.); 5+7 (*ibid.* с. 140. ч. 9. з 1612 р).

В інтермедіях Іаватовича з 1619 р. подибаємо ось які взірці силлябічного вірша:

4+3+6 Ой, матйонко, | матйонко! || тепер же ми ліхо!
 Чи біс, чи ліх | чолсвік || унавіл мене тихо
 В то нестесте | веліке, || щоб убоство своє
 Потолк, в нивоч | обротил || те горщочки моє!

(Збірник фільольогічної секції Н. Т. і. Шевченка І. Розвідки Драгоманова 179).

4+4 || 4+4: — Мури міст | золотії
 Та каменями сажени || дорогами: | суть зелені
 Суть білії, | червенії, || суть блакитні | та сьвітнії
 Та і мост єст | там золотий, || Та я собі | перед врати
 Стою, аж там, | викрикают || ангели ті, | же співають
 Хороше. Та святих много || стоїт вельми; | ось я того
 В небі ся там | насмотрилем || і Господа | там виділем.
 (*ibid.*.)

Як бачимо із поданих примірів, силлябічні вірші сего типу; призначені для читання й деклямації а не для співу, дуже часто переносять закінчене речення і льогічні перестанки в середину стиха; оттим то закінчене стиха і цезура часто перериває речене а навіть групу слів, що льогічно звязані з собою (се т. зв. enjambement). Таким способом граматичне групуване частий речення не сходить ся із симетрією ритмічної канви, чого ніколи не буває у народніх піснях. Така свобідна, неначе прозова будова речення у рамцях ритмічної схеми робить

особливий ефект і вказує уже на значне вироблене поетичного стилю.

Від 20-их рр. XVII в. силлябічні вірші тої форми щораз то частійше зявляють ся в українській літературі середньої доби а 13-складовий стих 7+6 запановує особливо у драматичній літературі XVIII. в.

Правильне уживанє риму в силлябічних віршах приводить за собою постійне уміщуванє наголосу на передпоследньому складі кожного стиха; відтак зявляеть ся другий постійний наголос серед стиха перед цезурою і вдомашнюють ся тим лекше, що часами обі половини стиха римують ся. Так починаеть ся помалу тонізація силлябічного стиха. У 13-складовому розмірі 7+6 визначають ся найчастійше три наголоси у першому півстихови а два у другому; 11-складовий стих має звичайно 4 наголоси — по два у кожній групі силлябічній. Та се розміщенє наголосів не всюди виступає з такою правильністю, щоб можна було підносити його до якоїсь норми, та говорити про тонічні стопи.

Будова силлябічних віршів із складочисленем, цезурами, правильними римами та enjambement-ами — як бачимо — не має нічого спільного із свобідною формою дум, хіба лише подекуди ритмічне чергованє наголосів; та і тут думи різнять ся від згаданих творів тим, що мають дуже неоднакове число наголосів у стихах відповідно до їх довжини.

Майже рівночасно із обговореною формою віршовою зявляеть ся в українській літературі середньої доби іще одна відміна силлябічного вірша, оперта також на складочисленю, із рівномірністю стихів, правильними цезурами й поділом на дрібні силлябічні групи та римом, що виступає не лише при кінці, але дуже часто і в середині стихів сполучує силлябічні групи. Се вірші зложені правильними строфами, що надають ся не лише до деклямованя але й до співу. Строфа замикає завсїгди окремий образ, закінчену думку, а кожний стих, ба навіть силлябічна група містить льотічно заокруглену частину реченя, так що цезури сходять ся скрізь із синтактичним групуванем і льотічними перестанками. В таких віршах реченє ніколи не може кінчити ся або починати ся в середині стиха. Вірші такого складу визначають ся прозорою, легкою й граціозною формою, так що подекуди живо нагадують тексти народніх пісень, неначе булиб зложені під народні мелодії, як показують отсі строфи з вірша єпископа Шумлянського на побіду Собієкого під Віднем 1683 р. у розмірі 4(4+4):

Та в неділю бавзо рано	Нуте, Ляхи, всі за мною
Всіми труби заіграно,	Скайте широ, з охотою!
Тяжко з гармат огня дано	Будут Турки утікати,
Од короля заволено:	А ми будем їх рубати.

А од рана аж до ночі
 Не оден там замкнув очі
 Й на кровавом полі востав,
 На вікі ся з світом розстав

(Записки Н. Т. і. Шевченка XXXIX.)

Що такі вірші писано дійсно по взірцям народніх пісень, показує т. зв. „Duma kozacka o Beresteckiem zwycięstwie 1651 31. Julij“, зложена — як догадуєть ся др. І. Франко (Студії над укр. народ. піснями 153.) — небавом після битви під Берестечком, під її свіжим вражінем, а перехована із характеристичною вказівкою: „na te nute: oj postylbym ja sim ponedilkiw, osmuiu nedileńku“. Отсе дві строфи із сеї вірші-пісні:

О ріко Стиру, що Хміль за віру,
 Скажи ти всему міру,
 Іди в Дніпр впадаєш, оповідаєш
 Радость в війни, чи з міру.
 Хан наступаєт і помагаєт
 Козаком Ляхов бити,
 Под Берестечком, малим містечком,
 Міліоних кров пролити.

(В. Перетц: Исслѣдованія и матеріялы т. I ч. ст. 95).

Декотрі удачні уступи сеї вірші показують, як справедливо зазначає Потебня, що автор умів орудувати народньою мовою та розміром і образами народної поезії²⁾. Ся вірша зложена розміром 5+5+7, дуже розширеним в українських народніх піснях. Замітна річ, що такий розмір подібаємо також в інчих історичних віршах про Хмельничину, н. пр.:

Глянь, оберни ся, | стань, (а) задиви ся, || которий маєш много.
 (Антонович-Драгоманів: Исторические пѣсни малорусс. народа II.
 Онъ глянуль, якъ звірь, | онъ крикнувъ якъ левъ || на жолнірскій слова.
 (Ibid. 137).

¹⁾ Сю пісню, записану П. Кулішем, знаходимо у „Трудах“ Чубинського V. 21: Понеділкавав: | сім понеділків, || восьмью неділлячку,
 Принеси, Боже, | кого мені гоже, || на мою постілочку.

²⁾ Рецензія на збірник народ. пісень Я. Головацького. Отчеть о XXII. присужденія наградъ гр. Уварова 1880. 123 і 139.

Вірші сего покрою мають зовсім таку саму будову стиха і строфи, як українські народні пісні і нема сумніву, що вони склалися у значній часті під впливом української народньої поезії, під мелодії народніх пісень. Те саме можна сказати про пісні книжного походження, яких так багато у співаниках. XVII—XVIII. в. і то не лише свіцькі, але й релігійні пісні, як н. пр. звісна коляда із вертепної драми:

Нова рада стала,
Як на небі хмара.
Над вертопом звізда ясна
На увесь світ осіяла.

Отим то багато з тих пісень, що також своїм змістом і тоном відповідали духови народньої поезії, перейшло в уста сільського люду і стало народніми піснями. Будова пісень, складаних письменними людьми, хіба тим відрізняється від щиро-народніх пісень, що у них подібають ся часо довші, скомпліковані строфи, зложені із 10 і більше віршів, а рими правильніші, як у народніх піснях, сполучують не лише стихи, але й і групи слябічні в середині стихів частійше, чим у народніх піснях. Ясна річ, що вірші й пісні з такою строфвою формою стоять по своєму складу іще дальше від дум, чим народні пісні.

Ми вже висше згадали, що від риму починається визначуване постійних наголосів у слябічних стихах, у яких проявляється подекуди й виразна тонізація під впливом взірців латинсько-польської поезії і наслідком пісенних мелодій, до ритму яких достосовується розміщуване наголосів у текстах. (Ф. Колеса: Ритміка українських народніх пісень Льв. 1907 ст. 243). Та від тих проявів ритмічності далеко ще до такого виразного визначування тонічних стіп, яке помічаємо в латинських гимнах релігійних середніх віків:

Dies irae, | dies illa
Solvat seclum | in favilla
Teste David | cum Sybilla.
Quantus tremor | est futurus,
Quando iudex | est venturus
Cuncta stricte | discussurus.

(Гимн в XIII. в. E. Koch.: Geschichte des Kirchenliedes 1866 ст. 125).

У в. руській літературі уже з початком XVIII. в. появляються перші взірці метро-тонічної верси-

фікації, занесені сюди пастором Ілюком і магістром І. Шаусом в перекладах євангелицьких релігійних пісень з німецької мови. (В. Перетц: Истор.-литер. Исслѣдованія и Матеріалы т. III. Спб. 1902).

Мабуть під впливом сих перекладів приходять Тредяковскій на думку, впровадити сю нову форму віршованя, як своє відкритє, до в. руської літератури. (Новый и краткій способъ къ сложенію російскихъ стиховъ 1735 і 1752.), хоч сам він впевнює, будьто би знайшов тонічні стопи: трохиї, ямби і пр. у в. руській народній поезії. (В. Перетц: ор. сіт. т. III. ст. 49—51, 67—9). Тим часом принцип тонічної стопи зовсім чужий як московським так і українським народнім пісням; довго не міг він прийняти ся і в українській літературі, у якій що-йно в останніх десятках XVIII. в. зявляють ся вірші побудовані на тонічних стопах:

Родивсь Христос, Адам гуляє,
Є нова свитка і кожух
І Ева в плахті пожожає
І знов радіє дух.

Та сї складаня розмірно пізної доби не станемо притягати до пояснюваня дум.

Із сего короткого огляду бачимо, що ритмічного речитатива, розвиненого в думках, ніяк не можна звязувати із ріжними формами стиха, які проявила богата віршова й пісенна література середньої доби. З тих віршових форм, так само як і з строфої народньої пісні, ніяк не могла розвинути ся кобзарська рецитація, що виявляє про себе зовсім окремий тип версифікації, основаної на мельодичному речитативі.

*

*

*

На скільки вірші й думи мають спільні основи у своїому історичному підкладі, змісті, тоні і загальному настрою, — розясненє сего питання сподівалиб ся ми знайти у студії Житецького тим більше, що робить він далеко йдучі висновки про залежність дум від віршової й пісенної літератури середньої доби. Тим часом Житецький обмежує ся загальними зближеннями і далекими аналогіями та не займає ся виказуванєм ближшого спорідненя в мотивах, яке дійсно звязує декотрі думи з віршами, хоч се найкрасше відповідалоб провідній ідеї його студії; в другоїж стороні

він притягає до порівняння без розбору всілякі віршовані твори з середини й другої половини XVIII. в., ба навіть вірші з то-нічним устроєм стиха, що по формі, змістови й часови не мають нічого спільного із думами, як справедливо зазначив проф. Соболевській у своїй рецензії¹⁾. Притім Житецький говорить про думи, як якусь одностайну й однородну цілість, не уважаючи на великі й очевидні різниці, що заходять межі думами старшої і пізнійшої формації. Оттим то студія Житецького вимагає не лише провірки але й доповнення саме у сьому напрямі, який він вказав.

Думи старшої верстви своїм змістом, мотивами й поетичними образами тісно вяжуться із українськими народніми піснями, і стоять у такому самому відношенню до літератури середньої доби, як народні пісні (се вказано в II. і III. частині нашої студії). Навпаки, думи новійшої верстви реалістичним характером зображення, сатиричним, насмішливим тоном, ба навіть темами й мотивами справді нагадують подекуди книжні твори XVII—XVIII. в. як вірші, пісні, декотрі драми й літописи. Розгляньмо ближше се відношене.

Порівнюючи думи про Хмельниччину із сучасними віршами про Жовтоводську битву (Антонович-Драгоманів, Историч. пѣсни мѣр. н. II. 135—6), битву під Корсунем і полоненє Потоцького (*ibid.* 137), неволю польських гетьманів (*ibid.* 137—8) і відісланє польських бранців у Крим (*ibid.* 138) — бачимо, що одні й другі мають однаковий історичний підклад. Спорідненє виступає тут також у обробленю згаданих тем, та у насмішливому, сатиричному тоні, що характеризує однаково думи й вірші в описах погрому гордої шляхти й жидів та їх втеки з України. Хоча думи складали ся серед козаків а вірші виходили головню із шкільних кругів та з поміж українського духовенства й інтелігенції то згадане спорідненє могло зявити ся наслідком спільного радісного настрою зєдиненої української суспільности, що почула свою солідарність і силу, скинувши із себе тяжке ярмо чужого утиску й покоровивши гордих гнобителів. Думи і вірші про Хмельниччину не лише насмішливі, але й ті, що визначають ся поважним, елеґійним характером, вяжуться ще й тим із собою, що в одних і других проглядає більше або менше виразно відчуванє передомового моменту, вели-

¹⁾ Живая Старина 1893. I: 249—53.

кої соціальної революції, як се показує найкрасше отсей зазив до Потоцького, перехований в літописи Єрліча:

Глянь, оберни ся, встань(а) задиви ся, которий маєшь много,
 Же ровний будешь тому, въ кот(о)рого не маєшь нічого
 Бо той справуєть, що всім керуєть; самъ Богъ милостиве
 Всеі наші справи на своїй шалі важить справедливе.
 Глянь, оберни ся, стань задиви ся, которий високо
 Ужомъ літаєшь, мудрості знаєшь широко, глубоко.
 Не поспуй мозку, мудруй по-трошку, въ собі обачай ся;
 И тих рада не лиха, що ходять з-тиха, и тихъ поражай ся.

Автор сеї вірші, навіть неприхильний козакам, належав мабуть до української православної шляхти, був зажурений її долею і писав під безпосередню грозою народнього повстаня, як показують отсеї вірші:

...Мій Бога въ серцю, а не май в-легце шляхетскои крови.
 ...Жони и діти где ся мають подіти нашии, а потомъ
 Гди нас молодці тии запорозці набавлять клопотомъ?
 Глянь, оберни ся, стань задиви ся, що ся діє з нами,
 Поручниками и ротмистрами, польськими синами.

Треба було справді потрясеня всіх основ тодішного суспільного ладу, щоби чоловік із шляхотської сфери так отверто й енергійно накликавав можливого польського маґната та ще й начальника воєнної сили до поміркованя й суспільної справедливости:

Глянь-оберни ся, стань-задиви ся, и скинь з серця бути,
 Наверни ока, котрий з Потока іде ку Славути (Дніпру).
 Невиннии души берешь за уши, вольность одіймуєшь;
 Квроля не знаєшь, ради не дбаєшь, самъ собі-сеішуєшь.

У сих віршах сильно зазначене спочуванє для людської кривди і бажанє суспільної справедливости, подібно як у думках про жидівські надужитя та про утиски після Білоцерківського мира. (Антонович- Драгоманів Ист. п. м. н. II. 111). Автор вірші розумів добре, що огнем і мечем не можна завести ладу на Україні:

Бо тежь рицери и кавалери передь тимъ бували,
 Тимъ воєвали, одь тогожь меча сами поумірвали.

У сучасній вірші про Берестецьку битву („Ой, ріко Стиру“) читаємо:

Хан згуду радил та непорадил: козаки войну любят;
 Ой, Каземіру, юж тобі міру з козаками не будет.

Вислід боротьби дуже непевний і вічно не можна воювати; томуж красше вдати ся в переговори з козаками і заспокоїти їх справедливі жаданя:

Глянь - оберни ся, стань задиви ся, видишъ людей много;
 Чи ти воюешъ, чи имъ зголдуюешъ, бо то въ рукахъ Бога!
 Чини трактати, а кажи брати гроші за заслуги,
 Бо то есть здавна заслуга славна запорозького люду.

(Із рукопису XVII. в. Літоп. Єрліча. Ант.-Драг. II. п. II. 139).
 Свідомість того, що на очах тодішньої суспільности прокидав ся із стихійною силою великий соціальний переворот, знаходить собі зовсім ясний вислів у висше наведеній вірші. Ся свідомість проглядає виразно також в інших сучасних віршах із сатиричною за-краскою, як також і в думках; хоч тут відповідно до характеру сатири вона не доходить до позитивного сформування, то тим яркїйше зазначаєть ся у зображеню неїгативних сторін польсько-шляхотського ладу на Україні. Силою контрасту трагічне положене, у якому знайшла ся всевладна до не-давна шляхта разом із Жидами, визиває гумор та іронію у зображеню віршів і дум. Одні й другі однаково зсаджують „могивих панів“ із їх високого педесталю, говорять до них, як до рівних.

Та кромі отсеї спільности загального характеру у підкладі й тоні знаходимо чимало подібности між думами й віршами про Хмельниччину також у мотивах, поетичних образах і вислові. Тут належить передусім 1) наріканє на утиски й здирства шляхти та Жидів арендарів. Автор вірші про Жовтоводську битву (Ант.-Драг. II. п. 135—6) звертаєть ся до польського магната ось із якими докорами:

Чи не ти, Степанку - сараче,	Заждай юнаківъ (т. є. козаків)
	въ табори,
Одъ козаківъ горачи,	Готуй деньги за хутори.
Не тись бравъ имъ хутори?	Южъ не будешъ ихъ хати
Єсть инші теперь пори!	Поганцямъ отдавати,
Не будешъ пересудівъ брати,	
А ні ихъ воювати	
Милішъ вамъ жиди збойці,	
Ніжъ запорожці молодці.	

Також в думках, подібно як у висше наведених віршах, економічний визиск висунений як головна причина повстаня, та докори звернені тут головно до Жидів, хоч вони були лише посередниками в експлоатації українського люду:

Тоді Ляхи чогось догадались,
 На Жидів нарікали:
 Гей, ви Жидове,
 Поганські синове!

На що то ви великий бунт, тревоги зривали?
 На милю по три корчми становили,
 Великі мита брали — і т. п.

(Дума про Корсунську битву. Ант. Драг. II. п. II. 34).

Утиски української людности Жидами - арендарями виповнюють зміст окремої думи (Ант. - Драг. II. п. II. 20 — 30):

...Як у землі кралевацькій та добра не було:

Як Жиди-рандарі

Всі шляхи козацькі заорандовали,

Що на одній милі

Да по при шинки становили.

Становили шинки по долинах,

Зводили щогли по високих могилах.

І ще то Жиди-рандарі

У тому не перестали:

На славній Україні всі козацькі торги заорандовали.

Да брали мито-промито: —

Од возового

По пів-золотого,

Од пішого пішениці по три денежки мита брали,

Од неборака-старця

Брали кури да яйця...

...Тодіж Жиди-рандарі

На славній Україні всі козацькі ріки заорандовали.

...На славній Україні всі козацькі церкви заоран-
 [довали.

Одначе і в думках зазначено, що Жиди здирали українську людність на те, щоб виплачувати непомірні „одкупи“ і „рати“ панам:

Як зажурилась та й заклопоталась бідна вдова;

То не бідна вдова, — то королевська земля:

Що стали Жиди великий одкуп давати —

Стали один од одного на милю оранди становити...

Як іде український козак, то й корчму минає,

А Жид вибігає, та українського козака за чуб хватає,

Та ще його двома кулаками по потилиці затинає:

Козаче-левенче! За що я буду Ляхам рату платити,

Що ти мимо корчми йдеш,

Та й корчму минаєш? (Ант. Драг. II. п. II. 25).

Тепер прийшло ся неправно нагарбане добро грішми окуплювати:

А тепер ви тії скарби збирайте,

Та Хмелницького їдняйте! (ibid. 34).

Потреба грошового окупу зазначена і в висше нагаденій вірші про Жовтоводську битву. Слова вірші про віддаване козацьких хат „поганцям“ нагадує нарікане козаків у думі:

На що ти на нас такий ясир послав?
 Ужеж тепер ми ні в чому волі не імієм;
 Ляхи, мостивії пани, од нас ключі поодбірали
 І стали над нашими домами господарями.
 (ibid. 111, 113-14).

2) Оборона православної віри, очищене України і прогнане польської шляхти й Жидів за Вислу, — се також мотиви, що приходять однаково в думах і в віршах, як показує отсе зіставлене:

Честь Богу хвала! на віки слава війську дніпровому,
 Що із Божою ласки загнали Ляшки кь порту Вислянному,
 А родь проклятий жидівський стятий, чиста Україна,
 А віра святая вь цілі зостала — добрая новина.

Сі рядки у вірші, що звеличує побіду козаків (Ант.-Драг. И. п. II. 140), живо нагадують анальоїчні уступи думи, як н. пр. часто повторювані зазиви Хмельницького, щоб

„За віру християнську одностайно стати“.
„Руський отчинаш читайте,....
 Віри своєї християнської у поругу вічні
 [часи не подайте!

(Ант. Драг. И. п. II. 47. Порівн. ibid. 13, 14, 15, 23, 112).

Широко і з гумором змальована в думі утеча Жидів; прогнане чужинців визискувачів зображене як великий успіх народного повстання:

Тоді то Хмельницький на славному Україну
 [прибував,
 Ні одного Жида-рандаря не заставав.

(Дума про жидівські погроми 1648. Ан.-Драг. И. п. II. 23).

По свідоцтву дум утікачі мали одно бажане, щоб їх бодай із душею пущено за Вислу:

Тоді то Ляхи козаків рідними братами узивали:
 „Гей, козаки,
 Рідний брати!
 Колиб ви добре дбали,
 Да нас за річку Вислу хоть в одних сорочках
 [пускали! (ibid. 112).

Луччеб, козуню, могли мої очі на потилиці стати,
 Так би я міг ізза річки Висли на Україну поглядати
 (Дума про повстанє після Білоцерківського мира ibid. 115).

...Тоді то Жида-рандарі
 Горким голосом заволали:
 „Ей, Полоняне, полсянська громада!

Колиб ви добре дбали,
 Од Польщі ворота одбивали,
 Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
 Тоб ми за річкою Вислою пробували,
 Да собі дітей дожидали,
 Да їх добрими ділами наущали,
 Щоб на козацьку Україну і кривим оком не поглядали!“
 (Дума про жидівські погроми. Ibid. 24).

3) В закінченю вірші про побіду козаків із літописи Єрліча
 (Ант. - Драг. И. п. II. 140) читаємо ось що:

Богъ би указавъ и війську подавъ, аби имъ справовавъ,
 Ажеби покорнихъ одъ рукъ онихъ гордыхъ аби рятовавъ
 Учинишь, Боже, всімъ намъ гоже, аби булавою —
 Войсько тее славне всіму світу явно за його головою!

Подібним прославленем Хмельницького закінчена
 й дума про Хмельницького й Барабаша:

„Дай, Господи, щоб ми за твоєї голови пили й гуляли,
 А неприятеля под нові топтали,
 А віри християнської на поталу в вічний час не подали!“
 Да вже тогді вуони померли,
 А їх слава не впре, не поляже.

Утверди, Господи, люду царського... (Ант. Драг. И. п. II. 14—15.
 Порівн. ibid. 8).

4) У згадках про битви на Жовтих Водах і під Корсунем є також
 чимало стичних точок межи думами і віршами; у одних і других
 зазначено два моменти: а) окружене і знищене поль-
 ського війська; б) віддане польських полонених
 Татарам. Отсе зіставлене анальогічних уступів:

...Гетманчику - небоже!
 Не туди на Запороже!
 Не найдеш гараздъ шляху
 У Сидоровимъ байраку.
 ...Волять татарскою юки,
 Ніжъ козацкої руки.

(Із вірші про Жовтоводську битву. Ант. Драг. И. п. II. 135).

Зараз синачка, свого єдиначка, шлетъ на Жовтую Воду.
 Тамъ на большую и на горшую собі и всімъ шкоду.
 Бо скоро стали Ляхи подле Шлавли, зараз поскочили
 Хмельничики, ординчики обозъ заточили,
 А скоро привернули, заразъ огорнули, роскопали мощнии вали,
 Однихъ постреляли, другихъ порубали, третіхъ
 [живцемъ въ орду по-оддавали.

(Із вірші про дві битви: Жовтоводську і Корсунську. Ант. Драг.
 И. П. II. 137).

Оба висше згадані моменти підчеркнені також у думах :

Оттогдіж то козаки, друзі - молодці, добре дбали,
 Од сна уставали,
 Руський очинаш читали,
 На лядській табури наїджали,
 Лядській табури на три части розбивали,
 Ляхів, мостивих панів, у пенє рубали,
 Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішали.

(Дума про Хмельницького й Барабаша, Ант. Др. И. П. II. 7. Порівн. *ibid.* 14).

Хмельницький говорить до Потоцького, сійманого у битві під Корсунем :

„Гей, пане Потоцький!
 ...Хяба велю тебе до рук кримському хану дати,
 Щоб навчили тебе кримські нагаї сирої вобилни жовати!“

(*Ibid.* 34).

Сам Потоцький по переданю думи ось як пише про сі події до Василя Лупула :

„Бо дав ся мині гетьман Хмельницький гаразд добре знати :
 У первій війні
 На Жовтій Воді
 Пятнадцять моїх лицарів стрічав,
 Не великий їм одвіт оддав :
 Всім, як галкам, з пліч голівки поздімав ;
 Трох синів моїх живцем узяв.
 Турецькому султану в подарунку одіслав ;
 Мене, Івана Потоцького,
 Кроля польського,
 Три дві на прикові край пушки держав,
 Аві пть миві, ві їсти не дав.
 То дав ся мині гетьман Хмельницький гаразд добре знати,
 Буду його во вік вічний памятати.

Дума про похід в Молдавію. Ант. Др. И. П. II. 102.

5) Крім того подибаємо в думах чимало дрібніших рисів і зворотів, до яких знаходять ся паралелі у віршах н. пр. аллюзії до назвнеска Хмельницького, званого межи козаками „Хміль“ у звязи із варенєм пива, що символічно зображує заведене колотнечі межи козаками й Поляками ; прозиване панів куркоїдами і т. и., на що уже Житецький звернув увагу.

Протиставлене у віршах смирних „Русаків“, яким „Бог дав“ покорити „гордих Поляків“ нагадує подібні вислови у думах : „русський очинаш читайте“...

„Щож то в вас гетьман Хмельницький, Русин,
Всю мою землю волоську обрушив“. (ibid. 102).

Нема сумніву, що знайшлось б ся ще більше тих стичних точок, колиб ми розпоряжали більшим числом віршів з часів Хмельницького. Та вже і се зіставлене дум про Хмельниччину із кількома недовгими сучасними віршами показує, як багато спільного мають одні і другі у своїому змісті. Однакож при тім усім не маємо ніякої основи до впевнюваня, що сю спільність треба пояснювати виключно залежністю дум від віршів або навпаки: по нашій думці споріднене вийшло головню із одногож історичного підкладу і однакового настрою, хоч не виключений також взаємний вплив дум на вірші і віршів на думи.

*

*

*

Та замітна річ, що й пізнійші твори української літератури з перших десятиліть XVIII. в. виказують також чимало смільних признаков із думами; однакож сю спільність треба інакше оцінювати, як у обговореній групі віршів, складаних під безпосереднім вражінем воєн Хмельницького, може рівночасно з думами. Не маючи заміру ані сиромоги подрібно розбірати тут сего питання, доторкнемо ся лише найважнійших його точок.

Думи про Хмельниччину по своїому історичному підкладови підходять подекуди близько до козацьких літописів з початку XVIII. в. І так в думі про Хмельницького й Барабаша оспіваний давний переказ про хитрощі Хмельницького, якими він роздобув від Барабаша королівську грамоту, щоби нею покористувати ся до викликания козацького повстаня: ся дума аж до подробиць згоджуєть ся із оповіданем про сю подію у літописах Величка й Грабянки, яке виявляє признаки історичної новелі.

Д-р І. Франко подав у своїх „Студіях над українськими народніми піснями“ повне зіставлене історичних жерел, що доторкають ся сеї теми; на тій підставі можемо собі відтворити літературну історію переказу про Хмельницького й Барабаша, який склав ся по всякій правдоподібности ще за часів Хмельниччини. Уже найдавніші жерела (Твардовскі 1660, Пасторій 1652 і 1680, Шеваліє 1663, Коховскі 1683, реляції московського уряду з 1647—8, Самовидець) подають відомосги про таємні зносини короля Владислава IV. з козаками, яких хотів він спонукати до зачіпки з Туреччиною; декотрі жерела згадують навіть про лист

короля до одного козацького старшини (Темберські — по 1660 р.) чи прямо до Хмельницького (Ґрондські 1676) з якимись обіцянками для козаків; сей лист мав Хмельницький затаювати через пів року (Мещерській, Климов 1648).

Сам Ґрондські (*Historia belli cosaco-polonici 1676*) подає на основі оповідання Стан. Любовіцького з 1655 і Ів. Виговського з 1656 р., що король послав канцлера Оссолінського і згаданого Любовіцького з тайним порученням до козаків, щоби захопити їх до нападів на турецькі краї; при сій нагоді мав король переслати хоругов і військову булаву Хмельницькому та назначити його гетьманом. Сю хоругов, булаву і листи королівські, привезені Оссолінським, показував відтак Хмельницький на козацькому зібранні, на якому піднято думку—оружного повстання.

Сучасний Хмельницькому Стан. Темберські, професор краківської академії, у першій частині своїх *Annales*, написаній по р. 1660., оповідає, що Хмельницький особисто скаржився перед королем на своє покривджене від Чаплінського; при тій нагоді король приєднав Богдана для свого плану — викликати війну з Турками і передав через Хмельницького універсали до козацького старшини, Хведора Піровського, в справі списання козаків у реєстр для приготування війни із Турками. Опісля Хмельницький, задумавши підняти козацьке повстання, викрав сі універсали у підпоєного Піровського.

В історії Хмельниччини Веспазіяна Коховського (*Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV. climacter primus 1683*) являєть ся вперше Барабаш як політичний противник Хмельницького; він уговкує юрбу і відстрашує козаків від бунту ось якими словами: „Заклинаю вас святою вірою і вашими дітьми,... відкиньте всякі новини, що принесуть нещасте, а держіть ся старого та безпечного“. Ся характеристика Барабаша відповідає словам, які вкладає йому в уста народня дума:

Ей, пане куме, пане Хмельницький, пане писарю військовий!
 На що нам з тобою королевські листи у двох читати,
 Нащо нам козакам козацькі порядки давати!
 Чи не лучче нам із Ляхами, мостивими панами,
 З упокоєм хліб сіль по вік вічний уживати?

(Ант. Драг. II. П. II. 4).

Хмельницький зображений у Коховського як чоловік неспокоїної, бунтівничої вдачі. Барабаш, запрошений до Хмельницького в куми на хрестини, гине убитий в сварці із якимсь козаком; вину сего убийства приписує Коховський Хмельницькому, що мовляв

нарочно стягнув до свого дому і підпоїв Барабаша. Замітна річ, що й по зображеню думи Барабаш зове Хмельницького кумом і гине опісля з руки Хмельницького (Ант. Др. И П. II. 8, 14). По оповіданю Коховського Хмельницький, увязнений на приказ Конецпольського під закидом підбурюваня козаків та відданий під домашню сторожу до Кречовського, використовує підпоєне свого інвітілятора й утікає на Запороже.

В літописи Самовидця переказ про роздобуте королівських листів Хмельницьким являєть ся уже вповні розвинений: Хмельницький, послучи від козаків у короля разом із значним козаком переяславським Іваном Ормянчиком, „упросили писмо албо привилей на роблення челновъ на море, мимо вѣдомость гетмановъ коронныхъ, що и одержавши тое скрито держали отъ полковниковъ въ Переясловлю“. Після покривдження Чаплинським Хмельницький „старался фортелемъ, жебы тотъ привилей, данній отъ короля его милости на робление чолновное волное козакомъ достати, що и доказаль: бо маючи въ дому своемъ у гостяхъ того Ілляша Ормянчика переясловского и у оного вывѣдавши ся о схованню того привилея, упоивши оного, ключъ у пяного узавши, послалъ своего посланця по тотъ привилей, данній отъ короля его милости, Владислава IV., которій оному и привѣзлъ его посланецъ И такъ въ онимъ привилеемъ Хмельницькій за пороги поишолъ и козакомъ ознаймилъ, же на волности козацкіє мѣеть привилей отъ короля его милости; до которого много войска козацкого почало ся горнути“ (д-р Франко, Студії 277).

З того бачимо, що в історичних жерелах, які сягають часів Хмельниччини, знаходимо вже усї мотиви думи про Хмельницького—й Барабаша, а саме:

1) Антагонізм межи Хмельницьким і Барабашем на політичному підкладі; 2) королівські листи і їх затаюване; 3) підпоєне Барабаша чи другого козацького старшини; 4) викрадене ключа у підпоєного; 5) роздобуте листів хитрощами; 6) утеча Хмельницького на Запороже; 7) смерть Барабаша з вини Хмельницького.

Ясна річ, що так само дума про Хмельницького й Барабаша як і дотичне оповідане в літописах Величка і Грабянки опирають ся на давній козацькій традиції, яка переходила в літописи з устного переказу і то від осіб близьких до Хмельницького; так н. пр. Ірондскі користуєть ся до історії Хмельниччини оповіданнями Стан. Любовіцкого і Ів. Виговського, Величкож опирає свої відомости про Хмельниччину на записках Самійла Зорки, що по його свідоцтву був

писарем і секретарем Хмельницького від першого його побуту в Січі в грудні 1647 р. Тому ж не бачимо тут належної основи до того, щоб можна було думу класти в залежність від літописів: з початку XVIII. в. Д-р Ів. Франко у своїх „Студіях про українські народні пісні“ 326 доходить до висновку, що у найдавнішому варіанті думи про Хмельницького й Барабаша по запису Цертелева треба бачити „шановну пам'ятку кобзарської творчості з другої половини XVII. або з початку XVIII. в., незалежну від тих конструкцій оповідання про Хмельницького й Барабаша, які бачимо у Величка та Лукомського“. Чому саме треба би сю думу відсувати аж на початок XVIII. в. — сего д-р Франко не пояснює. Два ширші варіанти сеї думи по записам Куліша й Іващенко (Анг. Драг. II. II. II. 3—8, 10—15) оспівують також смерть Барабаша і битву на Жовтих Водах (д-р Франко відносить сей опис до битви під Корсунем) та роблять вражінє компіляції. Д-р Франко добачує в сих варіантах вплив оповідання Величка „а власне в тім, що Хмельницький посидає до Барабашихи крім ключів також перстінь і шовковий платок, зняті з пьяного Барабаша“. Однакж більше правдоподібний здогад, що ся подробиця із дум увійшла в літописне оповіданє.

У тій звязи треба згадати, що також історична драма Теофана Трофимовича „Милость Божія, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидь людскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго, преславнаго войскъ запорозкихъ Гетмана, освободившая и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвеличавшая, на незабвенную толиких его щедротъ память репрезентованная въ школахъ кievскихъ 1728 лѣта“ (Анг.-Драг. II. II. II. 141—166) — деякими мотивами підходить близько до дум про Хмельниччину. Ось які знаменні слова вкладає автор в уста Хмельницького:

...Чого намъ не дѣлають ляхи изъ жидами!
 Честь и славу въ нивочто нашу обрацають,
 Козацкое потребить имя помышляють. (Анг. Др. 142).

....Коль тяжко угнутили
 Бѣдную Украину тыми очковыми
 Поemiщизнами тыми, тако жъ роговыми.
 Пovyмышляли къ тому уже и ставщицны,
 А при иныхъ поборахъ и сухомельщицны.
 Власное наше добро въ очахъ передъ нами.
 Арендуютъ и въ своемъ невольни мы сами.
 И уже по времени а ни дѣтей родныхъ.
 Ни женъ власныхъ нашихъ намъ не будетъ сво-
 [бодныхъ.]

Что жъ говорить о иныхъ бѣдахъ нашихъ болшихъ?
 Что о безчестіяхъ и укоризнахъ горшихъ?
 Козака и за жиду не ваютъ: милѣйшій
 Имъ жидъ, нежели русинъ, и весьма честиѣйшій.
 Съ жидомъ они ѣдятъ, пють, бенкеты справляютъ,
 А козакъ бѣднаго за нѣзащо мають.
 И что горше: которышъ поклонъ отдавали
 Турки и Татаре, а многи не востали
 Никогда же, егда разъ наклонили выи,
 Нынѣ, срамно и казать, нынѣ сами сін
 Жидамъ кланяются, и шапку въ рукахъ носятъ
 Передъ ними, и ихъ як пановъ якихъ просятъ
 (Ibid. 145—6).

Ся промова своєю протижидівською тенденцією живо нагадує декотрі уступи із дум про шляхотсько-жидівську господарку на Україні, виарендовуване жидам шинків, торгів, мит, рік а навіть церков, про високі оплати, накладані жидами-арендарями на українську людність та їх знучане над козаками:

Тоді то жид-рандар етиха підходить,
 Козака за патлі хватає.
 То козак на жидарандаря скоса, як ведмідь, поглядає,
 Іще жидарандаря мостивим паном узиває:
 „Ей, жиду, каже, жиду рандаре,
 Мостивий пане!
 Позволь мині на річці утя вбити,
 Жінку свою з дітьми покормити“. (Ант. Др. II. п. II. 22).

В драмі Трофимовича, подібно як у думах, з насмішкою згадуєть ся про утечу панів, про намагане Хмельницького прогнати польську шляхту й жидів-арендарів з України аж за Вислу:

Кто коня, кто шабли, кто узды, кто кульбаки,
 Кто воза, кто хомута, а кто и собаки
 Или чего иного кто только дорвался,
 Якъ найскорѣй за Вислу знову поспѣшался
 Не отягощенъ ничемъ... (Ibid. 152. Порівн. ibid. 143, 153, 164).

До тих спільних мотивів, що споріднюють згадану драму з думами, треба зачислити й зазиви до оборони православної віри:

Только вы всё въ единъ гуж со мною тягните,
 А отчизни и вѣры своей не дадѣте
 Православной до конца отъ нихъ пропадати
 И козацкой на вѣки славѣ исчезати. (Ibid. 147).

Тут належить також вислов радости по причині побіди Хмельницького:

О едина похвала наша, о Богдане,
 О дивный въ Гетманѣхъ, ты пашь Вельможный пане!
 Радуется о тебѣ Россія Малая,
 Веселитжеся купно и Церковь святая.
Словомъ единымъ сказать: якъ Украина стала
 Толкая въ ней радость еще не бывала. (Ан. Др. II. 157).

Однакож усі тії мотиви ярко зазначені також у обговореній групі віршів з часів Хмельниччини. Що більше: подібні нарікання на кривди козаків, податкові утиски, надужиття арендарів, розпаношене жидів і понижене козаків та мужиків подібаємо в історичних жерелах з часів Хмельниччини, починаючи із зазивних листів Хмельницького.

Ось що говорить про жидівські утиски сучасник Поляк, безіменний автор мемуарів, виданих Л. Вуйціцьким¹⁾ під р. 1640. нарікаючи на старостів і панів-дідичів: „Вони накликали Жидів і всі доходи без виїмки віддали їм в аренду, в тім числі і церкви, ключі від яких переховувалися у Жидів; хто бажав вінчати ся або хрестити дитину, той повинен був платити данину Жидови арендареві“.

Григ. Кунаков, що на порученє царя Олексія Михайловича мав московському урядови подавати відомости про козацько-польську війну, ось що говорить у своїй записці. „Да черкасомъ (укр. козакам) же де сверхъ того было разореніе отъ жидовъ, которые держали въ ихъ мѣстехъ отъ пановъ аренды. И тѣ де жида ихъ черкасъ, грабили и наругались надъ ними всячески: только который черкашанинъ укурить вина, или сварить пиво или медъ. не являсь жидомъ. или противъ жида учнетъ говорить. не сняв шапки, и жида де за то, спримѣтываяся къ нимъ за посмѣхъ, ихъ грабили и разоряли, животы отъ ихъ отнимали и жонъ и дѣтей въ роботу имѣли насильствомъ“²⁾. Сі сучасники говорять майже буквально словами дум. Також Самовидець, перечислюючи народні кривди, що спричинили повстанє Хмельницького, сильно підчеркує козацькі зажалєня на польські та жидівські утиски на Україні перед Хмельницьким:

....„А в містах від Жидів така була кривда, що козакови в своїм домі не вільно було для своєї потреби держати

¹⁾ Pamiętniki do panowania Zygmunta III. Władysława IV. i Jana Kazimierza... Варшава 1846. I. 245, 255).

²⁾ Акты Юж. и Запад. Росс. III. 278.

ніякого напиту, не тільки меду, горілки або пива, але навіть і браги. А котрі козаки ходили за Пороги на рибу, у тих на Кудаци відбирали десятку рибу на комісаря; а полковникам треба було дати скремо, а окремо сотникови і осаулови і писаревн, так що козацтво дійшло до великого вбожества.. Се було з козаками, а над наспільством... були великі вимисли від старостів, їх намісників та Жидів. Бо самі державці не мешкали на Україні, тільки держали уряд і тому мало знали про кривди посполитих людей а хоч і знали, бували засліплені дарунками від старостів і Жидів-арендарів¹⁾. Наводимо сі вишески в тій ціли, щоби показати, що не потрібно шукати за мотивами дум із їх протижидовською тенденцією аж у пізнійших творах української літератури XVIII. в., коли усе те знаходимо уже в памятниках з часів Хмельницького, які без сумніву черпали також з народної традиції, як се потверджує згідність дум про Хмельниччину із сучасними віршами та історичними жерелами.

Замітна річ, що протижидівська тенденція, лише слабо зазначена у віршах з часів Хмельниччини, виступає в сучасній польській літературі багато сильнійше, як у думках про жидівські погроми 1648 р. На се звернув увагу д-р В. Щурат у розвідці „До української пісні про Жидів“ (Літературні начерки. Льв. 1913. 77—84), ілюструючи свої погляди розбором поеми Я. Кміти з 1648 р. „Kruk w złotej klatce або żydzi w swiechodnej wolności Korony Polskiej“. Справедливо зазначає д-р Щурат: „Дума дише ненавистю до Жидів. То правда. Але та ненависть не є така сліпа, як в польського поета.—В думі основа її передовсім соціяльна, реальними відносинами оправдана. Релігійна ненависть не знаходить собі в ній таких драстичних виразів, як в польській поемі, що використовує всякі середновічні забобони і сплетні про ритуальне убійство християнських дітей, про осквернюване св. Евхаристії і т. н. будучи нині несмак у читача“ (ст. 81.²⁾). Ось як малює згадана поема розпаношене Жидів:

Żyd miód warzy, Żyd piwo, Żyd gorzałkę pali,
 Żyd kramarzem, towarem, tak jako chce, szali,
 Żyd na mycie, Żyd na cle, Żyd i na arendzie,
 Żyd bezpiecznie tuż obok przy Panięciu siedzie.

¹⁾ Користуємось перекладом д-ра Франка. Студії 387.

²⁾ Польська література з антисемітським характером зазначила свій вплив на творах Й. Голятовського а. пр. „Мессія правдивий“.

Ba jużci Pacierze, metale przedaja
 I też obrazy, w których Chrystusa uragaja.
 Hej dla Boga, którym to wiedzieć przynależy,
 Zakaście tego, a Żyda wsadźcie do wieży.
 Przed Żydem chrześcianin zdjawszy czapkę stoi,
 Mościwa mu kłania się, kortezye stroi.
 Dać z chęcią na arendę Żyd Panu pieniądze,
 A jego poddanych przywiedzie do nędzy.

Таким самим агітаційним протижидівським змістом визначається й поема „Satyr Podgórski“ з 1654., якої автор докоряє Полякам. що не гонять Жидів, та ще допускають їх до зарібків і почесній:

„A wy, co Żydy za faktory macie
 A przez nie wierne Boże uciążacie —
 Już Jyd arendarz, sekretarz, dworzanin,
 Milszy bluźnierca wam, niż chrześcianin“.

(В. Щурат op. cit. 82).

Хоч наведені уступи живо нагадують аналогічні вірші дум про Хмельниччину, то хібаж можемо на тій підставі говорити про генетичну залежність дум від польської віршової літератури?

Спільність у загальному тоні й мотивах, яка споріднює думи про Хмельниччину із українською віршовою літературою тогож часу і протижидівська тенденція, що звязує декотрі думи навіть із сучасною польською літературою, — се також доказ, що думи складали ся на реальному підкладі в слід за описаними подіями, се доказ, що в думках знайшли свій вислів сучасні настрої, бажання й сподівання широких кругів, та найактуальніші питання тодішньої доби. Згідність драми „Милость Божія“ із думами показує хіба лиш те, що Трофимович знав попри інших жерелах також думи про Хмельниччину.

З інших творів драматичних хіба ще вертепна драма підходить подекуди до дум пізнійшої верстви гумористичним зображенням Запорожця, Поляка і Жида. Козак Голота і Іанжа Андибер, — се неначе прототипи вертепного Запорожця, який промовляє насмішливим тоном згаданих дум; його монольої також своєю свобідною формою віршовою близько підходить до народніх дум. Слова Запорожця:

„Да як я лук натягну, брязну тетивою,
 То мусить з поля втікати хан кримський з ордою“ —

вказують безперечно на старинність сего монольої, що зложив ся правдоподібно під впливом народніх дум. Пісня Запорожця: „Та

не буде лучче та не буде краще, як у нас та на Україні“ нагадує анальоґічні натяки дум і віршів з часів Хмельниччини про очищенє України, відки сей мотив міг увійти до вертепноґо драми. У тій звязи треба згадати ще й різдвяні та великодні вірші-оратії, що манєрою пародії сходять ся подекуди із думами про Голоту, Іанжу Андибера і Козацьке житя. Таку схожість добачуємо н. пр. у гумористичному описі дряної одежі, якою неначе хвастає школяр :

Справилем бил собѣ хорошиї даламан,
А коли ся бувало в него уберу, то хожу як пан.
Локот по шелюгу, а еще тонким едвабом ушита,
Кудабися скруз ню подивив, то рѣдким вѣтром подишта.
Петлицѣ з ледом з морозом оздоблено,
А сподокъ дрижаном слѣчне украшено.

(М. Возняк: Нові тексти різдвяних і великодних вірш-оратій. Українсько-руський Архив. ІХ. 1913. 49. Порівн. *ibid.* ст. 55).

Тут напрошуєть ся порівнанє із анальоґічним уступом думи про Голоту :

Правда, на козакові шати дорогіі —
Три семврязі лихіі:
Одна не добра, друга не гожа,
А третя й на хлів не згожа.
А ще, правда, на козакові постолы вязові,
А унучі китаїчані —
Щирі жіноцькі рядвяні;
Волокы шовкові —
У двоє жіноцькі щирі валові.
Правда, на козакові шапка бйрка,
Зверху дїрка,
Травою пошита,
Вітром підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохоложає.

(Авт. Др. Истор. пѣсни I. 168—9).

Се спорідненє віршів із думами стає тим замітнійше, коли зважимо, що вірші-оратії також своєю формою нерівномірних стихів близько підходять до дум. (Н. пр. Укр. Архив ІХ. ст. 47—84. чч. 1, 7, 13, 35, 37). Та що ся форма могла ще в XVII. в. вдомашнити ся у гумористичних віршах-оратіях — показує мольою вертепного Запорожця.

Із наведеного зіставленя показуєть ся, що лише думи низнійшої верстви, які обіймають приблизно третину усіх дум, справді підходять своєю історичною осно-

вою, мотивами, способом зображення і тоном до декотрих пам'яток української літератури другої половини XVII. і початку XVIII в., однак же се споріднене корінить ся у спільній традиції та не дає належної підстави до односторонніх висновків у генетичному напрямі про літературне походження народніх дум; признає се подекуди й Житецький: „Як пояснити сю згідність у тоні і навіть у словесних образах межі думами і віршами? Тяжко відповісти на се питанє за недостатком хронологічних даних про появу сеї або тої думи, сеї або тої вірші. Можна допускати певно взаємний вплив одних творів на другі, не менше правдоподібне й те, що один спільний настрій був причиною тої спільности“. (Мысли 124). Як могли козацькі літописці покористувати ся давнішими віршами про Хмельничину а навіть вплітати їх у своє оповіданє, так само могли вони й інші українські письменники підлягати впливови української народньої поезії і спеціально народніх історичних дум; сеж було зовсім природне у тім часі, коли переписувано так багато співанників із народніми піснями, коли складано й вірші по взірцям народніх пісень.

Повстаня дум про Хмельничину не можемо надто далеко відсувати від історичних подій, що дали їм підклад, бо історична пісня чи дума лише тоді може прийняти ся і спопуляризувати ся в народі, коли оспівана подія живо ще удержуєть ся в народній традиції, коли живуть ще люди, що її памятають. Яким способом в 50—60 літ після смерти Хмельницького моглиб зложити ся пісні чи думи про Хмельничину, перейти в народ, та ще заінтересувати широкі круги, — се булаб загадка не до розясненя.

В усякім разі важний є факт, що обговорена спільність історичного підкладу і мотивів, якнебудь будемо її пояснювати, споріднює лише новішу верству дум із літературними творами, отже не дає ніяких вказівок на походжене (генезу) старшої верстви дум і самоїж форми кобзарських рецитацій. Впрочім се показало ся наглядно у результатах студії П. Житецького, що взагалі найбільш значіне літературних впливів на думи.

„Владимірь“ Теофана Прокоповича.

Написав *Ярослав Гординський.*

V. Генеза трагедокомедії „Владимірь“.

Значінне трагедокомедії Прокоповича „Владимірь“ і її вплив на дальші покоління лежить у тих нових і свіжих елементах, які він вніс в українську драму й у тім, що Прокопович стояв у тісному звязку з драматичною традицією на Україні й тільки розвивав її далше, але не зривав з нею. Без того — так сказатиб, еволюційного елемента — не міг би Прокопович стати для будучини української драми тим, чим він став. Тому без вияснення звязку „Владиміра“ з попередною літературою України годі булоб зрозуміти відповідно сей твір і не далось би визначити йому місце в історії української драми. „Зрозуміти літературу часів Петра Великого не можливо без ближшого познайомлення з літературою XVII віка. Не при Петрі і не в найблизший до нього час пробудились у... літературі нові початки й повів свобідний дух XVIII віка“ — говорив ще в 1859 р. Тихонравов¹⁾. Що-йно поглянувши з того боку на Прокоповича, зможемо оцінити степенъ його самостійности й його заслуги для будучини. Але того мало. Українська драма стоїть у такому близькому звязку з іншими європейськими літературами, що її не можливо розглядати, полишивши їх на боці. Тому другим важним завданням буде тут визначенне відношення „Владиміра“ до європейської драми. Вкінці годі оминати й питанне про закінченне „Владиміра“ в відношенню до цілої особистости Прокоповича, тим більше, що, як ми бачили, подає се питанне причину до неодного непорозуміння, що кидає не все правдиве світло на його характер і літературну діяльність.

¹⁾ Н. С. Тихонравовъ: Вступительная лекція. (Сочиненія, II, ст. 7. Статя появилa ся зразу в 32 ч. „Московскихъ Вѣдомостей“ 1859 р.)

Тому возьмемо ся тепер до обговорення ієнези „Владиміра“, при чім будемо звертати увагу передовсім на що йно зазначені питання.

„Владиміра“ виставили 3 липня 1705 р. „благородні російські синове“, вихованці Києво-Могилянської академії, в тій же академії. Тут був від давна звичай виставляти шкільні драми¹⁾. Митроп. Євгеній каже, що се діяло ся передовсім у часі трех маєвих рекреацій²⁾, але всі відомі доси київські драми з часу перед „Владиміром“ виставляли ся в інші місяці. З семи відомих київських драм до 1705 р. виставлено 4 в страсну п'ятницю, одну в день царських іменин 17 марта 1673 р., а про одну не знаємо, коли її виставляли, бо про неї заховала ся тільки загальна згадка³⁾. З інших київських драм аж до 1762 р. тільки 2 драми виставляли ся в маю, а саме: „Іосифъ патріарха“ 25 мая 1708 р. і „Трагедокомедія, нарицаемая Фотій“ Ієортія Щербацького 18 мая 1749 р. Але вже Петров завважав недокладности в оповіданню митроп. Євгенія й поясняє, що він говорив хіба тільки про епоху Єлисавети Петровни, коли то шкільні драми виставляли студенти київської академії також і в часі трех маєвих рекреацій. І дальше оповіданне про театральні вистави київських студентів належить прийняти з деякими обмеженнями⁴⁾.

В часі згаданих рекреацій — оповідає митроп. Євгеній — виходили всі ученики, учителі й посторонні гості для забав на гору Скавику (Щекавицю) поміж яри, при урочищі, називанім Глубочиця, що знаходить ся в західній стороні Києва-Подола. Се глубокий провал поміж кудрявським підвисшеннем і скавицькою горою. Починаєть ся від Подільської площі, називаної Житнім Торгом, там, де гора Скавика підходить своєю полуднево-східною стороною близько до гори Киселівки. Там усі забавляли ся ріжними іграми, а студенти співали канти. Учитель поезії був обовязаний писати для таких прогульок що року драми, а інші учи-

1) Лазар Баранович пише в однім листі до Мелетія Двіка, що він виступав колись у трагедії в ролі Йосифа, а Сафонович у ролі Венямина. Було се з кінцем 30-их або з початком 40-их рр. XVII в. (Петровъ: Київ. Акад., ст. 17 і 104—105; Ръзановъ: Школьные дѣйства, ст. 54. Докладнійше про згадану Барановичем драму — першу київську шкільну драму, про котру маємо вістку, гл.: Петровъ: Очерки, ст. 73—74.

2) Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 124.

3) Петровъ: Очерки, ст. 73—74 і 103.

4) Петровъ: Очерки, ст. 393—394.

телі діяльогн. Так розвивала ся київська шкільна драма свобідно під відкритим небом, як середовічна містерія західної Європи з того часу, коли вийшла з під опіки церкви¹⁾. В тім описі маємо подану й сценерію „Владиміра“. Прокоповичеву драму виставляли також під отвертим небом²⁾ і I, II й V дії стають нам зрозумілі тільки тоді, коли будемо мати образ сеї околиці перед очима. Можна уявити собі, як ефективно могла виглядати на таким тлі тінь Ярополка! Серед таких обставин була й легка зміна декорацій, бо її доповняла фантазія видців.

„Владиміра“ виставили „благородні російські сивнове“. Такий або подібний додаток-мають звичайно київські драми³⁾ Тими „благородними“ синами називано молодців із козацького роду в супротивности до дітний міщан і селян. Такі драматичні вистави вимагали часго коштовних декорацій і тоді треба було відкликнути ся до жертволюбивости богатших учеників, котрих за се відзначувано участію в виставі⁴⁾. А що між видцями появляли ся часто високо поставлені особи, отже такі драматичні вистави були одним із важних способів притягання синів аристократії до шкіл.

„Владиміра“ виставлено з нагоди відвідання Києво-Могилянської Академії гетьманом Іваном Мазепою. Вказує на се понад усякий сумнів титул драми в К., де сказано виразно: *нынѣже... приѣтствующой .. Іванна Мазепи*“. При тім названа київська академія Могило-Мазепоівянською, а гетьмана признано великим ктитором того заведення. Також видно се із вступу й закінчення, де говорить ся про заслуги Мазепи на тлі просвітнім, церковнім і військовім. Виходить, що 3 липня 1705 р. гетьман Іван Мазепа був у Києві. Було се підчас війни Росії із Швецією. Ще 11 падолиста 1699 р. почали ся між царем Петром I і польським королем Августом II переговори в справі союзу проти Швеції. Король зобовязав ся склонити до війни з Швецією Річ Посполиту, а цар мав йому дати військову підмогу. Війну справді почав

¹⁾ Тихо правовъ: Сочиненія, II, ст. 124—125 і Примѣчанія, ст. 20.

²⁾ Idem: ст. 135.

³⁾ Драма „Алексѣй, Божій человекъ“ була виставлена „черезъ шляхетную молодъ студентскую въ Колегіуму Києво-Могилянскому“; драми: „Царство натури“, „Свобода“, „Мудрость предвѣчная“, „Торжество Бгестства“, „Іосифъ патріарха“ виставили „благородні російські молодці“; почавши від драми „Милость Божія“ 1728 р., пропускаєть ся звичайно сей додаток.

⁴⁾ Петровъ: Очерки, ст. 80.

1700 р. польський король у Лівонії, а в лютім 1701 р. згодився цар із королем на формальний союз проти Швеції¹⁾.

Гетьман Іван Мазепа мав на приказ царя посилати польському королеви підмогу²⁾. В звязку з тим дістав Мазепа від польського короля ордер Білого Орла³⁾. Вже перед тим одержав він від царя крім інших коштовних подарунків ордер св. Андрія Первозванного й тому він названий у нашій драмі кавалером того ордера. Стало ся се в січні 1700 р., коли гетьман прибув на призив царя в Москву з почотом 48 осіб. У Москві прийнято його незвичайно ласкаво. Йому зявили признанне за заслуги, які він положив протягом 13 літ і за важні успіхи у війні проти турецького султана й кримського хана. Передовсім були важні його подвиги над Дніпром, що покінчили ся здобуттем п'яти турецьких міст. За се одержав Мазепа від царя згаданий ордер. Був він другим кавалером того ордера після Головіна⁴⁾. Сей ордер віднято в Мазепи 5 жовтня 1708 р., коли відступив від царя Петра I. Відбуло ся се дуже по театральному. Уладжено шафот із шибеницею. На шафот піднесено куклу, що мала зображати Мазепу, в андріївській ленті. Опісля вийшли на підвисненне Меншіков і Головкін та розірвали кавалерський патент. Потім прочитано довге письмо, в якому вчислено добродійства царя для Мазепи й його невдяку. Вкінці зірвано з кукли ленту, кат закинув на неї шнур і повісив на шибениці⁵⁾.

Як бачимо, Мазепа був у Петра I в ласках, а хто посилав донос на гетьмана, того звичайно видавано йому самому для покарання. Такими полишили ся ті відносини й у 1705 р.⁶⁾, тим більше, що він тепер прислужив ся цареві своїм походом проти шведського короля й його союзника Станіслава Ліщинського. В часі того походу загостив гетьман також до Києва й відвідав академію. Так стають нам зрозумілі похвали Мазепи як полководця й оклики Прокоповича в епілозії драми:

„Нїкій левъ ярится и на мужа силна
Ногти острить. Но ярость твоя есть бездѣлна,
Звѣрю гордый!“

1) Н. И. Костомаровъ: Собраніе сочиненій. Т. XVI. Спб. 1905. Мазепа, ст. 520.

2) Idem: ст. 519.

3) Idem: ст. 523.

4) Idem: ст. 483.

5) Idem: ст. 642.

6) Idem: ст. 533.

Той лев — се шведський король Карло XII. І даліше відзиваєть ся автор до українського гетьмана:

„Поспѣшно, о вождю великій,
Поспѣшно иди: будетъ свирѣпій и дикій
Жищникъ раздранъ отъ тебе и издшетъ вскорѣ,
Ты же наречешися отъ всѣхъ Самсонъ второй“.

Надії Прокоповича не сповнили ся; Мазепа вкінці получив ся в шведським королем.

Але Прокопович вихваляє не тільки воєнні подвиги Мазепи. Він називає його великим добродієм київської академії, котрій навіть надає його імя, ставлячи гетьмана на рівні з великим основником академії Петром Могилою, а даліше вихваляє побожність Мазепи й його ревність для православної Церкви.

І справді Мазепа виявляв нераз ділом глибоке привязання до православної української Церкви й зробив багато для піднесення українських шкіл, української літератури й штуки. Неодно мала йому завдячити й київська академія. Що правда, Костомарів добачає і тут скриті наміри Мазепи, бо — по його гадці — „так очевидне благочесте й ревність для православних храмів нищило силу ворогів Мазепи, котрі представляли його в своїх доносах Поляком, що потайки сприяв польським завітним намірам і тільки на зверх видавав із себе руського чоловіка“¹⁾. Але відомо, що Костомарів не все оцінює вірно поступки Мазепи. Факти показують нам, що Мазепа був визначним діячем на просвітньо-релігійній ниві України. Причини того належить шукати передовсім у його любови просвіти й науки і в тих нитках, що вязали його з рідним краєм.

Ось важнійше з діяльності Мазепи на тім полі. Ще в 1689 р. дістав він грамоти на села Остроч і Ядлівку в баришівським повіті переяславського полка й відступив їх зараз на удержання дзвіниці при Києво-Печерським монастирі²⁾. В тім часі був він також покровителем літератури на Україні. По його рекомендації привозили 1688 р. старці Києво-Миколаївського монастиря в Москову збірник проповідей Антона Радивилівського „Вънецъ Христовъ“, а старці Печерського монастиря книгу „Вънецъ отъ цвѣтовъ духовнаго винограда печерскаго“ й піднесли дві ті книжки цареві й цариці³⁾. Що до проповідей Радивилівського, то саме

¹⁾ op. cit., ст. 481.

²⁾ Idem: ст. 408.

³⁾ Idem: ст. 409.

1688 р. московський патріарх Йоаким, довідавши ся, що в Києві приготовляється видання „Вѣнця Христоваго“, заборонив друкувати сю книгу без свого перегляду. Та про те „Вѣнець“ випечатано ще й із згадкою про патріарше благословенне¹⁾, а навіть він дістав ся в Москву, де його розхвачувано в поодиноких зшитках. Із поручення гетьмана Мазепи прислала кївська Лавра „Вѣнець“ ще 1688 р. на царський двір намісником Іссакієм Кокоревичем і соборним старцем Антоном Почекою. Антін Радивилівський прислав до того відповідне письмо²⁾. В 1688 р. привезли також в Москву печерські монахи Паїсій, Йоїль, Іраклій, Ілля й Трифілій письмо печерського архимандрита Варлаама Ясинського з його стихотворним твором „Вѣнець отъ цвѣтовъ духовнаго вертограда“³⁾.

Стояло се у звязку із заходами Варлаама Ясинського, щоби помирити ся з Москвою, при чім помагав йому гетьман Мазепа⁴⁾. Крім того вислав десь у тім часі Ясинський ще й друге посольство в Москву, зложено з ієромон. Кирила Филимонова й Сили Жулавського, що привезли нову чолобитню Ясинського з просьбою потвердити права Києво-Печерської Лаври на ставропігію й деякі маєтности⁵⁾. Сю чолобитню з датою 18 січня 1688 р. писав архимандрит Варлаам Ясинський у Батурині, здається, за порадом ново вибраного гетьмана Івана Мазепи. Просьба мала успіх, бо за нею послідував ряд відповідних царських грамот⁶⁾. Крім того приїхав у Москву 1688 р. глухівський священник Атанас Заруцький із книгою „На похвалу великихъ государей“, котрий заявляв у чолобитні князю Галіцину, що до тепер писав коротко, але хотів би писати обширніше „лѣтописецъ о родствѣ ихъ царскихъ величествъ“; на сю ціль просив він о літописи⁷⁾. Заруцький привіз із собою й письмо гетьмана Мазепи до князя В. В. Галіцина, де його поручено як людину гарного життя й учену. Про книжку Заруцького, зложено у похвалу царя, озвав ся прихильно Лазар Баранович і ин. Автор хотів би її надрукувати, але гетьман не смів дати дозволу й післав його в Москву, щоби Заруцький до-

1) За се одержали архимандрит Києво-Печерської Лаври Варлаам і митрополит Гедеон від патріарха виговір.

2) Харламовичъ: Малоросійське впливіє, ст. 446—447.

3) Idem: ст. 447.

4) Титовъ: оп. cit., ст. 327—328. Згаданий твір Ясинського відомий тільки з наголовка.

5) Idem: ст. 329.

6) Idem: ст. 286—289 і 329.

7) Костомаровъ: оп. cit., ст. 409.

повнив свій твір московськими літописами й дістав дозвіл печатання. Мазепа подарував Заруцькому за се село Чарторию й просив на се царського потвердження. Із пізнійшої чолобитні самого Заруцького довідуємо ся, що його книга, написана 1688 р., називала ся „Мысленный рай“ і що дозволено її печатати в українських городах. Заруцький дістав за неї також дворянство, але гетьман відобрав у нього і грамоти й книгу й велів їх спалити, а там відняв у нього (він був тоді новгородським протопопом) й добра. А ще 1689 р. Мазепа, як згадано, сам брав Заруцького до Москви й особисто старав ся о літописи для нього¹⁾. В 1688 р. прибув з Мазепою до Москви також Дмитро Туптало Ростовський, що привіз туди початок своїх житій Святих²⁾.

Мазепа заступав ся також за православну віру. І так пр. з нагоди заключення союзу між царем Петром I. і королем Августом II. в 1701 р. жалував ся гетьман на Поляків, що вони проти договору переіменили багато православних церков на уніятські й віддали минулого року львівську церкву уніятам³⁾.

Загалом церковні справи України лежали гетьманови на серці. І так у марті 1698 р. поновив він давні старання про установленне переяславської еп. катедри, представляючи, що новий єпископ потрібний митрополитови до помочи й що для нього зложено вже в Переяславі церкву. В 1700 р. став переяславським єпископом Захар Корнилович Козачинський⁴⁾. Про се відновлення переяславської єпархії й про єпископа Корниловича згадує Прокопович у епілозі „Владимира“⁵⁾. Ново вибраний київський митрополит Варлаам Ясинський дістав завдяки його заходам право називати ся ексархом московського патріярха. Також одержав тоді митрополит потвердження попередніх грамот на маєтности Софій-

1) Харламповичъ: op. cit., ст. 417—418.

2) Idem: ст. 452.

3) Костомаровъ: op. cit., ст. 520—521.

4) Харламповичъ: op. cit., ст. 248—249. Пригадаю, що в 1698 р. митрополит Варлаам Ясинський був старим і немичним чоловіком. (Тихтовъ: op. cit., ст. 451).

5) Тихоураховъ: Сочиненія, II. ст. 150. До сеї події відносять ся слова Прокоповича:

„Здѣ ино чудо вижду: аки бы забвенній,
Аки не бывшій, еще давно поверженній
Престоль переяславскій и лежавшій долѣ
Возстаеъ уже красно; на томъ же престолѣ
Посаженъ бысть мужъ нѣкій честепъ, добронравенъ,
Древнымъ онымъ пастиремъ ревностію равенъ“.

ського митрополичого собора. У тім самім році заходив ся гетьман коло того, щоби українське духовенство конче взяло участь у виборі нового патріарха¹⁾.

Між Мазепою й Варлаамом Ясинським бачимо дружні відносини вже в тім часі, коли Ясинський був архимандритом. По смерті митроп. Ідеона Четвертинського 1690 р. повів гетьман справу так, що київська митрополія дістала ся Варлаамови²⁾. По виборі поручав гетьман перед московським правительством нового митрополита своїми письмами³⁾ й виявляв йому на кождім кроці прихильність.

Після Ясинського став архимандритом Києво-Печерської Лаври бувший генеральний суддя Вуяхевич. По його постриженню випросив гетьман Мазепа полишення за ним його давніших маєтностей. Так само за вставленнем гетьмана дістав жалованні грамоти на монастирські маєтності ігумен Києво-Миколаївського монастиря Йосаф Кроковський. Кроковський був также щирим приятелем Мазепи. В присутности гетьмана вибрано його 1697 р. архимандритом Києво-Печерської Лаври. Новий архимандрит багато трудив ся коло піднесення Лаври передовсім після 1703 р., коли то Лавру знищив великий пожар. У всіх тих заходах помагав Кроковському Мазепа щедрими датками. Дня 19 жовтня 1707 р. вибрано Кроковського не без впливу Мазепи київським митрополитом⁴⁾. Був він ним до 1718 р. Ся приязнь із гетьманом мала, як думают деякі історики, повести Кроковського аж до симпатій для повстання Мазепи⁵⁾.

Далі за справою Мазепи потверджено ігуменови Межигірського монастиря Іродіонові Журавському ставропітіяльні грамоти грецьких патріархів. Ректор Братського монастиря Гаврило й ігумен больничого монастиря при Печерській Лаврі Євзеїл дістали богослужбні одежі, церковні річи й царську милостиню, а ігуменя київського дівочого Михайлівського монастиря Агафія дістала 1691 р. грамоту на село з землями, садами й ин. Далі будував гетьман власним коштом храми при згаданих монастирях. У 1690 р. по-

1) Титовъ: *op. cit.*, ст. 330—332.

2) *Idem.*: ст. 333—341.

3) *Idem.*: ст. 342.

4) *Idem.*: ст. 463.

5) *Idem.*: ст. 469—470. Тітов думає, що аж так далеко не пішов Кроковський у своїх симпатіях для Мазепи, але признає його близьку дружбу з гетьманом.

будував він соборну церкву в Миколаївському монастирі¹⁾, а в Переяславі поставив величаву церкву Вознесення²⁾. У 90-их рр. XVII в. обведено коштом гетьмана Києво-Печерську Лавру камінним муром й побудовано на мурі гарні брами з церквами на них. Про се згадує Прокопович в епілозі „Владимира“ :

„...здѣ равнонебсна
Обитель печерская каменния стѣни
Подноситъ“.

А намісник чернігівської катедри ієромонах Антін згадував: 1705 р. численні „благодѣянія“ й милости Мазепи й говорив про них: „Видимъ бо въ томъ свѣтящомъ благодатію зерцалѣ всю Російскую землю новозиждемыми преукрашенну церкви божественными. Самыя же Киевопечерскія обителейъ святыхъ разширенія и новостроенія, рясни златими звнѣ и внутрѣ одѣянна и преукрашенна“³⁾. Тут маємо натяк на се, що в осени 1703 р. заложив Мазепа для поміщення академічних клас камінну будову з верхнім деревляним поверхом, скінчену 1704 або 1705 р.⁴⁾ Мазепа загалом двинув академію з бідноти й недостатку, в якому вона знаходилася ще у 80-их рр. XVII в. в часі молодости Прокоповича.

Універсалом із 1692 р. утвердив Мазепа за Братським монастирем і Колетією село Більмачівку; видав колетії кріпосний лист на всі маєтності, що належали до братства; окремим універсалом запевнив братству й колетії спокій в управі їх маєтків; вернув їм село Плісецьке й добув на його посідання царську грамоту 1703 р., власним коштом збудував 1693 р велику монастирську церкву св. Богоявлення⁵⁾.

Як загалом лежали Мазепі на серці справи київської колетії-академії й як він дбав про славу української науки, доказом того події з 1691 р. У 1689 р. заведено в київській колетії вперше богословський курс. Колетія вислала з тої нагоди депутацію в Москву в осени 1691 р., щоби зложити цареві подяку за прихильність. Депутація привезла царям богословські й філософічні тези з іраріюваними ілюстраціями й штучною присвятою. В склад де-

¹⁾ Костомаровъ: *op. cit.*, ст. 426.

²⁾ М. Грушевський: Ілюстрована історія України. Київ-Львів, 1911, ст. 399—400.

³⁾ Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 148 і Примѣчанія, ст. 28.

⁴⁾ Вишневскій: *op. cit.*, ст. 57.

⁵⁾ Тихонравовъ: *op. cit.*, ст. 148; Костомаровъ: *op. cit.*, ст. 426.

путації входили учені префекти й учителі філософії: ієромонах Силуан Озерський, проповідник ієромон. Іполіт Зарудецький, учителі ієромонахи Захарія Корнилович і Митрофан Орловський, трох учеників і двох різчиків. Мазепа прислав від себе свого племянника Івана Обідовського, що прибув із своїм учителем Миколою Дрогомирецьким, священником Василем Фолинським і ієромонахом Парфенієм. Ся депутація привезла цареві грамоти митрополита й гетьмана. Вона мала заявити перед московським правительством правовірність київської колегії й її лояльність супроти правительства, хоч і характер сеї школи був латино-польський. Наслідком того вислав між іншими московський патріарх Адріян просьбу до гетьмана Мазепа, щоби він підпомагав колегію й її науку¹). Великі заслуги положив гетьман Мазепа для київського Братського монастиря й для київських шкіл у червні 1693 р. Тоді вислано до Москви ректора колегії Йоасафа Кроковського, гетьман поручив його цареві й просив о жалованні грамоти для Братського монастиря й о милостяню передовсім „на школы и на мирное и свободное въ нихъ дѣтей російскихъ жителей и всякихъ православной вѣры ревнителей (въ наукахъ молодость свою упражнати усердствующихъ) ученіе“, згадуючи при тім про „волные философическіе и теологическіе науки“ в Києві. Із свого боку просив митрополит Варлаам Ясинський о дозвіл розширити програму науки у київських школах, о академічну автономію, о отворенне друкарні для печатання книжок шкільних і філософічно-богословських. У відповідь на се видано колегії 11 січня 1694 р. царську грамоту на право учення філософії й богословя в мовах славяно-руській, грецькій і латинській, забезпечено судову—автономію колегії й заборонено війську обиджати колегіяльних учителів і учеників²). Але найбільше прислужив ся гетьман Мазепа київській колегії тим, що разом із Варлаамом Ясинським і Йоасафом Кроковським вистарав ся для неї о титул академії³).

Тому Прокопович, свідок усього того, згадавши про сеї „домъ ученій“, що виховав багато вчених мужів, не даром називає Ма-

¹) Харламповичъ: *op. cit.*, ст. 406—407. Титовъ: *op. cit.*, ст. 428.

²) Харламповичъ: *op. cit.*, ст. 407—409. Титовъ: *op. cit.*, ст. 429. Вишневскій: *op. cit.*, ст. 2—3.

³) Титовъ: *op. cit.*, ст. 462.

зепу „зиждителем храмин“¹⁾, а київську академію Могило-Мазепівіанською²⁾).

Зрештою так називав київську академію не оден Прокопович. Христофор Чарнуцький назвав оден свій рукописний трактат: „Tractatus theologius de angelis in Collegio Kijoviensi Mohilo-Mazepiano exprorectus“³⁾. Інший київський рукопис з 1705 р. починаєть ся словами: „Arctos in Parnasso Mohilo-Mazepiano exorta“ і т. д.⁴⁾. Могило-Мазепіанською називала себе київська академія, здаєть ся, від 1704 р. аж до повстання Мазепи⁵⁾.

Крім Варлаама Ясинського й Йоасафа Кроковського приятлював ще Мазепа з чернігівським архієпископом Лазарем Барановичем, хоч з другого боку не любив київського митрополита Гedeона Четвертинського, котрого підозривав у неприхильности до своєї особи. На митрополита посилав гетьман жалобу в Москву. За те Лазар відібрав 1688 р. за вставленнем Мазепи забрані Гedeоном три прогопопії й просив виняти чернігівське архієпископство з під власти київського митрополита й підчинити його безпосередно московському патріярхови. Баранович віддячив ся своєму добродієви тим, що вихвалював його перед царем⁶⁾.

Такі були діла гетьмана Івана Мазепи, за котрі Прокопович вихвалює його у своїй драмі як ревнителя православної Церкви, називає великим добродієм і ктитором київської академії й складає йому за усе те глибоку подяку. у щирім, уміркованім панеґірику, написанім із великим артизмом⁷⁾. Та не тільки Прокопович змів оцінити з того боку Мазепу. Вже київська реторика 1698 р. називала „славнїйшого вождя Іоанна Мазепу — отцомъ отечества, который благодѣтельнымъ дономъ щедрости и милости объемлетъ всю Россію“⁸⁾. Мазепі присвячувано й окремі твори, прим. Самуїл Мокрієвич присвятив свій „Виноградъ, домовитомъ благимъ насаж-

¹⁾ Тихонравовъ: *op. cit.*, ст. 149.

²⁾ Подібно пізійше називала ся київська академія Могило-Заборовською в честь свого добродія митрополита Рафаїла Заборовського. (Вишневскій: *op. cit.*, ст. 17).

³⁾ Н. И. Петровъ: *Описание рукописныхъ собраній, находящихся въ городѣ Кіевѣ*. I. Москва. 1891, ст. 261, №. 190.

⁴⁾ *Idem*: ст. 281, №. 244. Те саме й у рукописі №. 245.

⁵⁾ Вишневскій: *op. cit.*, ст. 59.

⁶⁾ Костомаровъ: *op. cit.*, ст. 396. Про Барановича гл. також: Н. О. Сумцовъ: *Къ исторіи южнорусской литературы семнадцатаго столѣтія*. I. Лазарь Барановичъ. Харків 1885, ст. 166.

⁷⁾ Тихонравовъ: *op. cit.*, ст. 147.

⁸⁾ Тихонравовъ: *l. c.*

денний“, виданий 1697 р., „ясне велможному его царского пресвѣтлого величества несмертелной славы войскъ Запорозких гетманови его милости пану п. Іоанну Мазепѣ, благому домовиту винограда малоросійскаго“ і т д.¹⁾ Подібними словами, як Прокопович, величає Мазепу й митр. Варл. Ясинський у своїй грамоті з 1692 р. з нагоди іменовання Йоас. Кроковського ректором колегії за дозволом „ясновельможного его милости господина Ивана Мазепы, гетмана войскъ ихъ царскаго пресвѣтлаго велнчества запорожскихъ; особлывого тому монастырю Братскому обновителя, промыслинника и благодѣтеля“²⁾.

Так то ставало що раз сильнійшим становище Мазепи на Україні. Користаючи з великих засобів, які дала йому спадщина по попереднім гетьмані Івані Самойловичу, і великих військових доходів, Мазеца не жалував видатків на величні церковні будівлі й духовні та просвітні цілі. Він пообдаровував найшановнійші українські монастирі, церкви й школи розкішними будовами, цінними образами, усякими дорогими річами. Перед народом росла слава про його правовірність, побожність, виявляла ся прихильність українській народности, культурі, просвіті, сяла його могутність. А пам'ять про Мазепу в українській церкві була така сильна, що хоч після його нещасного повстання мусіла вона за царськими наказами прокляти його й відректи ся від нього, а всякі пам'ятки по Мазепі нищено безпощадно, то ще й тепер уся Україна повна тих ріжних пам'яток сеї незвичайної щедроти Мазепи для української церкви й усього того, що було тоді дороге Українцеві³⁾.

Тому то духовенство, старшина й усе те, що можна би тоді назвати українською інтелігенцією, славили щедрого гетьмана⁴⁾. У ряді тих, що вихваляли Мазепу, знайшов ся Прокопович із своїм „Владиміром“. Усе те показує, як тісно звязана ся драма з сучасним авторови життем.

Крім гетьмана Мазепи згадує Прокопович в епілозі „Владимира“ ще й інших „мужей премудрихъ... учительнихъ... храбрихъ въ брани п многодѣтельныхъ“. Між ними бачить він два світила:

1) Михайло Возняк: Матеріяли до історії української пісні і вірші. Львів, 1914, ст. 339—340.

2) Титовъ: *op. cit.*, ст. 423—424.

3) М. Грушевський: *op. cit.*, ст. 399.

4) *Ibidem.*

„единъ власомъ убѣленъ до зѣла,
Митра же ему злата сѣдину пречестну
Украшаетъ“.

Тут мова про тодішнього київського митрополита Варлаама Ясинського, що був покровителем Прокоповича¹⁾. Ясинський був київським митрополитом від 1690. до 1707 р. Родився він около 1627 р., отже в 1705 р. мав близько 80 літ²⁾ — тому й згадує Прокопович про його „сѣдину“. Від 13 жовтня 1665 р. був Ясинський ректором київської колеїї³⁾.

„въ родномъ же знамени небесну
Вижду утварь: звѣзди бо купно со луною
И въ небо перушою зрими суть стрѣлоу“.

Сі слова відносять ся до містоблюстителя патріяршого престоло Стефана Яворського, котрий мав у гербі місяць, обернений до верху рогами, що кінчили ся зіздами; зверху була стріла вістрем до гори.

Замітне, що всі вичислені тут церковні достойники може крім Стефана Яворського були щирими друзями гетьмана Мазепи так, що вони немов гуртують ся довкола його особи.

Свою драму назвав Прокопович трагедокомедією. Хронологічно се перша київська драма з такою назвою. Ранше називано в Києві драми: діяльом („Алексѣй челоуѣкъ Божій“), просто „дѣйствіе м“ („Дѣйствіе на страсти Христовы“), „смутнимъ дѣйствомъ“ („Царство природы людской“), „въ актахъ и сценахъ подобіемъ ритмосложнимъ гаданіемъ“ („Свобода“), „стихотворнымъ сложеніемъ“ („Мудрость предвѣчная“), декламацією („Declamatio de Sanctae Catharinae genio“).

Розглядаючи висше теорію драматичної поезії Прокоповича, бачили ми, що в ній опираєть ся він безпосередно на теоріях німецького Єзуїта XVI в. Якова Понтана (властива його назва Spanmüller), котрий користував ся працями: Арістотеля, Плотарха, Горація, Скалітера, Елія Доната, Віперана, Мінтурна, Робортелля, Віди, Ціцерона, Квінтіліяна й Вітрувія⁴⁾, але вмів їх висновки переробити самостійно й оригінально⁵⁾. Крім того покликуєть ся Понтан на комедії Плавта („Amphitruo“, „Asinaria“, „Miles gloriosus“, „Trinummus“, „Casina“, Теренція („He-

1) Тихоурауовъ: op. cit., ст. 147.

2) Титовъ: op. cit., ст. 306.

3) Idem: ст. 309.

4) Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 249, 254 і 257.

5) Idem: ст. 248.

суга“, „*Andria*“, „*Adelphoe*“¹⁾ Кладучи в основу своєї теорії драми Понтанові „*Poëticarum Institutionum libri tres*“, додав Прокопович до тих теорій ще й свої власні приміри — він покликається на комедії Плявта (й такі, про котрі не згадує Понтан), Теренція, трагедії Сенеки, драму Єзуїта Конона, Француза Корнеля й ин. Усе те вказує нам дорогу, якою можемо дійти до прояснення генези „Владимира“. Се дорога — подібна, як і до прояснення інших українських драм того часу: порівнянне з драматичними творами давних Римлян, далі з єзуїтською драмою тодішньої Європи і взагалі з європейською драматичною літературою. Розглядаючи репертуар української шкільної драми (і драм, що повстали під її впливом у Московщині), приходять Рязанов, найновіший дослідник тих драм, до таких висновків: „На втворенню руської шкільної драми виявився не тільки вплив теорії й взірців європейської шкільної драми XVI—XVII в., але відбилися і загалом струї старинного європейського театру, що попередили світську французьку неокласичну (або псевдокласичну) трагедію й комедію; осередком, за посередництвом котрого філії тих струй докотилися до Росії, була Польща, що присвоїла собі й репродукувала прояви європейського театру в досить чистім виді і частинно переробляла їх відповідно до нових літературних стремлінь“...²⁾ Спеціально про „Владимира“ Прокоповича й про громаду подібних йому історичних драм говорить Рязанов, що вони належать „до вершка шкільно драматичної штуки — до п'ятиактових історичних драм із хорами, написаних справді по всім правилам шкільно-єзуїтської поетики й по взорови більших ефектовних трагедій і трагікомедій, які ставили на своїх парадних спектаклях перед масою добірної публіки *ad maiorem Dei et S. Ignatii gloriam* отці Товариства Ісуса“. Тут виявляє Прокопович стремління „висвободити ся від услівно-штучних сценічних ефектів, котрими нерідко перепадували свої блискучі пьєси Єзуїти, і вступити на ґрунт народности, дійсности“³⁾.

Повертаючи до назви „трагедокомедія“, то Прокопович у своїй теорії того рода драми, котрий він уважає сумішкою із комедії й трагедії з веселим закінченням, опирається, як згадано, зовсім на Понтані, при чім оба автори покликають ся на Плявтового „Амфітріона“. В тій комедії пародіовано на основі якогось поета

1) *Idem*: ст. 249—256.

2) Рязановъ: Школьные дѣйства, ст. 337.

3) *Idem*: ст. 341.

середньої комедії міг про Юпітера й Алькмена, при чім божеське перенесено в низькі ситуації. У прольоту називається сей твір „tragicomoedia“¹⁾. На Плявта й покликається Прокопович. Опісля стрічаємо сей рід драми у італійського гуманіста кінця XV в. Карля Верарді, що в своїм творі „Ferdinandus Servatus“ взяв собі за мету замах на життя Кароля Фердинанда в Барселоні. Верарді покликається також на Плявтового „Амфітріона“ й каже, що назвав свій твір тому трагікомедією, бо сам по собі трагічний замах скінчився шасливо. Так уперве ужито в поважнім значінню жартобливого вислову Плявта у прольозі. Трагікомедією названо тут драматичний твір, що не підходить під звичайну в сю пору класифікацію²⁾. Ся назва стала дуже модна у новолатинській драмі, що-витворила ся менш більш від 1530 р. у многих європейських краях, передовсім у Нідерляндах і Німечині. В такій драмі не було звичайно строгого розділу між комічним і поважним, а смішні сцени чергували ся з поважними в тіснім звязку із собою. Так повстав мішаний рід драматичної поезії, котрого не предвиджували естетичні правила класиків. Тому деякі назвали сей новий рід драми трагікомедією³⁾. З того часу появляється в новолатинській драмі Німечини частійше назва „tragicomoedia“ або рівнозначні з тим означення: „dramata tragi-comica“⁴⁾, „tragica comoedia“⁵⁾, „tragico-comes“⁶⁾.

Зрідка подибуємо назву трагікомедії також у французьких шкільних драмах, виставлюваних у XVII—XVIII вв. париською єзуїтського Collège Louis le Grand (Collegium Ludovici Magni⁷⁾). З інших письменників, що могли мати вплив на вибір того рода драматичної творчости у Прокоповича, згадаємо італійського теоретика поезії Єзуїта Александра Доната, що видав у Римі 1631 р. „Ars poëtica sive Institutionum artis poëticae libri tres“⁸⁾. У 58-ім розділі розправляє Донат „de tragicomoedia“ й покликаючи ся на Арістотеля й знов на „Плявтового“ „Амфітріона“,

1) Martin Schanz: Geschichte der römischen Litteratur. I. Монахів, 1890, ст. 35.

2) Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas. II, 1. Halle A. S., 1901, ст. 8.

3) Ibidem: ст. 74—104; Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 21.

4) Idem: ст. 104.

5) Idem: ст. 105.

6) Ibidem.

7) Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 74.

8) Idem: ст. 97. Ся книжка мала більше видань.

говорить, що „трагікомедія є наслідуванням ділання ліпших і гірших осіб стихотворством, музикою й драматичним способом, котре відповідно до ріжної долі лицедій збуджує милосерде й утіху; однак щастє має в тім перевагу“¹⁾. Теорія у головному схожа з тим, що викладав на сю тему Прокопович.

Про італійську трагікомедію говорить І. Л. Кляйн: „Імпровізовані шутки фліякографів і трагічні фарси, Рінтона в південній Італії можна означити як предків італійської *Commedia dell'arte*, місцевої маскової комедії й трагікомедії“²⁾. А про романтичну трагікомедію думає сей історик драми, що вона була „вказаною, невідлучною формою модерної драми, що вийшла із середновічних сценічних ігор, формою, котрої не могла заперечити також трагедія, як вона хотіла дістати вид внутрішню живучий, справді народний, відповідний духови романсько-германських і чисто германських народів. І чи вона не довела сеї художньої форми у Шекспірівській драмі до найвисшого поетичного викінчення? Що до Італії, то у „*Virginii*—ї“ Аккольтія³⁾ являєть ся нам поетичний розцвіт трагікомічної драми⁴⁾. В XVI в. розвинено в Італії докладно теорію трагікомедії, бо з кінцем того віку бачимо там навіть спір між ученими про трагікомедію й пасторалю⁵⁾. Тоді думали в Італії, що трагікомедія є сумішкою комічних мотивів⁶⁾ подібно, як Понтан, а за ним і Прокопович.

Замітне ще, що в XVII в. була трагікомедія доволі розширена й у Польщі, як се видно з рукописної „*Poetica practica anno Domini 1648*“, що знаходить ся в Імп. Публичній Бібліотеці в Петербурзі. Сей рукопис вийшов по гадці Резанова з польських єзуїтських кругів⁷⁾. Тут говорить ся, що „в наш вік дають ся рідко чисті трагедії, але мішані ділання із сумних і веселих, що називають ся трагікокомедіями (*tragicocomediae*)“⁸⁾ —

1) *Idem*: ст. 110.

2) I. L. Klein: *Geschichte des Dramas* IV, ст. 591.

3) Bernardo Accolti жив у першій половині XVI в. 4) *Idem*: ст. 591.

5) I. L. Klein: *Geschichte des Drama's* V, Липськ 1867, ст. 228.

6) *Idem*: ст. 227. Кляйн (стор. 185) зазначає, що такий погляд є фальшивий, бож „оба роди пригод і подій: веселі й поважні повинні радше змішати ся в середній, власне трагікомічний настрій“. До трагікомедії потрібний конечно поетичний гумор. Тому трагікомедією була грецька сатирична драма, ся „арабеска з героїчно-жартобливого міту й символіки природи“. Італійська, як і французька драма не могли розвинути ся до справдішньої трагедії тільки тому, бо вони не спочивали на основі трагікомедії. *Idem*: ст. 227—228.

7) Його зміст гл. Р'езановъ: *Эскурсы*, ст. 302—320.

8) *Idem*: ст. 309.

назва зовсім подібна до Прокоповичевої. Poëtica practica присвячує окремий (12-ий) розділ обговоренню трагікомедії й коміко-трагедії („De tragicosomaedia et comicotragedia. Definitio utriusque et origo¹⁾). Тут здефініювано трагікомедію як рід драми „tristibus et laetis permixtis eventibus et scenis²⁾ — як і у Прокоповича. Подібно дефініює трагікомедію й виленьський курс Івана Ворніловича з 1680 р. („tragedia cum eventu tranquillo“³⁾).

До високого розцвіту дійшла трагікомедія в XVII в., отже власне менш більш у часах безпосередно перед Прокоповичем, у Франції. В початках XVII в. лучить ся тут у трагікомедії міщанська драма, що розвинула ся з моралітетів, історична драма й комедія, в яку перейшли середновічні містерії, драми з життя жовнярського, фантастична трагедія й неозначена паса. Так перестав трагікомедія бути далі звичайною трагедією із щасливим закінченням⁴⁾. Трагікомедія не мала тоді на меті представляти великі характери, її цілюю була забава. Тому брала вона теми з романів і новель, а далі користується вона модерними сюжетами. Жерелом її натхнення стають: Люклян, Сервантес, Монтемайор, Дон Дієго Атреда, Rosset, Goulard. Її закінченням буває звичайно супружже. Стиль трагікомедії стає більше фаміліярний і стремить до викликання веселости. Що до місця й часу, держить ся трагікомедія більше поетики середних віків — вона не знає з того боку ніяких обмежень⁵⁾. Також єдність акції являєть ся в трагікомедії виймово⁶⁾. Такі трагікомедії писав Alexandre Hardy⁷⁾, а по ним його ученики: Pichon⁸⁾, Jean de Schelandre⁹⁾ й передовсім Jean de Mairet, котрий у своїй „Sylvie“ дає пасторальну трагікомедію¹⁰⁾, а у „Virginie“ трагікомедію, написану по вимогам тодішних правил (із єдністю часу)¹¹⁾.

1) Idem: ст. 368—369.

2) Idem: ст. 368.

3) Idem: ст. 375.

4) L. Petit de Julleville. Histoire de la Langue et de la Littérature française. IV, 1. Париж, 1897, ст. 211—212.

5) Знамениту характеристику французької трагікомедії початку XVII в. в порівнянні з трагедією знаходимо у Жюльвілля: op. cit., ст. 213.

6) Idem: ст. 213—214.

7) Огляд трагікомедій Александра Арді гл. у Жюльвілля: op. cit., ст. 213 і д.

8) Idem: ст. 226.

9) Idem: ст. 226—230.

10) Idem: ст. 233.

11) Idem: ст. 249—250.

Так Прокопович, вибираючи для своєї драми назву трагедо-комедії, пішов за найновішими струяма у світовій драматургії. А приміром була йому не так класична римська комедія, як радше ново-латинська драма XVI в., на котрій також відбився вплив Теренція й Плявта. Авторитет Плявта, котрого Прокопович знав у оригіналі й ставив високо, служив йому більше покришкою, під якою він подавав теорії ново-латинської драми. Але хоч Прокопович стояв у теорії трагікомедії на ґрунті італійсько-німецьких взірців, все таки помітив, що він відчув потребу (без сумніву під впливом західно-європейської драми) оглянути ся за новою, не уживаною ранше українській драматичній літературі формою, щоби нею виразити новий зміст, а саме тісну злуку поважного й комічного елементу в одній, поважній драмі.

Бо ся зміна злука була справдішньою новістю в українській драмі. Тихонравов вказував на се, що подібна злука комічного й поважного елементу чи радше перемішання високих предметів із низькими не було нічим новим для київської драми, бо в одній із найстарших київських драм (про Алексія) знаходимо таке перемішання високих і низьких предметів і зображення сцен із щоденного життя¹⁾. Тут мова про сцену „Играніє свадьбы“ по 3-ій яві першої дії, де виступають мужики, запрошені Евфиміаном на весілля²⁾. Але сеї сцени годі рівнати із ролю комічного елементу в драмі Прокоповича. В „Алексю“ має „Играніє свадьбы“ зовсім характер інтермедії й стоїть з цілою акцією драми в дуже слабому звязку — без сеї сцени моглаб драма обійти ся, бо мужики в нічім не посувають акції наперед, ані не спиняють її. Представники комічного елементу у „Владимірі“ тісно звязані з цілою акцією драми — на них спочиває, як ми бачили, ціла протіакція, вони є суцною частиною драми. Тихонравов згадує ще, що такі сцени вводив перед Прокоповичем у свої драми й Дмитро Туптало-Ростовський³⁾. І справді в „Рождественській драмі“, приписуваній Дмитрію Ростовському, але написаній, здасть ся, учителями його ростовської школи й виставленій у Ростові 24 грудня 1702 р.⁴⁾, знаходимо по 2-ій яві „Комедії на Рождество Христово“ сцени п. з. „Пастыріє“⁵⁾, де маємо картини з життя пастухів. Але

1) Тихонравовъ: *op. cit.*, ст. 24.

2) Тихонравовъ: Русскія драматическія произведенія, I, ст. 26—35. 3) Тихонравовъ: Сочиненія, I, с.

4) Петровъ: Очерки, ст. 172—175.

5) Тихонравовъ: Русск. драм. произв. I, ст. 351—358. Гл. ще про сю драму: Морозовъ: Ист. русск. театра I, ст. 89—95. Літе-

хоч сі картини злучені дещо тіснійше з акцією „Комедії“, ніж сцени з мужиками в „Алексѣю“, все таки й тут се тільки епізод, що ніяк не впливає на акцію драми й тому не може рівнати ся з ролею комічного елемента в драмі Прокоповича. — Дятого не бачу в попередній українській драмі чи у драмах, котрі повстали під її впливом, нічого такого, що могло би йти під пару злуці комічного й поважного елемента у „Владимірі“. Можна тільки поговорити про незначні завязки такої злуки — при чім однак у наших драматургів усе переважала традиційна привичка виділювання комічних сцен в окремі групи, що стоять властиво поза акцією або мають із нею тільки слабкий звязок.

Будовою відповідає „Владимірь“, хоч не у всім, тим правилами, яких Прокопович вимагав від драми у своїому курсі поезики. Титул „Владимира“ пішов від головної особи драми, київського князя Володимира, як на се вказував Прокоповичеві не тільки Понтан, але й клясичні драми Шлявта, Теренція й Сенеки. Трагедокомедія Прокоповича має 5 дій, як того вимагали Понтан і Горацій; акція розложена в сих діях так, як про се викладав Прокопович у своїй поезиці.

Поділу на 5 дій не стрічаємо до Прокоповича в українській драмі, — від „Владимира“ бачимо його вже нераз.

Поодинокі яви побудовані не все по вимогам поезики Прокоповича. Найбільше яв у одній дії — 5 (Прокопович допускав і 10, але не більше). Але в одній яві виступає й розмовляє більше як 3 особи, декуди й 4 або навіть 5, підчас коли поезика допускала розмову тільки трех осіб. За те згідно з викладом поезики нова ява починаєть ся з приходом або відходом якоїсь особи. Сцена ніколи не лишаєть ся без осіб — найменше одна особа остаєть ся до другої яви. Нема у „Владимірі“ дій із одною тільки явою, як се допускала поезика. Ідучи за античними взірцями, а не за сзуїтськими поезиками, говорив Прокопович у своїй поезиці, що хор стоїть поза акцією. Хор у „Владимірі“ бере деколи живу участь в акції, пр. хор. Прелести — у змісті хору відступає Прокопович від теорії. Зрештою хор його драми відповідає його поезичним правилам: він виступає все по дії (одна дія не має хору), в ньому бере участь більше осіб, що уважають ся одною особою (пор. Прелесть), — але зміст хору не такий, як того вимагала поезика. У „Владимірі“ виступає 14 осіб (не числячи

ратуру до сеї драми подав И. А. Шляпкинъ: Св. Дмитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.). Спб. 1891, ст. 343—347.

хорів) — найбільше допускає Прокопович 15 осіб. — У своїй теорії поезії заявляє Прокопович, що деяких подій не годить ся виводити перед очі видців. Сюди зачисляє він і хрещення — тому хрещення Володимира не бачимо на сцені, а довідуємо ся про нього тільки з оповідання очевидця. — З „Владимира“ не довідуємо ся, протягом якого часу відбувають ся виведені там події. Прокопович радить у своїй поетиці розложити події драми найбільше на два дні — події у „Владимірі“ моглиб відбувати ся і протягом кількох днів (приготовання жерців, вагання Володимира, його хрещення). — „Владимірь“ написаний досить правильним 13-складовим ямбом. Тільки хори зложені легшим розміром, а прольог прозою. Відповідно до вимог Прокоповичевої поетики гадка не кінчить ся звичайно із стрічкою — вона переходить найчастійше від стрічки до стрічки. Так під формальним оглядом є „Владимірь“ досить докладною ілюстрацією до теоретичних поглядів Прокоповича на драму — тільки у хорах і будові яв відступив наш автор дещо від своїх теорій.

Обговорюючи фабулу драми, радить Прокопович у комедії все її видумувати, в трагедії або видумати або взяти з історії чи дійсності. У „Владимірі“ рішив ся Прокопович на фабулу, оперту на історії рідного краю — України. Була се в історії української драми новість, яку можемо уважати справді епохальною. Цікаво булоб знати, що спонукало нашого автора вибрати саме таку тему для своєї драми.

Як ми бачили, є сей історичний підклад властиво досить незначний, але все таки зовсім виразний. Без сумніву стоїть він у звязку із наклоном Прокоповича до історичних студій, про що він сам згадує у своїй реториці. Тіхонравов означає як жерела того історичного підкладу „Владимира“: — печатне „Житіє“ Володимира, польських істориків і „Сінописі“ (відти черпав Прокопович відомости про поганство).

І справді, вказана Тіхонравовом глава „Сінописіа“ Інокентія Гізеля „О Ідолѣхъ“ могла бути жерелом для змалювання поганства у Прокоповича. Тут вичислено таких богів: Перун — бог грому, Волос — бог скоту, Позвизд або Похвист, названий вихром, Ладо — бог весілля, давнійші боги Леля й Шолея, Купало — бог земних плодів, Коляда — празничний бог, Усляд або Осляд, Корша або Хорс, Дануба або Дажб, Стриба або Стрибов, Сімаергля або Семаргл, Макош або Мокш¹⁾. У Прокоповича знаходимо менше богів, як

¹⁾ Синописіє или краткое собраніе Различныхъ Лѣтописцевъ и т. д. Інокентіа Гізеля... В Лѣто а҃хп, стор. 26—27 об. Є ще й інші

у „Сінопсисі“ (його Мошко стоїть певно на місці Мокоші). Але „Сінопсис“ могла послужити Прокоповичеві жерелом ще й інших історичних віскок, що висупають у „Владимірі“. Оповідання про смерть Ярополка є в обох авторів подібне, бо „Сінопсис“ оповідає: „Повинувжеса Ярополкъ совѣтованію Блудову, пустися на милость братнюю, и идѣ къ Владиміру. Нѣ егда исхождаше з врат Градских, абіе два Варяга подяша егѡ мечами под пазухи, Владиміру на сіе ѡт єдиныя вежи сматрящу“¹⁾. Тихонравов бачить тут вплив польської хроніки Матвія Стрийковського²⁾, котрий справді дає подібне оповідання в IV книзі, в главі: О społnych zaboystwach Brátow Synow Swentosławowych. Тут вичислені також подібні боги, як і в „Сінопсисі“, хоч не так докладно (в главі: „Włodzimierz wielki Swentosławowic Jedynowłatca Ruski pirwszy Chrzesciánin, Roku 6486. według Rusi od stworzenia Swiáta“). У „Сінопсисі“ маємо також докладну сцену релігійної диспути. Тому, що се оповідання дуже подібне до відповідної сцени у Прокоповича, подаю його для порівняння:

„Єгда оубѡ прійдшиа къ Владимірсѣ Пислы ѡ Царей Греческихъ, Василиа и Константина, Кирилъ Філософъ с прѡчїими. Тогда съ Владиміромъ бесѣдова на мнѡзкѣ вѣкрѣ Хрестіанстей, наченни ѡт созданїа мїра по всѣмъ Пророчествїамъ даже до Воплощенїа Гсда нашего Іс Ха, в Крещенїи, в стрѣтѣхъ, в Распачїи и тридневномъ его из мртвыхъ Воскресенїи. Пслѣдїже предложїи слово вѣторомъ Принестрїи Хвомъ, в страшномъ сѣдѣкѣ, в мѣцѣ грѣшнымъ и о Црствїи безконечномъ Правнымъ оубѡготованномъ, къ даде емѡ вѣ Даръ Заповѣс великѣ златотканнѣ ѡт тѣхъже Кесарей Греческихъ, и ѡт Патрїархи присланныѣ, на немже вѣ хитростнѣк изображенъ страшный сѣд Бжїй. На нюже Владимір смотра прилѣжнѡ, просї Філософа, да емѡ истолкѡдет ѡ снѣхъ, иже стоатъ одеснѡю, и иже стоатъ ошѣюю; и повѣда емѡ Філософъ, яко одеснѡю станѣт, иже вѣкрѡютъ къ Гспду нашему Іс Хрста, єдинагѡ Истиннаго Бга, и Крещаютсѣ къ Имѡ Отца, и Сына, и свѣтагѡ Дѡха, и творѣт дѣла добра, сїн по смерти временной вѣчныи жыкот и Царствїе Небесное наслѣдѡат, ошѣююже станѣт, иже не вѣкрѡютъ к єдинагъ Истиннаго

видання „Сінопсиса“ вичислені в праці Н. О. Сумцова: *Инокентій Гизель. (Къ исторїи южно-русской литературы XVII вѣка), ст. 38* (в його книжцї: *Къ исторїи южно-русской литературы семнадцатого столѣтїя. Харьков, 1885.*

¹⁾ Гизель: *op. cit.*, ст. 25.

²⁾ Тихонравовъ: *Сочиненїя, II. Примѣчанїя, ст. 24*

Бога, и некрещаются, беззаконниже живут, и дѣла зла по своимъ похотехъ творят, тыи въ вѣчный огнь геенскій на безконечное мѣченіе, идеже червьъ неосыпает, и скрежетъ збѣный, пойдѣт. Сѣа оуслышавъ Владиміръ воздухъ, и рече: Благословени сѣи, иже станѣт одеснѣю, гореже тымъ, иже бѣдѣт шшюю, а Кирилъ сватый штѣща; Яще Царь окрестишиса, и слухъ дѣла престанши, бѣдѣши одеснѣю, ащеже в поганствѣ жити бѣдѣши, шшюю и твоє мѣсто бѣдет. Владиміръ же штѣща шкреститиса а потѣм штѣща: Разсѣждѣ и искшѣ докрѣ ш всѣхъ кѣрахъ, и штѣсти филѣсѣфа с великими дары и честію¹⁾.

Подібно, але значно коротше, представляє сю диспуту українське житіє св. Володимира, оголошене з рукописі XVII в. Владиміровом²⁾. Цікаве в тім житію оповідання про се, як то Володимир кавав нищити поганські божища й між иншими: „волоса балвана (котрий был мянованы быдлѣчи и лесныи богъ) казал в виход посполитыи вкинуть в нечистостях утопити“³⁾. Тут маємо анальоію до того, що жерці оповідають у „Владимірі“ про знущання новохрещених Київлян над статуями богів. Подібні анальоії знайдемо також у західно-європейській літературі.

„У виборі змісту для своєї шкільної драми — говорить Тіхонравов⁴⁾ — Прокопович також дещо відступив від обичаю київської й московської академічної сцени. В київській академії перед Теофаном й після нього брали переважно зміст шкільних пес із св. Письма й житій Святих; у московській рядом із тим споконвічним змістом середньовічної драми—виступив панегіричний зміст: шкільна сцена Москви намагала ся запанувати над сучасними політичними подіями. Прокопович черпає зміст своєї пєси із старинної руської історії. Вибираючи предметом своєї шкільної пєси „Повѣсть объ обращеніи ко Христу равноапостольнаго князя Владиміра“, Теофан оставав все таки вірний певному колову сюжетів київської драми; він тільки оживляв церковну тему своєї драми занесеннем симпатій місцевих, національних, історичних“. Доповняючи й справляючи де в чім замітки Тіхонравова, доказує Резанов, що драма Прокоповича віддає той тип 5-актової драми, про котрий говорить поетика Понтана й котрий так пильно роз-

¹⁾ Гіззель: *op. cit.*, ст. 33 об. — 34.

²⁾ П. Владиміровъ: Южнорусское житіє св. Владиміра XVII в. (Приложеніє къ № 2 „Кіевской Старинны“ 1889 г., ст. 15).

³⁾ *Idem*: ст. 16.

⁴⁾ Сочиненія; II ст. 130.

вивали єзуїтські драматурґі, що мають таких блискучих представників, як Н. Коссен, Я. Бідерман, Н. Аванцін і ин. Підчас свого побуту в Римі познайомив ся Прокопович із єзуїтськими драмами. Про се згадує він сам у своїй поетиці. Без сумніву знав він історичні траґедії Йосифа Сімона Англичанина — у їх збірнику, виданім уперве в Леодіум 1656 р., є траґедія „Zeno“, котра дуже подобала ся італійській публиці й тому виставляли її часто в Римі, Неаполі й ин. І власне 1-а ява 1-ої дії починаєть ся появою тїни „Basilisci tyranni, quem bello captum Zeno interfecerat“. Ся тїнь палає жаждою пімсти супроти свого убійника. Тїня являли ся на початку драм і в инших авторів-Єзуїтів. Тому початку Прокоповичевого „Владимира“, де являєть ся тїнь Ярополка, не можна поясняти виключно впливом „Тїста“ Сенеки, як се робить Тіхонравов. Траґедію Сімона „Mercia“, що має темою подію з англійської історії, також виставляли нераз на шкільній сцені в Римі. І багато инших єзуїтських драм бере теми з рідної історії, як пр.: „Trebellius rex Bulgarorum“, виставлена в Ахені 1644 р., „Tragoedia de Trebellii Bulgariae regis filio“, виставлена в Крожах і Вільні 1669 р., „Boleslaus II Polonorum Dominus“ у Jülich 1699 р., „Władysław Jagiełło król polski“, виставлена в Пинську 1663 р. й ин. Усі ті драми написані по всім правилам шкільної поетики. мають хори, ділять ся на 5 дій — а се не могло бути без впливу на Прокоповича. Комічні особи, що беруть участь у самій акції побіч поважних, стрічаємо вже у Я. Бідермана. І далі вказуючи за Тіхонравовом на подібну злуку комічного й поважного елемента в „Алексі-ю“ й у Дмитра Ростовського, згадує Резанов ще про польські різдвяні драми, де виступають пастухи й демони із смішними іменами, подібно, як жерці у „Владимірі¹⁾“. Огже на вибір теми й загалом на драму Прокоповича вплинули по гадці Тіхонравова й Резанова: 1) частинно традиція київської драми; 2) єзуїтська теорія драми (передовсім Я. Понтан); 3) єзуїтські драми (Н. Коссен, Я. Бідерман, Н. Аванцін, Йосиф Сімон Англичанин і инші німецькі, а далі й польські єзуїтські драми); 4) траґедія Сенеки „Тїст“; 5) побут Прокоповича в Римі.

Як важне доповнення сих дослідів вкажу на се, що на вибір теми з рідної історії для драматичного твору мав вплив не тільки побут Прокоповича в Римі, чи радше сказати, єзуїтські драми, з якими він там стрінув ся. Усе те може не поясняє ще того го-

1) Резановъ: Школьные дѣйства, ст. 290—292.

рячого патріотизму, який підчеркнено висше у згадках Прокоповича про славу традицію Києва. А й сам вибір історичної теми, так близької й дорогої і авторови й публиці, для котрої драма була призначена, не дасть ся пояснити виключно шкільними теоріями й взірцями. Причини того належить шукати передовсім у сучасних авторови обставинах на Україні, а потім у літературних впливах. А власне в тім часі розвинуло ся між Українцями зацікавлення своєю історичною минувиною¹⁾ — воно проявило ся в підемі української історіографії (до чого взивав і Прокопович). „З кінця XVI в. — говорить В. С. Іконніков — повстає (на Україні) новий і оригінальний цикл літописів під впливом все зростаючих козацьких рухів, а з другого боку польської учености... і дістає окремих, питомий їм характер. Пізнійші українські літописи (XVIII в.) відносять ся до тих останніх скорше по назві; а всі вони носять характер історії, бо групування подій і передовсім освітлення фактів не є без штучности, суб'єктивности й навіть фантазії. Події того часу, як не можна краще, підпомагали розвій літописного діла, про що свідчать згадки пізнійших літописців про „козацькі кронічки“, „діяріюші“ й „хронографи“, котрими вони користувались... Подіями цікавились не одні духовні... але й люди, що служили у військовій канцелярії“²⁾. І тут головна причина, чому Прокопович так підносив значінне історії й чому він вибрав собі темою драми подію з історії України.

Для чого Прокопович вибрав собі саме особу князя Володимира на героя своєї драми, се поясняє він сам, як було вже згадано. Тут зверну увагу на оден момент, що міг його спонукати до того. При Києво-Могилянській колегії була студентська конгрегація (братство), основана ще 1620 р ерусалимським патріархом Теофаном. Її ціллю було укріплення православного релігійного духа у вихованців колегії. Здасть ся, таа конгрегація мала своїми святими покровителями рівноапостольного князя Володимира

1) Наріканне Прокоповича у його реториці на брак зацікавлення своєю історією є також непрямим доказом сеї загальної потреби пізнати власну історію.

2) В. Иконниковъ: Опыт русской исторіографіи, II, 2. Київ, 1908, ст. 1560—1561.

3) Ближше про се гл.: Петровъ: Киев. акад., ст. 103—104; Про сю конгрегацію у XVIII в. говорить: Вишневекій: ор. cit., ст. 312—318.

й його синів, страстотерпців Бориса й Гліба¹⁾. Тому Прокопович вибрав з поміж синів Володимира власне Бориса й Гліба.

Але усе те не виключає також впливів інших літератур, як на се звернули частинно увагу Тіхонравов і Резанов. Без прояснення сеї справи булаб незрозуміла генеза „Владимира“.

На першій місці поставимо тут уже зазначений в науковій літературі вплив класичної літератури на Прокоповичеву драму. Тіхонравов згадав, що поява тіни Ярополка повстала під впливом „Тієста“ Сенеки, а Резанов доповнив сей висказ вказівкою на цілий ряд подібних сцен в інших літературах. Однак, як побачимо ще, батьком усіх таких сцен являється такий Сенека й тому цікаво означити його вплив на сю найсильнішу сцену з цілої Прокоповичевої трагікомедії, тим більше, що й сам Прокопович покликується у своїх теоретичних міркуваннях на трагедію Сенеки.

Трагедія „Thyestes“ починається, як згадано, появою Tantalumbræ, котра говорить:

„Quis inferorum sede ab infausta extrahit
 avido fugaces ore capantem cibos,
 quis male deorum Tantalum visas domos
 ostendit iterum?.....
 in quod malum transcribor? o quisquis nova
 supplicia functis durus umbrarum arbiter
 disponis, addi si quid ad poenas potest
 quod ipse custos carceris diri horreat,
 quod maestus Acheron paveat, ad cuius metum
 nos quoque tremamus, quaere.....“¹⁾

Але ще більше схожостий виказує трагедія „Agamemnon“, де на початку появляється Thyestis Umbra, котра говорить монолоґом словами, які місцями дослівно повтарає Дух Ярополка у „Владимірі“:

„Opaca linquens Ditis inferni loca
 adsum profundo Tartari emissus specu,
 incertus utras oderim sedes magis:
 fugio Thyestes inferos, superos fugo.
 en horret animus et pavor membra excutit:
 video paternos, immo fraternos lares.
 hoc est vetustum Pelopiae domus;
 hinc auspicari regium capiti decus
 mos est Pelasgis, hoc sedent alti toro
 quibus superba sceptrum gestantur manu,
 locus hic habendae curiae — hic epulis locus.
 libet reverti: nonne vel tristes locus.....“

¹⁾ L. Aennaei Senecae Tragoediae. Recensuit et emendavit: Fridericus Leo. II. Берлін, 1879, ст. 241.

incolere satius, nonne custodem Stygis
trigemina nigris colla iactantem iubis?«¹⁾

Вплив трагедій Сенеки, передовсім „Агамемнона“, на „Владимира“ безсумнівний. Сей вплив був скріплений ще й подібними мотивами, які Прокопович стрічав і в інших літературах.

Далі згадує Резанов, що Прокопович познайомився в Римі з єзуїтською драмою, котра була не без впливу на „Владимира“. Однак підчас свого довшого пробування в Італії Прокопович мав нагоду пізнати не тільки саму єзуїтську драму — він познайомився з італійською драмою взагалі, як се стверджує його трагедо-комедія. Зрештою про італійську драму міг він довідатися дещо й перед своїм виїздом до Риму — в Битені був професором римськнй теолог Петкевич.

В історії релігійної італійської драми²⁾ бачимо від XV в. прояви, що можуть мати деяку аналогію з „Владиміром“ Прокоповича. Вже від половини XIV, а ще більше в XV в., від часів Geo. Velsari (1410—1484) вириває з неясних початків зразу у Фльоренції нова форма духовної драми, „sacra rappresentazione“, яка однак тратить помалу духовний характер. Са драма розвинула ся гарно в часі від половини XV до кінця XVI в. Репрезентації різнять ся від інших середньовічних драм найбільше тим, що вони були призначені для вистави хлопцями, що лучили ся у побожні братства — в тім їх аналогія з „Владиміром“. Ціль тих репрезентацій була педагогічна, вимоги штуки невеликі, так, що фльорентійська сцена являєть ся тут безпретенціональним діточим театром. У репрезентаціях представляли: біблійну історію, легенди (драми про мучеників, аскетична утеча від світа), чуда Богородиці й под. Репрезентації були невеликі обємом, але визначали ся гладкою формою переважно октави. Спів грав у них важну ролю. Призначенням для молодіжи поясняєть ся й здержливість у комічних сценах. Але в репрезентації про св. Варвару знаходимо сцену, як Свята плує на статуї поганських богів і каже їх опісля викинути в кльоаку — мотив аналогічний до поступовання із статуями богів у „Владимірі“ Прокоповича, де жерці оповідають

1) Idem:; ст. 209.

2) Про початки італійської драми гл. Alessandro D'Ancona: *Origini del teatro italiano*, 2 томи. Турин, 1891. — I. L. Klein: *Geschichte des Dramas* тт. IV і д. Липськ, 1866 і д. — W. Creizenach: *Geschichte des neueren Dramas*. I. Halle A. S. 1893, ст. 298 і д.

з острахом, що в голови розбитих статуй богів „іспраздняют стомах“¹⁾.

Але Рим, у котрім пробував Прокопович довший час, не мав великої участі в духовній драмі. Ще найславніші були тут пасійні гри, що їх улажувала в Кольосоум *Compagnia del Gonfalone*, заложена 1260 р.²⁾.

З розвитком гуманістичних студій, що повели до познайомлення також з класичною трагедією, починає проявляти ся і в італійській літературі трагедія. Вже у XIII в. почали юристи в Тоскані й Падуї займатися римською літературою. Голова падуанських поетів суддя Lovato (XIII в.) студював трагедії Сенеки, а під впливом подібних студій написав Albertino Mussato (XIII—XIV в.) трагедію „*Eserinis*“, що була першою трагедією по довшим часі. Тло сеї трагедії історичне, оперте на історії Падуї. Вперше в середніх віках взорував ся тут автор на античних драмах Сенеки. Замітно, що Муссато обмежає число осіб у кожній яві найбільше до трьох і ділить драму на 5 дій, як се бачимо й у Прокоповича. Тут міг бути Муссатови взірцем Сенека або того могла його навчити Горацієва „*Ars poetica*“. В XIV в. почато в Італії що раз більше студювати трагедію й разом із тим Сенеку і незабаром бачимо тут самостійні твори в дусі трагедій Сенеки. З них цікава для нас „*Progne*“, написана ок. 1428 р. Gregorio-m. Corrajo-m. Як драма Прокоповича починаєть ся появою духа Ярополка, так і на початку трагедії Коррара звичає горе дух Діомеда, злочинного праотця тракійського пануючого дому. В трагедії Фльорентійця Леонарда Дамі „*Nempsal*“ (1441 чи 1442) виступають алеторичні фігури (*Ambitio*, *Invidia* й ин.) на взір Плявтового „*Trinummus*“ (на пів алеторичні фігури є й у „Владимірі“). Хоч студії гуманістів поступали, Сенека все оставав виключним взором трагедії, не вважаючи на те, що з того й виходили різні непорозуміння³⁾.

Петрарка розбудив зацікавленне римськими комедіописами Теренцом і Плявтом (на них покликуєть ся нераз і Прокопович). З того часу стали гуманісти частійше писати комедії на взір тих обох латинських письменників. Ті комедії мали на меті повчити молодіж. З початком XV в. оживляють ся студії над комедіями

¹⁾ Creizenach: op. cit., ст. 318—331. D'Ancona: *Origini*, I, ст. 217—665, II, ст. 1—197.

²⁾ Creizenach: op. cit., I, ст. 334—335

³⁾ Idem: ст. 491—529.

у гуманістів, бо 1427 р. привіз Nicolaus Cusanus із Німеччини до Риму рукопис із 12 новими комедіями Плявта¹). Тоді бачимо в Римі вистави старих латинських комедій або творів, писаних на їх взір²). Але вже в першій половині XVI в. тратить Італія провідну роллю в гуманістичнім русі, а область новолатинського театру є в ній дуже слабо заступлена. Усюди здобуває собі що раз більшу популярність італійська комедія в рідній мові. Аж заходом Єзуїтів удалося оживити новолатинську духовну драму³).

Протягом XVI в. творяться в області італійської комічної й пасторальної драми нові форми, що мали вплив на цілу європейську літературу. З тих різнородних італійських драм згадаємо тут про алегоричні святочні гри, представлявані з блискучою величавістю в честь знаменитих людей (пригадаю, що й „Владимирь“ виставлений в честь гетьмана Мазепи). Також гарно розвивається драма у класичнім дусі.

Класичний напрям в італійській драмі приготовано вже в XV в. виставами італійських перекладів творів Плявта (передовсім двір Ерколя I у Феррарі 1471—1505). Під впливом письменників, що стали писати в стилі римських комедіописців, передовсім Аріоста („Negromante“, „Lena“) розвинувся в 1530—1570 рр. тип італійської *commedia erudita* й прибрав незабаром шаблонні форми. Теоретики драми не мали великого впливу на витворення тої *commedia erudita*, бо вони почали свою діяльність аж тоді, коли її форми в головному вже усталилися. Але в тих теоретиків (Мадіус, Робортедьо й інші коментаторі Арістотеля) важне для нас із огляду на Прокоповича те, що в їх правилах знаходимо домагання поділу акції на 5 дій і єдності часу, хоч єдність ввійшла вже давно перед ними сама з себе при розгляді античних взірців. Тільки Арістотель домагається сеї єдності в трагедії, італійські теоретики розширили се домагання й на комедію⁴). Що до змісту, то італійські фарси виставляли нерідко посміх між іншими й духовенство, найбільше монахів (пор. писання Прокоповича). Такий насміх лучався нерідко і раніше, але

¹) Idem.: ст. 529—572.

²) Creizenach: op. cit., II, ст. 18—19.

³) Idem.: ст. 77—79.

⁴) Теорія трьох єдностей, як обов'язкових у драмі, виробилася внаслідок впливу французької драми XVII в., від 1628 р. Усе, що говорено про се перед тим, мало більш випадковий характер. (Petit de Julleville: op. cit., ст. 241).

він не був шкідливий для Церкви; тепер, коли вже розпочала ся боротьба з реформацією, міг він стати для церковного життя небезпечний. Вкінці італійські комедіопиєці не вагали ся подібно, як Шпавт, осягати гумор простими й грубими висловами. Подібно бачимо також у Прокоповича. Теоретики, що йшли більше за елєгантним Теренцієм, не могли очевидно погодити ся з тим.

У самім Римі розвивала ся зразу така комедія досить слабе, але театральне житте оживило ся тут загалом, від коли Anguillara заложив постійний театр (здаєть ся, 1549 р.).

У половині XVI в. розвиваєть ся з *commedia erudita* новий рід комедії — *commedia dell'arte*, в котрій замість комічного ділання при помочі слова виступає комічне ділання при помочі акції (*lazzi*), що доходило деколи до ефектів кльовнів і т. п.¹⁾.

Як бачимо, всюди тут переважає комедія супроти трагедії. В початках гуманізму ново відкриті трагедії Сенеки спонукали учених до наслідування. Трагедії Сенеки цінено, як і давнїйше, високо й видавано їх (перший видавець Daniel Cajetanus у Венеції 1483 р.). Про грецьку трагедію знали ще тоді мало. Хлопці по школах учили ся пильно на память частин із трагедій Сенеки й на се кладено велику вагу. З кінцем XV в. представлено в Римі першу трагедію Сенеки „Phaedra“ й ся вистава викликала глибоке вражінне. Але на загал трагедія в Римі й поза ним не розвинула ся. Аж до XVI в. були 10 трагедій Сенеки для більшости образованих Італійців одинокими примірами трагічної штуки. Що-йно тоді починають ся поважнїйші студії над трагедією, як появляють ся видання грецьких трагиків (1502 р. видав Aldus Manutius із своїм кружком у Венеції уперве Софокля). Незабаром бачимо переклади грецьких трагиків на латинську мову, а скоро заступає італійська мова місце латинської. Писанне трагедій в італійській мові починаєть ся перекладами трагедій Сенеки. В першій половині XV в. мав уже такий рукописний переклад Marques de Santillana (ум. 1458 р.). Почато також писати італійські трагедії на взір Сенеки, пр. Giangiorgio Trissino видав 1515 р. першу в новїйшій літературі трагедію класичного стилю „Sofonisba“, де між иншими в одній яві не говорить ніколи більше як 3 особи. Сей перший (Тріссінський) період італійської трагедії требає до половини XVI в., коли то починаєть ся другий, котрого головним представником є учений і поет із Феррари Giraldo Cin-

¹⁾ Creizenach: op. cit., II, ст. 182—359.

thio. Замітна з тих часів трагедія Luigi Grotto „Dalida“ (1562), де цілу першу дію займає дух убитого короля Молеонта з алегоричними статями смерті й ревливости. Тінь Молеонта являєть ся опісля ще раз для вислухання оповідання посла про страшне покаранне його доньки Даліди¹).

З кінцем XVI і в першій половині XVII в. настає із загальним упадком італійської літератури також упадок італійської драми. В XVII в. являєть ся в Італії мало трагедій і комедій, що моглиб рівнати ся з подібними творами XVI в. За те розвиваєть ся в XVII в. гарно мельодрама, яку Метастазіо доводить до найвисшого розцвіту. Більшість трагедій XVII в. є на релігійні теми, — одинокі, що їх можна було поза староклясичними й мітологічними мотивами обробляти безкарно під владою підозрливої еспанської зверхности й під інквізиторським наглядом Єзуїтів. Найнеможливіші байки й погляди висловлювано тоді на сцені й виводжено мучеників, Святих і покутників у холодних та нецікавих драмах²). Також стрічаємо декуди й теми з історії лицарства³). Сучасна історія появляєть ся в трагедії „Reina di Scotia“ (1604) Карля Ruggeri — про Марію Стюарт — і подібна трагедія Римлянина Federigo della Valle (1628). З численних трагіків південної Італії здобули собі найбільшу славу два Єзуїти: Sforza Pallavicino своєю трагедією „Ermenegildo“ (1644) і Ortensio Scamassa (1562—1648), що написав около 50 драм або релігійного змісту у злуці із впливом грецьких трагіків або світського змісту (також на історичні теми). Славні були ще трагедії: „Solimano“ Проспера Bonarelli з Анкони й „Aristodemo“ Карля де Дотторі з Падуї. Далі появляють ся такі драматурги, як Pier Jacopo Martelli (1665—1727), що вже наслідує Расіна й Корнеля, Scipione Maffei (1675—1755) із своєю гарною трагедією „Merope“ й ин. Загалом із XVIII в. настає підєм італійського театру⁴).

Літературна й імпровізаційна комедія панувала далі в XVII і XVIII в. в Італії, подібно, як у XVI в., але літературна комедія вже переживаєть ся, імпровізаційна комедія доходить у XVII в. до великого розцвіту. З початком XVIII в. відроджуєть ся іта-

¹) Idem: ст. 369—420.

²) Berthold Wiese u. Erasmo Percopo: Geschichte der italienischen Litteratur. Ляпськ і Відень, 1899, ст. 425.

³) Ibidem.

⁴) Idem: ст. 425—431.

лійська комедія під впливом французької¹⁾. Крім того бачимо в Італії в XVI в. пасторальну поезію²⁾ і, як згадано, дуже гарно розвинену мєльодраму й комічну оперу³⁾.

Так представляла ся італійська драма в часах Прокоповича.

З того огляду італійської драми бачили ми, що Прокопович ніде не міг пізнати так докладно того типу драми, до якого належить його „Владимірь“, як саме в Італії, в Римі. Його трагедо-комедія зближаєть ся до типу трагедії ренесансу, як її стрічаємо в XVI в: передовсім в Італії, а потім у Німеччині, Франції й інших європейських краях. Усі ті трагедії, писані по античним взірцям у дусі ренесансу, мають цілий ряд спільних рисів, що поясняють ся спільними теоретичними писаннями, на котрих образували ся їх автори. Але, як згадано, впливу теорії на ті драми не належить перецінювати, бо тип ренесансової трагедії виробив ся у головному ще, заки він усталив ся в теорії. Сей тип даєть ся пояснити наслідуваннем характеристичних прикмет античних трагедій, що самі кидали ся в очі при їх лектурі. „Ars poëtica“ Горація й поетика Арістотеля звернули увагу поетів і теоретів на деякі внішні риси й тим рисам почато придавати надто велику вагу. Теорія поезії Горація все була в глибокім поважанню, а поетика Арістотеля була знана від 1498 р. в перекладі Джорджа Валляса, від 1508 р. в оригіналі. Від половини XVI в. появляють ся пояснення до тих творів і нові теоретичні розважання, але вони не мали зразу впливу на трагічну поезію. Поділ акції на 5 дій, обмеженне її на оден день і подібні правила зверхньої будови драми знали поети вже давно й без теоретиків — з Горація й Арістотеля. Теоретики розслідили докладнійше питання про діланне трагедії, про будову акції, про трагічні характери, про трагічну вину, але й се остало майже без впливу на авторів. З другого боку вдоволяли ся коментатори й теоретики ствердженням переказаних правил, але мало коли ставали ті правила вказівками для сучасної творчости. Отже новий стиль трагедії повстав з наслідування найвизначнійших рисів античних трагедій. Ось деякі важнійші прикмети того стилю. Пригоди на сцені представляли ся тільки в суцних рисах, щоби представлення не тревало надто довго. Трагічний настрій не мав бути ослаблюваний комічними додатками. Далі бачили теоретики, що в античних трагедіях.

1) Idem: ст. 431—436.

2) Idem: ст. 436—437.

3) Idem: ст. 437—448.

виступають як дієві особи правильно королі й герої. Того рису не підчеркали ані Арістотель, ані Горацій, але він перейшов із дефініції граматики Діомеда й дістав ся у середньовічні шкільні підручники, відки переняли його й гуманісти. У виборі теми держались новіjšі поети також переважно своїх взірців, але нераз сягали й до новіjšих тем, передовсім таких, де грала визначну ролю любов. Тем із рідної історії стрічаємо у Італійців мало, хіба деколи представляють вони події з римських часів або внімково з часів переселень народів (Rucelai). І у Франції не скоро бачимо рідну історію на сцені — так є хіба в Англії й Еспанії. Відповідно до середньовічного розуміння кінчать ся трагедії все смертю й нещастем героїв — пізнійше доказували теоретики, що се неконечне. Також зверхню будову трагедії переняли гуманісти від старинних клясикив. Поділу на 5 дій не знаходили вони у них, але взяли його, здасть ся, за приміром александрійських граматиків із „Ars poetica“ Горація. Вплинув на се й Донат, що у своїх змістах із комедій Теренція переводить правильно поділ на 5 дій і говорить навіть про *quinque actibus legitimis*. Сенека перевів уже в своїх трагедіях свідомо поділ на 5 дій, бо його трагедії — крім „Едипа“ й „Тебаїди“ — ділять ся чотирма хорами на 5 відділів. Тому й настарший трагік Муссато й найстарший комік Вергеріо ділять свої твори на 5 дій; те саме стрічаємо у латинських драмах раннього ренесансу; також вчасно ділять видавці на дії твори Теренція й Сенеки Далі витворюєть ся звичай лучити яви в сей спосіб, що з одної яви до другої лишаєть ся все бодай одна особа (*liaison des scènes*); але сей звичай стає законом що-йно у французькім клясицизмі. Також усе заосгрюєть ся припис Горація, щоби в одній яві говорило не більше, як три особи, бо надто велика скількість осіб вводить у яву замішаннс. Тоді виступає у тих трагедіях звичайно не багато більше осіб, як у старині — пересічно буває їх 10. — Що до єдності часу, то Арістотель радить обмежити по можности акцію до одного обігу сонця або переступати сей час тільки мало. Тріссіно в своїй „Sofonisbe“ й „Poëtica“ зрозумів сей вислів хибно як конечний припис. Але далі зустрів ся сей припис з трудностями, бо годі було рішити, як належить розуміти час одного обігу сонця. З того вийшло домаганне (Madius), аби представлення не тревало довше як 2—3 години. Але сі спори не мали великого впливу на поетів. В деяких трагедіях, де з початку виходить із підземного світа зловіща тінь, вказуєть ся зараз у прольоту, що страшна подія сповнить ся ще того самого дня; подібне бачимо

й у трагедії Сенеки „Thyestes“, що став взірцем для таких страшних початків трагедій¹⁾). Про єдність місця не говорять Арістотель нічого — що-йно від 1570 р. починають теоретики формулювати се правило — уладження італійської сцени доби ренесансу йшло на руку такому домаганню, бо декорація оставала під час цілого представлення незмінена. Звичайно відбувала ся акція під отвертим небом перед королівською палатою, а прольої заявляв найчасгійше виразно, що се за місце. Нераз абстрагують автори так дуже від місця акції, що не можемо зорієнтувати ся, де все відбуваєть ся. Так дієть ся в Італії й ще частійше у Франції. — Єдність акції являєть ся у теоретиків як правило доволі пізно — його сформуловано на основі рїжних місць у Арістотеля. Поети навчили ся тут більше з приміру старинних драматургів, як із теорії.²⁾

З характеристики драми ренесансу першої половини XVI в. вибрано тут єї риси, що можуть причинити ся до вияснення генези й до зрозуміння трагедокомедії Прокоповича. „Владимір“, як згадано, дуже зближений до типу сеї драми під неодним зглядом. Прокопович славить собі також за взір класичних драматургів старини. Улюблені взірці драматургів ренесансу Плявг, Теренцій і передовсім Сенека були й для Прокоповича взірцями. Як і драматурги ренесансу, намагаєть ся Прокопович обмежити події на сцені, щоби не перетягати надто довго представлення. Представниками поважної акції є у нього князі й полководці, як се стрічаємо й у ренесансовій трагедії. Подібне бачимо у поділі акції на 5 дій, в лученню яв із собою бодай одною особою з попередної яви, в захованню правила, що в одній яві говорить не більше як 3 особи (се бачимо тільки в теорії Прокоповича), в обмеженню загального числа осіб драми, в захованню єдности часу (хоч із того боку годї виробити собі ясне понятте із „Владимира“), в упорядкованню єдности місця й строгім (аж до переседи) береженню єдности акції. Також подібна до ренесансової драми декорація сцени „Владимира“ — отверте місце. І у змісті траге-

¹⁾ До драм, котрі зачинають ся появою духа, належать: „Canace“ падуанського професора Спероне Спероні, готова вже 1542 р. (Creizenbach, op. cit., II, ст. 399) — тут говорить прольої тїнь дитини, що має народити ся доперва протягом акції. (Idem: ст. 401); згадана „Dalida“ Грота (1562); „Marianna“, котрої автором був Lodovico Dolce (друк. 1565) — у його прольові виступає Плюто й Ревнивість (Idem: ст. 412); вкїяці „Клеопатра“ Жоделля.

²⁾ Idem: ст. 478—505.

докомедії Прокоповича є аналогією до ренесансової драми — продинокі ефекти, які драматургі ренесансу так радо копіювали з античних вірців, знаходимо і у „Владимірі“, як пр. поява духа Ярополка на початку драми, оповідання про важні події (про хрещення Володимира) поза сценою й ин. Деякі із згаданих рисів міг Прокопович пізнати й з иншого жерела, як се побачимо далі, але вже певно можна сказати, що драма ренесансу (найбільше італійська) мала могутній вплив на нашого автора.

Говорячи про італійську драму, згадаємо ще про се, що Прокопович міг знайти тут неодну аналогію до свого твору також під оглядом деяких деталів змісту. Так пр. в одній з найстарших італійських міраклійних драм („D'uno Monaco che andò a servizio di Dio“ з XIV—XV в.) нарікаєть ся на монахів за їх неуміркованість у їді й користололюбивість¹⁾. — Далі Giannaria Ceschì, що уродив. ся 1518 р. у Фльоренції²⁾, написав драму-летенду п. з. „La Conversione della Scozia“, котра що правда під оглядом змісту не має нічого спільного з трагедокомедією Прокоповича³⁾. Таких аналогій знайшлося би більше, але обмежую ся тільки на вказання тих кількох.

З італійською літературою тісно звязана й хорватська дальматинського Дубровника, котрого культурне житте стояло під визначним впливом Італії. Прокопович їхав до Риму через Хорватію й Славонію, отже міг довідати ся про дубровницьку літературу від самих Хорватів і вона могла мати на нього деякий вплив⁴⁾. Що Теофан цікавив ся літературою Дубровника, на се маємо й безпосередний доказ. У 1722 р. переклав він або хтось під його проводом на московську мову книжку ученого дубровницького письменника Мавра Орбінї або Урбінї „Storia sul regno degli Slavi“, ви-

1) Klein: op. cit., ст. 165—166. Перерібка сеї драми п. з. „Mundus et Religiosus“ є відома й у польській літературі по рукописі половини XVII в. (St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce. Rozprawę Akad. Um. Wyd. filolog. Ser. II. T. XXI. Краків, 1904), ст. 151—153.

2) Klein: op. cit., ст. 613.

3) Зміст сеї драми такий: Навернення Шотляндії наступило 626 р. за короля Едвіна, а доконав його єпископ Giusto (Justus). Акція відбуваєть ся в резиденції Едвіна Дорї (Dora). Giusto вилічує короля з рани, завданої затровним оружжєм і наvertsає його з народом на християнство. Сею смертельною недугою короля й народу було поганство й з нього вилічено їх душі. (Idem: ст. 693).

4) Того впливу догадуєть ся проф. М. Тершаковець.

дану в Пезаро 1601 р.¹⁾. І власне знайомість із літературою Дубровника могла також Прокоповича навести на гадку представити драматично подію з рідної історії. Бо письменники Дубровника займали ся нераз історичними темами й виявляли у своїх писаннях місцевий патріотизм.

Огляд дубровницької літератури²⁾ показує, що в її поезії (епіці й драмі) та науці проявляла ся всюди любов свого рідного, своєї минувшини. Знайомість із сею літературою могла справді звернути гадку Прокоповича на історію рідної країни й спонукати його дати на сцені образок рідної української минувшини. Примір із спорідненої славянської літератури, котру Прокопович пізнав у часі своїх студій, міг у тім напрямі відограти немаловажну роль.

Але вплив дубровницької літератури й італійської драми (чи подібних західно-європейських драм) не виясняє нам ще вповні тенези „Владиміра“, котрий попри спільні прикмети драми ренесансу виказує й значні ріжницї (пр. комічний елемент). На „Владимірі“ відбила ся також єзуїтська шкільна драма й шкільна теорія драми, як се виказав безсумнівно Рєзанов.

¹⁾ Мавро Урбінї був ігуменом бенедиктинського монастиря й умер 1614 р. (A. N. Pypin u. V. D. Spasovič: Geschichte der slavischen Literaturen. Übertragen von Traugott Pech. I. Липськ, 1880, ст. 245—246). Переклад Урбінїя вийшов у 1722 р. н. з. „Книга історіографіа початія имене, славы и розширенія народа славянского“ і т. д. Повний заголовок поданий у Пекарського: ор. cit., II, ст. 575—576. При кінці квіги є доповненнє, написане Теофаном Прокоповичем н. з.: „Выписано изъ квіги, которая собрана изъ многихъ книгъ историческихъ о народѣ славенскомъ чрезъ господина Мавроурбина, архимандрита рагузскаго.... и разсмотрѣніе сея повѣсти“. Гл. про сей твір ще: Пекарскій: ор. cit., I, ст. 252—255 і 331—332. Пекарскій уважає автором перекладу „Книги історіографіа“ переселенця з Туреччини Саву Владиславовича Рагузинського, а тільки додаток у російськїм перекладі мав написати Прокопович. Пор. також: Морозовъ: Теофанъ Прокоповичъ, ст. 311. Участь Теофана Прокоповича в перекладі твору Мавра Орбінї припускає також Альфред Єнсен. (Alfred Jensen: Gundulić und sein Osman. Göteborg 1900, ст. 311.)

²⁾ Про дубровницьку літературу гл. крім згаданих праць Шпїна-Спасовича й Єнсена ще: Josef Karásek: Slavische Literaturgeschichte I. Липськ, 1906; Mathias Murko: Die südslavische Literatur (у видавництві: Die Kultur der Gegenwart. Teil I. Abt. IX); є й окрема історія дубровницької літератури Меліорана Медінї (по хорватськи); огляд дубровницької прози дав В. Макушевъ: Исслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника. (Приложеніє къ XI-му тому Залисокъ Имп. Акад. Наукъ. Nr. 5. Спб. 1867.)

Загалом на українську шкільну драму в Києві мали великий вплив західно-європейські шкільні драми, передовсім драматичні вистави по єзуїтських школах¹⁾, тим більше, що Києво-Могилянська колегія була устроєна у всім на взір єзуїтських шкіл²⁾.

Від монастирських і церковних шкіл переняли й університети та висні школи західної Європи звичай давати драматичні представлення. У французьких колегіях бачимо сей звичай вже від XII в.³⁾ Такий шкільний характер має також згадана вже висня новолатинська драма XVI в., писана звичайно професорами для представлення учениками. Початок вистав латинських драм бачимо в XV в. у Римі, де професор тамошнього університету Romponius Laetus виставляв із своїми учениками комедії П'явта й Теренція, а також деяких новітших поетів. Цілю тих вистав було — повчити молодіж, перенести її в давні римські часи. Подібне стрічаємо в інших містах Італії — у Флоренції й Венеції.

Гарно розвивають ся під італійським впливом вистави латинських драм у Німеччині, де по школах читано пильно комедії Теренція й драми Сенеки. І тут почали ся з XV в. вистави в античній дусі зразу шкільних діяльотів для вправи в латинській мові, а далі й справжніх драм, що беруть собі деколи й тему з важних сучасних подій⁴⁾. Крім того пробовано в школах Німеччини по італійському звичаю також святочних вистав з алегоричним характером у честь високопоставлених осіб⁵⁾. Загалом проявляє ся у німецьких гуманістичних драматургів кінця XV і початку XVI в. нахил до повчаючої алегорії, якої шукали радо в античній мітології.

У французьких школах проявляє ся латинська драма з поч. XVI в. Вона має звичайно форму невеликих повчаючих діяльотів, що стоять більше у звязку із середновічними французькими моралітетами й фарсами, ніж із античною драмою.

Від 30-х рр. XVI в. бачимо у західній Європі, передовсім у Нідерляндії й Німеччині все більший нахил виставляти латин-

¹⁾ Рязановъ: Экскурсъ, ст. V.

²⁾ К. Харламовичъ: Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка. Казань, 1898, ст. 359.

³⁾ Creizenach: op. cit., ст. 434.

⁴⁾ Одну з найранших таких драм дав 1502 р. Яків Льюхер Philomusus п. з. „Spectaculum more tragico effigiatum“, виставлене в Інгольштадті 11-ма благородними студентами перед зібраним університетом.

⁵⁾ Вславив ся такими виставами між іншими німецький гуманіст Конрад Цельтіс, професор поезії й реторики у Відні (від 1497 р.).

ські комедії Плявта, Теренція й драми, написані в стилі римських коміків. Темою тих драм бувають звичайно події із св. Письма, а далі появляється в них (у Нідерляндії) полеміка проти реформації. З Нідерляндії дістається латинська шкільна драма до Німеччини, де її виставляють уже не так університети, як радше інші нижші школи (Particularschulen). Опирається вона й тут передовсім на св. Письмі, але оживляє біблійні сюжети сценами з буденного життя, обмежуючи при тім широку свободу середньовічної драматургії, що давала деколи дуже обширні картини із святої історії. Так зближують ся помалу в тих драмах біблійні події із сучасними авторам подіями, при чім підчеркується що раз більше релігійна полеміка. Тут виступають також що раз частійше алегоричні й деколи мітольоґічні фігури, котрі займають багато місця в улюблених для поучення молодіжи новолатинських моралітетах. Але й ті моралітети починають служити полемічним цілям між католиками й протестантами. Сюжети із старокласичної історії й мітольоґії попадають ся тільки виїмково. За те часто бачимо драми із життя школи й студентів. Появляються ся також комічні латинські драми, найбільше у Франції. — Чим далі, підчеркується ся у таких шкільних виставах святочний характер, вони відбувають ся раз або два рази до року, на них запрошується родичів і власти. Так привикали ученики в шкільнім театрі до публичних виступів, бо при латинських виставах ходило передовсім о користь для учеників. „Scholastici non agunt propter spectatores, sed propter se ipsos“ — говорять Placotomus. Від середньовічних релігійних драм різнять ся новолатинська шкільна драма у головному своєю будовою. Вона ділиться на 5 дій, на кінці кожної дії і звичайно також останньої є хор, що найчастійше не бере участі в акції. Тільки мало коли пробують поети звязати хор тісніше з представленою подією. Звичайно навіязує хор у перших стрічках до акції в драмі й переходить опісля до загальних моралізаторських розважань. Вислів у ньому дещо сухий, без ліричного полету; тому й нема тут звичайно строфічної будови. Хори мають найчастійше характер музики між діями; до того вони не є конечні. Драми починають ся звичайно віршванім (у сенарах) прольоґом, де автор — за приміром Теренція — говорить про себе й підчеркує моральну основу твору. У виданнях Плявта й Теренція знаходили новолатинські драматурґи віршовані змісти їх творів (argumentum); вони гадали, що се є конечна часть драми й тому виголошувано правильно argumentum по прольоґу. Попри сю нераз невідлучу зависимість від античних класиків

показує новолатинська драма також звязок із середньовічною. Вона не дбає про єдність часу й місця, а найважніше, у ній нема докладного розмежування комічних і трагічних сцен навіть у біблійних темах. У перших часах християнської шкільної драми не вважано таких комічних додатків ніяким пониженням поваги святого змісту. Такі комічні сцени оживляли ся рисами із щоденного життя, анахронізмами й под. Обем драм не підпадав означеним нормам (від 600 до 1609 віршів) — відповідно до числа учеників, що брали участь у виставі. Характеризують ці новолатинські драми, як взагалі новолатинську поезію, присвяти, в яких виступає часто в суміш охота вивиснення себе й фальшива скромність. Так різнять ся ці драми від середньовічних передовсім підчеркненням особистости автора й тому тепер залежить більше вартість драми від особи творця, а не від змісту, як се було в середньовічних містеріях¹⁾. „Владимірь“ Теофана Прокоповича має деякі риси спільні з сею новолатинською шкільною драмою, хоч тих рисів не багато. Ця драма поділена на 5 дій (се бачили ми вже і в ренесансовій драмі), але не по кожній дії має хор, що видно не вважається кінцевою частиною драми, як і в новолатинських драматургів. В супротивности до новолатинської драми звязаний хор у Прокоповича тісно з ходом акції, він є частиною акції, а не міжактовим додатком для розвеселення публики. Основа драми Прокоповича з рідної історії, обмеженне алсторичних фігур — у всім тім різнять ся Прокопович від новолатинських поетів. Спільний з ними має „Владимірь“ святочний характер вистави: Прокопович виставив свою драму в прияві високопоставлених осіб, в честь гетьмана. Але хоч трагедокомедія Прокоповича є тільки шкільною драмою, виходить вона далеко поза межі шкільної вистави — так і видно, що автор призначив її для ширшої й більше зрілої публики. Як і в новолатинській драмі, маємо тут прольот, тільки не в сенарах, а прозою. Але автор говорить у прольозі про себе й підчеркує в удаваній скромности ніби то незрілість свого твору, хоч із смілого тону, якого уживає супроти групи суспільности, репрезентованої в драмі жерцями, зовсім не видно сеї скромности. У прольозі й оправдує Прокопович написанне саме такого твору й виказує його значінне. Крім прольоту маємо й невідстунний зміст — також прозою. — У змісті самої драми ріжа

¹⁾ Про новолатинську драму гл. Creizenach: op. cit., II, ст. 1—181. На труді Крайценаха опирає свій огляд із деякими власними доповненням й Рязановъ: Экскурсъ, ст. 1—24.

нить ся „Владимірь“ досить від новолатинської драми — клясичний світ у ньому виступає дуже слабо, алегорія обмежена до розумних границь. Єдність часу і здасть ся — місця збережена Прокоповичем докладно. Подібно, як у новолатинській драмі, не розмежовує Прокопович в акції поважних і комічних сцен. Особистість автора виступає у „Владимірі“ мало що не з кожної стрічки — а хоч гадки, висказані про се в дотеперішній літературі, уважаю не вповні оправданими, бо дещо прибільшеними (найбільше з огляду на ідейний звязок „Владиміра“ з пізнішою діяльністю Прокоповича), всеж таки видно тут усюди людину, переняту новим духом і новими стремліннями. Сильна індивідуальність незвичайно спосібного й високо образованого Прокоповича відбила ся корисно на оживленню й артистичнім уложенню драми.

До розвою шкільної драми причинила ся дуже також реформація. З кругів реформації вийшли й перші німецькі драми — були се переклади римських комедій¹⁾. Ті переклади виставляли ученики; їх цілю було зацікавити справами школи публику, що не вміла по латинськи. Але зрозуміла річ, що в тім часі могла викликати найбільше вражінне духовна драма. Лютер заявив уже 1530 р., що добре булоб представляти у шкільних комедіях латинською й німецькою мовою діла Ісуса Христа. До того бачив він драматичний елемент у св. Письмі (у жидівських книгах Юдити й Товії). Так розвинула ся в Саксонії німецька релігійна драма в на пів клясичнім стилю, що спочивала майже на тих самих основах, що й латинська духовна комедія. Найсгарші проби тої нової лютеранської драми походять із Маїдебурга. Але Віттенберці користували ся не тільки біблійними сюжетами (пр. професор теології у Віттенберзі видав 1537 р. трагедію про Івана Гуса). З Віттенбергу розширила ся драма по цілій Німеччині: у Турингії, Лужицах, у протестантських містах німецьких Чех, у Бранденбургії, а далі в полуднево-німецьких містах. Вплив протестантської шкільної драми бачимо й у католицьких німецьких сторонах (у Баварії й Австрії). У 40-вих рр. XVI в. разом із сконсолідованнем протестантського церковного й шкільного життя являють ся німецькі вистави учителів побіч латинських вже як постійна проява помимо деякої опозиції. При тім подбали учителі про се, щоби німецькі вистави звязати із школою. Тому уміщувано відповідні приписи у шкільних правилах. Так пр. маїдебур-

¹⁾ Около 1530 р. виставлено у Липську „Несуга“ Теренція у перекладі Мушлера.

ськей шкільний устав наказує виставляти що року в осени латинську комедію, в мясниці німецьку комедію або трагедію. Заохочувало учителів до таких вистав і се, що вони діставали за них невеличкі нагороди. Вистави відбувалися не тільки в школі, але й по приватних домах. Сі німецькі духовні драми мають у головному характері подібний до латинських. Маємо тут і ділення на дії, хоч не все на 5. Авторами тих драм були учителі латинських шкіл або духовні. У присвятах стрічають ся й тут відомі фрази про скромність автора. Комічні сцени перемішані з поважними. Темою тих драм є св. Письмо, моралізуючі алегорії, релігійна полеміка, попадають ся і світські теми й переклади з Теренція й Пявта¹⁾.

Прокопович, що так симпатизував із реформацією, знав без сумніву протестантську драму — він міг з нею познайомити ся в часі свого побуту у Швейцарії.

Ще більше значіння мала драма по школах Єзуїтів, котрі розвинули її дуже високо. Єзуїти зрозуміли значіння шкільних драм для пропаганди своїх ідей і тому клали на них велику вагу. Вони доглянули в театральних представленнях новий спосіб розвивати в серцях своїх вихованців високі почування й укріпити їх релігійне й суспільне виховання. Головну увагу звертали Єзуїти на блискучість театральних вистав, аби тим способом притягати як найбільше публики. Зразу виставляли Єзуїти драми із загального репертуару шкільних театрів — першою драмою, виставленою на єзуїтській сцені, був „Euripus, tragoedia christiana de vitae humanae inconstantia“ (виданий в Антверпії 1549 р.), виставлений Єзуїтами у 1555 р. у Відні, а далі й у інших містах. На найраніших драмах, написаних Єзуїтами, видно значний вплив тих досезуїтських шкільних драм.

Єзуїтська шкільна драма розвинула ся скоро незвичайно гарно. У Франції являєть ся такий визначний її представник, як Николай Коссен (N. Caussin, 1580—1651), що був професором реторики й визначним проповідником у Парижі й інших містах Франції. В 1620 р. видав він у Парижі 5 драм у збірнику п. з. „Tragediae sacrae“. Коссен бере сюжети для своїх драм із: житій Святих, мучеників, історії, св. Письма — се й головні жерела єзуїтської драми в протиставленню до протестантської, що уникала тем із життя мучеників за віру. Ідеєю тих драм було розбудження релігійности в католицьким напрямі. Із жерел, на

¹⁾ Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas, III, 2. Halle A. S. 1903, ст. 352—411.

яких опирають ся драми, беруть вони тільки загальну основу й переробляють її зовсім свobodно у творчій фантазії, при чім звертаєть ся головну увагу на сценічні ефекти, зложені деколи по-майстерськи. В будові драми стоїть Коссен під визначним впливом поетики Юлія Цезара Скалітера¹⁾, що проповідував авторитет Арістотеля, Горація й Сенеки. Так бачимо у Коссена поділ драми на 5-дій, поділ кожної дії на яви, після 4 перших дій хор і ин. Ті прикмети стають характеристичні для театру Єзуїтів загалом. — Важну ролю в розвою французької єзуїтської драми відіграла в другій половині XVII в. згадана вже париська єзуїтська Collège-Louis le Grand (Collegium Ludovici Magni), котра розвиває передовсім трагедію, головний рід французької єзуїтської драми. В таких трагедіях вимагало ся змісту відомого бодай у загальних нарисах публиці й морально-педагогічної цілі — тому християнський театр повинен давати звичайно представлення святого змісту. Вплив трагедій Сенеки на ці драми був значний. Одною з найліпших трагедій, виславлених у згаданій колегії, був „Agathocles“ Єзуїта De La Rue (Ruæus, 1643—1725), де автор стоїть під впливом Корнеля. Трагедії французьких Єзуїтів були писані латинською мовою, але вже з кінцем XVII в. появляють ся деколи й французькі драми на єзуїтській сцені. Очевидна річ, єзуїтській драмі годі було устерегти ся від впливу великих авторів світської французької драми XVII в., але Єзуїти вмiли й тут задержати деяку самостійність. Єдинство акції задержуєть ся в них; але щодо єдинства часу обовязувало тільки правило, що кожда дія повинна забирати тільки часу, кілько спрзді треба для виконання акції; а вже супроти закона єдинства місця бачимо повну свободу. Крім трагедії появляють ся в репертуарі колегії Людвика зрідка ще й: комедії, драми, комічні драми, пасторалі — в латинській і французькій мові. Оригінальною стороною французького єзуїтського театру був балет, де грали важну ролю алегоричні фігури, що не так часто стрічають ся в інших драмах французьких Єзуїтів²⁾. В Англії бачимо на театрі Єзуїтів вплив старого англійського театру. Найцікавіший тут збірник „Josephi Simonis Angli... Tragediae quinque“ (1656). Йосиф Сімон Англичанин писав драми на історичні теми („Zeno, sive ambitio infelix“, „Mercia, seu pietas coronata“, „Theoctistus, sive constans in aula virtus“, „Vitus, sive christiana fortitudo“, „Leo Arme-

1) Вийшла у перве 1561 р.

2) Рѣзановъ: Эскурсеъ ст. 25—76.

nus, seu impietas punita“ — усе самі трагедії). Сі драми виставляли ся часто в Римі (деякі з них навіть там вийшли) в англійській колегії. В тих трагедіях бачимо ряд типових рисів єзуїтської драми: святочні монологіи, пишні сцени коронування пануючих, сцени заклинання духів, вигнання діавола, сцени поучень, скорі переміни настрою ділаючих осіб і под. Будова драм Сімона нагадує старі англійські драми, Шекспіра й ин. Драми ділять ся на 5 дій; єдність часу, місця й акції недодержана. В акції беруть участь алегоричні й мітологічні фігури¹⁾.

У драмі Йосифа Сімона Англичанина „Zeno“ виступає в 1-шій яві „Umbra Basilici Tyranni, quem bello captum Zeno interfecerat“. Так убив у „Jeronimo, first part“ Бальгазар Андреу; так являєть ся дух Андреи у першій яві „The Spanish tragedie“, так являєть ся дух Гамлета у Шекспіра. У мовах тих трьох духів подибуєть ся дослівні згідности²⁾. Тема трагедії „Mercia“ взята з рідної історії³⁾. У „Leo Armenius“ послугуєть ся автор надто часто мотивами сну й візій. Маємо тут і формальну „disputatio“⁴⁾.

Італійський єзуїтський театр стоїть під впливом італійської commedia dell'arte. Завдяки Єзуїтам відроджуєть ся латинська духовна драма в Італії, що тут уступила місця італійським драмам, до нового життя⁵⁾. Драми римських Єзуїтів уважають ся прототипами єзуїтської драми взагалі. Тут, у Римі, в тім осередку й огнищі католицизму, виробив ся той тип єзуїтської драми, що хоч підлягав ріжним впливам, задержав все таки свої питомі прикмети⁶⁾. Світогляд єзуїтських драм характеризує невгомний дослідник єзуїтського театру I. Zeidler так⁷⁾: Єзуїтська драма стоїть на ґрунті католицького богослуження й заступає інтереси католицької Церкви. Осередком світогляду католицької Церкви є діло спасення людського роду, поза котрим і перед котрим отвираєть ся

1) Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 91—93.

2) Jakob Zeidler: Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuitenkomödie und des Klosterdramas. Гамбург і Липськ, 1891, ст. 39. Theatergeschichtliche Forschungen, hrsg. v. Berthold Litzmann. IV.

3) Її аналіз у Zeidler-a: op. cit., ст. 68—82.

4) Аналіз сеї драми у Zeidler-a: op. cit., ст. 104—117.

5) Creizenach: Geschichte des neueren Dramas, II, ст. 79.

6) Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 93.

7) Zeidler: op. cit., ст. 17—33. Пор. також: Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 93—95.

вічність. З тої точки погляду являєть ся усе життє, що приходить поміж сими обома вічностями, безвартісним з огляду на трансцендентальний світ. Діявол наклонив прародичів до первородного гріха, котрий перейшов на цілий людський рід. Але Божий Син брав участь у творенню світа й від віків постановлене спасенне людського роду. Смерть і воскресєнне Ісуса Христа сокрушили адові ворота й загладили гріх Адама. Противенство Христа й Люцифера, як його бачимо в св. Цисьмі Нового Завіта, є причиною боротьби, що відбуваєть ся на землі й скінчить ся побідою неба. Таке розумованне вело до символіки й алегорії. Біблійні притчі й схолястична теологія вчили розуміти усе алегорично; символом переняте усе католицьке богослуженне, алегорією уся проповідь. До того проникає усюди антична мітологія. Усе те й відбило ся й на єзуїтській духовній драмі й витворило той бароковий стиль, що годить із собою найсуперечнійші елементи. Тут лучить ся минуле, теперішнє й будуче в одно, а надприродне уходить за реальне. Земне життє усе оглядаєть ся на посмертне. Могуче „*emento mori*“ проникає більшість єзуїтських драм; над сценою вигає „*dies irae*“, загадка буття стоїть перед глядачами, а оклик „*vanitas vanitatum*“ супроводить земну славу й блиск. Духи світа й темноти борять ся заєдно з собою, деколи небесні воїнства зводять справжній бій ізза душі смертного. Темою тих драм буває звичайно: спокуса, життє в грісі, покаєнне й вічне блаженство, або упір у пороках і вічне осудженне. Радість у небесних просторах або дико радісні хори в безоднях Тартару бувають часго епілогами наших драм. Таке освітленне дають єзуїтські драми й мотивам із всесвітної літератури. Кожда драма повинна доказати якусь правду — подібно, як проповідь на якусь тему. „*Ralaestra altercatoria*“ й проповідь являють ся на єзуїтській сцені. І нема там драми без прямої проповіді або без *disputationes* чи *altercationes*. Єзуїти приготовляли старанно свої театральні вистави й дбали про їх блиск. Музика града в тих драмах важну роль. Дух часу відбив ся могутно й на сценічних ефектах єзуїтської драми. Єзуїтська драма почала розвивати ся саме тоді, коли процеси проти чарівників були щоденним явищем, а життє й штука стояли під впливом магії. Чудотворні лічення, альхемія, астрологія, магія, кабада — усе те впливало дуже не тільки на нервові жінки, але й на князів і політиків і тому стрічаємо ся тоді з привидами духів, сомнабулістикою, чудотворцями.. Не тільки Гамлет був переконаний про річи між небом і землею, про які не спило ся шкільній мудрости. Всі уми були переняті сею вірою

й театр брав з неї свої найсильніші мотиви. Бачимо їх у староанглійським театрі, у будах вандрівних труп, у театрах Єзуїтів. Кальдерон сотворив в „*El magico prodigioso*“ класичний тип магіка в душі католицького відродження; Marlowe представив у „*The tragical history of Doktor Faustus*“ тип протестантського чарівника; Шекспір відтворив чарівний світ у краю чарів Прометей. Всі ті проблеми обходили живо Єзуїтів і знайшли могутній відгомін на їх сцені. Магічні церемонії, вигнання діавола знало християнство від давна. Вже в апостольських часах виступає чорна магія в особі Симеона Маґа. Новоплатонізм, монтанізм і численні секти розвинули ці мотиви далше, а початок нових віків унаслідив увесь магічний апарат, витворений тисячами літ від часів Єгиптян та Халдеїв, страшний збірник законів „*Malleus Maleficarum*“ накладав за „*errores circa artem magicam*“ криваві кари. Тому відіграє „*ars magica*“ в єзуїтських драмах таку визначну роль. Візії, сні, появи духів, добрі й злі знаки — усе те впливає часто на акцію. Являють ся тіни померших, отвирають ся гроби, говорять статуї і т. ин.

Великий вплив на італійську єзуїтську драму XVII в. мали й теорії драми, вироблені в тім часі Єзуїтами. Найзнаменитша з них була „*Ars poetica sive Institutionum artis poeticae libri tres*“ Александра Доната¹⁾. За Скалігером ділить Донат трагедію на 5 дій і бачить у ній такі часті: прольоґ, епізодій, ексод, хори, протазіс, епітазіс, катастазіс, катастрофа. Крім Скалігера видно тут еще вплив Арістотеля й Горація. В трагікомедії бачить Донат наслідування ділання ліпших і низших осіб при помочи стихотворства, музики й сценічної вистави; се наслідування будить раз сум, раз веселість, однак веселости все більше.

Але Єзуїти держали ся драматичних теорій тільки в головному; зрештою порушались вони в їх рамках свобідно й особисті склонности автора та дух часу виступали тут нераз виразно²⁾.

Німецька єзуїтська драма розвинула ся передовсім у Монахові, Відні й у академічнім театрі бенедиктинського університету в Сальцбурґу. Бачимо її також у Кольонії, у Празі й ин. містах. З початку стояла вона під впливом античних класичних драм, що відбив ся на її формі. й під впливом релігійної полеміки XVI в. Вже дуже скоро бачимо в тих драмах Єзуїтів красу форми,

¹⁾ Перше видання вийшло в Римі 1631 р. Теорія драми А. Доната схарактеризована у Різаanova: *Экскурсь*, ст. 97—111.

²⁾ *Idem*: ст. 11.

драматичну силу, напруженне акції, реальний відблиск дійсности; вони стягали й ширшу публику. Розцвіт німецької єзуїтської драми припадає на XVII в., коли між Єзуїтами появляють ся драматурги із справжнім поетичним талантом.

Що єзуїтських школах відбували ся що року під проводом учителів вистави в кожній класі й кожний професор реторики був обовязаний що року написати драму. Звичайно писано на сю ціль невеличкі драми на теми відповідні ученикам. Першими такими виставами були діяльогі на повчаючі або шкільні теми. Опісля стали появляти ся невеличкі драми¹⁾. Такі діяльогі стояли під очевидним впливом подібних діяльогів гуманістів²⁾. Але вже дуже скоро почали німецькі Єзуїти улажувати й більші представлення для ширшої публики³⁾.

Одним із найбільш талановитих драматургів між німецькими Єзуїтами був Яків Бідерманн (1577—1639), учитель монахійської єзуїтської гімназії. Його твори є вершком розцвіту німецької єзуїтської драми⁴⁾. Кожду тему обробляє Бідерманн із християнсько-католицького погляду. Він любить ся у персоніфікаціях-алегоріях, котрим уміє надати життє й характер. У Відні появили ся Єзуїти у другій половині XVI в. й узяли небаром в свої руки наукові заведення разом із університетом. Скоро почали вони театральні представлення, на котрі являли ся відці тисячами. В тих виставах уступали все на дальший плян біблійні мотиви, а брали перевагу легенди про Святих та історії мучеників. У другій половині XVII в. розвивають ся передовсім єзуїтські комедії, трагедії й опери на світські теми і „*ludi caesarei*“, де блискуча техніка виступала з усім своїм апаратом. Алегоричний елемент займає в тих драмах дуже видне місце⁵⁾. Одним із визначніших віденських Єзуїтів-драматургів був Nicolaus Avancinus (1612—1685), професор реторики, етики, філософії й богословя у Пассау, Відні й Ірацу⁶⁾. Збірник його драм „*Poësis dramatice*“ у 5 частях став виходити 1655 р. Тут містить ся 24 драм Аванціна

1) Idem: ст. 112—115.

2) Idem: ст. 127.

3) Ibid.

4) В друку появили ся драми Бідерманна що йпо 1666 р. п. з. „*Ludi theatrales sacri*“. Про нього м. Рѣзановъ: *op. cit.*, ст. 132—153.

5) Idem: ст. 161—162.

6) Драма Аванціна схарактеризовані у Рѣзанова: *Экскурсь*, ст. 162—232.

й з інших авторів. Теми цих драм переважно історичні. В драмі „*Pietas victrix, sive Flavius Constantinus Magnus de Maxentio tyranno victor*“ являєть ся в 3-ій яві I-ої дії *Umbra Pharaonis* Максентієви у сні й побуджує його до переслідування християн. До боротьби з християнством виступають тут *larvae infernales*. Також у драмі „*Genovefa Palatina*“ виступає тінь убитого Зіґфрідом Дроґана, а драма починаєть ся сумними роздумуваннями Зіґфріда про убійство (неповнене) його жінки. Важну ролю грають у цих драмах також сни. Між драмами на історичні теми знаходимо й одну про введенне християнства в Саксонії („*Saxonia conversa, sive Clodoaldus Daniae princeps, cum tota familia a Carolo Magno superato Vitigindo conversus*“). У XVII і в першій половині XVIII в. виставили ще Єзуїти багато драм у Нижнеренській Провінції (до 400), Падерборнії й Гільдесгаймі. В тих драмах знаходимо деколи мотиви із св. Письма, переважно Старого Завіта, але найчастійше з історії ріжних народів Європи та Азії, із області історичних анекдотів, легенд, повчаючих повістей, оповідань про Святих, мучеників і про видних діячів єзуїтського ордену. Декуди стрічають ся мітичні мотиви й алегорії. Сі драми мали звичайно 5 або 3 дії, крім того прольоґ, епільоґ і німі алегоричні або символічні сцени перед кожною дією крім останньої, декуди й інтерлюдії¹⁾.

Теорія драми у німецьких Єзуїтів була також високо вироблена, як про се свідчить хочби згадана вже праця Якова Понтана. Визначним твором у сій області, поминаючи інші, була також книжка Якова Массена „*Palestra eloquentiae ligatae*“, що говорить про драму²⁾. Массен приймає 4 роди драми: траґедію, комедію, траґікокомедію й комікотраґедію. Траґікокомедія являєть ся у нього твором у стихах „*actionis vel illustris tantum vel illustris ridiculaeque permixta, convenienti metro, imitatio, ab infelicitate et commiseratione ad felicitatem et gaudium terminata*“. У переведенню акції домагаєть ся Массен реалізму. Алегорію намагаєть ся він обмежити. Поділ акції на 5 дій у нього не конечний, але він не радить ділити драму на більше, як 7 дій. Поетика Понтана уживали по школах до половини XVII в., поетика Массена не стратила свого значіння ще й у XVIII в.³⁾.

1) *Idem*: ст. 235—244.

2) Ся частина схарактеризована у: Рязанова: *Экскурсы*, ст. 262—289.

3) *Idem*: ст. 289.

У Польщі бачимо театральні вистави по академічних школах вже з початком XVI в. Єзуїти продовжали сей звичай по своїх школах і розвивали його далі. Вистави відбувалися звичайно по школах, деколи й по костелах. Мовою церковних і релігійно-полемічних драм була все польська мова. Такі представлення відбувалися по різних місцях Польщі, Литви, Білої Русі й України¹⁾. Коли в драму починають що раз більше втискатися комічні елементи, забороняється театральні вистави по костелах²⁾. Замість того вводять Єзуїти звичай торжественних процесій із драматичним характером³⁾. Що до шкільної єзуїтської драми, то *Ratio studiorum* глядить на них як на оден із способів навчання й приписує, щоби такі драми були зложені виключно в латинській мові з виймком інтермедій, де можна було послугувати ся й польською мовою. Діяльоти й драми мали бути тільки спрактованнем правил поезії й реторики, викладаних у школі. Авторами діяльотів і драм були звичайно професори реторики, але вони укладали тільки загальний плян драми, а поодинокі її часті дїставали до написання ученики як задачі; найліпші вироби, вигладжені учителем, входили в склад драми. Кожда школа мала свою постійну сцену. Що до змісту обов'язував припис: „*argumentum sacrum sit ac pium... nec persona ulla muliebris vel habitus introducatur*“⁴⁾. Але ці приписи не заховувалися докладно⁴⁾. В теорії польської єзуїтської драми видно дві струї: одна, опираючись на Понтана, не виходить поза розумінне поглядів на античні матеріали, як їх розуміли в XVI—XVII в.; друга йде також у головному за Понтаном і класиками, але й не відкидає того, що установила новіша практика⁵⁾. У польських єзуїтських драмах бачимо в театральній-драматичній формі моральні ідеї, які Єзуїти намагалися впоїти молодіжи⁶⁾. Так є в другій половині XVI в. у школі в Пултуску, де на сцену виводять ся передовсім моралітети, а далі теми із св. Цисьма⁷⁾, із житій Святих⁸⁾. Такі вистави є звичайно зв'язані із якоюсь сучасною по-

1) *Idem*: ст. 292—293.

2) *Idem*: ст. 297—298.

3) *Idem*: ст. 298.

4) *Idem*: ст. 300—301.

5) *Idem*: ст. 375. Загалом польська теорія драми була слабо розвинуна й мало самостійна. (Piotr Chmielowski: *Znaczniesze teorye-dramatu w literaturze polskiej*. *Pamiętnik Literacki*. Львів, 1902, ст. 52.)

6) *Idem*: ст. 377.

7) *Idem*: ст. 378. 8) *Idem*: ст. 379.

дією (пр. з повитанням якогось достойного гостя)¹⁾. Подібне бачимо й у Познані²⁾, де пр. 1632 р. виставлено з нагоди прибуття короля Жигмонта латинську драму, в котрій згадувалося про перемогу під Хогином і ин.³⁾. Історичний елемент зустрічаємо також у єзуїтських драмах, виставлених у Каліші⁴⁾. Подібні мотиви попадають ся в любенській школі, у Торуні, Варшаві, Несвіжі, Вильні, Витебську, Пинську й ин.⁵⁾ Для нас цікаві такі драми, як: „*Drama tragicum Leontius orci victima*“, виставлена у Крожах 1677 р.⁶⁾ Тут у 1-ій яві I-ої дії: „*Umbra patruī Leontii comitem sopore oppressum terret*“; „*Drama tragicomicum sive Sapientia coronata*“, виставлена також у Крожах 1678 р., котра починається сценою: *Zeno umbra Basilici tyranni, quem ore Harmatii devicerat, territus, Magum simulato habitu de fato suo consulit*⁸⁾. Замітна також польська драма „*Władysław Jagiełło*“, виставлена в Пинську 1663 р.⁹⁾ — на тему з рідної історії. У краківській академії виставлено 1637 р. иншу драму з польської історії в 10 діях — заховався тільки її зміст п. з. „*Argumentum comediae latinae et dramaticae polonicae, per illam Boleslai Poloniae principis novem annos nati generosa indoles et ad res bellicas studium, per hoc vero dissoluti juvenis vita et tristis exitus repraesentatur*“¹⁰⁾. В драмі: „*Victima Amoris in Fulgentio juvene inter lugubres Patientis Christi ferias... praesentata*“, виставлений в Минську 1698 р., має „*inductio ultima*“ III-ої частини такий зміст: *Umbra Fulgentii et ignibus rex territus expirat*¹¹⁾.

Загалом польська єзуїтська драма була залежна від шкільної теорії, бо драма мала бути практичною ілюстрацією теорії. Драми були більші й менші об'ємом, їх виставляли періодично з початком і з кінцем шкільного року й також при незвичайних торжествах. Зразу були се тільки діяльоти з простою будовою, далі ставала ся будова більше зложеною. Драми ділилися на

1) Idem: ст. 377.

2) Idem: ст. 379 і д.

3) Idem: ст. 382.

4) Idem: ст. 383.

5) Idem: ст. 386—387.

6) Її програма у: Р'язанова: Экекурсь, ст. 407—409

7) Idem: ст. 409.

8) Idem: ст. 410.

9) Idem: ст. 419.

10) Idem: ст. 420

11) Idem: ст. 425

зілька дій, були й драми з одною дією. Дії ділилися на яви. Вистава починалася ся прольоґом, що представляв символічний або алеґоричний зміст драми. Між актами були вставлені хори, деколи інтерлюдії й інтермедії. Драма кінчила ся епільоґом, де побіч подяки видцям була ще й проповідь, що вясняла суть представлення й давала замітки до нього. Зміст брали польські єзуїтські драми найчастійше з історії, з області історичних або псевдоісторичних анекдотів. Алеґорія й символ грали при тім важну ролю. Богато драм опирало ся на легендах і житіях святих подвижників, мучеників. Менше було драм на теми із св. Письма, не багато драматургів сягало до античної мітольоґії. Були ще й драми із шкільного життя. Визначнійші події у сучасному життю святковано драмами з блискучими виставами. І в змісті і в формі стоїть польська єзуїтська драма у звязку з єзуїтським театром інших земель¹⁾.

Єзуїтські драми є окремою громадою в історії європейської драми. Вона зближена безпосередно до латинських драм гуманістів і розвиває далі напрям, витворений ними. Беручи в свої руки виховання молодіжи, мали Єзуїти на меті боротьбу „contra impietatem et haeresim“ і викликання католицької ревности. Але попри те дбали вони, як і гуманісти, також про „humaniora studia“, звертаючи найбільше увагу на „facultas oratoria et poëtica“, себ то на уміне сказати промову й написати літературний твір, що згідно з тодішнім часом був би відповідно зависимий від авторитетних античних взірців і їх коментаторів. Відси бачимо дві струї у творах єзуїтських письменників: християнсько-католицьку й антично-клясичну. Шкільний устав „Ratio et institutio studiorum Societatis Jesu“ приписував устроєнню театральних вистав не часто, виключно в латинській мові; їх ціллю була практика в латинській мові й уміне виступати публично. Таким цілям служили клясові „dialogi seu declamationes“ — невеличкі драми на біблійні або античні мотиви, виставлювані для школи без посторонньої публики. Але єзуїтський театр ставав також немов катедрою проповідника — і в ньому являють ся блискучі вистави з нагоди шкільних, церковних чи інших свят, важних пригод у суспільнім чи придворнім життю й ин. Тут уже являв ся майстерно підібраний, потрясаючий зміст, що підіймав реліґійний настрій з артистичним зображеннем характерів, ситуацій, розвою акції, з блискучою обстановою, сценічними ефектами. Рівночасно з тим

¹⁾ Idem : ст. 450—452.

виражало ся тут ідею в яркій і образний спосіб, щоби викликати як найбільше моральне вражіння й дати поживу мисли й чуттю та дати волі відповідний напрям. Єзуїти були добрими психологами й користувались знанням душ у театральних виставах. Для більшого вражіння лучено на сцені всі штуки й технічне знання: музику, малярство, оптику, механіку й ин. Тому новіші дослідники ставлять єзуїтський театр високо під артистичним оглядом, хоч розуміють ся, не всі його витвори однаково вартісні. Поетика єзуїтських драматургів не була, як ми се бачили, чимось постійним, закріпленою — вона поступала з духом часу. Практика виробила передовсім три типи єзуїтських драм: 1) клясові діяльогі або деклямації; 2) принагідні драми: привітання, панеїрички високим особам, що відвідували школу або панеїричні представлення з нагоди важних подій сучасного життя; 3) парадні представлення з нагоди більших торжеств. Були ще й інші представлення: на Христове Різдво, Великдень, Боже Тіло, — тут бачимо відгомін згаданих головних видів єзуїтського театру, середовічних містерій і церковно-святочних церемоній драматичного характеру. Ми бачили, як різнородні були сюжети єзуїтських драм — підчеркнемо історичні мотиви в них. Було вже також звернено увагу на тенденційно-алегоричні драми панеїричного або абстрактивно-морального змісту. Тут відбив ся той сильний наклін до алегорій, яким визначають ся XVI і XVII в., коли символів і емблемів уживано в теології, філософії, історії, природописних науках і т. д., а передовсім у штуці, в різьбарстві й малярстві. Те саме бачимо й на сцені, де нераз алегоричні фігури виступають поруч із живими людьми — се відгомін середовічних моралітетів. Відгомном епохи ренесансу являють ся образи з греко-римської мітології, поганські боги й под. Деякі теоретики намагали ся обмежити уживання алегорій, але без значнійшого успіху. Єзуїтські драми не все були зовсім поважні; навіть у трагедіях про Святих і мучеників, про біблійні події стрічають ся веселі пісні, танці й цілі сцени світських забав; не згадувати вже про інтермедії, балети. Єзуїтська драма ділила ся звичайно на кілька дій — число їх не було докладно означене; починала ся прольоюм, кінчила ся епільоюм; перед драмою або й перед кожною дією виставляло ся „proludium“ — німі сцени, деколи з музикою й танцями, з алегоричним або символічним характером, що передавали суть дальшого представлення; на кінці дії виступав хор або й балет; деколи були й інтермедії¹⁾.

¹⁾ Idem: ст. 452—458.

Прокопович мав нагоду добре пізнати єзуїтську драму. Знав її вже з єзуїтської школи у Володимирі, а й василіянська семінарія у Битені була устроєна на взір єзуїтських шкіл¹⁾. Ще ліпше пізнав він єзуїтську драму у Римі, де виховував ся під проводом Єзуїтів. А саме в Римі, як згадано, виробив ся основний тип єзуїтської драми. Розумієть ся католицького світогляду не проводив Прокопович у „Владимірі“; за те бачимо тут виразну охоту прославити православну Церкву й східний обряд. Але хоч Прокопович не любив католиків, замітний у його драмі сильний вплив католицького світогляду, вираженого в типових єзуїтських драмах. Видно се найліпше на диспуті Фільософа з Володимиром — на сцені, що рішає про зворот у душі Володимира. Осередком і головним аргументом диспути Фільософа є діло спасення людського роду й гадка про безвартність земного життя. Зовсім так само, як і в єзуїтських драмах, говорить Фільософ про гріх прародителів і про діло відкуплення Божим Сином. Ще більше видно вплив єзуїтського світогляду в змальованню страшного суду. Страх єзуїтських драм перед невідомим „dies irae“, грізне: „memento mori“ й виразна згадка про „vanitas vanitatum“ — усе те вичуваємо також з диспути Фільософа. Символіки й алегоризму, котрі Прокопович так хотів обмежити у своїх теоретичних розважаннях, не міг він зовсім оминати у „Владимірі“, хоч — що правда — обмежив їх досить. Духи світла й темноти не виступають у Прокоповича в прямій боротьбі на сцені, але ріжні пекольні сили встають проти Божого діла — введення християнства, а в епілозі драми виступає апостол Андрій з ангелами, що співають немов побідну пісню. Подібні епілози знаходять ся й у єзуїтських драмах. На сцені являєть ся правдива проповідь, котру виголосує Фільософ (зовсім подібну справдішню проповідь виголосив також і Прокопович); тут же й бачимо правдиву диспиту під проводом Володимира. Магія, віра в чари чи чуда при помочи пекольних сил, — відгомін настрою того часу й оден із частих сценічних ефектів єзуїтського театру — проникає дві перші дії „Владимира“. Жеривол — се злий чарівник, що стоїть на услугах пекла й котрому пекло також служить; статуї поганських богів оживають на сцені й скачуть. Про сні згадуєть ся також кілька разів у „Владимірі“, але до них не привязуєть ся ваги. Замітна далі у „Владимірі“ віра

¹⁾ І в Києві осіли 1645 р. Єзуїти й заложили тут свою колегію. (Петровъ: Києв. Акад., ст. 20).

в злі знаки, що віщують горе, подібно, як у єзуїтських драмах¹⁾. Коли Ярополк їхав до свого брата, що мав його убити, тоді:

„Трикрата на пути

Конь преткнуся, трикрата врань прелетъ черній,

Третій часть дне трикрата нарекохъ вечерній;

Воспящаше мя и другъ, даяй совѣтъ здравій“.

В будованню драми, як ми бачили, стоїть Прокопович під визначним впливом німецьких Єзуїтів. Згадаємо тут ще, що змішанне комічних і поважних елементів в одній драмі в одноцільну драматичну акцію подибуємо також у Єзуїтів. Зрештою відповідно до традицій єзуїтського театру стоїть „Владимірь“ Теофана Прокоповича у тіснім звязку з сучасними авторами подіями й визначається декуди живим зображенням характерів.

При тім, що сказано, остається вже не багато місця на зазначений Резановом вплив польської неєзуїтської драми на „Владиміра“. Зовсім справедливо замітив Резанов, що назви Прокоповичевих жерців мають свою аналогію у польських різдвяних драмах, де виступають пастухи з подібними смішними, а характеристичними для них назвами. І так у драмі „Dialogus de Nativitate Domini“, виставленій 1661 р. у Кросні, виступають пастухи: Siczurwo, Cusoi, Famula, Ryczywól, Paliwoda й ин²⁾. Також у драмі про трех царів („Dialogus brevis pro festo Nativitatis Domini nostri Jesu Christi“) мають пастухи гумористичні імена: Chleburad, Stoiwas³⁾. Додамо, що в XVIII в. подибуємо такі гумористичні імена у віршованих травестіях процесій, де виступають: Jan Cifura, Maciek Figmała, Filip Baciała⁴⁾. Таких примірів моглиб ми навести більше (згадаємо ще, що в моралітеті „Mięsopest albo tragicomoedia na dni mięsopestne“ з початку XVII в. виступає Łapikufel⁵⁾, а в „Dyalogiu mięsopestnym o

1) У „Первомъ ученіи отрокомъ“, виданім 1720 р. писав Прокопович, виступаючи проти расколу, про зловіщі знаки: „Суевѣрцы, яковіи и между христіяны обрѣтаются, которіи силу нѣкую вредную или полезную восписують вещамъ или лицамъ нѣкимъ. Напримѣръ: разсуждають, которій день къ начинанію дѣла счастливый и которій не счастливый есть, кто въ стрѣчу добръ и кто не добръ, волхвуютъ же или волшебствамъ вѣрятъ, сны толкують и прочая... Все же то все вѣрується, что не по слову Божію, но легкомысленнымъ разсказомъ и по бабыимъ баснямъ вѣрується“.

2) Windakiewicz: op. cit., ст. 28—29.

3) Idem: ст. 32.

4) Idem: ст. 56.

5) Idem: ст. 158.

Bachusie“ з кінця XVII в. бачимо товаришів Бакха, що називають ся: Moczygebski i Kuflewski¹⁾; є навіть окрема інтермедія п. з. „Gryzidzban Sarkała Łapikufel Książdz Anioł Dyabli²⁾. В інтермедіях виступає також Kurołarski³⁾. Бачимо з того, що в часах Прокоповича були такі смішні імена популярні в Польщі. Але сю появу стрічаємо не тільки в польській драматичній літературі й не тільки відтам міг Прокопович довідати ся про неї. Була се загально відома поява в західно-європейській літературі. Є вона пр. у німецькій релігійній драмі. В „Das Rentiner Osterspiel“, відомім у рукописі з другої половини XVIII в. називають ся чорти (а ще Тихонравов звернув на се увагу, що замість чортів виступають нераз у драмах поганські жерці): Crumpnase⁴⁾, Puk⁵⁾, Lykкетарре (що скрито вилизує горшки⁶⁾), Funkeldune⁷⁾ й ин.

Зазначимо далі, що в польській різдвяній містерії з першої половини XVII в. п. з. „Historia Nativitatis Jesu“ виступає у початковій сцені демон, що тішить ся з переможного панування світом і висловлює надію, що буде ще довго панувати⁸⁾. Так стрічаєть ся в Польщі звичай виводити в першій сцені драми демонів також поза єзуїтською сценою. — Інша різдвяна містерія „In solemne Nativitatis festum“ має мотиви з історії України, бо виводить „żołdata“ з війн Хмельницького⁹⁾.

На деякі риси в драмі могла Прокоповичеви звернути увагу й польська теорія драми — на загал, як згадано, слабо розвинена. Але в Польщі був відомий від давна „Лист до Пізонів“ Горація, що мав деякий вплив на Прокоповича. Сей твір знали в Польщі вже в XIII в., а від XVI-го маємо й його друки¹⁰⁾. З кінцем XIV в. знала Польща й поетику Арістотеля, хоч дуже недокладно¹¹⁾. В XVI і XVII в. виявляють польські письменники знайомість із грецькою й римською драмою — між иншими пере-

1) Idem: ст. 160.

2) Idem: ст. 162.

3) Idem: ст. 195.

4) R. Froning: Das Drama des Mittelalters. I. Stuttgart. (Kürschners Deutsche National-Litteratur. Bd. 178), ст. 139.

5) Idem: ст. 141.

6) Idem: ст. 183.

7) Idem: ст. 185.

8) Windakiewicz: op. cit., ст. 24.

9) Idem: ст. 24.

10) Chmielowski: op. cit., ст. 52—53.

11) Idem: ст. 53.

кладає Лукаш Гурніцький трагедію Сенеки „Troas“ з поділом на 5 дій. При тім бережено єдності часу й місця¹⁾. У XVII в. дає Ян Алян Бардзінський переклад всіх трагедій Сенеки, а далі й „Сіда“ Корнелія та „Андромахи“ Расіна²⁾.

На знання тих творів у польським перекладі вказував уже й Соболевський, котрий ще замітив, що Прокопович відзивався з похвалами й про Яна Кохановського, автора драми „Odręwa posłów greckich“ (не шкільної й не псевдокласичної). „Все таки знайомість Теофана — пише Соболевський — з псевдокласичною теорією драми й її взірцями не підлягає сумнівови. Теофан переніс її на українській ґрунт, в практику української шкільної драми, але не рішився розстатися із олицетвореннями, звичайною приналежністю драматичних творів його попередників, і впровадив, як закінченне акції, хор — здається, наслідуючи Кохановського. Так „Влашмірзь“ Теофана є епізодом впливу польського світського театру на шкільну драму“³⁾. Що Прокопович знав твори французьких драматургів XVII в. бодай у польським перекладі, се певна річ⁴⁾; але на скільки вони вплинули на його драми — се не дасться означити. Ми бачили н. пр., що у французькій драмі XVII в. розвинула ся гарно трагікомедія й се могло мати вплив на вибір саме того рода драматичної творчости й у Прокоповича, але французька трагікомедія ріжнить ся що до своєї суті дуже від Прокоповичевої. Далі Соболевський готов признати поділ „Владиміра“ на 5 дій і збереження трьох єдностей впливови французької псевдокласичної драми не безпосередному, але через польську літературу; але ми пізнали ті прояви і в драмах иншого рода, котрі Прокопович міг знати безпосередно. Що до хорів, то вони появили ся у Прокоповича скорше під впливом античної драми (передовсім Сенеки); вплив Кохановського був би тут за слабій.

Польський театр стояв у XVII в. низько, як се виказує А. Брікнер⁵⁾; буйно розвивав ся тільки шкільний театр і про нього говорили ми ширше.

¹⁾ Idem: ст. 54.

²⁾ Idem: ст. 55.

³⁾ Соболевській: op. cit., ст. 11—12.

⁴⁾ Припускає се й Варнеке (op. cit., ст. 20), котрий у порушенню Прокоповичем питань із сучасного йому життя додає вплив французьких класиків.

⁵⁾ Aleksander Brückner: Z dziejów dawnego teatru polskiego. (Pamiętnik Literacki, I, 4. Львів, 1902, ст. 539—556).

На основі поданих фактів можемо уявити собі досить докладний образ повстання „Владиміра“ Теофана Прокоповича. „Владимірь“ є шкільною драмою, написаною по давньому звичаєви в київській академії, що накладав на учителя поетики обовязок зложення драми для вистави учениками. Того рода обовязки накладають шкільні устави і по інших краях Європи, н. пр. в Німеччині протестантські й єзуїтські школи, де учитель реторики мав що року написати драму. Безпосередною нагодою до написання „Владиміра“ було прибуттє гетьмана Івана Мазепи в мури академії. Се зближує нашу драму до подібних прояв в європейській драмі: по німецьких школах уладжувачо вже в XV в. латинські вистави в честь високо поставлених осіб, у Відні витворюють ся з таких драм у Єзуїтів блискучі „*Iudi caesarei*“, а в польських єзуїтських школах звязані драматичні вистави з якоюсь важнійшою сучасною подією або з витаннем якихось визначнійших осіб. І власне польська єзуїтська драма могла тут бути Прокоповичеви приміром, хоч уже й ранше були подібні святочні вистави в київській колегії. Вже тим звязаний твір Прокоповича із сучасною авторови хвилею. Але Прокопович умів у своїй драмі ще виразнійше підчеркнути звязок не тільки з ріжними тодішніми діячами, але й з народом, і навіть із містом Києвом. Також вяжесть ся сей твір із школою, котрої ученики брали участь у першій виставі: вибір героя драми й деяких дієвих осіб (Бориса й Гліба) наступив, здаєть ся, завдяки єствованню студентської конігрегації при академії. На усе те не без впливу було також загальне зацікавлення рідною історією. В генезі „Владиміра“ грає крім того не малу ролю сучасна й ранша українська література: „Владимірь“ — се на ділі драма про Святого, а такі драми вже були в Києві; її безпосередними жерелами були й українські твори (житія, історичні писання). Так перше місце в генезі „Владиміра“ займають відносно на Україні, історична минувшина Києва, події в київській академії — словом, першим, без посередним жерелом повстання „Владиміра“ була Україна.

На ряду з тим належить поставити обставини життя Прокоповича, передовсім його педагогічну діяльність, бо „Владимірь“ є також її впливом. Поетичні правила висловлені в курсі поетики, ілюструє Прокопович досить докладно своєю драмою, хоч не держить ся всюди сліпо теорії. Заголовок драми, розклад акції, число яв, число осіб у драмі, оповідання про деякі події замість виведення їх, час акції й ин. відповідають теоретичним міркованням

Прокоповича. Його поетика заважила у зверхній будові „Владиміра“ передовсім.

Із сучасним авторови духовим життям Європи звязаний наш автор передовсім у виборі роду драматичної творчості — трагедокомедії. В XVII в. була трагедокомедія саме модною появою в польській літературі; трагедокомедією займала ся тоді італійська теорія авторітетного Александра Доната, а Франція власне в тім часі дає дуже талановитих представників того рода драми. Колиж вагу трагедокомедії потвердив Прокоповичеви авторітет Шлявта (хибно зрозумілого), гуманістів і новолатинських драматургів — то стане нам ясно, чому він рішив ся на невиданий до того часу в українській літературі рід драматичної творчості. Отже не маловажну роль в повстанню „Владиміра“ відіграла й тодішня літературна мода.

З літературних впливів бачили ми визначний вплив римської класичної драми. Горацій, Сенека й римські коміки рішили без сумніву будову драми Прокоповича. Що правда, про поділ драм на 5 дій (також новість в українській літературі) з хорами міг Прокопович стрінуги й де инде: в італійській літературі бачимо сей поділ вже в XIII—XIV в., але під впливом Сенеки й Горація, італійська теорія драми підносить його вже від XVI в. (під впливом Арістотеля), так ділили ся й драми ренесансу, що взорували ся на античних взірцях (Горацій, Сенека) і новолатинська драма має 5 дій з хорами, подібне бачимо у французького сзуйтського драматурга Николая Коссена, у англійського Сзуйта Йосифа Сімона Англичанина, вкінці у французьким псевдокласицизмі. Але усе те зводить ся вкінці до класичних взірців, на котрі Прокопович покликують ся безпосередно. Тому не виключаючи також впливу згаданих літературних прояв, думаю, що рішайучий був тут безпосередний примір римських класиків. Те саме сказав би я і про такий сценічний ефект, як поява духа на початку драми. Як ми бачили, міг Прокопович знайти сей мотив у різних літературах і певно ті літератури мали на нього деякий вплив також у сім напрямі, але тільк Ярополка говорить словами так подібними до слів Тієста в „Агамемноні“ Сенеки, що Сенека — прототип того рода сцен взагалі — був тут без сумніву безпосереднім взірцем і для Прокоповича; інші літератури тільк скріпили сей вплив. Італійська драма, котру Прокопович пізнав безпосередно, вплинула без сумніву в неодному на „Владиміра“. В Італії міг Теофан бачити блискучі святочні алегоричні гри, фарси, в котрих висмівало ся духовенство, міг навіть почути простий

і грубий вислів у італійських комедіях (за приміром Плявта). Разом з тим міг він тут приглянути ся студіям над Сенекою, Теренцієм і Плявтом. Та передовсім пізнав він тут драму ренесансу, де пригоди на сцені представляли ся тільки в суцних рисах, де виступали королі й герої, де зверхня будова була перенята від античних клясиків й ин.

Разом з італійською могла мати деякий вплив на вибір теми з рідної історії й дубровницька література.

Розуміть ся, велике значінне для прояснення генези „Владиміра“ має шкільна драма Європи загалом, передовсім: єзуїтська драма. Так пр. у французській єзуїтській драмі бачимо вже початки збереження трех єдностей, які зберігає й Прокопович, може під впливом французького псевдокласицизму. З англійських єзуїтських драм знав Прокопович трагедії Йосифа Сімона Англичанина (тут виступають між иншим і тіни померших). Великий вплив на Прокоповича мала італійська єзуїтська драма: сценічні ефекти і світогляд „Владиміра“ сформулований, як вказано наглядно, під значним впливом власне сеї драми (проповідь на сцені, гадки про загробне життя й ин.). В теорії драми поставив собі Прокопович взірцем німецьких Єзуїтів (Понтан). Відбила ся на „Владимірі“ й польська єзуїтська драма — вона осмілила його до вибрання теми з рідної історії.

Вже з того видно, що польська література відіграла деяку ролю в генезі „Владиміра“. Вона була й подекуди посередницею між Прокоповичем і західною Європою (псевдокласицизм).

Як бачимо з того, є „Владимір“ Теофана Прокоповича досить складною літературною проявою.

Ся драма повстала під впливом цілого ряду літературних стремлінь, з якими довело ся Прокоповичеві стрічати ся в часі його довголітних студій. Його живий ум приймав ті різні літературні впливи й витворив собі свій власний артистичний світ, у котрому знайшла вираз його сильна й енергічна індивідуальність. Клясична римська література, гуманістична й новолатинська драма, театр Єзуїтів, італійське, німецьке й хорватське письменство. — усе те складало ся на вибір сюжету „Владиміра“, на будову сеї драми, на сценічні ефекти, а навіть характеристику осіб. Але увесь сей, без сумніву могутній, західно-європейський вплив не дав Прокоповичеві одного: не дав йому тої сили, яка бє з його драми й яка підносить її до висоти твору живого, що відбиває в собі духа часу, до твору, що ворухив і цікавив сучасні Прокопови-

чеви уми. Сю силу дав нашому авторови передовсім тісний звязок „Владимира“ з традиціями громади, серед котрої він повстав і для котрої був призначений — звязок з традицією України, Києва, з українською землею. Його твір, що виростає з живого організму українського народу, є й частиною того живого організму.

Але на тім не кінець. „Владимір“ є відбиткою сучасних Прокоповичеви відносин ще й з иншого боку — в ньому про- водить автор деякі свої ідеї, котрі він розвинув опісля ширше. Се та індивідуальність Теофана Прокоповича, що проглядає з його твору й їй варта присвятити ще кілька слів.

Львівське „*Studium ruthenum*“.

Написав *Алєрозій Андрохович*.

Історія шкільництва на території галицької України з другої половини XVIII. ст. і з першої половини XIX. ст. доси неопрацьована. Колиб обмежитись лиш на українське шкільництво, то не маємо історії дієцезальних семинарій: львівської, галицької перемиської, каменецької, барської, холмської, луцької і мункачівської, де теж чимало наших священників учило ся. Не маємо доси повної історії генер. семинарії і *Studii latini*, т. є. богословських наук у латинській викладній мові. Не маємо ще історії василіянських шкіл гімназійних, філософічних і богословських, розсіяних по галицькій території. Прослідити ще треба, кільки нашої молодезі вчилось по школах Єзуїтів, Ніярів, у Ягайлонській академії. Ждуть своїх дослідників еще: православна дієцезальна семинарія в Чернівцях; академічна гімназія (1784—1848), гімназія у Збаражі, в Подолінці на Спичжі, ліцей у Замості, Сгавропигійська школа у Львові, учительська семинарія (препаранда) у Львові і Черемислі. Теж саме можна сказати про історію народного шкільництва. А тут ми, коли хочемо зрозуміти підготовну працю наших предків для галицького національного відродження, мусимо мати точну історію нашого шкільництва з другої половини XIII і з першої половини XIX століття.

Темою отсеї розвідки буде історія львівського *Studii rutheni*, т. є. філософічних, богословських і правничих студій на львівськім Йосифінськім університеті і в ліцею — в українській викладній мові — від 1787 до 1809, зглядно 1814 р. Для прояснення генези того научного заведення подаю наперед короткий огляд заходів коло засновання дієц. семинарій від початку XVIII століття, говорю про заснованне дієцезальних семінарій у Львові, Галичі і Черемислі, в Каменці і Барі, подаю короткий начерк дієц. семинарії у Львові, яка була немов підвалиною під *Studium ruthe-*

num і потім переходжу до властивої теми, до історії Studii rutheni. Говорю наперед про заснування Studii rutheni, потім про організацію його: про катедри, професорів, учеників, — одним словом подаю картину цілої школи, а вкінці говорю про знесення Studii rutheni і остаточну ліквідацію його в мурах краснопуццанського монастиря. Історію генер. семинарії й університету, з якими вяжуться Studium ruthenum, угляднюю лиш в міру потреби.

Користав я головно із сирого архивного матеріалу: в архивах львівського університету, гр. кат. духовної семинарії, Національного Музея і Ставропітії. Найшлося би було ще багато матеріалу в бібліотеці гр. кат. капітули і в архіві оо. Василіян, але туди в воєнний часі не було для мене доступу. Тим щирійша подяка належить ся від мене Ва. пп. проф. Л. Фінклеві, проф. Б. Маньковському, Преосв. о. Йос. Боцянови, Впр. о. віцеректорам: О. Малицькому і Горчинському та др. І. Свенціцькому за дозвіл і поміч у використуванні жерел в часах облоги м. Львова. Рівночасно щирю подяку складаю др. В. Щуратові і д. М. Вознякови за цінні вказівки.

З друканих жерел найбільш цінні для мене були отсі: др. І. Гарасевича: О преподаваніяхъ на рускомъ язицѣ въ всеучилищн Львовскомъ заведеныхъ всемилостивѣйшимъ Императоромъ Іосифомъ II.¹⁾ і проф. Людвіка Фінкля: Historya uniwersytetu lwowskiego do r. 1869, Lwów 1894. Цінні, але не без помилок, коротенькі начерки історії Studii rutheni в Я. Головацького: О первомъ дит. уметвенномъ движеніи Русиновъ: (Сборникъ Мат., Львів 1865) і в Ом. Огоновського: Исторія литературы русской ч. II/1. Львів 1889.

Тут подаю пояснення скорочень при відсилці до жерел:

Proth. Cons. — протокол академічного сенату, бо сенат називано урядово „consistorium“.

Proth. Consess. — протокол начальної шкільної управи в Галичині, званої „Consessus studiorum“ (1792—1802).

Proth. fac. phil. — протокол філософічного виділу.

Proth. fac. theol. — протокол богословського виділу.

Нац. Муз. — Національний Музей.

Арх. дух. сем. — Архів духовної семинарії у Львові. Акти того архива уложені по рокам проф. К. Студинським.

Арх. льв. унів. Церз. акти, ч. інв. — Архів львівського університету. Церзональні акти, число інвентаря.

¹⁾ Зоря Галицка, 1851. ч. 61—64 ст. 493—519.

Губ. — губернія.

Ставр. арх., прих. акти — Ставропігійський архив, приходські акти.

I.

Дієцезальні семінарії у Львові і Перемишлі.

(Проби засновання дієцез. семінарій у Львові і Перемишлі в XVIII. ст. — Семінарія еп. Юрія Винницького. — Замоїський Синод. — Заходи митрополитів Атаназія і Льва Шептицьких. — Львівський Синод 1750 р. — Становище „пратського чина“. — Справа засновання семінарії у Львові від 1773 до 1779 р.)

Як раніше православні братства закладали школи, щоби захиститись від латинізації і польонізації, так по прийняттю унії львівською і перемиською дієцезією мусіли прийняти ся того завдання уніятські єпископи, бо та сама небезпека грозила їх дієцезіям даліше і що раз більшала в міру що раз більшого економічного занепаду галицького міщанства, а тим самим і підупадання братських шкіл. Єпископи Йосиф Шумлянський і Інокентій Винницький, видячи духовий занепад серед світського духовенства, намагались по зможі зарадити лиху, тим більше, що Рим клав їм те нераз на серце. Направа лиха одначе ізза недостачі фондів не могла наступити скоро і справа виховання і образования світського клира була протягом XVIII ст. найбільш пекучою справою обох дієцезій.

В перемиській дієцезії заложив був, правда, другий уніятський єпископ, Юрій Винницький, духовну семінарію, але небавком скасовано її, бо львівські Театини зобовязались за придбані фонди виховувати 6 перемиських питомців, хоч згодом і того відказались¹⁾.

Справою богословських студій займав ся і Замоїський Синод 1720 р. На III засіданню він таке порішив: 1. В кождім більшім монастирі, де живе понад 12 черців, треба завести богословські студії для черців і для світських священників. Біднійші монастирі, де живе менше черців, мають спосібніших молодців висилати на науку до інших монастирів або завести в себе науку морального богословья, остаточно і в народній мові, а професорів (лекторів) в разі потреби можуть спровадити із другого монастиря. 2. Єпископи мають заложити в своїх діє-

¹⁾ J. Pełesz: Geschichte der Union, II, ст. 610—634.

цезіях духовні семінарії¹⁾, а поки воно неможливе, вислати кількох спосібніших молодців, передусім поповнів, до панської колегії Театинів у Львові²⁾. — Зазив синоду хіба на стільки не остав без успіху, що перемиський єпископ Єронім Устрицький зобов'язав ся удержувати у Театинів 1 питомця, а львівський єпископ Атаназій Шептицький 4; семінарії-ж еще довго не побачили обі дієцезії.

Наслідник Атаназія Лев Шептицький постановив 116.820 зл., оставлених попередником на докінченне будови катедральної церкви, ужити на заснування духовної семінарії, а що йно за відсотки докінчити будову церкви. Щоби одначе мерщій довести до кінця і будову церкви і заснування духовної семінарії, згодилось біле духовенство на синоді 1750 р. зложити ся на обі справи, але під умовою, що буде увільнене від приписаного Тридентійським собором *alumnaticum*, т. є. від податку на удержання питомців. Хоч як відчував Шептицький потребу семінарії, будова церкви пожирала великі суми і справу семінарії відклало ся все на пізнійше. А низкий умовий стан тодішнього духовенства знав Шептицький добре і так його зобразив: „Тому що дотація парохів є дуже мала, — писав в описі львівської дієцезії з р. 1761 — мало є парохів з укінченими латинськими школами, а переважно є такі, що перед висвяченням учили ся морального богослов'я з книжки: *Богословія Нравоучителная* [Львів, 1760]. Щоби тимчасом, заки заложить семінарію, двигнути умовий рівень духовенства, постановив, що лиш тих буде висвячувати, котрі крім народних шкіл покінчили бодай реторику в латинській мові. Але наперед мусів такий кандидат зложити іспит із богословського знання і що-йно тоді міг старатись о презенту на парохію; потім просліджувано його життє і поведеннє, а по слідстві проголошував кандидат символ віри і присягав, що не допустив ся симонії³⁾. Те заострення, заведене Шептицьким, ставало ілюзоричне тому, що рівночасно холмський і луцький єпископи не ставили ніяких вимогів і висвячували масово за 100 зл.п. дячків і писарів, які вміли тільки читати богослужбні книжки. Супроти того поміщеннє кількох питомців у папській колегії Театинів не могло рішучо зарадити лихови, бо була то лиш крапля в морі.

1) Моє підчеркненнє. 2) *Acta Synodi Zamoscensis, Tit. XV. De Studiis instaurandis et Seminariis*, ст. 144. 3) *Pełesz: op. cit.* ст. 608; Я. Головацький: О первомъ литер. умств. движеніи Русиновъ. Львів: 1865. Вип. II. ст. 75.

В тім самім часі, як біле духовенство потапало в духовій темряві, високо стояло умово й матеріально чорне духовенство. По прийняттю унії Василіяни одержали ліпшу організацію на взір Єзуїтів. В короткім часі захопили в свої руки всі висші ерархічні становища і стали „прататським чином“ (ordo praelaticus); висші церковні уряди і висша освіта стали з того часу виключним монополем Василіян. Від тих Василіян, що протягом XVIII ст. успіли вже майже цілком спольщитись, не міг вийти товчок до подвигнення умового рівня білого духовенства, хоч Замоїський Синод вкладав на них обовязок дбати однаково про образование чорного й білого клира. В їх інтересі радше було, щоби світське духовенство оставало в темряві, бо тим лекше могли удержатись на передових становищах. Як „прататський чин“ не дбав свідомо про вихованне білого клира, се наглядно видко, коли тодішній умовій темряві серед світського духовенства протиставити число низших і висших—шкіл василіянських у другій половині XVIII ст.: Львів, Гошів, Лаврів, Спас, Доброміль, Унів, Бучач, Теробовлю, Почаїв, Каменець, Луцьк, Сатанів, Гойще, Умань, Бар, Канів, Любар, Дермань, Мільче, Жидичин, Загайці, Шаргород, Білосток, Овруч¹). Своїх новиків висилали Василіяни ще й до Риму, Бромберга, Оломуца, Вильна і других заграничних університетів. Багато шкіл мали спольщені Василіяни, але тільки для себе і для синів польської шляхти. Вбогий, на рівні з мужиком з праці на рілі живучий священник не мав гроший на оплаченне дорогої науки для своїх дітей у василіянських школах. Тим то й не диво, що між білим і чорним духовенством мусіла кипіти боротьба. Рік 1772, в котрім довершилась памятна ревіндикація, застав отже уніятське духовенство поділене на два ворожі табори: з одного боку богатих, просвічених, впливових, спольщених і задріх на свою перевагу Василіян, а з другого боку численне, але вбоге й темне, сільське духовенство з горсткою просвічених крилошан і Львом Шептицьким на чолі. Боротьба між сими двома таборами, яка розгоріла ся з звилею вступлення на катедру еп. Льва Шептицького, завзято вела ся дальше й по прилученню Галичини до Австрії. В такім стані українське духовенство застала та сама Австрія, де вже під проводом Swieten-a

¹) А. Петрушевич: Сводная лѣтопись, II. ст. 319, 423, 432. Коли в 1773 р. обняли Василіяни по Єзуїтах папський алюмнат у Вильні, де вчилось 16 світських питомців, ректор Василіянин під позором недостачі фондів продав будинок семинарії, а питомців розігнав.

і Martini-ого кипіла горячкова праця над реформою шкільництва, а в інтересі самої австрійської держави було виховати собі образований клир. Але тут стояв на перепоні первородний гріх небіжки Австрії: при недостатчі гроша звісний „Sparsystem“. Щоби хоч дрібку двигнути освіту серед українського духовенства, дозволила Марія Тереса львівській і перемиській дієцезії висилати на державний кошт по 6 спосібних питомців, а Василянам 2 до генеральної семинарії при церкві св. Варвари у Відні. Було то, правда, добродійство для українського клира, але не могло воно заспокоїти потреби обох великих дієцезій, що числили понад 2.000 парохій. Як дочислимо до 10 місць у Barbareum еще 5 місць у Театинів, то річно могло бути приросту 4 клириків, а їх за мало було хочби до обсади висших церковних урядів, так що про приріст сільського образованого духовенства й мови не було. Між тим, замість засновувати дієцезальні семинарії на державний кошт, натискала придвірна комісія шкільна на єпископів, щоби вони закладали на кошт своїх катедр і духовенства дієцезальні семинарії з богословськими студіями на взір таких же семинарій у західно-австрійських краях. Через те справа засновання дієцезальної семинарії у Львові лиш проволікалась¹⁾. Перемиський єпископ Атаназій Шептицький заснував у себе дієцезальну семинарію ще перед ревідикацією Галичини. Тому все сказане дальше буде відноситись головню до львівської дієцезальної семинарії²⁾.

Дня 8 вересня 1774 р. запитувало правительство Льва Шептицького, чи є дієцезальна семинарія в його дієцезії. Він представив цілу справу фонду на заснованне семинарії, а що еще її не заснував, то оправдував ся: якийсь фонд на заснованне семинарії при львівській кафедрі є зложений і при Божій помочи булаб вона вже ранше заложена, колиб переполою не був процес о катедру викликаний безпідставно монахами і колиб не побут їх при ній³⁾.

¹⁾ Для світських студентів-шляхтичів отворила Марія Тереса у Львові 1776 р. Collegium nobilium або Theresianum [по польськи: Akademia Stanowa, а в буденній мові: Akademia]. Була там гімназія (humaniora), філософія і право. Ходило туди кількох Українців. Гл. Finkel: Historia uniwersytetu lwowskiego ст. 41. — Нац. Музей: ч. 72. Historia domowa. — Малиновський: Die Kirchen-und Staatssatzungen, ст. 352. Крилошанин Іуц просив Марію Тересу, щоби до віденського Терезіануму приимано й синів убогої української шляхти з Галичини, не лиш самих Поляків. Просьби його не углядно. ²⁾ Нац. Муз. 80, ч. 63. ³⁾ Малиновський: op. cit, ст. 378. Шептицький мав тут на думці капітал оставший з будови катедральної церкви, а призначений на семинарію.

Справу семінарії пригадували Шептицькому й вороги. Коли він 1775 р. вніс просьбу до Марії Терези о потвердження капітул, спротивив ся тому латинський архієпископ Вячеслав Сераковський, а між иншими мотивами подав такий: „Має львівський єпископ у 3 своїх єпископствах і дієцезіях¹⁾ понад 1000 парохіяльних, дуже вбогих церков, які благають у нього помочи, нехай їм поможе. Має стількиж парохів темних, без оглади й науки, які не вміють обучати Божого стада в правдах віри, нехай заложить семінарії для образования свого клира... Якаж бо буде користь для української Церкви, коли буде мати 10 або більше каноніків, а парохів простих і невіж²⁾“.

В 1776 р. губернія знову запитувала Шептицького, чи є в його дієцезії семінарія, а як ще нема, радила заснувати по новому плянови уложеному для богословських студій пралатом Стефаном Равтенштрахом. Шептицький предложив тоді на руки губерніального радника Кнопца свій плян заснування тимчасової семінарії: „Не буде то семінарія — писав він — з реторикою, філософією, моральною теологією, догматичною та церковним правом, але тимчасова. щоб навчити кандидатів уже запрезентованих на парохії моральної теології в латинській чи народній українській (ruthena) мові, співу й церковних обрядів і одностайного уділювання св. Тайн. Кандидати мають набути таку практику, щоби вміли навчати темне простолюдде правд віри і подавати науку до спасення потрібну“. Таку семінарію треба заложити конечно коло єпископської катедрі: 1) щоби кандидати вправлялись у відпираві щоденних богослужень і 2) щоби практично навчилися обрядів при уділюванню кожної св. Тайни; 3) щоби кошт удержання ранішнього і пополудневого професора був менший, бо їх працю легко можуть зробити катедральні сотрудники або й каноніки; 4) запрезентовані на якусь парохію кандидати повинні мати вже свою клерикальну одержу; отже гроший, яких би треба було на закупно одержі для них, буде можна ужити на полішшенне харчу. В неділі і свята вони по черзі будуть самі між собою вправлятись у катехизації в прияві професора так, як потім катехизуватимуть своїх парохіян“. З такої семінарії з однорічним курсом надіяв ся Шептицький більшого хісна для темного простолюддя, ніж із приписаних державою 6 чи 8-літних студій) і так за-

¹⁾ Львівська дієцезія ділилась немов на 3 єпископства з 3 капітулами: львівське, галицьке і каменецьке. ²⁾ Idem, ст. 366. Моє підчеркнення.

певнював: „Таким чином вони вийдуть по році спосібніші і теоретично й практично до управи Божого виноградника серед темного простолюддя, ніж правильно віддаючись 6 чи 8 літ приписаним студіям“. Ще й глузував собі з довгої схолястичної науки: „По селах не мати муть нагоди по схолястичному диспутовати, а треба буде навчати нарід тайн віри і обичайности“. Годі також надіяти ся, щоби на дуже вбогі парохії йшли кандидати, що покінчили публичні богословські студії й церковне право. Такий смільчак мусів би мати хіба геройську вдачу, щоби пожертвувавши стільки сил висшим студіям, ішов на наше бідне село. Доки не поліпшить ся дотації сільського клира, не піде туди ніхто з висшими студіями, а між тим для спасення душ вийде чимало труженників з дієцезальної семинарії¹⁾. У сїм проєкті Шептицького вимоги були мало що висші від тих, яким до тої пори, бодай у львівській дієцезії, мали відповісти кандидати на священників. На стільки хіба був уже поступ, що замість приватної науки проєкт Шептицького вводив правильну публичну однорічну науку шкільну й дещо поширював обсяг научного пляну. Довший розгляд справи засновання семинарії спричинило візвання придвірної комісії з жовтня 1776 р., щоби єпископ, духовенство й Василіяни доплачували річно 3.391 злр. 18 кр. за 6+2 питомців львівських у *Barbareum*. Шептицький покликував ся на те, що цісарева виразно заявила за тим, щоб ті питомці були удержувані на кошт держави та що не було ніякого розпорядку, що єпископ із духовенством будуть обовязані до—оплачування. Дивне таке візвання тому, що приміром угорські єпископи не платять за своїх питомців, хоч вони ліпше дотовані. Викликане воно фальшивими інформаціями, бо в 1774 р. духовенство як убоге увільнено від податку на військо, а тут нову данину накладаєт ся. Коли удержання питомця в *Theresianum* стоїть 500 злр., то в *Barbareum* удержання питомця коштувало би 565 злр. 13 кр. а як би до 3.391 злр. 13 кр. додати 208 злр. 82 кр., можна би в Галичині за ту суму удержати 24 питомців, числячи по 150 злр. на одного. За одного світського питомця жадаєт ся 565 злр. 13 кр., а за монахів-питомців 225 злр. Єпископ і духовенство тільки в тій цілі зложили стільки грошей на будову церкви, щоби оставшої суми ужити на засновання семинарії й увільнитись на будуче від дальших видатків на неї. Отжо просив Шептицький придвірну

¹⁾ Нац. Музей. 156 ч. 37 з 1776 р.

комісію, щоби увільнила і його і духовенство від заплати тої суми. Придвірна комісія все таки через губернію жадала заплати. Тоді в неприяві Шептицького духовенство львівського деканату, а за ним і других деканатів подало дня 18 червня 1777 р. просьбу, щоб його звільнено від тої оплати, бо: 1) є воно дуже вбоге; 2) доплата за одного питомця 565 злр. 13 кр. є більша від доходів пароха; 3) тридентійський собор звільняє від *alumnaticum* священників, у яких річний дохід менший від 100 дукатів; 4) колиб духовенство могло зложити ту суму, то воно би ужити її на заснування дієцезальної семінарії і за ту суму виховано би протягом 6—7 літ 150 клириків; 5) для українських парохій не треба докторів теології, а вистане, коли клирики вивчать ся по українськи бодай морального богослова; 6) духовенство тішить ся, що прийато 6 питомців до *Barbareum*, але воно радше зречтись того добродійства, як що довелось би так багато за нього платити¹⁾. В тім самім році виринув инший проєкт, мабуть з василіянських кругів, щоби не закладати окремої дієцезальної семінарії, але прилучити її до папської колегії Театинів, а суму зложену єпископом і духовенством долучити до театинської фундації, бо й так вона за мала, щоби з неї могла удержатись окрема семінарія. Впрочім між світським клиром ледви чи знайдуть ся одиниці спосібні до навчання. Проти сього нового проєкту вийшла відповідь із окруження Шептицького. „Противилось би таке поладнання справи канонам тридентійського собору, котрий приказує закладати семінарії при єпископській катедрі, щоби єпископ мав нагляд, пізнавав своє будуче духовенство, добрих і спосібних потім нагороджував чинами і почестями, а лихих заздальгидь не впускав між клир“. Семінарія мусить бути при єпископській катедрі, а не в Театинів, бо будуть у ній кандидати, які мало або й зовсім не будуть знати латинської мови. „Отже мусіти-муть учитись моральної теології в тій мові, яка їм звісна. Як жеж учили би їх оо. Театини, родом Італійці“? Атже не будуть їх учити при помочи перекладчиків, а коли ужиють у своїм заступстві професорів-Українців, то знову на се треба буде більших фондів. Дальше важною причиною, чому семінарія не може бути в Театинів, є ріжниця обрядів. У них не навчать ся питомець добре свого обряду, а пізнавши там латинський обряд, набереть ся навичок, якими буде

¹⁾ Pełesz: op. cit., II. ст. 637—8. Се зразок так захвалюваного добродійства Австрії для галицьких Українців!

гіршити опісля престолюдде дуже чуле на всякі обрядові зміни. Ніхто не противить ся тому, щоби хто спроможний кінчив виші богословські студії чи в Театинів, чи в Варбагеум; противно, є воно дуже потрібне, бо з тих клириків з висшими студіями будуть свої професори зі світського клира у дієцезальній семінарії. Значить ся, невмісний є закид недостачі професорів зі світського клира. А найважніша причина та, що дешевійше буде удержанне питомця в дієцезальній семінарії, ніж у дорогій колегії Театинів.¹⁾

Справа засновання дієцезальної семінарії у Львові стала ще більш актуальна, коли Марія Тереса в 1778 р. установила особну галицьку комісію шкільну, до котрої війшли Галленберґ як голова і губ. радник Франц Кнопп та Іван Коранда як ассесори, з окремим відділом урядників у губернії²⁾. Кнопп уже ранше був звязаний зі справою семінарії. На його то руки в 1776 р. вислав був Шептицький свій проєкт засновання тимчасової дієцезальної семінарії. Тепер, очевидно, коли Кнопп став ассесором галицької комісії, засновання дієцезальної семінарії у Львові мусіло нагупити скорше, тим скорше, що в Череминшлі семінарія вже довгий час була. І справді забрав ся Шептицький до засновання семінарії та збудував при церкві св. Юра будинок для неї, але отворення її відволіклось знову, бо дня 1. лютого 1778 р. по смерги Ф. Володковича став Шептицький вже дійсним митрополитом і дуже важкі справи уніятської Церкви в погасаючій Польщі і російській окупації займили всю його увагу, а небавом 13 мая 1779 р. постигла його нагло-смерть³⁾. Так і не побачив Шептицький за свого життя тої дієцезальної семінарії, котра побіч будови катедральної церкви була для нього протягом цілої його діяльності безупинною мрією. Саме в хвилі, коли вже все до засновання приготовив, заскочила його смерть. І немов на глум дієцезальну семінарію, приготовану такою визначною і світлою одиницею, як Лев Шептицький, отворив його наслідник на єпископській престолі — такий прямо шкідник, яким був Петро Білянський! А поклонники і панеґіристи всякої живої власти вмить забули про покійного Льва Шептицького і всю заслугу отворення дієцезальної семінарії львівської, каменецької і барської приписали Білянському.

¹⁾ Нац. Музей: 156. ч. 77.

²⁾ Finkel: op. cit. ст. 41.

³⁾ Петрушевич: op. cit. II. ст. 124.

II.

Дієцезальні семінарії, їх устрій, професори й слухачі.

(1779—1792).

(Заснованне дієцезальних семінарій у Львові, Галичі, Каменці, Барі й Перемишлі. — Дієцезальна семінарія у Львові, її устрій, професори й слухачі. — Дієцезальна семінарія в Галичі, її устрій, професори, слухачі і знесення її. — Перемиська семінарія, її устрій і професори. — Каменецька й барська семінарія. — Заходи коло знесення дієцезальних семінарій на галицькій території, перехід їх у Studium ruthenum і знесення)

Дня 30 жовтня 1779 р. заіменувала Марія Тереса львівським єпископом Петра Білянського, а посвятив його митрополит Язон Смоґожевський що-йно дня 21 вересня 1781¹⁾. Номіналом-єпископом був Білянський майже цілі два роки. Зараз по смерті Шептицького отворив він дієцезальну семінарію у Львові й Галичі, а невдовзі опісля в Каменці й Барі. Таким чином 1773 р. було 5 дієцезальних семінарій, 4 у львівській дієцезії, а 1 в перемиській, заложена там ще на початку 70-тих років XVIII ст. Атаназієм Шептицьким.

Найбільше найточніших вісток зібрав я про львівську семінарію, а що була вона взірцем для галицької, камінецької й барської і супроти них неначе висшим, контрольним заведенням, то маючи докладний образ її, можемо виробити собі погляд і на інші семінарії. В розвою львівської семінарії можна відмітити 3 фази: першу від 1779/80 до 1784/5 (саме з того часу є точний опис її); другу від 1784/5 до 1 вересня 1787 (слідний у ній поступ у порівнанню з першою фазою); третю від 1 вересня 1787 до 1 вересня 1791, зглядно до 1 вересня 1792 (то пора погасання семінарії і остаточної ліквідації).

В Національній Музеї збереглась точна записка про львівську дієцезальну семінарію з першого року єствования її, написана кимсь близьким до неї, мабуть котримсь із її професорів, але переписана кимсь менше тямущим, бо польська правопись у ній скандальна. Складаєть ся та „Informacya o Seminarium Lwowskim, z ktorey można wzor brać, a gdyby jeszcze co u przysłać do Seminarium Halickiego“ з 3 частий²⁾. Вчили в семінарії морального й пастирського богослова; катехитики й гомілетики, плавного і гладкого читання і „pod oхуіа“, співу й обрядів,

¹⁾ Pelesz: Op. cit. II, str. 676.

²⁾ Нрц. Музей 156 ч. 77.

а також „Polityki“ т. є. світової огляди. З догматики пояснювали слухачам лиш найпотрібніші партії і то в можливо найприсутнійший спосіб, „bo do pojęcia dogmatyki dowóciру ich wszystkich nie są zdolne“. Придержувались професори підручників До морального богослов'я вживали „Богословії нравоучительної“ (т. зв. „казусів“) і підручника езуїта Бузенбавма, а пастирське богослове викладали після підручника Лавбера.

Великою понукою до науки була обставина, що самі питомці удержували ся; чим довше питомець був у семінарії, тим дорожше його то коштувало.

Вчили професори устними викладами, а трудніші партії давали питомцям до переписування зі своїх скриптів. Лекції відбувались у будні рано й пополудні з виїмком неділь і свят. Викладна мова була українська жива, народна (*vernacula lingua ruthena*), підмішана сильно по тодішньому звичаєви книжною, бо до семінарії приймаю і таких, що латинської мови не знали. Пересічно пята часть питомців не ходила до латинських шкіл і в замітці про підготовне образование такого питомця перед його вступом до семінарії записувано: *slavo* або *slavo* або *slavonice* чи *slavonice tantum educatus*, а також дуже часто замість *slavonice* (*slavonice*) нотовано: *ruthenice tantum educatus*. Побіч української мови помічною була при викладах і польська мова. Час науки в першій фазі ествання семінарії мав тревати 1 рік, в другій і третій 2 роки, але в практиці не придержувано ся того точно. Увесь час ествання семінарії був звичай, що питомець оставав так довго в семінарії, як довго не „набув знання потрібного парохови“; значить ся, час побуту в семінарії залежав властиво від кожного питомця, а саме від його підготовних студій, способностей і пильности. Тому то час побуту в семінарії міг тревати від 2 тижнів до 4 літ. Дехто вчив ся приватно всіх предметів научних або лиш деяких і здавав іспити будьто зі всіх предметів, будьто лиш із тих, яких вивчив ся сам, а для доповнення інших предметів полишав ся на якийсь час у семінарії. Хто відповів вповні вимогам, того допускали до свячень. Так само й питомці, які не вчились богослов'я самі перед вступом до семінарії, могли ранше зголошуватись до іспитів, як що в семінарії самі власною пильністю скорше набули вимаганого знання. В першій фазі ествання семінарії по році, а від 1784/5 до 1792 по 2 літах відбувались кінцеві іспити зі всіх предметів (*examina generalia*) перед комісією, зложеною з 4 професорів під проводом Білян-

ського. Тільки з пастирського і морального богослов'я мусіли питомці від 1784/5 р. здавати іспити на університеті. Тому що львівська дієцезальна семінарія була висшим, контрольним заведенням супроти галицької, каменецької й барської семінарії, то питомці тих семінарій мусіли дуже часто піддавати ся іспитам перед комісією, зложеною із львівських професорів і нераз лучалось, що неспосібних задержувано ще якийсь час у львівській семінарії або відсилено до їх семінарій для доповнення знання. Львівська іспитова комісія була наслідком того майже постійною комісією, перед якою пересувались кандидати як у калейдоскопі. Було то, правда, практичне, бо скоро заповнювало прогалини в рядах духовенства, але мало й ту хибу, що скоро й прихвцем набуте знання не могло утвердитись у пам'яті й скоро забувалось.

Перед заснованнем пресвітеріяльних домів мусіли кандидати, що покінчили папську колегію Театинів, академію засновану Марією Тересою у Львові замість знесеної академії єзуїтів, чи Ягайлонську, перебути у львівській дієцезальній семінарії 1—2 або й 3 місяці, щоби навчити ся обрядів, заки допущено їх до священств. Тільки питомці з *Barbareum* вільні були від усяких додаткових іспитів у дієцезальній семінарії. Таким чином дієцезальна семінарія у Львові сповняла до 1787 р. і службу пресвітеріяльного дому.

При науці співу уживано т. зв. „errat-и“, т. є. записника, в котрім ліпший слухач, перепитуючи слабшого товариша, записував його похибки і віддавав професорови, а сей ще раз перепитував і евентуальні похибки справляв. Спів у дієцезальній семінарії стояв від разу високо, бо Білянський по цілім Львові писував ся семінарецьким хором („karelia“), наслідуючи Льва Шептицького, що мав справді артистично вишколений хор і оркестр.

Питомці дієцезальної семінарії були в значній частині вже старші віком, переважно жонаті, а з походження поповичі, рідко сини шляхти і міщан, а прямо зникаючий був процент із селян („*filii laboriosi subditi libertatus*“), бо їх що-йно дідич мусів визволити, тому, що кріпацтво було одною з перепон до священств.

Умовний рівень, а передусім підготовні студії перед вступом до семінарії не були рішучо так низкі, як се опісля загально повторяло ся в переказах і споминах про дієцезальні семінарії і про *Studium ruthenum*. На 275 питомців львівської дієцезальної семінарії, яких я вибирав, мало 8 скінчені богословські студії, чи

в Театинів, чи у львівській академії, чи в Ягайлонській, 54 скінчило філософію, 96 реторику, себто цілу гімназію, 20 поезику, т. є. IV класу гімн., 17 синтаксу т. є. III класу гімн., 4 граматику т. є. II класу гімн., а 5 інфіму (principia) т. є. I класу гімн. Лиш 68 було таких, що до гімназії зовсім не ходили, зглядно не знали латинської мови. У традиції і пізнійших друкованих жерелах некорисну опінію про холмчаків і луцаків, т. є. масово, без розбору висвячуваних у Холмі і Луцку дячків і писарів, перенесено й на питомців дієцезальних семінарій і то зовсім неслухно, як се висше подані цифри доказують. Вже від 1779 р. т. є. від засновання дієцезальних семінарій, уходили холмчаки й луцаки в очах духовників, що покінчили семінарію, і в очах простолюддя за невіж і були предметом насміхів. А не переводились холмчаки й луцаки аж до 1820 р. Між тим само правительство по регуляції платні духовенства, зачисливши питомців дієцезальних семінарій на рівні з холмчаками й луцаками до клира *antiquae educationis* і не признавши їм зовсім контруї, причинилось до оцінювання питомців дієцезальної семінарії на рівні з луцаками й холмчаками.

Про гігієну в семінарськїм будинку не дуже дбало ся, коли в одній кімнаті містило ся тільки питомців, кілька лиш могло зміститись. Очевидно, що й воздух не міг там бути чистий, коли часто треба було вживати ялівцю до викаджування.

До удержування ладу служили цензори, по 2 в кожній кімнаті, оден явний, а другий тайний; пильнували вони своїх товаришів і поза семінарією. Кари були такі: догана, яку виголошував професор у привітї всіх питомців; численні поклони, а за тяжші провини „*у disciplina*“; вкінці ексклюзія, т. є. віддаленне від свячень. Еп. Білянський наглядав пильно львівську семінарію; часто заходив до неї, прислухував ся науді, упоминав і хвалив, проводив при кінцевих іспитах.

Число питомців було вже зразу доволї велике, бо доходило приміром у 1782 р. до 80. Огляджувано їх пильно, навчаючи „*Polityki*“ і обрядів, щоби при публичних виступах презентували ся добре. На будні і свята був уложений точний розділ чинностей.

Переглянемо всі 3 части „*Informacyi*“, а вприне перед нами наглядний образ семінарії.

Перша часть інформує нас „про науки, яких учать ся“. Поданий тут научний плян львівської дієцезальної семінарії: научні предмети і їх обсяг.

З доіматики подавав професор лиш найважніші, конечно-потрібні партії і то в найбільш приступній формі, „bo do роje-ćia dogmatyki“ — пояснює інформатор — „dowćipy ich wszystkich nie są zdolne“. Докладно вчилися питомці морального богослов'я. Наперед учились про Тайни. Викладав і пояснював їм професор як найточніше і найприступніше, чого-треба, щоби Тайни важно й належно уділяти; також звертав безупину увагу на похибки, яких належить вистерігати ся при уділюванню Тайн. Взагалі при науці про Тайни вважано на те, щоби питомців приготувати до вмілого уділювання Тайн при душпастирстві.

При науці про Тайну Покаяння професор наперед викладав, потім вибирав з різних авторів усе, що лиш могло послужити до вияснення сеї Тайни, „до якої треба священникови найбільшого знанчя“ і давав їм те до переписання і вивчення, „бо нема точного пояснення „w kazusach“, себто в Богословії нравоучительній¹⁾. Коли викладав про людські учинки, декальот і церковні заповіді, то вибирав ественні річі в порядку з підручника сзюїта Бузенбаума, з котрого вчили у львівській академії, пояснював суцільно і звязко й давав питомцям до переписання і вивчення, а мусів так робити, бо знов „у казусах“ мало що з того подано і то всуміш.

З пастирського богослов'я викладало ся питомцям про услів'я, потрібні до одержання уряду пароха і про обовязки пароха супротив себе і своєї пастви. Пояснювалось і давалось до переписання, як парох має поводитись і що робити, а чого вистерігати ся.

Вчили ся питомці й читати плавно, гладко і „родохуїа“. Значить ся, звертали професори пильну увагу на те, щоби питомці вивчили ся добре церковного письма. Чи при тім учили й церковно словянської мови, інформатор не подає. Мабуть ні, бо й професори самі добре її не знали. Клясичним доказом того може бути промова бувшого професора дієцезальної семінарії, а в 1783 р. віцеректора генер. семінарії М. Скородинського, виголошена 12 грудня 1783 р. до еп. Білянського²⁾.

¹⁾ В щоденнім життю і в книгарських каталогох називано Богословію нравоучительною: „Казусы“. Гл. Каталог книгъ Ставроп. книгарни-з р. 1820.

²⁾ Нац. Муз. ч. 72. Historya domowa.

Катехитики вчилися по prostu. По лекції що днини оден (по черзі) звертав ся до товаришів і переводив практичну лекцію з катехизації.

Гомілетичні вправи відбувались так: На кождий тиждень визначувано за порядком 4 питомців без огляду на те, чи ходив хто до латинських шкіл, чи ні; вони мали вивчити ся короткої моралізуючої проповіді, пригожої для простолюдя „раз по польськи, другий раз по українськи“ („raz po polsku, drugi raz po Rusku“)¹⁾. Виголошували їх у школі при професорах, співтоваришах, а часто і при єпископі; тоді відбувалась критика, вказанне ясных і темних сторін і справленне похибок; що-йно потім виголошували проповідь по передміських церквах. Головною ціллю гомілетичних вправ було, щоби питомці набирали ся сміливости, гладкости вислову й рухів та доброго методу в навчанню парохіян.

Дальшим предметом науки був церковний спів. Що дня вчили ся ірмолея. Кождий питомець мав перед спосібнішим товаришем відспівати кілька ірмосів, а той помилки записував в „ergat-y“ т. є. в записник помилок і професор потім переконував ся, чи справді помилив ся і в разі потреби справляв. На науку хорального співу кладено велику вагу. Що днини підчас богослуження співали побожні пісні „tonami na głosy rozbiegając po Ukrainku“, себто вправлялись у хоральних продукціях київських напівів, щоби навчитись гарного співу. У свята мусіли підчас усіх богослужень „гладко“ співати. По вечері мали все відспівати молебен до Пречистої Діви і „Под Твою милость“, а в четвер рано підчас богослуження акафіст до св. Николая.

Пильно мусіли вчити ся обрядів, себ то ритуалу: як відправляти без помилок співану й читану літургію, з діяконами і без них; як хрестити, миропомазувати й вінчати; як відправляти утренью; всеночне, похорон, молебни і всі обряди з Требника; як хорого сповідати і причащати.

Важним предметом науки була й „Polityka“ т. є. світова огляда. Вчилися передусім опрятности. Кождий питомець мусів мати чорну одержу шиту „прилично на взір однострою з ковнірцем викладаним“, одну або дві, до застібання на гузики. Капот або делій иншої краски не вільно було ніколи уживати. Обойчик мусів бути волосінний, білим ковнірцем обшитий, маншети білі, черевники з чорними панчолами або чоботи, але все чисті, шапка

¹⁾ Моє підчеркнення.

з чорним верхом або капелюх, а не капуза. Волоссе в кожного мусіло бути острижене, зачесане і пригладжене. Кождий питомець мусів мати хустинку до носа: „*niędy ręką gołą nie uciegać, y nie śiąkać się*“. Вчили питомців, як мають стояти, ходити, кланятися, говорити і в кожній обставині відповідно до свого знання поводити ся. Підчас шкільних лекцій удержував лад цензор і нотував усі промахи.

Друга часть інформації подає вістки про участь питомців у богослуженню.

В будні на утреню, яку в катедрі відправляли Василіяни, питомці не ходили, щоби не гаяти за багато часу потрібного до науки, а йшли аж на Службу, котру правив реколектант¹⁾ на інтенцію Номіната (еп. Білянського) і співали різні пісні, пр.: „*Myłoserdyia Dwey;—Czto tia nareczem; Dostoyno jest; Otcze nasz; O! wsepitaia Maty; O! Presładki Isuse; Wozlublu Tia Hospody; Hospody. ne jestem hoden; Pod Twoju mylost. y tym podobne, albo Pieśni jakie pobożne tonami na głosy rozbierając po Ukrainku*“.

В неділі і свята всі мусіли бути на всеночнім, утрени, співаній літургії і вечірні і „гладко“ співати, зважаючи на перковний устав. Кождого дня по вечері сходились усі до одної кімнати і співали молебен до Преч. Діви і „Під Твою милость“, просячи в Бога ласк потрібних для Номіната, цілого клира і для себе самих. В четвер співали все з реколектантом акафист до св. Николая. Подібно, як на лекціях, так і на всіх богослуженнях наглядав товаришів цензор і записував усі промахи. В програмі щоденних занять була точно очеркнена участь питомців у богослуженнях як членів асисти, учасників хору або проповідників по передміських церквах.

Третьа часть інформації познакомлює нас із домашнім життєм питомців поза наукою і участю в богослуженнях.

В кожній кімнаті проживало їх тільки, кільки лиш могло, зміститись, переважно по 7. По черві кождий давав свічки, замітав і прятав у кімнаті. Харчі привозив собі кождий питомець із дому і складав у спільній спижарні. Мали одну визначену для себе кухню. Варив їм кухар нанятий на цілий рік. Кождий питомець складав на нього 3 злп. і ту складкову суму виплачувано йому з кінцем року в прияві професора. Окрім варення обовязаний був кухар носити воду і рубати двора. Їло по 7 разом; кождий

¹⁾ Провинивши ся священники відбували реколекції при церкві св. Юра.

зі сімки мав по черзі на всіх 7 давати харчі на обід і на вечерю. На опал, начинне, тапчани і на яловець до викаджування кімнат складав кожний питомець по 3 злп. до спільної каси. Всі питомці вибирали зпоміж себе одного синдиком і він мав за ті гроші купити для кожної сімки: 3 горшки, 3 миски, 7 ложок, коновку, горнятко до пиття, сокиру і дров. Як що синдик видав усі гроші зі зложеної квоти, мусіли знов усі зложити ся. Коли що з начиння або обстанови в котрій квартирі хто стовк або знищив, мусів відкупити. Окрім синдика вибирали всі питомці зпоміж себе надзорця спижарні і дровітні. Ключ від спижарні і дровітні був у його руках. Він видавав дрова на опал. Коли питомці видавали харчі зі спижарні, він мусів при тім бути й уважати, чи кожний виділював зі своїх запасів; тому ніхто не смів без нього йти до спижарні. По черзі вибирали зпоміж себе 2 прокураторів на 3 дні. Їх обовязком було полагоджувати для всіх товаришів покупки і орудки в місті. Без дозволу професора ніхто не міг вийти з семінарії. Як що котрий питомець хотів вийти за якоюсь орудкою, мусів її наперед подати до відома професорови. Виходити поза семінарію можна було тільки з товаришем (cum socio); вернувши мусів кожний зголоситись до професора, щоби той знав, коли він вернув і чи тверезий вернув. Суворо було заборонено ходити до корчми, пити горівку там або її до дому приносити. Заборона та відносилась навіть до єпископської корчми. Так само суворо заборонено счиняти в корчмі бучі. Грозило за ті провини віддаленне від свячень і та кара стрічала також укінчених богословів. Дома пильнували ладу 2 цензори, назначені зпоміж питомців професором: один явний, другий тайний; вони доносили професорови про всі замічені провини. Мали наглядати харности по квартирах і удержувати карність і лад. Догану за провину проголошував професер у прияві всіх питомців. За більші провини назначувано численні поклони, а часто вживано й тілесних кар; в найгіршім разі виключувано винуватця з семінарії¹⁾.

Коли порівнати проєкт Шептицького з 1776 р. з образом семінарії, який стає нам живо перед очима завдяки безіменній інформації, то з разу видно, що проєкт Шептицького ляг основою під устрій дієцез. семінарії. Спорудники уставу дієцезальної семінарії доповнили тільки в подробицях проєкт, взоруючись также на правильниках тогочасних семінарій єзуїтських, василіянських і генеральної у Відні. Удержанне такої семінарії дуже мало сто-

¹⁾ Нац. Муз. 146 ч. 77.

яло коштів, а радше нічого. Будинок був побудований ще Шептицьким, професорам не треба було платити, бо були ними катедральні каноніки і сотрудники, а все инше мали самі семинаристи собі постачати. При помочи такої семинарії міг єпископ дешево і скоро продукувати масу духовенства. — Так виглядала львівська семинарія протягом перших 4 літ свого існування. Роки 1779/80—1784/5 становлять першу фазу в розвитку дієцез. семинарії. Що в очах сучасників, а навіть чужинців, не була вона такою маловартною, як би се нам тепер здавалось, та що й чужинці вважали її поважною і корисною інституцією, доказом того сучасне друковане жерело, а саме: „Disertatio de harmonia naturali inter bonitatem divinam et mala creata“ написане 1783 у Львові Гнатом Мартиновичем, деканом і директором філософ. студій на Йосифінському університеті. Се жерело тим більше заслугує на увагу, а слова—признання для дієцез. семинарії висказані в ній тим більше набирають імовірности, що висказав їх завзятий поклонник „освічення“ і здекларований ворог єпископської власти, загалом всякої церковної інституції не сотвореної державою і не кермованої безпосередно нею. У згаданій розвідці хвалив Мартинович Білянського так: „власним коштом удержуєш для свого клира домашню семинарію, у котрій належно обучивши клириків у моральнім і пастирським богословю, приспособляєш їх з успіхом до душпастирства“¹⁾. За Льва Шептицького збирав незаслужено похвали Білянський, а ще в додатку хвалено його за те, що „своїм коштом“ удержував семинарію, хоч вона його зовсім нічого не коштувала.

Супроти питомців дієцезальної семинарії удержав ся дальше звичай введений Львом Шептицьким. По укінченню студій не висвячувано їх зараз, але переводжено слідство що до їх життя і поведення, а по слідстві вони проголошували символ віри і присягали, що не допустились симонії, стараючись о презенту.

Від 1784/5 до 1787/8 р. триває друга фаза в розвитку дієцезальної семинарії. Час студій під натиском правління продовжено до 2 літ, введено логіку, етику й метафізику, заведено учебники одобрені правлінням, збільшено вимоги при іспитах, введено складання іспитів з пастирського й морального богослов'я на університеті і слухання викладів пастирського богослов'я в польській мові на університеті. Ближше і просторійше згадую про се

¹⁾ Петрушевич: *op. cit.* II, ст. 205.

в главі про заходи коло знесення дієц. семинарій. Друга фаза становить рішучий поступ у порівнянні з попередньою.

Час від 1 вересня 1787 до 1 вересня 1791 р., зглядно до 1 вересня 1792 р. то фаза третя, то час погасання дієцез. семинарій і їх остаточної ліквідації. В другій і третій фазі була організація дієц. семинарій однакова.

На чолі дієц. семинарії стояв ректор, званий префектом або інспектором, бо властивим ректором був єпископ. Низше подано вістки про ректорів, професорів і слухачів львівської дієц. семинарії, а тут згадаю про шкільні підручники. До морального богослов'я вживано: Богословії нравоучительної [ставропігійського й почаївського видання] і підручника єзуїта Бузєнбавма¹⁾, а від шкільного року 1784/5 підручника: „Positiones“ W. Schantz-a²⁾. До навчання пастирського богослов'я служив твір Осипа Лявбера: *Institutiones theologiae pastoralis compendiosae* T. III. Берно 1781—2³⁾. При науці логіки, етики й метафізики вживано підручників єзуїта Ж. Шторхенава (*S. Storchenau*): *Institutiones logicae* [Viennae 1760], *Institutiones metaphysicae, Partes IV* [1769] і йогож підручника: *Grundsätze der Logik* [Augsburg 1777]⁴⁾.

Відповідно до проєкту Льва Шептицького з 3 лютого 1776 р. професорами в дієцезальній семинарії мали бути каноніки й катедральні сотрудники, але були ними переважно катедральні сотрудники. Цевні вістки маємо про Семена Жултовського, Юрія Савицького, Михайла Косинського, Григорія Левицького, Миколу Скородинського, Константина Сабатовського, Івана Дорожинського, Івана Грабовецького і Федора Захаріяевича. Першим префектом семинарії був Жултовський; по його смерті Савицький, потім Скородинський, а потім Сабатовський до 14 марта 1785 р. Хто був префектом пізнійше до 1 вересня 1792 р., чи Дорожинський, чи хто инший, не знаємо. Подамо короткі біографії тих професорів, котрих не згадаємо при *Studium Ruthenum*.

1. Семен Жултовський.

Уродив ся 1734 р. в Нагірцях, львівської дієцезії, як син свобідного горожанина Василя. По *humanior*-ах скінчив філосо-

1) Нац. Муз. 156 ч. 77.

2) Арх. льв. універс. Персональні акти ч. інв. 27.

3) *Ibidem* і Wurzbach: *Biograph. Lexic.* т. 14 ст. 211.

4) *Ibidem* і Wurzbach: *Op. cit.* т. 39 ст. 195.

фію і теологію в папській колегії Театинів у Львові, де навчився добре італійської мови. Свячення прийняв 18 мая 1765 р. і став сотрудником при Ставропігійській церкві¹⁾. Опісля був 6 літ місіонарем у Городенці, а потім 6 літ у нунціатурі в Варшаві спершу агентом, пізнійше секретарем. Лев Шептицький відкликав його до Львова і в єпископській канцелярії був Жутовський аудитором і референтом, а по смерті Шептицького судією-відпоручником (*judex delegatus*) і генеральним адміністраторіальним офіціалом (*in temporalibus*). У відновленій Шептицьким капітулі був пралатом і канцлером і яко канцлер капітули переховував у себе її акти. Вкупі з Антоном Левинським потрудився чимало коло відновлення капітули і призирання фондів для неї. Був він також кустосом виленської катедри. Коли по смерті Шептицького Білянський заложив дієцезальну семинарію у Львові, він поручив її управу Жутовському, додавши йому до помочи Юрія Савицького. Вчив Жутовський в семинарії морального богослова. В осени 1780 р. тяжко занедужав і тоді Білянський забрав від нього акти капітули, а передусім оригінальні записи на фундаційні суми. Дня 28. грудня 1780 р. помер Жутовський „з тим більшим жалем усіх, що величию своєї особи, високим талантом й рідкими прикметами, був для всіх милий і потрібний“. Капітула справила йому величавий похорон „*et sic cum lacrymis omnium pierwszy. w katedralnym grobie ex clero prałat złożony*“²⁾. Доволі точний опис його похорону й дуже теплу згадку про нього подав Савицький в „*Historyi Domowej*“. Жаль у всіх викликувала його передчасна смерть у силі віку, бо в 45 році життя.

2. Юрій Савицький.

Уродився 1757 р. в Берлогах як син тамошнього пароха о. Сави. Гімназійні, філософічні й богословські студії укінчив у львівській академії, заснованій Марією Тересою і зложив докторат філософії і богослова. Білянський взяв його собі на приватного секретаря, поручив йому науку й управу в новозаснованій дієцезальній семинарії у Львові. Два роки був Савицький префектом, себто ректором семинарії і вчив богослова. Підписував ся тоді: „*Theol. Sacrae Licen. professor primarius Seminarii ad Cathedram S. Georgii M.*“ або „*Professore Theologiae in*

¹⁾ Liber ordinat. ст. 188. Нац. Муз. 57/2. ²⁾ Нац. Муз. 72; Петрушевич: *op. cit.* II ст. 141—2; Liber ordinat. 1780; Ставр. Арх. XXIII. Приходські акти: Лист Андрія Липинського з д. 4/2 1781.

seminario R. G. Leopoliensi per biennium egit". Визначав ся проповідницьким хистом; приміром на поминальнім богослуженню до Марії Тересї дня 20 грудня виголосив він проповідь¹⁾. Дня 24 цвітня 1783 р. прийняв свячення, покинув Львів і став парохом у Шаргороді, заінстальований на парохію 25 цвітня 1783 р. Був він автором цікавої і як історичне жерело і як мемуарний твір: *Historji domowej od nominacyi na biskupstwo Lwowskie JWX. Piotra Bielańskiego*. Мабуть боротьба, яку розпочав Білянський з крилошанами і кокетованне Василян зразили Савицького до Білянського і він пішов на парохію. З його „*Historji*“ так і бе в очи симпатія для крилошан і світського клира, для його змагань до визволу зпід василянського ярма, а нехїть до Василян. Від 11 цвітня 1780 до 22 марта 1782 р писав Савицький *Liber Ordinatorum* і підписав ся там *S-ae Th. Lic. primus et primarius Seminarii Professor*.

3. Григорій Левицький.

Син Юрія, пароха у Звертові куликівського деканату, ур. 1755 р. *Humaniora*, філософію й теологію укінчив з похвальним поступом у львівській академії; в 1780/1 р. був професором морального й пастирського богослов'я і сповняв свої обовязки похвально як другий професор, бо першим професором і zarazом префектом був Юрій Савицький („*Secundarii Theologiae Moralis et Pastoralis laudabiliter obivit munus*“). Чув у собі нахил до самітництва і аскетичного життя: висвячений безженно 10 грудня 1781 р. став сотрудником у свого батька, у Звертові²⁾.

4. Михайло Косіньський.

Син о. Миколи, пароха в Хотимирі товмацького деканату, ур. 1751 р. *Humaniora* і 2 роки філософії укінчив у Львові з дуже похвальним вислідом; складав навіть „*tentamina publica*“. В 1780 і 1781 р. був занятий в єпископській канцелярії, а попри те сповняв у дієцезальній семінарії обовязки вчителя латинської мови, катехетики й гомілетики („*munus Professoris Latinitatis, Catechistae et saepe Concionatoris exercens*“). Визначав ся побожностю, повагою, скромністю і гладким поведенням. Висвячений 10 жовтня 1781 р. дістав управу місійної стації

¹⁾ *Liber ordinat.* IV р. 68; Петрушевич: *op. cit.* II, ст. 136; Нац. Муз. 72.

²⁾ *Liber ordinat.* IV, р. 27.

в Гостові, на ново założеної Адамом Калиновським¹⁾. Визначав ся проповідницьким хистом; говорив проповіді „z całego słuchacza przytomnego ukontentowaniem“²⁾.

6. Микола Скородинський.

Точний життєпис його подаю низше при Studium ruthenum у розділі: Ректорат. Тут коротку зазначу його працю в дієцезальній семінарії. Вернувши в осени 1780 р. з Barbareum, працював при боці Білянського, 27 грудня 1781 р. прийняв нижші священня, а 6 січня 1782 р. висші і був 2 роки катедральним сотрудником. Рівночасно по уступленню Юрія Савицького став ректором (inspector) дієцезальної семінарії і вчив морального й пастирського богослов'я.—Ввів він у семінарії новий катехитичний метод, якого вивчив ся у Відні й дуже заімпонував ним Білянському, котрий захвалював його як доброго професора й проповідника³⁾. Моральне богослове викладав після Богословії нравоучительної і Бузенбаума, а пастирське після Лявбера. В 1783 р. заіменувано правління Скородинського віцеректором генер. семінарії і тоді він став ректором дієцезальної семінарії.

7. Константин Сабатовський.

Ректором семінарії був Сабатовський („praefectus dioecesanī seminariī“) до 14 марта 1785 р., бо тоді одержав посаду віцеректора генер. семінарії, опорожену по Скородинським. Яких предметів богословських учив, не знаємо, але догадувати ся можна, що тих самих, що і Скородинський, т. є. морального й пастирського богослов'я. Точний життєпис Сабатовського подаю низше при Studium ruthenum.

8. Іван Дорожинський.

Висвячений 20 жовтня 1783 р. став катедральним сотрудником. Занятий був при консисторії і вчив пастирського богослов'я в дієцезальній семінарії. Заразом був дієцезальним екзамінатором.

¹⁾ Ibidem p. 11. ²⁾ Петрушевич: Сводная летопись II, ст. 131. Сотрудником у Гостові настановив Білянський Остапа Проневича, сина Федора, свобідного горожанина із Селиськ, ур. 1751. До гімназії він не ходив (slavonice tantum bene educatus), „але при боці б. п. Л. Шептицького митрополита 24 літ перебуваючи, так вправив ся в духовних і світських справах, що заслугоє на назву образованого чоловіка“. Висвячений 15/10 1781. Lib. Ordin. IV, ст. 11. ³⁾ Liber ordinat. IV, p. 35: Нац. Муз. 96, 72.

По смерті каноніка Якова Левинського вніс просьбу о опорожнену канонію. Опісля був парохом у Сороках львівської дієцезії¹⁾.

9. Іван Грабовецький.

Я. Головацький, а за ним Іван Левицький, Фінкель і ин. подають, що професором логіки й метафізики в дієцезальній семінарії був Іван Грабовецький, парох Успенської церкви. Головацький помішав тут катедрального сотрудника Івана Грабовецького з парохом Ставропітійської церкви Іваном Горбачевським. Горбачевський не міг бути рішучо професором у дієцезальній семінарії, бо йому дуже численні заняття безумовно не могли дозволити займатися ще професурою. Всякий сумнів у тому згляді усуває тогочасне урядове жерело. В „*Ordnung aller Kais.-Königl. in den Königreichen Galizien und Lodomerien befindlichen Ehrenstellen*“ на ст. 35 між членами консисторії і єпископського суду читаємо: „*Joannes Grabowiecki professor Logicae et Metaphysicae in Seminario Dioecesano Leopoliensi*“, а дальше, що Грабовецький був і дієцезальним екзамінатором²⁾. Тільки й маємо автентичних вісток про Грабовецького.

10. Федір Захаріясевиц.

Точний життєпис його подаю при *Studium ruthenum*. Головацький подає, що й Федір Захаріясевиц був професором у дієцезальній семінарії³⁾. Як що се правда, то міг Захаріясевиц учити в дієцезальній семінарії лиш у шкільнім році 1786/7, бо що-йно 16 серпня 1786 р. укінчив богословські студії в генер. семінарії, а вже у шкільнім році 1787/8 є він професором церковної історії в *Studium ruthenum*. А вже прямо нісенітницю подав Головацький, пишучи, що професором у домашнім єпископським ліцею був Константин Липницький. Константин Липницький уродився що-йно в 1776 р. і в критичнім часі мав понад 10 літ. Укінчив він богословські студії 1 липня 1802 р. і від 1 вересня 1803 до 30 вересня 1803 р. викладав моральне богослове, а від 1 жовтня 1803 до 1 вересня 1805 церковну історію в *Studium ruthenum*⁴⁾. Головацький помішав тут очевидячки Остапа Лип-

¹⁾ Я. Головацький: О перв. лит. умств. движеніи Русиновъ въ Галиціи. Сб. Гал. - рус. Мат. 1865, вип. II, ст. 76; Нац. Муз. 80/3 ч. 1; Петрушевич: Свод. лѣтоп. II, ст. 223; Lib. ordin., 1783. ²⁾ Головацький: оп. cit. ст. 76; Петрушевич: оп. cit. II, ст. 223. ³⁾ Головацький: оп. cit. ст. 76. ⁴⁾ Ibidem і Finkel: оп. cit. ст. 88.

ницького, професора богослов'я в галицькій дієцезальній семінарії з Константином Липницьким, професором церковної історії в *Studium ruthenum*; помішав отже професорів дієцезальних семінарій у Львові і Галичі з професорами в *Studium ruthenum*, а так само помішав дієцезальні семінарії („домашній лицей“) з генеральною семінарією в першій році її існування. Бо йосифінський університет офіційно почав своє існування 16 листопада 1784 р., а генеральна семінарія 1 листопада 1783 р., отже о 1 рік скорше. Було в ній у шкільній році 1783/4 за ректора Ангеловича 50 питомців; з них ходило 26 на I рік філософії, 15 на II рік філософії, а 9 на I рік теології. Питомці слухали викладів у латинській мові, а вчили їх професори чужинці: Вреха, Мартинович, Райн, Фелсер і Фінзітер. Генеральна семінарія в першій році свого існування була справді немов домашнім лицеем (бо не було ще університету), але з викладною мовою латинською.

*

*

*

Нижче подаю вказ питомців львівської дієцезальної семінарії. Не може він бути точний, бо обнімає лиш тих, що висвячувалися у Львові, а до семінарії ходило доволі слухачів і з інших дієцезій (луцької, холмської, перемиської, мункачівської) і вони висвячувалися потім у своїх єпископів. Годі було прослідити тих питомців, що не покінчили студій і не висвятилися. Для орієнтації в гімназійних студіях подаю поділ на класи в гімназіях єзуїтських, василіянських, піярських і ин., який обов'язував до 1776/7 р. Найнижша класа VI звалась *Principia*, V *Rudimenta*, IV *Grammatica*, III *Syntaxis*, II *Poësis*, I *Rhetorica*. Реторика в Єзуїтів тревала звичайно 2 роки, так що цілий гімназійний курс у Єзуїтів обіймав 7 літ. Від шкільного року 1777/8 заведено в Австрії систему Марх'а. Після неї найнижша класа I була *infima (grammatica)* або *principia*, II *media grammatica*, або коротше *grammatica*, III *syntaxis* або рідше *suprema grammatica*. Всі три нижші класи називано також спільною назвою *grammatica*. IV класу (*rhetorica*) і V (*poësis*) разом називано *humaniores*. Научний же матеріал з VI класу єзуїтської (*Principia*) перенесено в системі Марх'а до нормальної школи¹⁾.

1. Алексевич Іван, син Дамяна, пароха в Курівцях;

¹⁾ Dr. St. Tomaszewski: *Pogląd na rozwój gimnazyum brzeżańskiego*. Brzeżany 1905, ст. 19—22.

ур. 1756; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвячений 26 вересня 1782, став парохом у Курівцях зборівського деканату, львівської дієцезії.

2. Абрамович Іван, син Федора, пароха у Скалі; ур. 1754; укінчив реторику; в семінарії вчив ся 4 літа (!); висвяч. 20/8 1783, став парохом у Скалі.

3. Альфавицький Данило, син Матія, пароха в Борові; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії; висвяч. 13/3 1787, став парохом у Нагірянці ягольницького деканату.

4. Бачинський Іван, сина Івана, пароха в Нинівцях, белзької дієцезії; ур. 1749; мав лиш початки латинської мови, в церковно-славянській мові і співі виявляв середні поступи, в семінарії вчив ся 1 рік і 8 тижнів; висвяч. 11/4 1780; став парохом у Волі Кунинській жовківського деканату. Генеральний, себто кінцевий іспит складав перед комісією під проводом Білянського, а саме перед Жутовським, Савицьким і Левицьким.

5. Білянський Ілля, син Василя, міщанина в Городищі (Slavo), знав добре церковно-славянську мову; був у семінарії 58 тижнів; з поведення був поважний, побожний і тверезий; висвяч. 17/10 1781; був парохом у Захорі (w Zachorzu) львівської дієцезії і деканату.

6. Балтарович Федір, син Василя, пароха в Домажирі оброшинського деканату, львівської дієцезії; ур. 1757; укінчив гімназію до реторики включно; в семінарії був 56 тижнів; визначав ся примірним поведенням. Висвячений 17/10 1781, став спершу сотрудником у свого батька, а по його смерті парохом у Домажирі.

7. Боярський Василь, син солтиса Федора; ур. 1755; у гімназії укінчив синтаксу; в семінарії вчив ся 1 рік; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Горбачах горожанського деканату, львівської дієцезії.

8. Белейовський Кость; син Василя, пароха в Бережниці; ур. 1747; укінчив синтаксу; в семінарії вчив ся 1 рік; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Сихові болехівського деканату, львівської дієцезії.

9. Барутович Атаназій, син Гавриїла, пароха в Сервирах; ур. 1758; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік і 2 місяці; висвяч. 26/9 1782, став парохом в Любощі.

10. Бачинський Григорій, син Льва, пароха в Коло-

колині: ур. 1757; укінчив філософію; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Чагрові.

11. Брилинський Тома, син Антона, пароха в Білій; ур. 1758; укінчив філософію; в семінарії був 3 місяці; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Білій.

12. Бурковський Стефан, син Остапа, міщанина в Маріямполі; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); в семінарії був 11 місяців; висвяч. 4/8 1783, став парохом у Ясенівцях.

13. Броєцький Михайло, син Василя, пароха в Големіщовій: ур. 1750; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); був у семінарії 1 рік; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Големіщовій каменецької дієцезії, барського офіціалату.

14. Будович Григорій, син Гавриїла, пароха в Жовчеві: ур. 1760; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік 2 місяці; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Мужилові.

15. Білинський Олекса, ур. 1757; до гімназії не ходив (*Slavo*); в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 1781, був парохом у Чернихові залозецького деканату.

16. Беріович Федір, син Антона, пароха в Таврові; ур. 1758; укінчив реторику; в барській семінарії був 40 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Яблонівці держнянського деканату, каменецької дієцезії.

17. Бохинський Іван, син Івана; ходив до I класи гімназії; був у каменецькій семінарії 60 тижнів; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії в прияві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Синькові скальського деканату, каменецької дієцезії.

18. Борисевич Стефан, син Якова, пароха в Нагірцях; ур. 1756; укінчив реторику; був у каменецькій семінарії 1 рік; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії в прияві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Торськім червоногородського деканату, каменецької дієцезії.

19. Боручинський Теофілакт, син Василя, пароха; ур. 1754; ходив до I класи гімназії: в каменецькій семінарії був 60 тижнів; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії в прияві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Дзвіняцькім більчецького деканату, каменецької дієцезії.

20. Баревич Василь, син Івана, пароха в Кремидові; ур. 1757; укінчив поетику; в каменецькій семінарії був $1\frac{1}{2}$

року; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії в прияві Білянського: висвяч. 10/7 1782, став парохом у Коначівці.

21. Бабуховський Тома, син Федора, пароха в Підаркові; ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Підаркові.

22. Блонський Микола, син Андрія, пароха в Вязові; ур. 1756; укінчив філософію; був 1 рік у семінарії і висвяч. 7/7 1784, став парохом у Мокротині.

23. Білявський Михайло, син Стефана, пароха в Чорній; ур. 1759; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); був 1 рік у семінарії; висвяч. 7/9 1785, став парохом у Хропотові гуслятинського деканату.

24. Брилинський Микола, син Антона, пароха в Білій; ур. 1762; укінчив реторику; був 2 роки в семінарії; іспит із морального й пастирського богослов'я складав на університеті; висвяч. 30/6 1786.

25. Білоруський Василь, син Івана, пароха в Соловій; до гімназії не ходив (*slavo*); в семінарії був 2 роки; висвяч. 22/11 1786.

26. Беркевич Лука, син Якова, пароха в Скоморохах; до гімназії не ходив (*Slavo*); був 2 роки в семінарії; висвяч. 6/2 1787, став парохом у Дорофіївці підволочиського деканату, львівської дієцезії.

27. Борисевич Семен, син Василя, пароха в Чортівці; ур. 1756; до гімназії не ходив (*Slavo*); в семінарії був 2 роки; висвяч. 13/3 1787.

28. Бекерський Семен, син Василя, пароха у Велешневі; ур. 1755; до гімназії не ходив (*Slavo*); в семінарії був 2 роки; з морального й пастирського богослов'я складав іспит на університеті; висвяч. 18/3 1787.

29. Білецький Ілля, син Івана, пароха в Білці; ур. 1754; в академії у Львові укінчив теологію; в дієц. львів. семінарії вчився 18 тижнів обрядів; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Болехові львівської дієцезії.

30. Височинський Яків, син Дмитра, пароха в Кореличах; ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік 2 місяці; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Кореличах рогатинського деканату; львівської дієцезії.

31. Волосинович Іван, син Павла, пароха в Микудьци; ур. 1751; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*);

в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 24/4 1783, став парохом у Левківцях.

32. Вежбовський Стефан, син Федора, пароха в Єнджеївській: ур. 1752; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік 3 місяці; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Єнджеївській.

33. Вельовеїський Григорій, син вільного міщанина з Сушиці Хривської; ур. 1748; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в семінарії був 3 роки 7 місяців; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Банючині.

34. Воєвідка Григорій, син міщанина Василя в Устю; ур. 1759; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в галицькій і львівській семінарії був 2 роки і кілька місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Белелуї галицької дієцезії.

35. Верхратський Тимотей, син Григорія, пароха в Кривенькім; ур. 1759; укінчив реторику 6/10 1783 в бучацьких Василіян і вчив ся приватно там 1 рік морильного богословя; був 1 рік у семінарії; висвяч. 17/3 1784, став парохом у Кривенькім.

36. Валявський Олекса, син Андрія, пароха в Вовчкові; ур. 1761; укінчив реторику; був у семінарії рік; висвяч. 22/2 1785, став парохом у Хлібичині.

37. Ганулевич Михайло, син Івана, львівського міщанина; укінчив реторику; в семінарії був 50 тижнів; з поведення одержав похвальну ноту; висвяч. 17/10 1785, став парохом в Янові оброшинського деканату, львівської дієцезії.

38. Грабович Кирило, син Іллі, пароха в Перекосі: ур. 1755; набув лиш початкове знання латини; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; генеральний іспит зложив у пріяві єпископа; висвяч. 28/3 1782, став сотрудником у свого батька.

39. Горбачевський Андрій, син Семена, пароха в Кончаках; ур. 1758; укінчив філософію; в семінарії був 1 рік; висвяч. 2/1 1783, став парохом у Єзуполі.

40. Горимяковський Микита, син Івана, міщанина в Доброгостові; ур. 1757; укінчив філософію; в семінарії був 2 місяці; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Рогатині.

41. Громович Кость, син Петра, пароха в Підмихайлі; ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Рівні перегинського деканату.

42. Головецький Іван, син Григорія, пароха в Краси-

лові; ур. 1760; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Городенці.

43. Гаварецький Павло, син Федора, пароха в Ольхивці; ур. 1759; укінчив реторику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 3/10 1784, став парохом у Селиських.

44. Григорович Іван, син Іллі, пароха в Лучанах; ур. 1756; укінчив реторику; в барській семінарії був 44 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Кудиївцях шаргородського деканату, каменецької дієцезії.

45. Громович Атаназій, син Михайла, пароха у Вишутнові; ур. 1755; до гімназії не ходив (Slavo); у каменецькій семінарії був 1½ року, а у львівській 3 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Рогужі китайгородського деканату, каменецької дієцезії.

46. Гриневич Желінко Іван, син шляхтича Стефана, пароха в Підбережю долинського деканату; ур. 1753 р.; humanior-a і філософію укінчив у Станіславові; у львівській академії вчився канонічного права, моральної і догматики; зложив доктор теології; в дієцезальній семінарії вчився 2 місяці обрядів; знав добре французьку мову; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Жидачеві жидачівського деканату, львівської дієцезії.

47. Горбачевський Хризант, син Стефана, пароха в Завалові; ур. 1753; humanior-a укінчив у бучацьких Василян, а філософію і теологію в панській колегії Театинів; був 1 рік у Варбачеум; знав італійську і французьку мову; в дієцезальній семінарії вчився 1 місяць обрядів; поведіння його було дуже примірне; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Делятині; збудував там церкву, украсив її, поставив лічницю для Гуцулів; умер 1797.

48. Горшинський Яків, син Григорія, пароха в Кальнім; ур. 1761; укінчив реторику; в семінарії був 2 роки; висвяч. 22/2 1785.

49. Галичкович Амврозій, монах чина С. В. В. укінчив богослове у монастирі при св. Юрі; кінцевий ієніт зложив у львівській семінарії в прияві Білянського; висвяч. діаконом 7/10 1781.

50. Галаховський Антін, син Михайла, пароха в Рогатині; ур. 1758; укінчив реторику; в семінарії був 2 роки; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Залучі.

51. Горалевич Іван, син Григорія, рільника в Фавшівці; ур. 1758; укінчив філософію; в семінарії був 14 тижнів; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Вікні.

52. Гурський Стефан, син Осипа, пароха в Скотинянах; ур. 1753; укінчив філософію і 1 рік теології в академії; в семінарії був 5 тижнів; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Горьку каменецької дієцезії.

53. Гродзичський Осип, син Василя, пароха у Збаражі; ур. 1759; укінчив філософію; в семінарії був 8 місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Мельниці.

54. Гутковський Стефан, син Федора, пароха в Миколаєві; ур. 1757; укінчив філософію; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 35/2 1784, став парохом у Миколаєві.

55. Гілевич Роман, син Івана, свобідного рільника у Воропові; ур. 1759; укінчив філософію; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Дубровичах.

56. Грошинський Петро, син Стефана, шляхтича; ур. 1750; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 2 роки в семінарії; висвяч. 3/11 1784, став парохом у Яхимівці.

57. Гловічевський Карпо, син Якова, пароха в Лубяній; ур. 1760; до гімназії не ходив (Slavo); був у львів. семінарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787, став парохом у Дарахові теробовельського деканату.

58. Гадзінський Микола, син Івана, пароха в Красноїлі; ур. 1764; був у семінарії 2 роки; Slavo; висвяч. 27/6 1788.

59. Гурнікевич Яків, син Івана, міщанина в Миколаєві; ур. 1755; укінчив поетвку; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 3/3 1784, став парохом.

60. Дембицький Матій, син Івана, пароха в Новім Яжові яворівського деканату, перемиської дієцезії; ур. 1756; укінчив humaniora у львівській академії; вчив ся в семінарії $1\frac{1}{2}$ року; в церковно-словянській мові і співі зробив добрі поступи; поведення його було примірне; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Дорогошеві Великім.

61. Дашкевич Юрій, син Івана, пароха в Ятвягах перемиської дієцезії; ур. 1750; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік і 8 тижнів; кінцеві іспити зложив у прияві Білянського; поведення його було примірне; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Румні ширецького деканату, львівської дієцезії.

62. Дашкевич Андрій, син Івана, пароха в Ятвягах перемиської дієцезії; ур. 1752; укінчив реторику; був у семіна-

рії 1 рік і 1 місяць; поведенне його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Татаринівці щирецького деканату, львівської дієцезії.

63. Добрянський Василь, син Федора, ремісника в Черниці, визволений з кріпацтва; укінчив поетику; в семінарії був 56 тижнів; поведенне його було добре, визначав ся у співі; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Дубровлянах калузького деканату, львівської дієцезії.

64. Дуткевич Іван, син Петра, міщанина з Куликова; ур. 1755; укінчив реторику: був у семінарії 1 рік: висвяч. 10/10 1782, став парохом у Кошелеві куликівського деканату, львівської дієцезії.

65. Демкович Михайло, син Дмитра, пароха в Дрищеві; ур. 1760; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 25/3 1783, став сотрудником у Шибалині.

66. Дембицький Григорій, син Григорія, пароха в Нисівцях; ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був 3 місяці; висвяч. 10/10 1783, став парохом у Новосілках.

67. Дуткевич Петро, син Петра, міщанина в Куликові; ур. 1755; укінчив філософію: в семінарії був $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Збоїсках.

68. Домбчевський Іван, син Івана, пароха в Шибалині; ур. 1759; укінчив філософію; в семінарії був 4 місяці; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Вербові.

69. Данчевський Петро, син Василя, пароха в Крупську; ур. 1757; укінчив реторику; в семінарії був кілька місяців; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Крупську.

70. Дашкевич Федір, син Івана, пароха в Ятвяхах перемської дієцезії; ур. 1756; укінчив філософію; був у семінарії кілька місяців; висвяч. 7/7 1784, став парохом у Гаях.

71. Дейчаковський Роман, син Василя, пароха в Ганусівцях; ур. 1759; укінчив реторику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 29/10 1784, став парохом у Косові галицької дієцезії.

72. Депутович Іван, син Івана, пароха в Суходолі; ур. 1760; до гімназії не ходив (Slavo); у семінарії був 2 роки; висвяч. 22/12 1787.

73. Дроздовський Іван, син Семена, пароха в Ружицках; ур. 1756; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; висвяч. 6/6 1787, став парохом у Ниркові.

74. Дембицький Андрій, син Івана, пароха в Язові Новім; ур. 1760; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був

2 роки; іспити з пастирського і морального богослов'я складав на університеті; висвяч. 6/2 1787, став парохом у Підгірцях деканату одеського, дієцезії львівської.

75. Дорожинський Петро, син Івана, пароха в Повітні; ур. 1760; укінчив реторику; в семінарії був 2 роки; іспити з морального й пастирського богослов'я складав на університеті; висвяч. 18/3 1787, став парохом у Наварії обошинського деканату, львівської дієцезії.

76. Захаріяевич Василь, син Василя, пароха в Печихвостах деканату Камінка-струмиловецького; ур. 1753; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; поведення його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Печихвостах.

77. Залановський Харитон, син пароха; ур. 1752; до гімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семінарії був 1 $\frac{1}{2}$ року; кінцеві іспити складав у львів. семінарії в прияві Білянського; висвяч. 18/8 1782, став парохом у Вертівці сатанівського деканату, каменецької дієцезії.

78. Заріцький (Zarzeski) Іван, син кріпака Івана Зарічного, виволений; ур. 1751; до гімназії не ходив (tantum slavonice, sed peroptime educatus); у семінарії був 62 тижнів; поведення його було примірне; визначався в слові і знанню церковно-славянської мови; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Жукові глинянського деканату, львівської дієцезії.

79. Зілинський Лука, син Василя, пароха в Калушику; ур. 1756; не ходив до гімназії (ruthenice tantum educatus); в семінарії був 1 $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 25/3 1783, став парохом у Новосільцях.

80. Загайкевич Григорій, син Івана, пароха в Крехівцях; ур. 1759; укінчив поетику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Крехівцях станіславівського деканату.

81. Заклинський Олекса, син Івана, пароха в Мостиськах; ур. 1759; укінчив поетику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 17/10 1784, став парохом у калузькому деканаті.

82. Зілинський Михайло, син Василя, шляхтича в Борщеві; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787.

83. Загайкевич Микола, син Івана, пароха в Любинці; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 2 роки; висвяч. 11/6 1787.

84. Захаревич Кирило, син Захарії, кріпака з Багринава, визволений; ур. 1751; до гімназії не ходив (Slavo bonus); був якийсь час у барській семінарії, а 1 рік у львівській; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Хмельнику лятичівського деканату, каменецької дієцезії.

85. Зарудзький Федір, син Василя, пароха в Залізцях; ур. 1758; укінчив філософію; був 1 рік у луцькій семінарії, а 6 тижнів у львівській; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Шляхтинцях львівської дієцезії.

86. Жмінковський Григорій, син декана в Милошовичах; укінчив реторику; у семінарії був 1 рік 6 тижнів; поведення його було примірне; кінцеві іспити складав у приязі Білянського; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Кагуєві щирецького деканату, львівської дієцезії.

87. Жмінковський Василь, син Федора, пароха; ур. 1757; укінчив реторику; в семінарії був 60 тижнів; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Надісичах роздільського деканату, львівської дієцезії.

88. Жуковський Андрій, син Федора, пароха в Підгайчиках; ур. 1760; укінчив філософію; в семінарії був 7 місяців; висвяч. 25/2 1784, став парохом.

89. Іжевський Кость, син Прокопа, шляхтича в Камінці Струмбловій; укінчив синтаксу; був у семінарії 2 роки; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Дитятині завадівського деканату, львівської дієцезії.

90. Косевич Петро, син Івана, пароха в Камінці скалатського деканату; укінчив реторику; до семінарії ходив 50 тижнів; поведення його було похвальне; висвяч. 17/10 1781, став парохом на передмісті Теревовлі при церкві Успенія.

91. Кульчицький Михайло, син пароха в Пійлі калузького деканату; укінчив реторику; до семінарії ходив 50 тижнів; поведення його було похвальне; висвяч. 31/10 1781, став парохом у Вістовій львівської дієцезії, калузького деканату.

92. Ковалінський Андрій, син пароха в Станімирі; укінчив філософію; в семінарії був $1\frac{1}{4}$ року; поведення його було похвальне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Підберезцях львівського деканату.

93. Керницький Іван, син пароха у Скнидові львівського деканату; ур. 1754; до гімназії не ходив (Slavo tantum); у семінарії був $1\frac{1}{3}$ року; поведення його було добре, недоста-

вало йому трохи оглади; висвяч. 14/11 1781, став спершу сотрудником у батька у Скуплові, а по його смерті парохом.

94. Кліч Антін, син Христофора, шляхтича з волинського воевідства; укінчив humaniога, філософію і канонічне право в академії 4/4 1781; в дієцезальній семінарії вчив ся 2 місяці церк.-славянської мови і обрядів; поведенне його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Страдчи оброшинського деканату, львівської дієцезії.

95. Криницький Петро, син Василя, пароха; ур. 1756; укінчав поетику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Ценяві долиньського деканату, львівської дієцезії.

96. Каляцінський Стефан, син пароха в Коцурові; ур. 1759; укінчав реторику; в семінарії був 1 рік і 2 місяці; висвяч. 26/12 1782, став парохом у Соколівці.

97. Квасницький Федір, син Івана Кваса, кріпака з Красного, визволений; ур. 1757; укінчав синтаксу; в семінарії був 1 рік і 5 тижнів; поводив ся взірцево; висвяч. 28/9 1782, став парохом у Рибні станиславівського деканату, галицької дієцезії.

98. Клімашевський Юрій, син кріпака Якова Кліма в Плавчі старій, визволений; ур. 1758; укінчав синтаксу; був у семінарії 1¹/₃ року; висвяч. 26/12 1782, став парохом у Білці.

99. Куницький Андрій, син пароха в Сопошині; ур. 1757; укінчав реторику; в семінарії був 1 рік 6 тижнів; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Млиниськах.

100. Коріневич Гаврило, син Никифора, пароха в Коцюбиньчиках; ур. 1758; укінчав філософію; в семінарії був 4 місяці; висвяч. 4/12 1782.

101. Кохановський Михайло, син Андрія, пароха в Баршеві; ур. 1757; укінчав реторику; був 26 місяців у семінарії львівській, а 1 рік у каменецькій; висвяч. 4/12 1782, став парохом у Баршеві каменецької дієцезії.

102. Кордасевич Лука, син шляхтича Дамяна; ур. 1758; укінчав реторику; в барській семінарії був 44 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1783, став парохом у Білянах могилівського деканату, каменецької дієцезії.

103. Ковалевський Іван, син Льва; ур. 1757; укінчав реторику; в барській семінарії був 44 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Теліжинцях пилавецького деканату, каменецької дієцезії.

104. Кавшинський Олександр, син пароха із Сатанова; ур. 1754; укінчив реторику; в каменецькій семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського у львівській семінарії; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Буйволівцях чорнострівського деканату, каменецької дієцезії.

105. Кроташевський Ілля, син Матія, пароха в Ворвудинцях каменецької дієцезії; ур. 1755; укінчив синтаксу; у каменецькій семінарії був 2 роки, але кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 10/7 1782, став сотрудником у свого батька.

106. Кіщинський Евтимій, син Гавриїла, пароха в Шістчині каменецької дієцезії; ур. 1759; укінчив філософію; був 1 рік у каменецькій семінарії, а опісля кілька місяців у львівській; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Лугавці каменецької дієцезії.

107. Корницький Матій, син Томи, шляхтича з Курлівки; ур. 1752; укінчив філософію; був у каменецькій семінарії 1 рік, а у львівській 2 місяці; висвяч. 4/12 1782, став парохом у Лужинці каменецької дієцезії.

108. Кохановський Іван, син Костя пароха в Лашках; ур. 1758; укінчив реторику; в семінарії був 40 тижнів; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Малій Полянї.

109. Камінський Федір, син Юрія, пароха в Томашівцях; ур. 1754; укінчив філософію; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Заболотіві.

110. Крушинський Яків, син Григорія, пароха в Сулихові; ур. 1756; мав початки латини; в семінарії був 1 рік; висвяч. 20/2 1783, був парохом.

111. Кончевич Стефан, син Томи, шляхтича в Теркові; ур. 1755; укінчив філософію; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 6/7 1783, став парохом.

112. Климовський Стефан, син міщанина з Озірної; ур. 1756; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 1 рік у семінарії; висвяч. 22/8 1783, став парохом у Котові.

113. Кропельницький Василь, син Олекси, пароха в Ольшаниці; ур. 1752; укінчив філософію; був 2 тижні в семінарії; висвяч. 21/9 1783, став парохом у Конюхах.

114. Коріневич Язон, монах чина С. В. В.; укінчив богослове у василіянській семінарії при св. Юрі; кінцеві іспити

складав у прияві еп. Білянського в дієц. семинарії; висвяч. діаконем 7/10 1781.

115. Катинський Антін, монах чина С. В. В.; укінчив богословс у василіянській семинарії при св. Юрі; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського в дієцезальній семинарії 7/1 1782.

116. Котович Григорій, син пароха Федора; ур. 1760; по гуманіор-ах укінчив філософію і теологію в папській колетії Театинів; обрядів учив ся в семинарії; висвяч. 7/7 1784, став парохом у Книгиничах.

117. Корончевський Андрій, син Івана, дяка в Хишевичах; ур. 1759; укінчив філософію; був у семинарії 1 рік; висвяч. 25/2 1784, став парохом у Стоках.

118. Ключевський Михайло, син Семена, пароха; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 24/9 1783, став парохом в Огинїї.

119. Кропивницький Олекса, син Петра, шляхтича в Камінках Великих; ур. 1750; укінчив граматику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 17/3 1783, став парохом у Камінці малій.

120. Куницький Михайло, син Андрія, пароха в Сгронятинї; ур. 1760; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 7/7 1784, став парохом.

121. Карабановський Олекса, син Григорія, пароха в Ріпнім; ур. 1758; укінчив граматику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 22/2 1785, став парохом у Ріпнім галицької дієцезії.

122. Козаневич Юрій, син Івана, пароха в Лужку; ур. 1759; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 22/2 1785, став парохом у Слобідці.

123. Кучинський Микола, син Стефана, пароха в Чернівці: ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 7/9 1785, став парохом у Чернівці львівської дієцезії.

124. Кучирка Іван, син Василя, пароха в Гумниськах; ур. 1760; до гімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787.

125. Караскевич Юрій, син Василя, пароха в Соколю; до гімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787, став парохом у Соколю львівської дієцезії, буського деканату.

126. Леваковський Василь, син Івана, пароха в Прислопі; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; кінцеві іспити

складав у прияві еп. Білянського; висвяч. 0/3 1781, став парохом в Ольхівці перегінського деканату, галицької дієцезії.

127. Литвинський Іван, син пароха з перемиської дієцезії; укінчив реторику; був у семінарії 1 $\frac{1}{3}$ року; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; поведення його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Плугові золочівського деканату, львівської дієцезії.

128. Лозинський Григорій, син Олексі, пароха в Підгірцях; до гімназії не ходив (slavonice tantum educatus); у семінарії був 50 тижнів; поведення його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Підгірцях роздільського деканату, львівської дієцезії.

129. Лісинецький Іван, син Григорія, пароха в Романівці; ур. 1757; укінчив філософію; був у семінарії 2 місяці; висвяч. 20/8 1783.

130. Левицький Петро, син Григорія, пароха в Соповій; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семінарії був 1 рік 4 місяці; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Соповій.

131. Левицький Петро, син Павла, пароха в Гірнім; ур. 1758; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 1 рік у семінарії; висвяч. 21/8 1783, став сотрудником у Зарваниці.

132. Ляховський Антін, син Івана, свобідного рільника в Несторовець; ур. 1746; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в каменецькій семінарії був 2 роки, а кінцеві іспити складав у львівській семінарії в прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1781, став парохом у Дзвіняцькім каменецької дієцезії і деканату.

133. Лукашевич Іван, син Іллі, пароха в Растві; ур. 1754; укінчив поетику; в каменецькій дієцезальній семінарії був 70 тижнів, а кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Растві гусятинського деканату, каменецької дієцезії.

134. Левицький Остап, син Андрія, пароха в Стинаві; укінчив humaniога; у львівській академії укінчив філософію і моральну теологію; в дієцезальній семінарії вчив ся 1 місяць обрядів; висвяч. 30/3 1781, став парохом в Іванівцях жидачівського деканату, львівської дієцезії. Поведення його було примірне, але проявляв нахил до п'янства; 3 рази підпив був собі у семінарії за свого одномісячного побуту.

135. Левицький Атаназій, син Федора, пароха в Угині; ур. 1758; укінчив синтаксу; був 1 рік у семінарії; висвяч. 18/2 1784; став парохом у Новім Селі.

136. Ловицький Микита, син Льва, пароха в Устю; ур. 1759; укінчив філософію: був 1 рік у семінарії: висвяч. 11/2 1784, став парохом у Єрмаківці.

137. Левицький Іван, син Василя, пароха у Вербіжи нижнім; ур. 1759; укінчив реторику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 25/2 1784, став парохом у Вербіжи нижнім.

138. Левицький Прокіп, син Якова, пароха в Радієві; ур. 1759; укінчив синтаксу; у семінарії був 1 рік; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Курилівці барського офіціалату, каменецької дієцезії.

139. Ловицький Василь, син Льва, пароха в Устю; ур. 1757; укінчив реторику; у семінарії був 1 рік; висвяч. 24/8 1784, став парохом у Залісью.

140. Лончевич Микола, син свобідного горожанина Івана; ур. 1756; укінчив філософію; у семінарії був $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 17/3 1784, став парохом в Устю.

141. Левицький Іван, син Федора, пароха в Бородчичах; ур. 1759; до тімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; висвяч. 13/3 1787.

142. Могильницький Василь, син Стефана, пароха в Комарові; ур. 1746; укінчив humaniora і філософію у Станиславові „cum laude“; „10 літ сповняв знаменито обовязки консісторського секретаря“ в галицькій консісторії. В семінарії у Львові був 10 місяців; визначав ся знанням церковної мови. „Що до поведіння: всі чесноти і користні таланти в собі виявляв“. Висвяч. 31/10 1781, обняв посаду сотрудника при галицькій катедрі, основану еп. Білянським: невдовзі потім став парохом у Крилосі і галицьким деканом.

143. Мокрицький Антін, син Федора, пароха в Тучапах; ур. 1758; до тімназії не ходив (Slavo); був у каменецькій семінарії $1\frac{1}{2}$ року, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Горчицях, каменецької дієцезії.

144. Максимович Данило, син Василя, кріпака в Городищи, визволений; ур. 1754; до тімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семінарії був $1\frac{1}{2}$ року, а кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Казимірку черноострівського деканату, каменецької дієцезії.

145. Мостіяннович Іван, син Івана, пароха у Вороні; ур. 1757; укінчив поетику; був у семінарії 1 рік і 1 місяць; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Грабовій.

146. Миронович Лука, син пароха Стефана; ур. 1757; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 1¹/₂ року; висвяч. 24/9 1783, став парохом.

147. Майовецький Михайло, син свобідного міщанина в Буткові; ур. 1758; укінчив синтаксу; був у семінарії 1¹/₂ року; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Ганачеві.

148. Могильницький Іван, син Івана, пароха в Рахні; ур. 1755; укінчив синтаксу; був 1 рік у семінарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Лоліні.

149. Мацевич Микола, син Миколи, пароха в Старих Богородчанах; ур. 1750; укінчив реторику; був 1¹/₂ року в семінарії; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Горохолні при церкві св. Михайла, т. зв. горішній.

150. Мартинович Петро, син Олекси, пароха у Волцневі жидачівського деканату; ур. 1755; укінчив реторику; у семінарії був 1 рік; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; поведенне його було добре; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Підністринах роздільського деканату, львівської дієцезії.

151. Миронович Василь, син Гната, кріпака в Устковичах, визволений Бернардинками; ур. 1754; до гімназії не ходив (slavonice tantum bene educatus); у семінарії був 66 тижнів; визначав ся у співі; поведенне його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Кимирі гологірського деканату.

152. Микетинський Стефан, син Данила, пароха в Нигівцях войнилівського деканату; укінчив поетику; був у семінарії 56 тижнів; поведенне його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Ладанцях гологірського деканату.

153. Малаховський Григорій, син Федора, кріпака-міщанина в Бережанах, визволений; укінчив синтаксу; у семінарії був 58 тижнів; поведенне його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Держові жидачівського деканату, львівської дієцезії.

154. Миронович Григорій, син Миколи, кріпака в Дроговижі, визволений; до гімназії не ходив (slavonice tantum educatus); у семінарії був 52 тижні; поведенне його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Тростянці долиньського деканату, львівської дієцезії.

155. Мигович Василь, син пароха; укінчив реторику;

в семінарії був 54 тижнів; поведіння його було примірне; висвяч. 31/10 1781, став парохом у Волиці жидачівського деканату, львівської дієцезії.

156. Марцінкевич Ілля, син Юрія, пароха у Львові; ур. 1757; укінчив реторику; до семінарії ходив $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Вибранівці.

157. Малицький Осип, син Василя, пароха в Блажинові; ур. 1759; укінчив реторику; в луцькій семінарії був $\frac{1}{2}$ року, а у львівській 2 роки; висвяч. 22/8 1783, став парохом у Блажинові луцької дієцезії.

158. Місевич Стефан, син Григорія, пароха в Касперівцях; ур. 1759; укінчив філософію; був у семінарії 9 місяців; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Синкові.

159. Мацілінський Федір, син Мартина, пароха в Дичкові; ур. 1759; укінчив філософію; в семінарії був 8 місяців; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Токах.

160. Міцкевич Дмитро, син Юрія, свобідного горожанина; ур. 1756; укінчив філософію; в семінарії був $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 27/6 1784.

161. Михалевич Яків, син Олекси, пароха в Борщеві; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; висвяч. 13/3 1787.

162. Никорович Іван, син Стефана, пароха в Косові; ур. 1751; до гімназії не ходив (educatus tantum slavonice); був 1 рік у семінарії; висвяч. 26/7 1781.

163. Назаревич Дометіян, син Михайла, кріпака з Ялтушкова, визволений; укінчив поетику; був у семінарії у Львові 26 місяців, а раніше був 1 рік у каменецькій семінарії; висвяч. 4/12 1782, став сотрудником у Вільхівцях.

164. Несторовський Іван, син Миколи, пароха в Новосілках; ур. 1754; укінчив синтаксу; в каменецькій семінарії був 2 роки, а у львівській 3 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Липівці більчецького деканату, каменецької дієцезії.

165. Нарольський Григорій, син Івана, пароха; ур. 1758; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 2 роки в семінарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Студянці.

166. Новаковський Федір, син Льва, пароха в Бабухові; ур. 1761; укінчив реторику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 3/11 1784, став парохом у Загірю галицької дієцезії.

167. Недільський (Недзельський) Іван, син Олекси, пароха в Білих Осиавах; ур. 1756; до гімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 25/1 1786, став парохом у Ценяві коломийського деканату, галицької дієцезії.

168. Ольшанський Іван, син Івана, шляхтича; ур. 1759; „теолоґ з краківських шкіл, у львівській семинарії вчився 5 місяців відомостей потрібних парохом“; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Ятвягах стріліського деканату, львівської дієцезії.

169. Ославський Гаврило, син Миколи, пароха в Товмачику; ур. 1754; укінчив реторику; був у семинарії 40 тижнів; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Настащині.

170. Ольшевський Лев, син Стефана, пароха в Добромилі (Добромиля); ур. 1757; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік і 2 місяці; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Колубані.

171. Опуський Софроній, монах чина С. В. В.; укінчив богослове у василіанській семинарії у Львові при св. Юрі; кінцеві іспити складав у дієц. семинарії у Львові в прияві еп. Білянського; висвяч. 25/2 1784.

172. Островський Антін, син Назарія, пароха в Росолівцях; ур. 1755; укінчив філософію; був 1 рік у каменецькій семинарії; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Тересові плоскирівського деканату, каменецької дієцезії.

173. Окуньовський Іван, син Михайла, свобідного горожанина; ур. 1756; укінчив філософію; був у семинарії $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 17/3 1784, став парохом у Юшковичах.

174. Огоновський Стефан, син Михайла, шляхтича з Демні; ур. 1762; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки у семинарії; висвяч. 20/11 1786.

175. Остапович Андрій, син Івана, міщанина в Єзуполі; ур. 1756; до гімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 6/2 1787.

176. Оберський Федір, син Івана, пароха в Поручині; ур. 1760; укінчив реторику; був 2 роки в семинарії; з пастирського й морального богослов'я складав іспити на університеті; висвяч. 18/3 1787.

177. Паратюкевич Григорій, син Андрія, пароха в Деговій стріліського деканату; ур. 1750; укінчив поетіку; в семинарії був 62 тижнів; поведення його було примірне; висвяч.

10/10 1781, став парохом у Яктурі (Jakturz) стрілиського деканату.

178. Постригачевський Іван, син Семена, кріпака, вивчений: укінчив реторику; у семінарії був 56 тижнів: поведіння його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Калинівці каменецької дієцезії.

179. Павлович Микола, син Григорія, пароха в Соколові; ур. 1757; укінчив філософію; був у семінарії $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Золотниках зарваницького деканату.

180. Пйотровський Осип, син Івана, пароха в Бахові; ур. 1755; укінчив філософію; в каменецькій семінарії був 1 рік; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 23/6 1782, став сотрудником у Лисці (Лисець) китаїгородського деканату, каменецької дієцезії.

181. Пассовський Стефан, син Василя, пароха в Бобровниках; ур. 1758; укінчив реторику; у семінарії був 1 рік; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Коропці (Коропечь).

182. Петрасевич Микола, син Миколи, пароха в Цитуді; ур. 1753; „теодьог і простий чоловік, багато обіцює, а мало робить; між тим у семінарії трохи вчив ся морального богослов'я і вправляв ся по змозі в грубій поведінню“; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Миклашеві.

183. Процевич Антін, син Григорія, пароха в Надвірній; ур. 1756; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 17/10 1784, став парохом мабуть у Надвірній, бо громада дня 24/10 1784 просила еп. Білянського, щоби настановив його там парохом.

184. Пйотровський Іван, син Івана, пароха в Ясені; ур. 1760; укінчив поетику; був $1\frac{1}{2}$ року у семінарії; висвяч. 22/2 1785, став парохом.

185. Прокопович Іван, син Івана, пароха в Межигірю; ур. 1755; укінчив поетику; був $1\frac{1}{2}$ року у семінарії; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Межигірю галицької дієцезії.

186. Палевиц Іван, син Івана, пароха в Гвіздіці (Гвоздець); ур. 1759; укінчив реторику; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Хомчині галицької дієцезії.

187. Пришлякевич Михайло, син Петра, львівського міщанина; ур. 1758; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у семінарії 2 роки; висвяч. 23/3 1785,

став парохом в Улашківцях ягольницького деканату, каменецької дієцезії.

188. Петрушевич Лев, син Миколи з Цитулі; ур. 1754; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 2 роки; висвяч. 6/2 1787, став парохом.

189. Підлісецький Іван, син Якова, пароха в Суходолі; ур. 1754; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 2 роки; висвяч. 13/3 1783, став парохом.

190. Радкевич Яків, син Кіндрата, пароха в Москалівці; ур. 1759; укінчив реторику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Хмелиськах.

191. Радинський Яків, син Костя, пароха в Тернополі; ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був 1/2 року; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Тернополі.

192. Руденський Микола, син Івана, пароха в Лючі; ур. 1759; укінчив реторику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 3/3 1784, став парохом у Настасові.

193. Рошкевич Іван, син Стефана, пароха в Боднарові; ур. 1757; укінчив реторику; був у семінарії 46 тижнів; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Княжолівці долинського деканату, львівської дієцезії.

194. Ролінський Тимотей, син Остапа, пароха в Олешині; ур. 1761; укінчив реторику; був 1 рік в семінарії; висвяч. 27/6 1784, став парохом в Олешині.

195. Рошкевич Василь, син Стефана, пароха в Боднарові; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Боднарові.

196. Рудницький Антін, син Івана, пароха в Перегнові; ур. 1762; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; іспити з пастирського й морального богослов'я складав на університеті; висвяч. 22/11 1786, став парохом.

197. Рачинський Іван, син Козьми, шляхтича з Мачошина; ур. 1765; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки; висвяч. 22/12 1786, став парохом у Чижикові.

198. Ступницький Данило, син Івана, пароха в Зібудках куликівського деканату; ур. 1755; укінчив 2 класи граматики, виявив добре знання української мови і співу („in lingua ruthena et cantu bene educatus“); у семінарії був 1 рік; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Нагірцях малих каменецько-струмилівського деканату, львівської дієцезії.

199. Семакович Федір, син Максиміяна, пароха в Ни-

шовій; укінчив реторику; в барській семінарії був 1 рік, а у львівській 4 місяці; висвяч. 16/11 1783, став парохом у Думинках барського офіціалату, каменецької дієцезії.

200. Стопневич Стефан, син Івана, пароха; ур. 1755; укінчив поетику; в каменецькій семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвятив його еп. Білянський на діякона 27/11 1781 і тоді переконано ся, що Стопневич „слабко усposіблений і має хибу в голосі“, отже задержано його ще 2 роки у львівській семінарії і що-йно 30/3 1783 висвятив його еп. Білянський на пресвитера і він став парохом у Зінкові зінківського деканату, каменецької дієцезії, по відсудженю від парохії Томи Ступницького.

201. Стрільбицький Федір, син Луки, пароха у Війтівцях; укінчив реторику; в каменецькій семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; по висвяченню на діякона дня 19/3 1782 переконано ся, що за мало знання набув і знову заставлено його до науки у львівській семінарії.

202. Сенетович Григорій, син Томи, пароха в Сороці; ур. 1757; укінчив синтаксу; був у каменецькій семінарії $1\frac{1}{2}$ року, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Сороці гусятинського деканату, каменецької дієцезії.

203. Слоньовський Андрій, син Миколи, пароха в Бережанах; ур. 1758; укінчив поетику; в каменецькій семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Жижаві червоногородського деканату, каменецької дієцезії.

204. Савицький Василь, син Сави, пароха в Берлогах калуського деканату; ур. 1756; укінчив реторику; в семінарії був 58 тижнів; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; поведенне його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став сотрудником у Сівці калуського деканату.

205. Семкович Федір, син Григорія, пароха в Білці рогатинського деканату; укінчив синтаксу; був 64 тижнів у семінарії; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Неділиських бобрецького деканату, львівської дієцезії.

206. Сміховецький Іван, син Василя, пароха в Плутові; ур. 1756; укінчив філософію; в семінарії був 40 тижнів; поведенне його було добре і спосібности значні; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Струтині золочівського деканату, львівської дієцезії.

207. Сіменович Петро, син Григорія, пароха в Хриплині; ур. 1758; укінчив філософію; був у семінарії 40 тиж-

нів; висвяч. 23/6 1783, став парохом у Жукові жуківського деканату, галицької дієцезії.

208. Соколовський Теодозій, син Григорія, пароха в Чурилівцях; ур. 1758; укінчив філософію; був у семінарії 1 рік; висвяч. 8/6 1783, став парохом у Чанькові.

209. Стопневич Григорій, син Василя, пароха в Черноконині; ур. 1756; укінчив поезику; в семінарії був 3 роки; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Ходаківцях каменецької дієцезії.

210. Сновидецький Ювенал, монах чина С. В. В.; укінчив богослове у василіянській семінарії у Львові при св. Юрі; кінцеві іспити зложив у дієцез. семінарії в прияві еп. Білянського; висвяч. 7/10 1781 на діякона.

211. Смеречинський Олекса, син Петра, пароха в Залізцях; ур. 1764; укінчив синтаксу; був у каменецькій семінарії 1¹/₂ року, а кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 18/8 1782, став парохом у Рахнівці каменецького деканату.

212. Семашкевич Андрій, син Івана, пароха в Черневі; ур. 1759; укінчив реторику; був у семінарії 1 рік і 5 місяців; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Кричці

213. Станимірський Микола, син Василя, пароха у Звенигороді; ур. 1760; укінчив реторику; був у семінарії 2 роки; висвяч. 31/8 1783, став парохом у Звенигороді.

214. Савкевич Василь, син Микити, пароха в Горбачеві; ур. 1759; укінчив філософію; в семінарії був 11 тижнів; висвяч. 21/9 1783, став парохом у Богданівцях.

215. Сеніжинський Григорій, син Василя, пароха в Луці; ур. 1760; укінчив філософію; в семінарії був кілька місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Луці каменецької дієцезії.

216. Ступницький Дмитро, син Прокопа, пароха в Мачешині; укінчив філософію; в семінарії був кілька місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом.

217. Сальваровський Михайло, син Тимотея, пароха в Замудинцях; ур. 1758; укінчив поезику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 23/3 1784, став парохом.

218. Скільський Григорій, син Семена, свобідного горожанина; ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 7/7 1784, став парохом у Мшанці.

219. Сінгалевич Василь, син Олекси, пароха в Пиля-

вій; ур. 1757; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Садках.

220. Сніжевський Кость, син Адальберта, шляхтича; ур. 1757; укінчив реторику; був у семінарії 1 рік; висвяч. 25/3 1784, став парохом у Хониківцях.

221. Самборський Михайло, син Василя, пароха в Колинцях; ур. 1758; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Колинцях товмацького деканату, галицької дієцезії.

222. Стеблецький Андрій, син Павла, пароха в Камінках; ур. 1758; укінчив реторику; в семінарії був 1½ року; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Росільній богородчанського деканату, галицької дієцезії.

223. Смолянський Іван, син Осипа, пароха в Стущині; ур. 1750; укінчив реторику; був у семінарії 17 тижнів; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Стущині зборівського деканату, камінецької дієцезії.

224. Стручинський Іван, син Івана, шляхтича з Журак; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки; висвяч. 6/2 1787, був парохом у Надітичах деканату роздольського, львівської дієцезії.

225. Сінкевич Антін, син Івана, шляхтича з Лівчиць; ур. 1759; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; висвяч. 30/1 1787, став парохом.

226. Теодорович Ананія, син Андрія, пароха в Сарниках стріліського деканату; ур. 1754; укінчив поезику в львівській академії; в семінарії був 1 рік; знав добре церковно-славянську мову, визначав ся у співі; за невідповідне поведення був упоминаний; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Великім Клодні львівської дієцезії.

227. Трильовський Василь, син робітника Івана з Румна; ур. 1754; humanior-a, філософію і моральне богослове укінчив в академії; обрядів учив ся в дієцез. семінарії; висвяч. 28/9 1782, став парохом у Косові галицької дієцезії.

228. Теодорович Микола, син пароха в Полюхові глинянського деканату; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; поведення його було примірне; у співі дуже визначав ся („ex cantu graeslarus“); висвяч. 5/1 1782, став парохом у Куровичах глинянського деканату, львівської дієцезії.

229. Тарнавський Семен, син Івана, пароха в Добро-

млї: ур. 1755; укінчив поезику; в семінарії був 1 рік і 2 місяці; висвяч. 20/8 1783, став парохом.

230. Тиблевич Іван, син Стефана, пароха в Семянівці; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки; висвяч. 18/3 1787, став парохом.

231. Тичинський Петро, син Петра, шляхтича в Ясниськах львівської дієцезії; ур. 1749; укінчив реторику; в семінарії був 58 тижнів; поведення його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Мечищеві бережанського деканату, галицької дієцезії.

232. Танячкевич Андрій, син Івана, пароха в Попелянах; ур. 1757; ходив мабуть до I класи гімназії; був 1½ року в семінарії; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Попелянах щирецького деканату, львівської дієцезії.

233. Тиблевич Григорій, син Томи, кріпака в Семянівці, визволений; ур. 1758; у семінарії був 1 рік; до гімназії не ходив (Slavo); висвяч. 2/4 1783, став парохом у Череминцях.

234. Телеховський Іван, син Семена, пароха в Утіховичах; ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Бачеві.

235. Татомір Андрій, син Федора в Тучапах; ур. 1750; до гімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семінарії був 2 роки; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії; висвяч. 10/7 1782, став сотрудником у Демянові червоногородського деканату, каменецької дієцезії.

236. Тишинський Іван, син Андрія, пароха у Вінковичах; ур. 1757; укінчив філософію; в семінарії був кілька місяців; висвяч. 12/2 1785, став парохом у Постоливці.

237. Топольницький Яків, син Івана, шляхтича з Черемщини; ур. 1757; укінчив філософію; був у семінарії ½ року; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Загвіздю станиславівської дієцезії.

238. Гарновецький Григорій, син Григорія, пароха в Хлібичині; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Хлібичині.

239. Тихович Яків, син Петра, пароха в Підпечарах; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семінарії був 2 роки; висвяч. 15/3 1785, був парохом у Пшеничниках.

240. Тибінка Іван, син Якова, пароха в Красові; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки;

іспит із морального й пастирського богослов'я складав в р. 1785 і 1786 на університеті; висвяч. 6/2 1787, став парохом у Ракові щирецького деканату.

241. Унішевський Іван, син Юрія, шляхтича; ур. 1752; ходив до I класи гімназії; був у семінарії 80 тижнів; поведіння його було примірне; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Новоселиці долиньського деканату, львівської дієцезії.

242. Унішевський Ілля, син Юрія, шляхтича; ур. 1749; укінчив філософію; був у семінарії 32 тижнів; висвяч. 6/7 1783; став парохом у Витвиці.

243. Угринович Григорій, син Луки, пароха; ур. 1753; укінчив реторику; богослов'я вчив ся спершу приватно, потім 1 рік у камінецькій семінарії; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Жабні камінецької дієцезії.

• 244. Улицький Лука, син Григорія, шляхтича; ур. 1757; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 25/5 1784, став сотрудником.

245. Уленецький Іван, син Івана, пароха в Іваню; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 2 роки; іспити з пастирського й морального богослов'я зложив на університеті; висвяч. 6/2 1787, став парохом.

246. Федорович Іван, син солтиса з Нового Яжева; виводений; укінчив реторику; в семінарії був 58 тижнів; поведіння його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Рясній оброшинського деканату, львівської дієцезії.

247. Фенський Антін, син Андрія, міщанина з Золочева; ур. 1758; до гімназії не ходив (Slavo); у семінарії був 2 роки; висвяч. 29/9 1787, став парохом.

248. Хомицький Василь, син рільника в Стронятині; укінчив філософію; в семінарії був 42 тижнів; поведіння його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Підлісках Великих куликівського деканату, львівської дієцезії.

249. Хомицький Василь, син Федора, свобідного горожанина; ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семінарії; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Клишківцях.

250. Церкевич Атаназій, син Федора, шляхтича; ур. 1760; укінчив реторику; був у семінарії 1¹/₂ року; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Стецовій галицької дієцезії.

251. Цурковський Андрій, син Івана, пароха в Гніздичеві;

ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); у семінарії був 2 роки; висвяч. 14/3 1787, став парохом у Коцюбиньчиках.

252. Чернявський Тома, син шляхтича з Цереміщини; ур. 1746; укінчив реторику; у семінарії був 50 тижнів; поведіння його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Заланові рогатинського деканату, львівської дієцезії.

253. Чачковський Ілля, син Дамяна, пароха; ур. 1758; укінчив філософію; в семінарії був 7 місяців; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Лошневі.

254. Чарнівч Антін, син Федора, пароха в Уднові; ур. 1760; укінчив філософію; в семінарії був 1 рік 4 місяці; висвяч. 10/3 1784, став парохом у Грядах.

255. Чоловський Іван, син Василя, пароха в Батькові; ур. 1750; укінчив філософію; в семінарії був 2 місяці; висвяч. 10/3 1784, став парохом.

256. Черинський Семен, син Михайла, пароха в Копачівці миколаївського деканату, каменецької дієцезії; ур. 1757; укінчив реторику; був у каменецькій семінарії 60 тижнів, а кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Копачівці.

257. Черинський Онуфрій, син Михайла, пароха в Копачівці миколаївського деканату, каменецької дієцезії; ур. 1754; укінчив поетику; був у каменецькій семінарії 1 рік, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Головачівці межіборського деканату, каменецької дієцезії..

258. Чайківський Беринда Остап, син шляхтича Івана, пароха в Заланові рогатинського деканату; ур. 1753; укінчив у львівській академії humaniога, філософію, право природи, право публичне, політичне, пандекти, кримінальне право, церковне право, моральне богослове; іспит із тих предметів зложив зі знаменитим успіхом у прияві губернатора; в дієцезальній львівській семінарії вчив ся 1 місяць обрядів; поведіння його було дуже примірне; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Вільшаниці гологірського деканату, львівської дієцезії; опісля був каноніком при львівській капітулі.

259. Чайківський Петро; син шляхтича Івана; ур. 1759; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки у семінарії; висвяч. 30/11 1786, став парохом.

260. Чемеринський Іван, син Іллі, пароха в Пергові; ур. 1758; до гімназії не ходив (Slavo); у семінарії був 2 роки; висвяч. 22/11 1786, став парохом.

261. Шипович Семен, син Івана, пароха в Пісені; ур. 1757; укінчив реторику; до семинарії ходив $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Слобідках барського офіціалтату каменецької дієцезії.

262. Шушкевич Семен, син Івана, пароха в Годові; ур. 1759; укінчив поетику; був у семинарі 9 місяців; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Городилові.

263. Шушкевич Роман, син Івана, пароха в Годові; ур. 1761; до гімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 30/11 1786, став парохом.

264. Шегеневич Яків, син Андрія; ур. 1748; до гімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семинарії був $1\frac{1}{2}$ року; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Скочатині більчецького деканату, каменецької дієцезії.

265. Щупачкевич Іван, син Федора Бабія, кріпака з Нового Села, визволений; ур. 1756; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік і 6 тижнів; кінцеві іспити зложив у приваті Білянського; поведення його було добре, лиш був трохи прикрий; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Вербові бережанського деканату, львівської дієцезії.

266. Юркевич Яків, син Якова, рілляника з Мшани; ур. 1757; укінчив філософію; був 1 рік у семинарії; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Тростянці заболотівського деканату, галицької дієцезії.

267. Яремович Семен, син Якова, пароха в Покропивні козлівського деканату; ур. 1754; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік і 6 тижнів; кінцеві іспити складав у приваті Білянського; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Библі завалівського деканату.

268. Янович Михайло, син Юрія, пароха в Красносельцях поморянського деканату; ур. 1751; укінчив реторику; в семинарії був 60 тижнів; поведення його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Ремизівцях гологірського деканату, львівської дієцезії.

269. Яремусевич Михайло, син пароха в Новосітках дунаївського деканату; укінчив поетику; був 60 тижнів у семинарії; побожний, скромний, але 2 рази п'яний був; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Ладанцях гологірського деканату, львівської дієцезії.

270. Яневич Стефан, син Якова, пароха в Мицівцях;

ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 31/8 1783, став парохом.

271. Ясінський Іван, син Михайла, пароха в Дернові; ур. 1758; „Theologus“, але у дієцезальній семінарії вчив ся ще $1\frac{1}{2}$ року обрядів; висвяч. 11/2 1784, став парохом.

272. Яськовський Петро, син Василя, шляхтича; ур. 1755; укінчив граматику; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Лисці станиславівського деканату.

273. Яніковський Василь, син Григорія, пароха в Манастирчанах; ур. 1750; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Балічах подорожних.

274. Янович Олекса, син Юрія, пароха в Красносельцях поморянського деканату; ур. 1762; до гімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семінарії; складав іспит із морального й пастирського богослов'я на університеті в р. 1785 і 1786; висвяч. 30/11 1786, став парохом.

275. Яхимович Іван, син Якова, пароха в Підбірцях; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 2 роки; іспити з морального й пастирського богослов'я складав в р. 1785 на університеті; висвяч. 22/11 1786, став парохом у Підбірцях.

276. Ятвінський Онофрей, син пароха; ур. 1757; укінчив реторику; в барській семінарії був 46 тижнів, а у львівській 20; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Плебанівці шаргородського деканату, каменецької дієцезії. —

* * *

Галицька семінарія дієцезальна, заснована майже рівночасно з львівською в 1779 р., естувала лиш 6 літ, т. є. до кінця 1785 р. і тому пішла скоро в забуття. Чи була вона в Крилосі, чи в Галичі, не знаємо, бо називано її галицькою, а інколи, дуже рідко, крилоською („Haliciense Kryłoszense Seminarium“). Мабуть була уладжена на взір перемиської, себ-то в той спосіб, що питомці її не жили разом, лиш по станціях, а сходили ся тільки на науку. Научний плян у ній не відбігав далеко від пляну львівської семінарії. Натякає на се згадана висше „Informacya o Seminarium Lwowskim, z ktorey można wzor brać, a gdyby jeszcze co u przydać do Seminarium Halickiego“¹⁾. В 1784 р. скасував Йосиф II

¹⁾ Нац. Музей. 156 ч. 77.

галицьку семінарію¹⁾, але естувала вона до кінця 1785 р., щоби могли покінчити студії всі її питомці. Таким способом львівська дієцезальна семінарія сталась по скасованню галицької немов генеральною для всіх Галичан у львівській дієцезії. Підготовні студії питомців галицької семінарії, як у львівській, не були низькі. На 96 питомців, котрих удалось нам визбирати, філософію укінчило 6, реторику 22, поетику 20, синтаксу 22, граматику 1, інфіму 2. Лиш 23 було таких, що не ходили до гімназії (Slavones).

Щошастило нам викрити двох професорів тої семінарії: Остапа Липницького і Василя Могильницького. Колиб нам був доступний архив митрополичої капітули, може удалось би вислідити всіх професорів того недовговічного заведення.

Остап Липницький був сином крилошанина і бережанського офіціала Осипа Липницького. Відбувши гімназійну науку (humaniora), укінчив філософічні і богословські студії в папській колегії Театинів у Львові „з відзначаючим успіхом“. Опісля був 1½ року професором догматичного й морального богослов'я в галицькій дієцезальній семінарії („in Seminario Haliciensi... Professore Publico ordinario S. S. Theologiae Dogmaticae et Moralis egit“). Визначав ся тоді знанням і правотою обичаїв. Свячення приняв 4 серпня 1782. Коли еще вчив ся в Театинів, виробив йому його стрий Андрій Липницький, крилошанин, бережанський офіціал і парох Зарваниці у Льва Шептицького і у власника Зарваниці Славського коадьюторію при собі з правом наслідства. Висвятившись, обняв Остап Липницький коадьюторію, інстальований на неї 12 серпня 1782. Коли Андрій Липницький помер 13 падолиста 1792, став Остап по нім парохом Зарваниці²⁾.

Короткий біографічний начерк Василя Могильницького поданий у виказі слухачів львівської дієцезальної семінарії.

Виказ питомців галицької дієцезальної семінарії не є повний, бо далось виловити лиш тих питомців, що висвятились у Львові, а прецінь до кожної з тих дієцезальних семінарій вчашали питомці з різних дієцезій: луцької, холмської, мункачівської і т. д., і покінчивши студії, висвячувались у своїх єпископів. Не вдалось вислідити тих питомців, що не покінчили студій і не висвятили ся.

¹⁾ Унів. архив: Proth. Cons. 1785, ч. 85. ²⁾ Liber ordinat. IV, р. 58; Петрушевич: op. cit. II, ст. 338

Нам відомі:

1. Авдикевич Яків, син Петра, пароха в Озірній зборівського деканату, галицької дієцезії; ур. 1756; укінчив поетику; в семінарії був 59 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом в Озірній по смерті батька.

2. Андрохович Яків, син Олекси, пароха в Незвиських; ур. 1758; укінчив філософію; в галицькій семінарії був $\frac{1}{2}$ року і у львівській $\frac{1}{2}$ року; поведення його було взірцеве; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Сновидові бучацького деканату, галицької дієцезії.

3. Боберський Осип, син Василя, пароха в Добровлянах станіславівського деканату; ур. 1756; укінчив синтаксу; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 14/11 1781, став сотрудником у свого батька, а по його смерті парохом.

4. Барутович Іван, син Гавриїла, пароха в Сервирогах зборівського деканату; ур. 1753; укінчив синтаксу; в семінарії був 70 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став сотрудником у батька, а по його смерті парохом.

5. Бачинський Захар, син Василя, пароха в Желиборах; ур. 1758; укінчив поетику; в семінарії був 50 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став сотрудником у Якова Горбачевського, свого тестя в Яблонові, а по його резигнації парохом.

6. Білевич Павло, син Івана, пароха у Дзвинячі; ур. 1756; укінчив поетику; в галицькій семінарії був 1 рік, а в львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Видинові снітинського деканату, галицької дієцезії.

7. Білецький Михайло, син Костя, пароха в Шліщі; ур. 1754; укінчив філософію; був 1 рік у галицькій семінарії, а $\frac{1}{2}$ року у львівській; висвяч. 2/4 1784, став парохом у Голючу.

8. Барусевич Микола, син Андрія, пароха в Лапшині; ур. 1759; укінчив реторику; був у галицькій семінарії 1 рік, а у львівській $1\frac{1}{2}$ року; став парохом у Дусанові.

9. Венгринович Іван, син Івана, пароха в Немшині бурштинського деканату, галицької дієцезії; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семінарії був 60 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став сотрудником у батька, а по його смерті парохом.

10. Вислобоцький Яків, син кріпака Якова Рудого, визволений; ур. 1748; укінчив синтаксу; в семінарії був 66 тижнів; висвяч. 1/5 1782, став парохом у Смиківцях тернопільського деканату, галицької дієцезії.

11. Валявський Ілля, син Андрія, пароха у Вовчкові; ур. 1751; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в семінарії був 80 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Білоберезці косівського деканату, галицької дієцезії.

12. Вельоґурський Василь, син Семена, пароха в Торговиці; ур. 1749; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у семінарії був 56 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став сотрудником у Товмачі.

13. Васкевич Федір, син кріпака зі Студениці, визволений; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у семінарії був 90 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Залукві галицької дієцезії по смерті тамошнього пароха Даниловича.

14. Войнаровський Петро, син Михайла, пароха в Камінці; ур. 1761; укінчив реторику; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Бабчу богородчанського деканату, галицької дієцезії.

15. Галькевич Іван, син Федора, пароха; ур. 1753; укінчив синтаксу; був у семінарії 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Дубовиці войнівського деканату, галицької дієцезії.

16. Гаєцький Іван, син Костя, пароха в Марковій; ур. 1756; укінчив поетику; в семінарії був 1¹/₂ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Товстообах устецького деканату, галицької дієцезії.

17. Гриб'якевич Григорій, син Василя, пароха в Домаморичі; ур. 1754; укінчив синтаксу; у галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській ¹/₂ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Домаморичі козлівського деканату, львівської дієцезії.

18. Іловацький Іван, син Якова, пароха в Миколаєві; ур. 1755; укінчив поетику; в семінарії був 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Соколові Байдівським („Bajdowski Sokółów“) бучацького деканату, галицької дієцезії.

19. Ііра Лука, син Тимотея, кріпака з Сівки, визволений; ур. 1742; до гімназії не ходив (Slavo); у семінарії був 60 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Мошківцях войнівського деканату, галицької дієцезії.

20. Дидявський Микола, син Стефана, пароха в містечку Бариші бучацького деканату; ур. 1755; укінчив реторику; в семінарії був 56 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; поведіння його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Раківці кулачківського деканату, галицької дієцезії.

21. Дудинський Лука, син Дмитра, пароха в Чистиліві; ур. 1752; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 60 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Чистиліві тернопільського деканату, галицької дієцезії.

22. Делявський Федір, син Семена, мельника, визволений; ур. 1765; укінчив синтаксу; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Дубенці товмацького деканату, галицької дієцезії.

23. Дольницький Григорій, син міщанина в Глинянах; ур. 1760; укінчив реторику дня 19/1 1782 в колегії золочівських Піярів „з похвальним вислідом“; був 1 рік у галицькій, а $1\frac{1}{2}$ року у львівській семінарії; висвяч. 9/4 1783, став парохом у Сарнаках.

24. Данилович Іван, син Василя, пароха в Коринові; ур. 1750; укінчив реторику; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Довгій тисменецького деканату, галицької дієцезії

25. Зазулинський Іван, син Івана, пароха в Матвієві; ур. 1755; укінчив реторику; у галицькій семінарії був 7 місяців, а у львівській 6 місяців; висвяч. 18/9 1782, став парохом у Підгайчиках.

26. Залозецький Василь, син Григорія, пароха в Кривці (Кривець); ур. 1755; укінчив реторику; був у галицькій і львівській семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 8/6 1783, став парохом у Космачі.

27. Жуковський Іван, син Федора, пароха в Підгайчиках; ур. 1759; укінчив реторику; в семінарії був 1 рік; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Підгайчиках зборівського деканату, львівської дієцезії.

28. Іваницький Петро, син Григорія, пароха у Снятині; ур. 1751; укінчив синтаксу; був у семінарії 58 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Москалівці косівського деканату, галицької дієцезії.

29. Ільницький Іван, син Михайла, пароха в Тумирі; ур. 1759; укінчив 2 роки філософії в Бучачі і вчив ся там приватно морального й пастирського богослов'я, а в галицькій семінарії вчив ся практично морального богослов'я й прочих предметів 20 тижнів; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Тумирі по смерті батька.

30. Ільницький Дмитро, син Олексія, пароха в Грабівці (Грабівка); ур. 1759; укінчив поетику; був у семінарії

2 роки; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Бережниці калузького деканату.

31. Кудрицький Дмитро, син Миколи, пароха в Білозубках; до гімназії не ходив (slavonice tantum educatus); в семінарії був 70 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Новиках тернопільського деканату.

32. Кліпановський Михайло, син Федора, кріпака з єпископського села Перегиньска, визволений; ур. 1757; укінчив поетику; в семінарії був 54 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Горожанці устецького деканату, галицької дієцезії.

33. Казієвич Лев, син пароха з Острова; ур. 1752; укінчив поетику; в семінарії був 100 тижнів; визначав ся знанням церковно-славянської мови (slavo optimus); поведення його було примірне; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Хлібичині.

34. Кошовський Антін, син Данила, пароха в Угерцях; ур. 1755; укінчив поетику; в семінарії був 60 тижнів; кінцеві іспити зложив у Львові в прияві єп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Коропці (Коропець) помор'янського деканату, львівської дієцезії

35. Креховський Гаврило, син Василя, пароха в Похівці; ур. 1755; укінчив реторику; був у семінарії 60 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 29/9 1782, став парохом у Семиківцях галицького деканату.

36. Кердякевич Андрій, син Івана, дяка з Межигоря; ур. 1751; укінчив синтаксу; був у семінарії $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Майдані галицького деканату.

37. Кучинський Михайло, син Яреми, пароха в Юнашкові; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в галицькій семінарії був 60 тижнів, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 6/10 1782, став парохом у Юнашкові бурштинського деканату, галицької дієцезії.

38. Казієвич Василь, син Антона, пароха в Коршові; ур. 1758; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в галицькій семінарії був 60 тижнів, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 6/10 1782, став парохом у Коршові отинійського деканату, галицької дієцезії.

39. Кисельовський Григорій, син Івана, пароха в Дмухавці (Дмухавець); ур. 1757; (Slavo); в галицькій семінарії був 2 роки, а у львівській 1 рік; висвяч. 3/3 1784, став парохом у Мшанці.

40. Корецький Матій, син Данила, шляхтича в Мико-

лаєві; ур. 1750; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у галицькій і львівській семінарії 2 роки; висвяч. 13/12 1785, став парохом у Дідушицях Великих болахівського деканату, галицької дієцезії.

41. Лотоцький Григорій, син мельника в Козлові, визволений; ур. 1754; укінчив поетику; був у семінарії 60 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Літатині тернопільського деканату, галицької дієцезії по відсудженню від парохії Петра Тарнавського

42. Левицький Григорій, син Григорія, пароха в Сопові; ур. 1756; укінчив поетику; був 80 тижнів у семінарії; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Воскресінцях коломийського деканату, галицької дієцезії.

43. Лісинецький Іван, син Григорія, пароха в Ласківцях; ур. 1755; укінчив синтаксу; був у семінарії 40 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Скоморохах янівського деканату, галицької дієцезії.

44. Лещинський Василь, син Онисія, пароха в Рогачині; ур. 1756; укінчив поетику; був у семінарії 60 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії в прияві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Дубиневі дунайського деканату, львівської дієцезії.

45. Литвинович Федір, син Федора, кріпака в Богатківцях, визволений; ур. 1749; ходив до I класу гімназії; в семінарії був 70 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії в прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Завалові завалівського деканату, львівської дієцезії.

46. Ляторовський Михайло, син пароха в Ключинцях; ур. 1758; укінчив поетику; був у галицькій семінарії 1 рік, а в львівській 4 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Жеребках скалатського деканату, львівської дієцезії.

47. Лукашевич Олекса, син Василя, пароха в Будиллові; ур. 1754; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у галицькій семінарії був $1\frac{1}{2}$ року, а $\frac{1}{2}$ року у львівській; висвяч. 23/6 1782, був сотрудником в Олешкові заболотівського деканату, галицької дієцезії.

48. Левицький Михайло, син Стефана, пароха в Гвозді; ур. 1757; укінчив поетику; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Гвозді отинійського деканату, галицької дієцезії.

49. Левицький Іван, син Михайла, пароха в Каміннім;

ур. 1758; укінчив поетику; в семінарії був 60 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Грушці товмацького деканату, галицької дієцезії.

50. Лушпинський Василь, син Михайла, кріпака в Докахові, визволений; ур. 1757; укінчив поетику; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 24/4 1783, став парохом у Потуторах.

51. Левицький Василь, син Петра, пароха в Паришу; ур. 1759; укінчив III класу гімназії; був $1\frac{1}{2}$ року в галицькій семінарії; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Хомякові тисьменецького деканату, галицької дієцезії.

52. Левицький Іван, син Стефана, пароха у Гвозді; ур. 1745; до гімназії не ходив (Slavo); був $1\frac{1}{2}$ року в семінарії; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Дзвинячі богородчанського деканату, галицької дієцезії.

53. Левицький Микола, син Петра, пароха в Паришу; ур. 1754; укінчив синтаксу; був у семінарії $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 18/1 1786, став парохом в Ілинцях заболотівського деканату, галицької дієцезії.

54. Михалевич Іван, син Івана, міщанина; ур. 1757; укінчив синтаксу; був у семінарії 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Копачинцях кулачківського деканату, галицької дієцезії.

55. Мажевський Гаврило, син Якова, рільника в Оброшині; ур. 1754; укінчив реторику; у семінарії був 60 тижнів; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського у львівській семінарії; висвяч. 28/3 1782, став сотрудником пароха Василя Білинкевича в Дитятині.

56. Малиновський Андрій, син Івана, свобідного міщанина в Бариші; укінчив синтаксу; був у семінарії 1 рік; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Білім Потоці буцацького деканату.

57. Морозевич Федір, син Олексія, пароха в Петрові; ур. 1758; укінчив реторику; в галицькій семінарії був 20 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Підвербцях товмацького деканату, галицької дієцезії.

58. Медловський Григорій, син Івана, свобідного рільника із Соснова; ур. 1752; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у галицькій семінарії був 16 тижнів, а у львівській, 9 місяців; висвяч. 26/12 1782, став парохом у Городниці.

59. Матковський Микола, син Петра, пароха в Хотимири; ур. 1762; укінчив поетику; в семінарії був $1\frac{1}{2}$ року; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Хотимири.

60. Надольський Федір, син Федора, дяка зі Соморох; ур. 1754; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); у галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 6/10 1782, став парохом у Сернках бурштинського деканату, галицької дієцезії.

61. Прокопович Тома, син Григорія, пароха в Кокосинцях; ур. 1757; укінчив синтаксу; був 60 тижнів у семінарії; висвяч. 14/4 1781, став сотрудником у батька, а по його смерті парохом.

62. Порембальський Антін, син пароха в Палагичах; ур. 1756; укінчив синтаксу; у семінарії був 70 тижнів; висвяч. 14/11 1784, став парохом у Турці жуківського деканату, галицької дієцезії.

63. Палєвич Григорій, син Стефана, пароха в Руднику; ур. 1757; укінчив реторику; був у семінарії 60 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Руссові снітинського деканату, галицької дієцезії.

64. Паздзерський Іван, син дяка в Стратині; ур. 1755; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); у галицькій семінарії був 30 тижнів, а у львівській 40 тижнів; кінцеві іспити зложив у пріяві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Стратині рогатинського деканату.

65. Палєвич Данило, син Івана, пароха в Гвоздці; ур. 1754; укінчив реторику; в галицькій—семінарії був $1\frac{1}{2}$ року, а у львівській 3 місяці; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Тулові снітинського деканату.

66. Познанський Федір, син Василя, пароха в Товстім; ур. 1755; укінчив синтаксу; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Товстім грималівського деканату, львівської дієцезії.

67. Павловський Василь, син Федора, свобідного рільника в Дебеславцях; ур. 1756; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); був 1 рік у галицькій семінарії, а $\frac{1}{2}$ року у львівській; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Жукотині.

68. Підгородецький Микола, син Петра, пароха в Надорожанці; ур. 1751; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); був у семінарії 2 роки; висвяч. 17/3 1784, став парохом.

69. Савицький Іван, син Никофора, пароха в Джурові снятинського деканату; ур. 1754; укінчив поетику; в семінарії був 58 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Коршові Новім отинійського деканату.

70. Свідзінський Федір, син Івана, пароха в Озерянці зборівського деканату, галицької дієцезії; ур. 1755; укінчив синтаксу; в семінарії був 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом в Озерянці по смерті батька.

71. Сваричевський Іван, син Григорія, пароха в Раківці; ур. 1746; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 70 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом в Островій кулячківського деканату, галицької дієцезії

72. Савицький Яків, син Никифора, пароха в Джурові; ур. 1756; укінчив поетику; в семінарії був 82 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Снятині.

73. Солтикевич Григорій, син солтиса з Мислової; ур. 1750; до гімназії не ходив (Slavo); у семінарії був 62 тижні; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Дорогові войнилівського деканату, галицької дієцезії.

74. Сидорович Петро, син Романа, кріпака з Литвинова, визволений; ур. 1752; укінчив філософію; був у семінарії 52 тижні; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Телячім зарваницького деканату, галицької дієцезії по смерті пароха Івана Левицького.

75. Сенютович Семен, син Онофрея, пароха в Новиці; ур. 1756; ходив до I класи гімназії; у галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській 3 місяці; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Болязубі тернопільського деканату, львівської дієцезії.

76. Ступницький Іван, син Якіма, пароха в Хотимирі; ур. 1758; укінчив філософію; в семінарії був 1 рік; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії; висвяч. 23/6 1782, став парохом в Уторопах косівського деканату, галицької дієцезії.

77. Сімашкевич Григорій, син Василя, пароха в Длужечку; ур. 1746; укінчив реторику; у галицькій семінарії був 4 місяці, а у львівській 1 рік; висвяч. 18/3 1782, став парохом у свіжо основаній парохії у Великім Рожні косівського деканату.

78. Стрільбицький Осип, син Іллі, пароха в Плесківцях; ур. 1745; укінчив реторику; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській $\frac{1}{2}$ року; висвяч. 18/9 1782, став парохом у Плесківцях.

79. Стеблецький Василь, син Михайла, пароха в Тулукові; ур. 1762; укінчив синтаксу; був у галицькій семінарії 2 роки; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Рожнові косівського деканату.

80. Сосновський Федір, син Михайла, шляхтича з Млиниськ; ур. 1756; до гімназії не ходив (Slavo); був у семінарії 1¹/₂ року; висвяч. 23/5 1785, став парохом у Городі козлівського деканату, галицької дієцезії.

81. Тарнавський Михайло, син Якова, міщанина в Галичі; ур. 1756; укінчив реторику; був у семінарії 62 тижнів; поведення його було примірне; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Гнильчу завалівського деканату.

82. Терлецький Михайло, син Стефана, пароха в Космачі; ур. 1744; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 3 роки; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Бервінковій косівського деканату, галицької дієцезії.

83. Тарасевич Микита, син кріпака, визволений; ур. 1756; до гімназії не ходив (Slavo); в семінарії був 98 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Ферескулі косівського деканату, галицької дієцезії.

84. Тарновецький Іван, син Григорія, пароха в Хлібчині; ур. 1757; укінчив реторику; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській семінарії затримано його ще 3 місяці; кінцеві іспити складав у приязі єпископа; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Борщеві.

85. Терлецький Григорій, син Івана, пароха в Поточиськах; ур. 1757; укінчив реторику; в галицькій семінарії був 1 рік, а у львівській 3 місяці; поведення його було примірне; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Чернелиці городенського деканату.

86. Танчаковський Ілля, син Антона, пароха в Олеші; ур. 1753; укінчив поетику; був у галицькій семінарії 1¹/₂ року, а у львівській 3 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом в Олеші товмацького деканату, галицької дієцезії.

87. Тимінський Осип, син Івана, пароха в Печеніжині; ур. 1758; укінчив синтаксу; був у галицькій семінарії 1 рік і у львівській 1 рік; висвяч. 3/3 1784, став парохом у Чарниші.

88. Ульванський Карпо, син солтиса Андрія з Галин-ковець; ур. 1758; укінчив філософію; в семінарії був 18 тиж-

нів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Чорткові галицької дієцезії.

89. Царевич Іван, син Івана, пароха в Колодієві; ур. 1754; укінчив поетику; був у галицькій семінарії $1\frac{1}{2}$ року, а у львівській 3 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Колодієві войнилівського деканату, галицької дієцезії.

90. Цюпчицький Герасим, син Федора, кріпака з Запотова, визволений; ур. 1755; укінчив реторику; був у галицькій семінарії $1\frac{1}{2}$ року, а $1\frac{1}{2}$ року у львівській; висвяч. 4/8 1782, став парохом у Жабу.

91. Целевич Станислав, син Івана, пароха в Різдянім; ур. 1760; до гімназії не ходив (*ruthenice tantum educatus*); був у семінарії 1 рік; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Бабчу богородчанського деканату, галицької дієцезії.

92. Якимович Матій, син Василя, пароха в Чернолізцях; ур. 1755; укінчив синтаксу; був 60 тижнів у семінарії; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Жабокруках товмацького деканату, галицької дієцезії.

93. Яцикович Дмитро, син Василя, пароха в Яблінці; ур. 1755; укінчив синтаксу; в галицькій семінарії був 2 роки; кінцеві іспити складав у львівській семінарії; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Старих Богородчанах.

94. Яремкович Василь, син Тимотея, пароха в Жукові; укінчив реторику; був у галицькій семінарії 1 рік і 6 тижнів; кінцеві іспити зложив у львівській семінарії; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Микитинцях.

95. Язловський Василь, син Івана, пароха; ур. 1752; укінчив синтаксу; був у семінарії 1 рік; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Селиських войнилівського деканату.

96. Яніцький Василь, син Гната, пароха в Фитькові; ур. 1756; укінчив синтаксу; був у семінарії $2\frac{1}{2}$ року; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Фитькові отинійського деканату, галицької дієцезії.

*

*

*

Дуже мало вісток остало про дієцезальну семінарію в Перемишлі (1770—1792). Еп. К. Чехович подаючи начерк історії пресвігеріяльного дому й семінарії в Перемишлі на просьбу Zschokke, не вмів нічого сказати про дієцезальну семінарію перемиську: „Годі щось точного сказати про початок гр.-кат. семи-

нарії в Перемишлі“ — запевнював еп. Чехович — „іzza недо-стачі жерел: в семинарськiм архiвi вiдповiдних актiв дуже мало, а ординарiятська й консисторська канцелярiя та архiв вгратили переважно старшi акти 1876 р. пiдчас пожежi єпископської палати, де тодi була помiщена канцелярiя й архiв“¹⁾. А всеж мимо таких рiшучих запевнень еп. Чеховича зiбрав я трохи вiсток про ту семинарiю i з певностю найшлося би їх ще бiльше таки в самiм Перемишлi, в архiвi й ординарiятськiй та консисторськiй канцелярiї. Заснував дiєцезальну семинарiю в Перемишлi ще перед рєвiндикацiєю Галичини, десь з початком 70-тих рокiв, еп. Атаназiй Шептицький²⁾. Мiстилася вона в 2 домиках при церквi св. Трiїци на Пiдгiрiю при Добромильськiй улицi. В однiм домику жили 2 професори, а в другiм вiдбувалися виклади. Питомцi жили по приватних станцiях i самi удержувалися³⁾. Устрiй i научний плян семинарiї були мабуть такi, як у львiвськiй. В кождiм разi одначе вiд шкiльного року 1784/5 мусiв бути й устрiй i научний плян такий, як у львiвськiй, бо про те вже губернiя подбала. Дальша судьба перемиської семинарiї зовсiм така сама, як львiвської. I все, що попереду сказано про львiвську семинарiю, вiдносить ся й до перемиської. Супроти того хибний є погляд Петрушевича, що перемиську дiєцезальну семинарiю скасував Йосиф II 1784 р., бо єстувала вона до 1 вересня 1791 р., зглядно до 1 вересня 1792 р.⁴⁾ Чи побiч дiєцезальної семинарiї в Перемишлi була ще дiєцезальна семинарiя в Самборi, поки-що не знаємо. Маємо певнi вiстки лиш про двох професорiв перемиської дiєцезальної семинарiї — про Якова Лапчинського i Гната Вiтошинського.

Точнiйший життєпис Лапчинського подаю при Studium, rathenium в роздiлi про ректорат. Тут лиш коротко зазначу, що Лапчинський вiд 1 сiчня 1782 до 1 вересня 1787 був професором пастирського богословя в перемиськiй дiєц. семинарiї, з початком 1785 р. вiдбув курс для катехитiв, а 4 жовтня 1785 р. зложив перед деканом богословського видiлу на львiвськiм унiверситетi Фiнзiтером iспити iз морального й пастирського богословя на професора дiєц. семинарiї⁶⁾.

1) Zschokke: Die theolog. Studien und Anstalten der kath. Kirche in Oesterreich, Wien u. Leipzig 1894, ст. 1027, 1043. 2) Нац. Муз. 80₃, ч. 69. 3) Ант. Добрянський: Історія єпископів П, ст. 69; Перемишлянин 1852, ст. 58. 4) Петрушевич: Op. cit. II, ст. 213. 5) Арх. дух. сем. львів. 1787, Губ. з д. 22/3 1787, ч. 6.466; Губ. з р. 1787, ч. 17.117. 6) Proth. Cons. 1785, ч. 109, 153.

Гнат Вітошинський укінчив філософічні й богословські студії в папській колегії Театинів у Львові. Був співробітником у Хиричці, потім професором морального й пастирського богослов'я в дієцезальній семінарії в Перемишлі. З початком 1785 р. відбув з Лапчинським катехитичний курс¹⁾, а 4 жовтня зложив перед Фінзітером, деканом богословського відділу на львівським університеті, іспит на професора морального богослов'я в дієц. семінарії²⁾ і вчив з „найліпшим успіхом“ того предмету далше в семінарії. Опісля був парохом у Радимні 10 літ, дієц. екзаменатором, деканом перемишльким і порохницьким, а вкінці перемишльким каноніком катедральним, консисторським радником і *index surrogatus*. По смерті Білянського († 29 мая 1798) предкладала його старшина Ставропігійського братства на II місці як кандидата на опорожнене львівське єпископство. Перемишлький єпископ Ангеллович так характеризував його в „Conduitliste“, себ-то в кваліфікаційнім списі кандидатів: „Його спосібности як найліпші, житте вірцеве, вповні заслугує на порученне, має довіре у клира“³⁾.

Це лиш дрібка вісток про перемишську дієц. семінарію, котра жде еще свого історика.

* * *

Невдовзі по заснованню дієцезальних семінарій у Львові й Галичі заснував Білянський дієцезальну семінарію в Каменці і в Барі. Вірцем йому була львівська семінарія. Колиб був доступний капітульний архив, можеб удалось вислідити вчителів обох семінарій. На 115 питомців каменецької семінарії, котрих я вивчив, укінчило перед вступом до семінарії: філософію 15, реторику 38, поезику 5, синтаксу 16, граматику 6, інфіму 5, до гімназії не ходило 30. На 96 питомців барської семінарії укінчило: філософію 5, реторику 43, поезику 14, синтаксу 14, граматику 2, а до гімназії не ходило 18. Каменецька і барська семінарія ждуть еще своїх істориків.

Найвише стояла наука у львівській і галицькій семінарії, гірше в каменецькій, а найниже в барській.

* * *

Від хвилі засновання генер. семінарії у Львові (1/11 1783) носив ся Йосиф II з думкою скасування дієцез. семінарій і справді

¹⁾ Proth, Cons. 1785, ч. 109.153. ²⁾ Губ. з д. 12/10 1785, ч. 25.805.

³⁾ Нац. Музей. 80₃, ч. 63; Петрушевич: *op. cit.* II, ст. 82.

1784 р. видав відповідний приказ. Але недостача фондів, приміщення в генер. семинарії і за мале число кандидатів, якіб укінчили гімназію, а передусім великий брак духовенства не дозволили приступити до виконання приказу. Скінчило ся на тім, що жертвою касати впала тільки галицька дієцезальна семинарія і з кінцем 1785 р. перестала естувати, а остали ся ще семинарії львівська й перемиська. За те правління стало пильно наглядати за дієцез. семинаріями у Львові й Перемишлі й без упину натискало на єпископів, щоби научний плян у них старали ся піднести до того рівня, якчий начеркувала для богословських студій інструкція, уложена Равтенштраухом. Від шкільного року 1784/5 мусів Білянський у Львові, а Рилло в Перемишлі, продовжити час студій на 2 роки і ввести виклади лєогіки, етики й метафізики. Правління зачало наглядати, яких підручників уживаєть ся в обох дієцезальних семинаріях. Д. 16 червня 1784 зажадала губернія від Білянського, а так само й від Рилла звідомлення, по яким підручникам викладають професори у львівській і перемиській семинарії лєогіку, етику й метафізику, а також моральне й пастирське богослове. Евентуальні власні проекти що до тих предметів мали професори предложити губернії. Білянський відповів, що лєогіку, етику й метафізику професор буде викладати після підручника Шторхенава (Storchenau), моральне богослове після підручника Шанца (Schanz), а пастирське богослове після підручника Ляубера (Lauber), перекладаючи їх при викладі на кравву мову („traducendo in linguam patriam praelegent“) так, щоби наука всіх предметів у семинарії тревала 2 роки¹⁾. Губернія зажадала опінії про ті підручники²⁾ від директора богословських студій на Йосифінськім університеті, Фінзітера³⁾. Фінзітер 4 вересня 1784 відповів, що після тих підручників учать на деяких західних університетах і що ніщо не стоїть на перепоні, щоби виклади відбували ся після тих підручників у дієцезальній школі („in der Dioecesan-schule“) ⁴⁾.

Правління одначе не вдоволялось тим, що єпископ завів 2-літню науку і одобрені підручники у дієц. семинарії, а стреміло до того, щоби зрівнати там научний плян з пляном на університетах. Дня 28 лютого 1785 зажадала губернія від Фінзітера опі-

¹⁾ Арх. льв. унів. Персональні акти ч. 27. Копія ноти Білянського до губернії з д. 18/8 1784. ²⁾ Ibidem: ч. інв. 28, Губ. з д. 23/8 1784, ч. 19.468. ³⁾ Доволі точну життєпис його подав проф. Фінкель: Op. cit. ст. 78—9. ⁴⁾ Улів. архив: ч. інв. 29.

нії, „якуб треба інструкцію видати для професорів діец. семинарій, щоби вчили своїх слухачів свідомих лиш краєвої мови після постанов прийнятих на університетах“¹⁾). Опираючись на його вказівках, губернія візвала обох єпископів, щоби префесорів зі своїх дієцез. семинарій вислали до іспиту перед деканами виділів на львівськїм університетї. Черемиський єпископ повідомив університетський сенат, що вишле професорів зараз, а коли не приїздили, оправдував ся, що його професори, Вітошинський і Лапчинський, заняті на катехитичнім курсї і тому зголосять ся до іспиту пізнійше²⁾). Невдовзі вони зголосились і зложили іспит перед Фінзітером³⁾). Фінзітер сам їх питав, не покликуючи на екзаменаторів професорів. Наслідком зажалення професора догматики Діханіча поручила губернія Фінзітерови, щоби на будуче взивав до таких іспитів звичайних професорів⁴⁾). З львівською дієцез. семинарією инакше ту справу полагоджено. Замість казати професорам дієцез. семинарії складати іспит, постановила губернія, що всі питомці дієцез. семинарії мають складати іспит із морального й пастирського богословя на університетї. І справді в університетській матрикулї теологів з 1785 р. є вписані ноти з морального й пастирського богословя 13 клириків дієцез. семинарії. (Clerici Seminarii Episcopalis Leopoliensis ritus graeci. soli Morali et Pastoralis studentes)⁵⁾). Іспит здавали в тій мові, в якій учили ся в діец. семинарії, т. є. в українській, перед М. Скородинським, професором пастирського богословя, а бувшим ректором і професором морального й пастирського богословя в дієцез. семинарії. Що науки морального й пастирського богословя в діец. семинарії поважно не трактовано, свідчить вислід іспиту в 1785, 1786 і 1787 рр. В 1785 р. на 13 здало лиш 4, а инші муїли повтаряти ще 1 рік. В 1786 р. складало зглядно повтаряло іспит 9 питомців і 1 екстерніст, а в 1787 р. 4 здавало моральне й пастирське богослове, а 17 лиш пастирське. Спосібнійші питомці переносились до генер. семинарії і там продовжали студії⁶⁾). Від 1788 р. вже clerici Episcopalis Seminarii або clerici Episcopales не появляють ся в матрикулї studii latini, бо вже було studium ruthenum з окремою своєю матрикулою і до неї вписувано вислід із іспиту питомців дієцез. семинарії. Та матрикула на жаль не зберегла ся. Так контролювало правління рівень науки в діец.

1) Proth. Cons. 1785, ч. 112. 2) Ibidem: ч. 85, 109, 127. 3) Ibidem: ч. 153. 4) Ibidem: ч. 161. 5) Матрикула теологів studii latini під р. 1785. 6) Ibidem р. 1786 і 1787.

семинарії і не допускало, щоби єпископ висвячував непідготовлених належно кандидатів. В 1786 р. поділено на львівським університеті катедру пастирського богослов'я, викладаного до того часу в латинській мові, на 2 катедри: латинську для угорських питомців і польську для галицьких усіх 3 обрядів. Фінзітер поставив 12 вересня 1786 р. внесенне до губернії, щоби питомці дієцез. семинарії слухали пасторальної в польській мові на університеті. Губернія радо на те згодилась і видала 5 жовтня 1786 р. відповідний розпорядок єпископови¹⁾. Не було то йому до вподоби, бо 5 січня 1787 жалував ся Фінзітер перед губернією, що питомці дієцез. семинарії ще не зачали ходити на пастирське богослове в польській мові на університеті²⁾. Тому губернія ще раз поручила єпископови, щоби безумовно вислав своїх семинаристів на пасторальну польську на університет³⁾. І від січня 1787 р. аж до цілковитого вигаснення дієц. львівської семинарії ходили її питомці на виклади пасторальної польської на університет. Контроля правління над дієцез. семинаріями ставала все більша. Ще 16 серпня 1785 р. наказала губернія суворо єпископам, щоби остро наглядали свої дієц. семинарії та щоби питомці складали іспити зі всіх обов'язкових предметів і щоби тим, що не зложили іспитів, не уділяли свячень⁴⁾. І такі упіснення повтаряла губернія раз-у-раз.

Окрім губернії і директора богословських студій виступив ще третій суперник дієцез. семинарій, дуже впливовий, а саме ректор генер. семинарії М. Щавницький. Для ново заснованої генер. семинарії була дієцез. семинарія грізною конкуренткою і могла підкопати естествованню нової інституції. Єпископ, маючи дієцез. семинарію від нього зовсім залежну, міг скоро, дешево й масово продукувати собі потрібну скількість духовенства і не відчував зовсім потреби генер. семинарії, зовсім незалежної від нього. Впрочім молодіж воліла йти до дієцез. семинарії, де кінчила науку за 2 роки, ніж учитись у генер. семинарії 3 роки філософії, а 6 літ теології. Вже й по заснованню генер. семинарії цісар Йосиф дозволив єпископови дальше святити і давати парохії питомцям своєї семинарії, хоч і з деякими обмеженнями. Таким чином з боку дієц. семинарії грозило генер. семинарії дійсно підкопанню естествованню. І коли з початком 1785 р. єпископ висвятив 21 вихованців своєї семинарії, вніс ректор генер. семинарії М. Щавницький 26 червня 1785 р. на

1) Proth. Cons. 1786, ч. 151. 2) Ibidem: 1787, ч. 1. 3) Ibidem: 1787, ч. 7. 4) Ibidem: 1785, ч. 134.

руки Debrois, секретаря пралата Равтенштрава¹⁾), жалобу, що дієц. семинарія загрожує існуванню генеральної і подавав такі причини: 1. Єпископ продукує масово в своїй семинарії кандидатів і святить навіть таких, що не були в його семинарії, отже легко заспокоїть потребу клира. 2. Ведеться редукція парохій, отже потрібувати-ме що-раз менше клира. 3. Дотація парохів прямо неможлива і тому кандидатам не хочеться довго вчити в генеральній семинарії, коли нужденну парохію можна дістати й по 2-літній науці в дієцез. семинарії. 4. Через дієцез. семинарію удержується далі темнота серед духовенства. Хоч уже від року обов'язує новий шкільний устав, про те в дієцез. семинарії іспитують домашні професори, „яких узнано за способних до вчительського уряду, хоч ще самі не зложили іспиту на університеті“. 5. Передчасне висвячування кандидатів здержує молодіж від вступання до генер. семинарії, бо при роздаванні парохій не видно різниці між вихованцями генеральної й дієцезальної семинарії. Тому то деякі вихованці *Barbareum*, вернувши додому, покинули духовне звання. Масова продукція необразованого духовенства не є викликана браком духовенства, бо є парохії, де сидить по 3 священників; впрочім може правління ужити до душпастирства Василян з покасованих монастирів. Що єпископ воліє дієцез. семинарію, є тому 2 причини. Перша: „удержанне своєї деспотичної влади“ (*conservatio propriae despoticae auctoritatis*). Дієцез. семинарією кермує єпископ зовсім після своєї волі; питомці й парохі, несвідомі канонічного права, є здані цілком на його ласку й неласку. І навів Щавницький один драстичний випадок поведіння єпископа з клириками своєї семинарії: єпископ побирає оплату від шатер купців під час ярмарків на святоюрській площі. Коли під час послідного ярмарку не мав під рукою людей до збирання тої оплати, приказав 2 клирикам, Іванови Кучирці й Романови Шушкевичеві, скинути клерикальну одіжку, перебратися за гайдуків і 3 дні й 3 ночі збирати оплату. Друга причина — то „жадоба наживи гроша: (*cupiditas colligendi pecuniam*)“, бо за висвячення єпископ бере по 3 зол. від кожного, а його секретар по 1 або по 2 зол. Тим то він раз-у-раз звіщає губерніяльних радників, що не видить потреби генер. семинарії“. („*Atque hinc est, quod idem nullam necessitatem Gen. Seminarii sibi videri identidem apud Consiliarios etiam dicitur*“). Щоби не дати впасти генер. семинарії, ставив Щавницький внесення на побіль-

¹⁾ Про нього гл. Wurzbach: *Biograph. Lexicon* т. 25, ст. 67.

шенне числа питомців з удержанням із релігійного фонду, бо віднова семинарського будинку скоро поступає і буде можна примістити яких 200 питомців. Просив видання заборони носити клерикальну одежу прогнаним з генер. семинарії питомцям. Рівнож домагався, щоби придвірна комісія заборонила єпископам, н. пр. Риллови, давати дозвіл екстерністам з дієц. семинарії ходити поза семинарією в клерикальній одежі, бо їх промахи зачисляє публика на рахунок питомців генер. семинарії, а для прикладу навів 2 питомців: Літензу й Завалкевича¹⁾.

Я нарочно навів тут ширше звідомлення Щавницького, щоби показати наглядно, як то з трьох сторін роблено наступи на дієц. семинарію і як пильно стежено з боку губернії, богословського директоріату й ректорату генер. соминарії за всіма хибами дієцез. семинарії та як завдяки тому в дієц. семинарії підносили ся духовий рівень і кариість, як єпископ під грозою замкнення семинарії мусів поширити научний плян, продовжити час студій, збільшати вимоги при іспитах, підносити і зближувати духовий рівень свого заведення до рівня богословських студій на університетах. На тім семинарія не тратила, а противно зискувала і рік-річно виходили з неї що-раз більше образовані кандидати. Заразом можна прослідити, як в міру підношення духового рівня дієц. семинарій, підготовлював ся ґрунт під *studium ruthenum* і чому то придвірний декрет з 9 марта 1787 р, засновуючи *studium ruthenum*, зазначив, що „*studium ruthenum* є, правда, продовженням дієцез. семинарій, одначе не має воно вести ся дальше в дотеперішних дієц. семинаріях, але повинно злучити ся з генер. семинарією“. („*Nur sey die Lehr- und Erziehungsanstalt nicht in den bisherigen ruthenischen Dioecesanseminarien fortzusetzen, sondern mit dem hierortigen Generalseminarium dieses Ritus zu vereinigen*“): „З того отже виходить, — сказано дальше — що обі доіі існуючі українські дієц. семинарії, тутешня і перемиська, з кінцем біжучого шк. року мають устати“²⁾.

Небезпека для ествання генеральної семинарії з боку дієцезальних еще збільшилась в 1786 р. Губерніяльний радник O'Donnel, а радше губернія, виступила з проектом, щоби для усунення браку духовенства і оминення коштів на розширюванне генер. семинарій скріпити державною підмогою дієцез. семинарії.

¹⁾ Нац. Музей: ч. 96. ²⁾ Арх. дух. сем. льв. р. 1787, Губ. з д. 22/3 1787, ч. 6.466,

Дня 24 липня 1786 запитано Білянського: 1. кілька йому треба питомців, крім тих, котрих має в генер. семинарії; 2. кілька буде коштувати удержання одного питомця, числячи, розумієть ся, менше, ніж у генер. семинарії. Правління носило ся з гадкою усунути як небудь, радикально і скоро, брак духовенства й мало перед собою 2 способи: або поширити й вивінувати діец. семинарії, або розширити генер. семинарію і скасувати діец. семинарії. З практичних зглядів безгрішному все австрійському правлінню більше усміхав ся перший спосіб; за другим промовляли більше тодішні політичні і державні згляди, загалом дух т. зв. освічення (Aufklärung), котрий велів, щоб держава, а не єпископат, виховувала собі молодий клир. В 1786 р. еще вагувалось правління, якою дорогою пійти. Щавницький на вість про те, що правління задумує поширити діец. семинарії, злякав ся, щоб єпископ рішучо не заявив ся за діец. семинарією, а проти генеральної й тому просив приятеля Debrois, щоб тому запобіг. Із своєї сторони Щавницький подавав проєкт, щоби знести діец. семинарії, а за те побільшити число питомців у генер. семинарії¹⁾.

Чому правління, а властиво Йосиф II рішив ся заснувати studium ruthenum, зрозуміємо легше, коли против аргументів оборонців генер. семинарії поставимо аргументи оборонців діецез. семинарій. Аргументи, підношені Щавницьким, Фінзігером і губернією проти діец. семинарій були такі: єпископ висвячує навіть таких, що не покінчили діец. семинарії; виховує клир без контролю держави після своєї волі; дозволяє вчити професорам не потвердженням державою; питомці вчать ся лиш трохи латинської і пастирського та морального богослов'я, а канонічного права й німецької мови зовсім ні; з діец. семинарій виходять невіжі. Всі ті аргументи відповідали поглядам Йосифа II і його дорадників. Їх не могли захитати аргументи єпископів за діец. семинаріями: великий брак духовенства; брак відповідного числа кандидатів свідомих латинської мови; брак охотників кінчити довголітні студії в генер. семинарії, щоб іти потім на нужденні парохії; великі кошти получені з поширенням генер. семинарії. З сих аргументів хиба останній міг промовляти до переконання ошадному австрійському правлінню. Інші улягли силі аргументів противної сторони. Отже із священника хотів Йосиф II мати на селі передусім урядника, рільника, навіть лікаря, при тім свідомого німецької мови, вихованого лиш державою і виключно їй відданого.

¹⁾ Нац. Муз. ч. 96.

Після плану для богословських студій, уложенного помічником Йосифа II, Равтенштраухом, священник мав дати простолоуддю засади віри і моралі, переказані в св. Письмі і в традиції Огців Церкви, отже повинен був їх знати і пояснити, а навчити його того мала герменевтика (або ексезеза) й патрольоґія. А що герменевтика і патрольоґія не представляють засад віри і моралі в певній системі, то духовний кандидат мав навчитись того з доґматики і моральної теолоґії. Священник має впливати на простолоудде проповідю, уділюваннем св. Тайн і літурґією — чого мав навчитись із пастирського богослов'я. Обсяг і виконання духовного уряду очеркує канонічне право. В боротьбі проти ересей помагає полеміка. Як помічні науки тих головних предметів служать: мови східні і грецька (для герменевтики), історія церкви, богословська енциклопедія і література теолоґії. Такий був обсяг шкільного плану одобрений Йосифом II для теолоґії, а перенятий у головних нарисах від єзуїтів. Церковного права мали слухати питомці на світським виділі¹⁾.

Цісар Йосиф II, котрий богословським студіям присвячував багато пильної уваги, пішов посередною дорогою. Рішив 9 марта 1787 р. скасувати дієц. семинарії, перенести їх питомців до генеральної семинарії, а щоб латинська викладна мова не стала їм на перепоні, згодився уладити у Львові провізорично окремих філософський і богословський інститут на лад латинського інститута, але з викладною мовою українською²⁾. З початком шкільного року 1787/8 мали дієц. семинарії перестати естувати. Однак зі звідомлення ректора генер. семинарії Щавницького з 23 цвітня 1787 дізналось правління, що між питомцями дієц. семинарій находять ся жонаті й тому поручило не приймати до генер. семинарії таких, що не зобов'язуться цілий час своїх студій перебути в генер. семинарії, полишивши свої жінки у батьків чи родичів, або запевнивши їм удержання як небудь инакше³⁾. Придвірний декрет з 9 марта 1787 р., заводячи *studium ruthenum*, рівночасно касував дієц. семинарії, а питомців переносив до генеральної. Але показалося, що там годі було всіх помістити; тому цісар дозволив „тих питомців українських дієцез. семинарій, які цілком чи в частині укінчили богословські студії після існуючого там плану, полишити

¹⁾ Zschokke: Die theologisch. Studien und Anstalten, Wien 1894, ст. 51—54. ²⁾ Арх. дух. сем. льв. 1787. губ. з д. 22/3 1787, ч. 6.466.

³⁾ Ibidem 1787, губ. з д. 2/5 1787, ч. 9.229.

єпископам, що мали їх дальше вчити після пляну дієц. семинарій, а по укінченню студій висвятити і вжити до душпастирства; відносить ся се одначе тільки до тих питомців, котрі тепер дійсно находять ся в дієц. семинаріях і теологію або вже начали або укінчили“¹⁾. Таким чином придвірний декрет з 4 липня 1787 обмежив постанову декрету з 9 марта 1787 р. і дієц. семинарії могли єще єствувати бодай 2 роки, доки не покінчили студій всі питомці їх. А щоби відібрати єпископам спромогу довше дієцез. семинарії удержувати, „заборонено їм дальше приймати кандидатів до своїх семинарій, бо на будуче рішуче мусить при тім полишитись, що всі кандидати духовного звання української церкви мають кінчити свої студії на тутешнім університеті“²⁾. Придвірний декрет з 4 липня дозволяв, правда, єствувати єще дієц. семинаріям бодай зо 2 роки; єствували вони за тихою згодою правління до 1 вересня 1791, зглядно до 1 вересня 1792. Що в осени 1792 не було вже зовсім дієцез. семинарій, на се маємо ось такий доказ. В дієц. семинаріях не вчили питомців німецької мови. Мабуть забувши про те, що від 1 вересня 1787 мали дієц. семинарії помалу вигасати, доки не покінчать студій їх питомці, губернія зробила 16 червня 1792 Білянському й Риллови суворий докір, що питомці дієцез. семинарій не вчать ся німецької мови й рішучо приказувала завести науку тої мови на такий лад, як її ведеть ся в генер. семинарії на *studium latinum i ruthenum*³⁾. Білянський, не маючи вже дієц. семинарії, відіслав той губерніяльний приказ до ректора генер. семинарії з порученням, щоби оповістив його всім питомцям і закрів їх до науки німецької мови⁴⁾.

1) Ibidem 1787, губ. з д. 19/7 1787 ч. 17.117. 2) Ibidem: 1787, губ. з д. 19/7 1787, ч. 17.117. 3) Ibidem: 1792, губ. з д. 16/6 1792, ч. 18.246. 4) Ibidem: 1692, Львівська консисторія з д. 29/6 1792.

Павло Леонтович

(Павло зі Щуткова)

Написав *Кирило Студинський.*

I.

Павло Леонтович уродив ся в Щуткові під Любачевом 9 марта 1825 року, де його отець Іван був священиком і деканом. Про батька згадав Павло у своїй автобіографії з великим пієтизмом. Назвав його бесідником першої класи і співаком, що займав ся складанем віршів та пісень, які перейшли між нарід любачівських сторін і ще в 70-их роках минулого віку жили в його устах¹⁾. Можна тільки жалувати, що Павло Леонтович не подав початкових слів тих пісень. Мати Павла, Марія походила з роду Сиротинських.

В домі родичів Павла уживано тільки української мови, тому виростали діти в національній свідомості. Всіх дітей у о. Івана було семеро, шість синів: Василь, Богдан (Теодор), Павло, Антін, Петро та Іван і дочка, що вийшла з часом замуж за о. Стефана Головацького і скоро повдовіла.

Павло ходив до нормальних шкіл у Черемисли, де його побив латинський катехит Яблонський за те, що молив ся із церковно-славянського молитвослова. Ся подія скріпила тільки в нього народні почування. Коли Павло був учеником II класи перемиської

¹⁾ Временникъ Ставр. Института на рік 1890. Маємо й безпосередний доказ в актї, знайденим др. Вас. Щуратом в архіві перемиської консисторії, що о. Іван Леонтович складав церковні пісні. Дня 28. X. 1833 р. переслав він консисторії коляду „Бог Предвічний“, яку доповнив вісьмома строфами в церковно-славянській мові. В письмі просив, щоби консисторія напечатала коляду разом із його доповненем, „si merentur“. Коляду віддано до заопіюваня архідіяконові капітули, та про дальшу її долю не уміємо нічого сказати.

гімназії, стрінуло його велике родинне нещастє, бо дни 7. XII. 1841 р. помер йому отець, тоді парох і декан Любачева, у 63 році життя¹⁾. Не треба згадувати, що о. Іван дітям маєтку не лишив. Павлом заняв ся найстарший брат Василь, що був уже тоді священиком, а в свободних хвилях „співаком, народним поетом“. Та його твори пропали рівнож при пожарі села Коровиці²⁾. Брат Василь віддав Павла до Львова, де він під кермою брата Богдана³⁾ кінчив у П. гімназії. кл. II—VI. Тут співав він у церкві

1) Schematismus Cleri Dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis pro anno Domini 1842, ст. 103.

2) Временникъ на рік 1890 в автобіографії Павла Леонтовича. Василь Леонтович, парох Коровиці коло Любачева, ур. 1808, висвяч. 1832, умер 24. III. 1857 р. Schematismus Cleri Orient. Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis pro anno Domini 1858, ст. 150.

3) Богдан Леонтович, пенс. адюнкт нов. суду і б. урядник „Заведенія“ (крилошанського банку) умер дня 30. XI. 1886 р. в Ново-сілці коло Язлівця в 74 році життя. Був він членом Ставропігії і тут на становищі секретаря вже від 1846 р. почав працю народну, списував протоколи руського скорописею і заগ্রив членів товариства до рідної справи. Уже в 1847 р. „всестерпливо калаталъ онъ о изданіи руского письма часового“ і головно йому треба завдячити, що в 1848 р. почала виходити „Зоря Галицька“ (Кореспонденція Як. Головацького 1835—49 стр. 261). Був він її співробітником (там же стр. 222, 228). Належав до комісії, що в 1848 р. скликала зїзд „руських учених“ (там же стр. 290). На літературнім поли виступив в 1847 р., коли вийшов його переклад: „Слеза надъ гробомъ... І. Снѣгурского... изъ польского через Боголюба изъ Ветлина переведенна“. Коли в 1848 р. явила ся з польського табору статя „o nieistnieniu Rusinów“, Леонтович видав брошуру: „Odpowiedź na artykuł umieszczony w N. 2 Dziennika Narodowego Lwów 1848“ [стр. 15] багатий на удачні аргументи і молодечого духа. В 1852 р. помістив у „Лѣрваку зъ надъ Сана“ статю „Кілька слобів о формахъ нашего язька и о писовнѣ“ (стр. 35—48), а на критику „Лѣрвака“, напечатану о. Йосифом Левицьким, подав свій „Отвѣтъ Іосифу Левицкому“ (Зоря Галицка 1852 ч. 74—6). В пятьдесятых роках і пізнійше виступав він рішучо против церковно-славянщини у галицькім письменстві та против діяльности Погодінської кольонії. При організації урядів в 1867 р. ніхто не постояв за ним і він опинив ся на листі проскрібованих. Його спенсіоновано. Заробляв він зразу в рустикальнім банку і тоді напечатав статю „Семі роковини смерти Тараса Шевченка у Львовѣ“ в „Правді“ (1868 ч. 8.), де побіч звіту з концерту подав оцінку музичних творів „Заповѣту“ Вербицького і Лисенка. Під статєю підписав ся буквами ч. . . . ъ. Що автором сеї статі був Леонтович, на се звернув мою увагу радн. дв. Ол. Барвінський. В роках 1870/1 був він редактором львівської „Основи“, де рівнож треба шукати за його безіменними статями, чи замітками. З рустикального банку переніс ся з часом на посаду урядника „Заведенія“ (крилошанського банку), де його на старі літа звільнено

св. Юра разом із братьми Антоном¹⁾, Петром²⁾ та Іваном твори Бортнянського, за що платив їм еп. суфраган, др. Григ. Яхимович по 12 здр. місячно, окрім усяких иньших подарків.

В осени 1845 року був уже Павло Леонтович на філософії (тод. VII класі) яко питомець львівської духовної семінарії. В місяці лютім 1846 р. переняв при семестральнім іспиті з філософії та фізіології і не складав іспиту з релігії³⁾. В семінарії застав Павло польські симпатії. Мабуть, що й він сам переняв ся ними і за се відпокутував у вязниці. Як читаємо в урядовім акті, писанім ректором др. Ів. Бохенським, дня 8. III. 1846 р. по годині п'ятій після обіду явив ся в будинку семінарії комісар поліції з ревізором та кількома жовнірами, уладив ревізію у пит.

зі служби. Тоді замешкав на селі у свого сина і там закінчив житє. (В.: „Теодоръ Леонтовичъ, посмертна згадка“, Дѣло, 1886. ч. 134. Автором сеї посмертної згадки був Анатоль Вахнянин). Родина Леонтовичів визначала ся великою музикальностю. Наймолодший син Богдана Денис ур. 1868 р. був віртуозом-п'яністом і композитором. На великий жаль, помер в кілька місяців по смерти батька в Новосілці коло Язлівця в домі свого брата наслідком п'янистого тифу (29. IV. 1887 р.), проживши ледви 21 рік житя. Був він учеником львівської акад. гімназії, де зложив іспит зрілости в 1886 р. почім вписав ся на права і з великим замилованєм віддавав ся студіям музики. Мав він уже тоді за собою науку композиції і учив ся інструментації та гри на органах. Галицька суспільність знала його з виступів на концертах. Посмертні вістки помістило „Дѣло“ 1887. ч. 43 і „Новый Проломъ“ 1887. ч. 430. Ширшу статю про нього і про його музичні твори помістив у „Зорі“ за рік 1888. ч. 10. стр. 176—8 Остап Ніжанковський п. н. „Памяти Дениса Леонтовича вь 1. рѣчницю его смерти“. Зі статі довідуємо ся, що великий вплив на музичне виображанє Дениса мав батько. Окрім непечатаних творів, які в більшій часті пропали, лишив Денис друковану композицію п. н. „Souvenir à mademoiselle la Baronne Hedvige Błażowska valse élégante pour piano par Denis Leontowicz“.

¹⁾ Антін Леонтович, концепіст при окружнім суді в Перемишлі умер в навечере Різдва тамже 1884 р. Покійний заслужив ся для піддержаня слави світського і церковного співу в Перемишлі і звісний був там зі свого basso cantabile протягом 30 літ (його некрольоґ в „Ділі“ 1884. ч. 1., а короткий спомин, поміщений тамже 1886. ч. 134 в посмертній згадці про Богдана (Теодора) Леонтовича):

²⁾ Петро Леонтович був священником в Старисках городецького деканату, львівської архієпархії. Уродив ся він 1827 р., а умер дня 12. II. 1882 р. Шематизмъ архід. Митр. гр. кат. львівської на рѣкъ 1883 стр. 308. Іван Леонтович був директором „Заведенія“ (крилошанського банку).

³⁾ Протоколи льв. дух. семінарії (Einreichungsprotokoll) за р. 1846, ч. 108.

Станислава Бачинського (IV р.), Льва Ковшевича (III р.) і Павла Леонтовича (філософа I року) і хоча в них нічого підозреного не найшов, забрав їх з собою на поліцію¹⁾. На питанні львівської консисторії відповів ректор др. Іван Бохенський, що Бачинський перебував у семінарії від дня 14. X. 1841 р., Лев Ковшевич від 6. X. 1843 р. а П. Леонтович від 7. X. 1845 р. Першого з них напоявав ректор з причини занедбування ранішних молитов і сіленцій, задля опізненого повороту та курення тютюну. Ковшевич занедбував сіленції і кутив, а Павло Леонтович вернув кілька разів пізнійше з викладів. Впрочім їх поведене відповідало приписам семінарії, а в додатку не помічено нічого такого, що могло би кинути підозріне на їх політичні пересвідчення²⁾.

У вязниці перебули всі три питомці протягом шести тижнів по день 21. IV. 1846 р. Про їх поворот до семінарії повідомив ректорат найблизшого дня перемиську консисторію, при чім зазначив, що Стан. Бачинський не стратив з причини увязнення свого місця³⁾. Коли одначе питомці явили ся дня 22. IV. в поліції, їм поручено виїхати до трох днів з міста. Затревожені звернули ся до дир. поліції Сахера Масоха, який дозволив їм остати в семінарії аж до рішення консисторії. На питанні ректорату, що має з питомцями робити⁴⁾, перемиська консисторія поручила, щоби „super Kowszewicz et Leontowicz vigilus oculus habeatur“⁵⁾.

Вже з цього оповідання можна виміркувати, що на цілій справі поліційні та судові власти не найшли нічого противзаконного. Всеж таки на душевнім настрою Леонтовича вони полишили свого рода пригноблене. Він не складав іспитів та імовірно тому видадено його дня 11. VIII. 1846 р. з семінарії⁶⁾. На всякий спосіб він стратив рік, бо в семінарії стрічаємо його що-йно в жовтні 1848 р., вже в характері богослова I року. З цього видно, що іспити з філософії (VII і VIII кл.) складав він поза семінарією.

У львівській семінарії перебув Леонтович від осені 1848 р. до половини липня 1851 р. Стояв тоді на чисто народнім становищі і визначив ся jako знаменитий організатор духового життя серед питомців. Вже в 1849 р. напечатав першу свою поезію,

1) Там же 1846. ч. 121. (акт перехований в архіві семінарії).

2) Там же 1846 ч. 204. (акт датований 18. IV. 1846 р., збережений в архіві дух. семин.)

3) Там же 1846. ч. 218.

4) Там же 1846. ч. 221.

5) Там же 1846. ч. 291.

6) Там же 1846. ч. 377.

а в рік пізнійше виставив в духовній семінарії свій сценічний жарт, що зготовив йому чимало прикrostий, але до розвитку національних почувань між питомцями причинив ся немало. Леонтович був також одним із видавців і авторів „Сборника привѣтствованій и желаній къ употребленію руского юношества“ (Львів 1851 р.).

В осени 1851 р. прибув він до Перемишля на IV рік богослова, де відограв знову між питомцями визначнійшу роль і разом із ними видав „Лѣрвака зъ над Сяна“ (Перемишль 1852 р.). Осению 1852 р. оженив ся він з дочкою о. Василя Волошинського, Єлисаветою, а після свячень був зразу сотрудником в Руді монастирській. В два роки пізнійше став парохом в Білій польовій, а в 1865 р. переніс ся на парохію в Руді монастирській. Був він членом Ради повітової в Раві руській, а раз навіть вибрано його віцемаршалком повіта. В 1874 р. умерла йому жінка. Ся подія зломил а його жите. Тоді написав останній вірш п. н. „Щіснь послѣдна моя“ і зломив перо. Дня 7(19) V. 1880 р. умер він, граючи на скрипці. Був добрим співаком, грав гарно на скрипці і віолінчелі та визначив ся яко талановитий рисівник. Лишив сина о. Івана, пароха Урожа і дочку Марію, замужну за о. Миколою Піджарком, парохом Дідилова.

На сім кінчать ся вістки про жите о. Павла Леонтовича, зібрані з його автобіографії, з оповіданя його сина, та із сучасних актів. Ширших згадок про його жите ми в нашім письменстві не находимо¹⁾, хоча сей чоловік відограв своїми творами значну роль у нашім народнім житю. На основі тих писань Павла Леонтовича, що вийшли за його жита печатію, не можна би уявити собі його літературної фізіономії. Одначе в руках сина зберегли ся вірші о. Павла і що-йно ся рукописна збірка, передана мені ласкаво до ужитку др. Василем Щуратом та доповнена печатаними творами і сценічним жартом, збереженим в рукописах „Національного Музея“, позволить нам подати характеристику його літературної творчости.

II.

В рукописній збірці віршів о. Павла Леонтовича, стрічаємо під одним твором дату 5. II. 1845 р. Здасть ся, що не помилимо

¹⁾ Невеличке місце присвятив Леонтовичеві проф. Ож. Огоновський в „Исторіи литературы русской“ ч II. (2) стр. 705—7., а некрольоги, поміщені в „Родим-ім Листк-у“ Чернівці 1880. ч. 10., в „Дѣл-і“ 1880. ч. 37. не принесли нічого нового.

ся, зазначаючи, що перші твори в українській мові зложив Павло що-йно в 1848 р. так, що його літературна діяльність обняла би роки 1848—74. Перший його вірш явив ся в „Новинахъ“ Ів. Гушалевича в. 1849 р. п. н. „Сирота“. Всіх віршів у польській та українській мові зложив Леонтович 107 і ледви, чи найдемо ще їх більше. Наголовки віршів подаємо в хронологічному порядку :

- 1848 р.** 1. Описане путешествія мого (1848)
 2. Мясниці (5. II. 1848 р.), хоча се датоване роком 5. II. 1845.
- 1849.** 3. В день праздника в Коровицях, де брат Павла, о. Василь був священником (20. XI. 1849.)
 4. Піснь сироти, печ. в „Новинахъ“ Ів. Гушалевича 1849 ч. 26.
 5. Rowinszowanie (9. XI. 1849).
 6. Празник, або весіле (30. XI. 1849).
 7. Wierszy, na jakie słuchacze Polacy fizyki w r. 1849 w Listopadzie zdobyli się.
- 1850.** 8. Повіншоване (1. I. 1850).
 9. Стих Его Превосходительству Кир. Григ. Яхимовичу (22. I. 1850), печ. в „Зорі Галицькій“ 1850. ч. 1. і окремим виданєм.
 10. Rowinszowanie w dzień Imienin pana N. N. w Tarnopolu (20. II. 1850.)
 11. Відозва до Русинів на балъ (25. II. 1850).
 12. До Б. (17. V. 1850 р.), печ. в „Лѣрваку зъ надъ Сяна“, издан-ім Семинаристами Перемыскими въ пользу Дому Народного“. Черемисль 1852 під наголовком „До Є....“ стр. 71.
 13. Думка (27. XI. 1850) печ. в „Лѣрваку зъ надъ Сяна“ стр. 72.
 14. Мечта на мечту Івана Бужаненька (1850.)
 15. Піснь „Небесний Отче мій!“ (10. XII. 1850)
 16. „Як цвіток ранком в красній долині“, (16. XII. 1820) печ. в „Сборник-у привѣтствованій и желаній къ употребленію руского юношества“ Львів 1851 стр. 48. без підпису автора і у скороченім, другім виданю п. н. „Благожеланія и привѣтствованія“ Львів 1863 стр. 52.
 17. Для друга (25. XII. 1850), печ. тільки друга частина від слів: „Як муха в соті“ печ. в „Сборник у

- привітствований“ стр. 45. і в брошурі „Благожеланія и привітствованія“ стр. 49—50.
18. Донька матери („Матінко моя, я для вас щось маю“ 25. XII. 1850.), печ. в „Сборник-у привітствований“ стр. 48. з підписом Леонтович і в „Благожеланія-х и привітствованія-х“ стр. 53.
1851. 19. На новий рік (12. I. 1851.) печ. в „Сборник-у привітствований“ стр. 14—15 з підписом: П. Леонтович і в „Благожеланія-х“ стр. 16.
20. В тезоіменництво Всеч. крилошанину Гинилевичу, ректору Черемискому („Богатий в серце і духа силу, Народе руський в красній землиці“... 1. 2. 1851.)
21. „Внука для бабуні“, печ. в „Сборнику привітствований“ стр. 47 (14. II. 1851).
22. Брат сестрі (Як зоря глядить за зірков з рана 18. II. 1851).
23. На новий рік матери (Днесь перве свято, Любезна мати) печ. в „Сборник-у привітствований“ стр. 9.) 1. IV. 1851 і в брошурі „Благожеланія и привітствованія“ стр. 11.
24. Весна печ. в „Л'єрваку“ стр. 71 (11. IV. 1851).
25. Dla ojca (Kiedy z niebiańskiej Świętych krainy) 12. XII. 1851.
26. Піснь („Любов в Твоім серцю ангела палає“) 27. XII. 1851.
27. Як же бим много вам днесь желал (печ. в „Сборник-у“ привітствований“ стр. 4).
28. Як весна мила, прикрашена в маю (печ. в „Сборник-у привітствований“ стр. 42—3) і у „Благожеланія-х“ стр. 47.
29. В погіднім маю, як то раненько (печ. в „Сборник-у привітствований“ стр. 52—3) і в збірці „Благожеланія“ стр. 57.
1852. 30. Піснь в честь.... Григ. Яхимовича („Той, що надію любов і віру“) 2. II. 1852 р. Останні три строфи: Молода Русе, чом живо і сміло) положив під музику Лавровський).
31. Стих іскренної любови.... Григ. Гинилевичу (Вже по раз вторий стали процвітати) 1852.
32. Strzelcy Niemirowa (Początkowe litery pokażą, w czyją cześć te wierszy) 5. II. 1852.

33. Третий май 3. IV. 1852. (печ. в „Слов-ѣ“ 1861 ч. 28.
34. Піснь (Лети думко в стороньку) 6. VI. 1852.
35. Satyra („Chłopiec urodny“) 18. XI. 1852.
36. Півець (з німецького) 19. XI. 1852.
1855. 37. Преосв. Григ. Яхимовичу („Привиклий сонце-
витати хлопчинов“) 24. I. (5. II.) 1855.
1858. 38. Polowanie na wilka 10. XII. 1858.
1859. 39. Піснь (Не раз Русин був вже в зраді) 1859.
40. Пісня співана на російську нуту „Не ший мені
моя мати“ („Літа мої молоденькі“) 1859 р., печ.
в „Зор-ѣ галицкой jako альбумъ на г. 1860, стр.
115 п. н. „Пѣсня“.
1860. 41. В день Іменин о. Ковальського Івана, ко-
трий будучи в Смолині парохом 57 літ, мав уже 98
літ (18. I. 1860 року).
42. Стих при нагоді відзначеня Евзебія Чер-
кавського.
43. Takie to, takie życie koleje (пращальний вірш
в честь приятеля, перенесеного до Будзанова) 8. VI.
1860 р.
44. Пращане („Вселюбезнійший брате зза Буга“).
19. VIII. 1860 р.
45. Приписок (Сонійко, хотя світ божий пращав).
46. Na romnik Jabłonowskiego we Lwowie
печ. у „Временнику“ Ставр. Інститута за рік 1871
стр. 104.
1861. 47. Коломийка (Ой цісарю наш, Францішку).
48. До „Слова“, печ. у „Слов-ѣ“ 1861 р. ч. 14.
49. Пісня про Шемельовського (на нуту „Не раз
Русин був вже в зраді“).
50. Доньсок.
51. Правда байка печ. в „Словѣ“ 1861. ч. 31.
п. н. „Орлина купіль“ (пис. 7. IV. 1861).
52. Братя! печ. в „Словѣ“ 1861. ч. 24. п. н. „До
дѣла“, пис. 10. IV. 1861 р.
53. Братя селяни! пис. 10. IV. 1861 р. Іван Ем.
Левицький подав у своїй „Библиографіи“ 1861—86:
(II), що сей вірш напечатаний в „Русск-ій Радѣ“
(Коломвя. 1873 ч. 4), однак ся вістка невірна. Одно-
певне, що вірш вийшов печатю за життя автора.

54. „О ядовитих і неядовитих перекінчиках“ печ. в „Словѣ“ 1861 р. ч. 25 п. н. „Пісня“, пис. 12. IV. 1861 р.
55. Hymn radošny Polaków z przyczyny jednostajnego wyboru Dupsa na posła Sejmu w roku 1861.
56. Піснь „Спи солоденький“, напис. дня 16. VI. 1861 р.
57. Красна дівице вір же мені (переклад з польської мови) нап. 8. VIII. 1861 р.
58. Пчолы і трутчі (байка) печ. в брошурі „Несвятоюршига, повѣсть, Василя Дмитрова Залозецкого... Одѣжи передь судомъ, повѣсть автора „Сонного видѣнія“ М. В. Розлуцкого та „Пчолы и трутнѣ, байка Павла зъ—Щуткова. Львѣвъ 1863 напис. 15. VI. 1861 р.
59. Відозва, пис. 10. VII. 1861 р.
60. Кудай гляну — Боже мій! пісня на нуту „Дай же, Боже, добрий час! пис. 1. VIII. 1861 р. печ. у „Временнику“ Славр. Інститута за рік 1871 стр. 104. з пропущенем трех строф про Зиблікевича.
61. Стих в день торжества іменин владики Томи Полянського (Нині докода по всей країні).
62. Гей, Хмельницький, наш Богдане! (пісня) пис. 26. X. 1861 р.
63. Pieśń na nutę: „Boże coś Polskę!“ пис. 29. XI. 1861 р.
64. До Щуткова (1861).
65. На день нового літа (31. XII. 1861 р.)
1862. 66. Піснь в честь... Григ. Гинилевича, виспівана народолюбцями на дни 24 січня 1862 р.
67. До „Вечерниці“, печ. у „Вечерницяхъ“ 1862. ч. 2. пис. 29. I. 1862 р.
68. Руська забава, печ. у „Вечерницяхъ“ 1862. ч. 3. п. н. „Перва забава“ пис. 5. II. 1862 р.
69. Приписок до листа (Ой така то моя доля).
70. Руське дівчатко, пис. 8. III. 1862.
71. Жаль молодой невісти (Солоденька, любя, нене).
72. Доля, народна казка, печ. у „Вечерницяхъ“ за рік 1862. ч. 2. пис. 2(14). IV. 1862 р.
73. Руська невіста печ. у „Словѣ“ 1862 р. ч. 33. пис. 5(17). V. 1862 р.

74. До Марії Д., пис. 26. IV. (8. V.) 1862 р.
75. Krzyżmo (sonet), пис. 1. VI. 1862 р.
76. „Пісня при колисцѣ“, печ. в „Словѣ“ ч. 54. під анонімом: Єлисавета попадя, пис. 2. VI. 1862.
77. Дитину ховати, то камень глодати, печ. в „Галичанинѣ“, Як. Головацького 1862 р. стр. 17—18, в Ол. Барвінського „Руск-ій Читанц-ї для висш. гимн. III. Львів 1870 стр. 322—3, без останної строфи, в „Зор-і“ за рік 1881 ч. 14, пис. 1. VII. 1862 р.
78. Лірник, печ. у „Вѣстнику Нар. Дому“ за рік 1907 ч. 11, пис. 7. VII. 1862 р.
79. Обжинки, пис. 24. VII 1862 р.
80. Біда, народна казка, печ. у „Вечерницяхъ“ 1862 р. ч. 27—8 в цілости, а перша частина в Ол. Барвінського „Руск-ій читанц-ї для высшон гимназій“ Львів 1870 III стр. 322—4, пис. 5. VIII. 1862 р.
81. Сусіде! (Нехай знає і Матера).
82. Левицький Остап, печ. в „Слов-ѣ“ 1863 ч. 76, пис. 3. VIII. 1862 р.
- 1863.** 83. Моя доля, пис. 27. I. 1863 р.
84. Крижмо (Красний Миханю, руська дитино) пис. 14. V. 1863 р.
85. В Володаровій над Сяном столиці (з нагоди весіля двох дівчат в родині).
- 1864.** 86. Піснь в честь... крил. Онуфрія Криницького в день тезоіменія 12(24) VI. 1864 р. (Несторе наш, світла зоре) пис. 10(22) VI. 1864 р. печ. в „Слов-і“ 1864, ч. 47.
87. Надгробок Константини з Волошинських Качковської (чотиривірш).
- 66—7.** 88. Нещаслива руська матір.
89. Підслухане.
90. Русь.
91. Руські діти.
92. Далі хлопці, кінчіть гоцці (на нуту коломийки).
93. Новобранцям.
94. Нове лихо, руські діти (на нуту „Козак пана не знав з віка).
95. Pieśń.

1868. 96. Стих пращальний, виголошений Архієрею Мих. Куземському в дни 14(23) VIII. 1868 р. печ. в „Словѣ“, 1868 ч. 71.
97. Маляреви Х. Х.
98. Лист до Друга (чи не Іпол. Криницького, що емігрував у Холмщину).
- 69—73. 99. Думка під кіпцем у Львові, сипаним недругами Русинів.
100. Пісня, яко памятка кіпця, сипаного Поляками 1869 р.
101. На тезоименіє митр. киръ Іосифа (Сембратовича), печ. у „Словѣ“ 1870 ч. 102.
102. Сонет (Коли злучає ся два серця любовою).
103. Стих для урядника Ляшка.
104. Сільським братям.
105. Раді повітовій.
106. Стих на перекінчика.
1874. 107. Піснь послідна моя.
Окрім віршів написав Леонтович:
108. Сценічний жарт (1850), власність „Націон. Музея“ у Львові.
109. Введеніє до „Лѣрвака зъ надъ Сяна“ стр. I—X. під буквами П. Л.
110. Чіє серце; того правда (повѣстка) печ. в „Лѣрвак-у зъ надъ Сяна“ під буквами П. Л. стр. 75—110.
111. Автобіографія. (Временникъ за рік 1890, стр. 145—7.)

III.

Павло Леонтович мав, без сумніву, хист до організації. В часі, коли дві третини питомців львівської духовної семінарії уживали ще польської мови, він загадав повести плянову роботу, що мала на цілі запобігти дальшій польонізації духовної молодіжи і будити між нею народну свідомість. В сій цілі виставив він в р. 1850 свій сценічний жарт, що викликав був широку дискусію у сучасній, українській пресі, хоча сам твір був ширшому загалови незвісний.

Мимоходом згадуємо, що гадка давати театральні вистави у львівській семінарії не нова. Піднято її при кінци вісімнадцятого віку, в р. 1794 і з ріжними меньшими, чи більшими перервами продовжувано протягом XIX столітя. Про драматичні.

вистави, уладжувані питомцями львівської духовної семінарії від р. 1794 по рік 1850 маємо дуже скупі доривочні вісті¹⁾. Воно цілком зрозуміле, бо тих вистав ані не зазначувано в урядових протоколах семінарії, ані не записувано у споминах і без того дуже рідких. Такі вистави уважано звичайно пустою забавою, хоча вони були нерідко проявом якоїсь живійшої думки та давали у неоднім напрямі інтересний причинок до характеристики життя питомців, їх поглядів, стремлінь, артистичного смаку і духової праці. Свідчить про се, хочби та обставина, що саме з поміж питомців львівської дух. семінарії згаданого часу вирости опісля люди, які будьто складали менше, чи більше удатні власні твори, будьто переробляли, чи перекладали чужі писання, будьто ілюстрували їх музикою. До ряду сих людей належали: оо. Стефан Пегрушевич, Ів. Озаркевич, Рудольф Мох, Іван Гушалевич, Софрон Витвицький, Іван Наумович, Василь Ільницький, Гнат Якимович, Келестин Скоморівський, Маркил Попель, Микола Устиянович і музик Михайло Вербицький²⁾.

1) Зібрав їх Мих. Возняк у своїй старанній розвідці п. н. „Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття. (Замітки й матеріяли)“ у „Записках“ Наукового Товариства ім. Шевченка т. 87—8 та в окремії відбитці.

2) Короткі житєписні і бібліографічні вістки вчислених письменників (з виїмкою трех: Витвицького, Якимовича і Попеля) подав я у мойй студії „Львівська духовна семінарія в часах Марк. Шашкевича (1829—43), стр. ССXLIII і дальші. Про Софрона Витвицького, пароха Жабя (ур. 1819 а свяченого 1842., знаємо, що він відрікав ся звязи із польськими партіями в р. 1849 (Зоря Галицька 1849 ч. 7) в статі „Любезні братя! У ній просив він опрощеня за те, що 1848 р. був членом „Рады народовой“, утвореної Поляками для параліжованя „Рады рускої“. Тоді був він ще парохом Раківця і Семенівки. Належав він до ряду перших, галицьких етнографів, що займали ся Гуцульщиною і напечатав про неї: „Статистическо-историческое обозрѣніе Гуцуловъ въ Коломыйскомъ окрузѣ со характеристикою ихъ“ (Зоря галицкая 1852 ч. 54—6), „Rus historyczny o Huculach“ Lwów 1863., „Якій крѣмъ иншихъ обходъ весѣльный у княгинь гуцульскихъ“? (Правда 1867 ч. 2.), „Дещо з традиції гуцульскої“ (Правда 1869 ч. 7—8), „Huculi“ (Pam. Tow. Tatrzanskięgo) 1876. I стр. 73—84, „Zwyczaје, przesaдy і zabobony Huculów (Pam. Tow. Tatr. 1877. II. стр. 73—82). В р. 1861 вибрано Витвицького послом до львівського сойму, де він, зараз на другім засіданю виголосив промову (Слово, 1861 ч. 23), а крім сего напечатав брошуру п. н. „Do zgody! bracia do zgody! Zywoтne kwestye tutejszo-krajowe dla dobra ziomków (Lwów 1861). В рік пізнійше зрік ся він мандату (Слово 1862 ч. 91). Із драматичних творів напечатав Витвицький: „Bratnaja nezгода, або posmertni dny Władymira Welykoho“,

Виставу сценічного жаргу Леонтовича уладили цитомці львівської дух. семинарії дня 7(19) XI. 1850 р. Переплігано її

historyczno-lycarskaja tragedja w 4 aktach z XI stolytja. Lwiv 1862., „Myłost' i zhoda, abo winczanyje Heleny kniahyni ruskoi z Kazymirom II Sprawedywym, kerolem polskim. Historyczno-lycarskaja Melodrama w 3 aktach“. Lwiv 1862 i „Dwa holuby wodu pyły, a dwa kotyły. Narodnaja opera z 6 tanciamy w 2 aktach, ułożena z 12 żywych pisnej czysto ruskych. Každyj akt kińczyt sia kozakom sławnoho Padury. Lwiv 1863. Окрім сего напечатав Витвицький вірші: „Думка сироты“, „Пѣсьнь вошна, идушого на брань в р. 1859“ (Зоря галицкая яко альбумъ 1860 стр. 74—6), „Препочтеннымъ другамъ“ (Слово 1861 ч. 14) „Слеза зъ надъ Черемоша“ (Там же 1861. ч. 6) „Щобы намъ днесь робити?“ (Там же ч. 4) „Тримай ся свого“ (Там же ч. 18) „Торжество руского св. Воскресенія“ (Там же ч. 26), „Пожаль ся Богу“ і „Христось воскресє“ (Буковинская Зоря 1870 ч. 8 і 11). Софрон Витвицький умер дня 28, X. 1879 р. у 60 році життя. (Schematismus Cleri Arch. Metr. gr. cath. за рік 1880 стр. 235., — Про Гната Якимовича, автора „Роксоляни“ гляди Ом. Огоновський: „Исторія литературы руской“ ч. II. (2) стр. 942—6. Він умер на становищі пароха в Дебеславцях колом. деканату дня 1(13) IX. 1878 р. у 47 році життя (Слово за рік 1878 ч. 99). — Маркил Попель уродив ся 1825 року в селі Медуха з родичів-шляхтичів, Онуфрея Яковлева і Марії з Павульських. Чотири класи німецької школи скінчив він у Галичи, а гімназію в Станиславові і Бучачи. Філософічні науки (VII і VIII кл.) відбував він у Чернівцях, а богослове у Львові та Відни. В р. 1849 був він учителем природи у львівській препарандії. В рік пізнійше висвятив ся і став сотрудником в Бучачи, а в р. 1852 був катехитом в тернопільській гімназії. В р. 1859 був учителем української мови у львівській акад. гімназії. Від р. 1862—6 сповняв знова обовязки катехита в II гімназії у Львові, почім переселив ся у Росію, де в січні 1867 р. іменовано його катехитом холмської гімназії, а крім сего професором літургії і морального богословя у тамонній семинарії. В тім самім році був він вже старшим соборним протобреєм, а коли єпископа-номіната Калинського царський уряд вивіз на засланє у Вятку, Попеля іменовано в р. 1871 (25. III) адміністратором холмської єпархії. За „отлично усердную службу“ на поли обєдиненя наділено його ще в р. 1868 ордером св. Анни II степени з імператорською короною. В р. 1875 перейшов він на православє, почім висвячено його на становище хомського і люблинського єпископа та вікарія варшавського архієпископа. В р. 1878 став самостійним єпископом подільської і брацлавської єпархії, в р. 1882 єпископом в Полоцку і Вітебску, а в 1889 р. покликано його до св. Синоду в Петрограді. Від царя дістав нагрудний хрест, ордер св. Анни I і II степени, Володимира I степени і Александра Невського I ст. (Слово 1874 ч. 62). Умер дня 1(14) X. 1903 р. у 80 році життя, 53 священства і 28 єпископства (Галичанинъ 1903 ч. 221). В „Зорі Галицк-ій за рік 1853 помістив він переклад трагедії з німецької мови п. н. „Немира“ (ч. 14, 16—21, 23—28). Писав вірші „Галичъ“ (там же 1854 ч. 6), Короледворська рукопись (там же 1856

танцями, між иньшим коломийкою. У жарті виступали всякі „професіоністи“: швець Харковський і його челядник Франко, а побіч них коваль, різник, кравець, столяр, боднар, слюсар, пекар і цингіссер. Тільки швець Харковський і його челядник уживали на сцені польської мови, всі инші говорили, а радше співали по українськи. „Професіоністи“ вихвалювали один на перед другого своє ремесло. Погодив їх що-йно дяк (реєнт), що радив їм визбути ся „неприятливости“ та накликував, щоби подали собі руки і станули до братнього кола. Послухав сего поклику також швець Харковський, коли одначе побачив, що держить за руку свого челядника, став негодувати, за що його инші „професіоністи“ викинули з кола і закінчили сценічний жарт піснею.

Сам жарт не важний. Не може він служити ані взірцем мови, ані поезії. І хто знає, чи дослідник письменства не перейшов би над ним до дневного порядку, як би не широка, полемічна дискусія, що з приводу його вистави вивязала ся по тодішних часописах в „Зорі Галицк-ій“ та віденським „Вѣстник-у“, а котра кинула жмут світла на тенденцію жарту, та на тодішне жите питомців. З неї та з протоколів слідства, переведеного ректором дух. семинарії, довідуємо ся, що автор звернув вістре сього твору против питомців, що послуговували ся в семинарії польською мовою. Були вони аристократами. Рідня мова видавала ся їм чимсь низшим. На простий люд гляділи вони з гори. Таких питомців зобразив Леонтович в особах шевця Харковського, а по часті також його помічника, Франка.

ч. 10, 18, 29—30, 33—6, 48—52). Іванъ Халдѣевъ, воєвода звенигородскій (1146), истор. дума, „Лишь съ вѣрою?“ „Привѣтствованіе Григ. бар. Яхимовичу“, „Пѣсня почного сторожа“, „Сила молитвы“, „Счастье великое“ (в „Зорі галицк-ій“ яко альбумъ“ 1860). „Нога и чобѣтъ“ (Львовянинъ 1861 р. стр. 46). З під його пера вийшли статі: „Боянъ пѣвца Игоревго есть Іоаннъ Несгоровый“ (Зоря Галицка 1856 ч. 16—17). „Причины мирного и скорого розширенія вѣры Христовой на Руси“ (Зоря Гал., яко альбумъ“ 1860, стр. 132—6). Був він кореспондентом віденського „Вѣстника“, співробітником „Слова“ від р. 1861, де містив чимало передових статей про обрядовщину і про замойський собор. В рр. 1864—5 редагував церковно-літературну часопись: „Недѣлю“. Видав він також ряд підручників для шкіл: „Католическое правоученіе“ (1857), „Нравственное богословіе“ (1857), „Сокращенная литургика“ (1862), широка литургика (1863) „Собразковъ изъ природы для чтенія юношества“ (1865). Попель був чоловіком талановитим, трудящим, але честилюбивим, безхарактерним і деспотом.

Поодинокі ролі відіграли питомці Северин Литвинович (швець), Йос. Ситницький (помічник Франко), Клим. Ляхович (коваль), Іляр. Венгринович (різник), Ант. Левицький (кралець), Ол. Волошинський (столяр), Петро Кошалкевич (боднар), Юліян Радкевич (римар), Іляр. Попович (слюсар), Павло Леонтович (пекар і цинтісер), Ант. Гузар (ресент). Окрім них виступили у сценічній жарті пит. Мих. Сомик та Ів. Джулинський (третій і четвертий швець), „щоби кватреть зробили“.

Тенденція твору, а ще більше часописна полеміка і дохождення, переведені ректором, велять нам подати сценічний жарт у повнім текстї.

Сценічний жарт.

Franeek: Co ja slysze! — a wy czujecie Panie maister? jak tu wesolo, kieby u Tyregona blaumontag! Czy dzis blaumontag? he? (szturkuje loktiom).

Charkowsk.: (raptom sia wzdrygaje w zlosty): Nogamibys naciagnoł, pysku niewyprawiony, chcesz zeby cie pod Šrubsztak wzięto? Milcz psia wiaro, kieby but na prawidlie, bo ci gębulę smołą zatrunkuje.

Franeek. Panie majster (skrobaje sia w czuprynu) nie wytrzymam, puidę w kolo — jak was szanuje i wasze zone i wasze (pereruwaje mu majster).

Charkowsk. Kiemu ty gadasz zone, he? co to moja zona he? Pani maistrowa, rozumisz lokciu? Pani Charkowska — ja cie tu naucze, jakie tytulancyi mojej kobiecie nadawac — cobys wiedzial, ze w niej z pra pra pra pra pra dziatka i bakki nasza krew plynie, moście dobrodzieju — szewska. —

Franeek. Czarna jak smoła (na storony) — (golosno): Pani Charkowska aha, przepaszam, jak Panią Charkowskie kocham, pujde w kolo!

Chark. Co kocham — moje zone Panią ze Korybuckich Elizbite Charkowską Michałową! o bohdaže ty aż teraz 100 tysięcy bezek mazi zjadł psij Franku (wz tōmъ kowalъ wōtgraiotъ) mości dobrodzieju. —

Коваль. Що то за галасъ! — то не нашъ голоси, якисъ дуже шпѣчасті! — де они! — ага ту, то шевцѣ — що ви ту ласердакѣ галасуете! ге?

Charkow. nie prawda! albo lapserdaki, albo nie lapserdaki — a jak lapserdaki, to swoi lapserdaki, ni czyje lapserdaki — nie prawda, my profesioniści, ja Pan maister Charkowski, mości dobrodzieju, a to

Franek, moj czeladnik — on może i lapserdak, ale ja? ho, ho, nieprawda —

Ковал (спѣває): Що ми за професия,

Як видко убогѣ. —

Якась краса лѣберия

А вуса, як рогѣ.

Charkow.: Oj nie prawda, fajna nasza

Co mowię, do licha!

100 raz fainiejsza, niż wasza

Człek z głodu nie zdycha!

Коваль: Маєм и ми зъ чого жити,

Моя душко мила,

Спробуй по ти чобѣтъ вшити

Без гнипа, без шила. —

Рѣзникъ: Нема въ мене нѣ молотка,

Нѣ гнипа, нѣ шила,

Нагавиця не коротка,

А сорочка бѣла.

Кравец: Коваль тай швец одна лата

Нѣц над нашѣ стави,

Кравцѣ собѣ якъ панянта

Ходять повбираѣ.

Столяръ: Идѣтъ, идѣтъ глипѣ(!) лити(!)

Не байте дурницѣ,

Буд(ь) столяремъ, будешъ пяти,

Якъ воду в кѣрницѣ.

Боднар: Ой. іой, іой, іой, що вѣнѣ бає

Калитъ своїмъ станомъ

Бздури плете — бо не знає,

Якъмъ боднар паном!

Римар: Ха, ха, ха, ха, ха, яке чудо

Болнарска робота.

Панами сутъ в дома худо

Гвауту рве голота.

Сліосаръ: Твой станъ файний, мосцѣ римаръ,

Тра правду сказати,

Але решпектъ! Я є сліосаръ,

Мусишъ о томъ знати.

Пекаръ: Зѣбрали ся оментанцѣ.

И баіють дурницѣ.

Щобъ не пекаръ — петловацѣ
 Не жербиеъ зъ пшеницѣ.

Charkowski: Ho, ho, nie prawda — taki co my, to nie reszte rzemiosła — posłuchajcie ja wam utnę kuranta (дає голоси, зѣбравши 4 шевцѣвъ (до Франка): ty z basa, a ja cieńko, ty Chrzanowski trochi grubiej, a ty Woitku Łusakowski, co się zowi, z bassa (дає голосъ).

1.

Profesyci nasze nie syny rymarskie,
 Slusarskie, bednarskie, ani cyingisserow,
 Piekarskie, rzeźnickie, ani juwilerów,
 Ni krawca, kowala, broń Boże, stolarskie.

2.

Pokolenie nasze od pra pra pra dziatka
 Ni beczki pobija, ani młotem bije,
 Ani hyblem swiuce, ano buty szyje,
 Mości dobrodzieju — profesya rzadka.

Цингѣссеръ: А кождей ся величає, вѣби оденъ лѣпшии одъ другого а ту пол(о)вина за 8 а пол(о)вина за 10 безъ 2. —

Charkows.: Nieprawda ho-ho to ino kowalie takie tanie. — daleko ci jeszcze z szefcem się zmierzać, choćеś cyingisser — nieboraku nie dokażesz tego. —

Реєнтъ: Зъ величѣмъ, як то кажуть, бол'омъ серця яко глибоко умний человекъ, як то кажуть, той то пригодѣ придивлятиє мушу а душа не при васъ кажущи, кумера себѣ творить будущей неприязливости, если такъ мосцѣ панове, шановше гонорѣ вашѣ — житиє ваше при такѣхъ случаяхъ времена постане — покѣнте гордостя вашя — а якъ то кажуть возмѣт ся за рукѣ, якоби при вѣнчании возгясѣтъ велолѣпниимъ пѣниємъ вашимъ со мною вразѣ пієню, которую пропѣвати я промисляю.

1.

О мой гласе тоненький
 Воспой сей стихъ дрѣбневъкий
 Ней пѣзнають цехове,
 Якии зъ нимъ панове!

2.

Рвуть голосомъ, якъ бикѣ
 Я си майстеръ, а ти не,

А всѣ кругомъ дуракѣ,
Бо живутъ такъ же ажъ фе!

3.

Не такъ било давниѣ лѣгъ
Швецъ зъ ковалемъ якъ би братъ,
Нивѣ того нѣтъ ай нѣтъ
Кождий зъ цеховъ собѣ раѣ.

4.

Привернѣмо старий часъ
Зробѣмъ братниѣе коло
Станѣмо, станѣмо брата вразъ
Рякиѣмъ всѣ вразъ весоло. —
(всѣ робят коло).

Charkowski: Zaczekajcie hola! kumie (до Храповського) to slyszę diak hejno mości remanencie, ja wam coś utnę piirwej.

Diak z kowalem jednej myśli
Bo do karczmy razem przyszli,
Kowal za sznaps, wy za piwo
Oba z karczmy w nogi żywo!

а со he?

Всѣ: Поцѣнгель все свое (робят коло, зачинають спѣвати):
Станѣмо, станѣмо, брата вразъ
Колько майстровъ в ту насъ.

Charkowski (зобачивши, що з челядникомъ за руку ся тримає, перериває спѣвъ, кричить):

Со ја, ја моścią dobrodzieju, ја z czeladnikiem mam stać!
wara Franku! —

Всѣ: То не самолитай хоче, аби го омолоитвати (далѣ спѣвають, викѣдають го з кола):

Стисьѣмъ рукою руку
На вѣчну не розлуку,
Ней намъ днини, якъ стрѣла
Летять гожо, гоп га! га!

Конецъ.

Ледви висгавлено сценічний жартъ Леонтовича, а вже у найблизшихъ числахъ „Зорі Галицкої“, напечатано віршъ п. н. „Мечта, пбсля гулянки въ семинаріи дня 7 листопа. т. р. списана любезному-единомысленному родимцеву и другу И. Г.

Автор „Мечты“ підписав себе буквами *Ъ, ъ.*, одначе нема сумніву, що був се твір Івана Наумовича (Бужаненька).

Автор оповідає, що на буйнім дубі вивела діти „соловіча мати“, яка днем і ночью їм виспівувала. На широкім полі стояв замок, окружений муром, а в нім жив жорстокий пан, що слухав пісень. Він велів службі зняти гніздо із зеленого дуба та перенести молоді птиці до клітки зі щирого золота. Не помогли риданя матери писклят. Їх приміщено в клітці і учено співу під звуки позитивки. Одначе ненька прилітала скоро свіг, сідала на пятім мурі та під самим віконцем співала дітям пісні. Лютий пан велів віконце заложити, щоби птиці матерного співу не могли почути. Малі соловейки виучили ся штучних пісень бездушної машини. Одначе ненька, хоч діти були в неволі, сама свобідно підлітала під небо і молила Бога о кращу долю для дітей. Коли почав шуміти вихор, хмари наступали, громами застогнало і блискавки блиснули, під вікно замку підлітала пташка і кликала до пана: „Пусти мені діти, бо тя Бог скарає!“ Пан не послухав мольби пташини, а тоді ударив грім і убив його. Одначе слуги пакостили дальше її дітям. І знов настала буря і розбила замок, а із золотої клітки вилетіли птиці і „материнську пісню розбудили“. Надармо заманоють їх слуги кліткою, бо „не будуть птички в віки їм служити“. Наумович кінчить „Мечту“:

„Нині ми вільні, друже соловію
Австрія приймає нашу рідну неньку
У свої гаї, в гостину миленьку,
Може небавом мильше ти запію....
О! бо днесь любо, братчику миленькій,
В гаю домашнім собі поспівати,
І позитивки вже не подражати,
Чей і ті блудні сини нашої ценьки,
Ідущі в клітку давної неволі,
Вслухають діда пісеньки рідненькі,
А стануть разом з нами підлітати
На ниві рідній стануть працювати“.¹⁾

„Мечта“ Наумовича подражнила була Леонтовича. Він хотів своїм сценічним жартом відучити питомців уживаня польської мови, але не посуджував їх про ніякі політичні звязки з Поля-

¹⁾ Зоря галицька за рік 1850. ч. 94—5.

ками. Наумович назвав їх „блудними синами, ідущими в клітку давної неволі“, та протиставив їм патріотизм в користь Австрії, що „приймає нашу рідну неньку у свої гаї, в гостину миленьку“. Саме підозріне, кинене про „блудних синів“ в часі, коли ледви перегомоніли увязнення і засуди питомців та священників за приналежність до польських конспірацій, могло мати необчислені наслідки. Леонтович вложив в уста двох дівчих осіб нарочно польську мову, щоби зобразити питомців; що рідну мову легковажили, а Наумович звернув ся із замітом не тільки проти таких питомців, але й против автора сценічного жарту та закинув їм наслідуване „позитивки“.

Вислів негодованю дав Леонтович у віршу, доси ненапечатанім, п. н. Мечта на мечту Івана Бужаненька (ч. 2). У ній оповідає Леонтович, що Бужаненько пішов із сестрою до гаю, щоби назбирати цвітів на вінець, яким хотів украсити свою голову. Сестра лишила ся біля керниці і стала співати „пісню любову, пісню українську, на путу ревливу“, скінчила одну, почала другу, а Бужаненько збирав безушинно цвіти. По добрій хвилі „вдвоє зігнутій“ лізе він і стогне та просить сестру, щоби допомгла йому донести тягар, бо він нагромадив цвітів „повну плахту“. Бужаненько вибирає найкращі цвіти, подає сестрі на вінець. А коли вже готовий вінчик поклав на свою голову, ненадійно явив ся старець та спитав його, яке значіне мають сі цвіти? Іван Бужаненько відповідає:

„Всі тоті цвіти суть в того луга,
 Луг той, що бачиш, то моя нива
 На ній я сію — буде два годи
 І нині на ній робвем жнива,
 Тоті тут краски суть її плоди,
 Тоті дрібніші — вказав плахтину,
 Ту суть і пісни, суть і сопети,
 Повіншованя — різні памфлети“.

Коли старець завважав, що малий ще в него доробок, Бужаненько почав вияснювати значіне трех цвітів „братчиків, рож і блаватів“.

„Братчики, казав він, суть то „Гриць Мазниця“, але старець відповів: „Велике діло, не годне Гриця!“¹⁾

¹⁾ Мова тут про комедію Наумовича „Гриць Мазниця“, видану в р. 1849 в „Пчелѣ“ Гушалевича. В „Зорі галицкій“ за рік 1850. ч. 97. читаємо, що „Гриця Мазниця“, перекладеного свобідно з французької мови, виставлено в Києві і прийнято „съ великимъ удовольствіемъ“.

Під рожами сам старець відгадав вірші, розсипані по „Зорі“, а під блаватами „Мечту“ Бужаненька. Про неї він сказав:

Я о тім знаю, — всіх уразило,
 Блават якого бачиш кольору,
 Синього, правда, — молодий сину!
 Синий, то руський, не було взору
 Щоб правий Русин хтів свої брати
 Вірутнов ложев оклеветати,
 На них такую звертати вину,
 О котрой, знаю, їм ся не снило,
 То не по руськи — ой ні, мій сину!

Старець замічав, що „на такий вінчик з такого цвіта, за мало праці через два літа“ і накликавав Бужаненька, щоби заслугував на вінець працею цілого життя, а не клеветою.

Може Леонтович передав свій вірш „Зорі галицькій“, але у ній його не напечатано. „Мечта“ Наумовича була би перемогою безслідно, як би не нашли ся були недотепні обронці Леонтовича, що своїми помічаннями, без потреби, справу розмазали та викликали завзяту полеміку.

Небавом після появи „Мечти“ Наумовича напечатала „Зоря Галицька“ статю п. н. „Надбслане“. У ній звернув невідписаний автор увагу ширшої публіки, що на основі „Мечты“ готов хтось думати, будьбо би в семінарії нашли приміщені самі блудні сини нашої неньки, хоча воно не відповідає правді.

„По моїмъ мнѣнію, читаємо дальше, тоє обстоятельство порушило жилку поетичну сочинителя „Мечты“, же на той же гулянцѣ, бѣльше, якъ подобало, употребляно языка польского, и же тоє гумористическое представленіє носило знаменіє не весьма образованого чувства естетического. Далекое отстою отъ обороны сего представленія; лучшебы було представити щось естетическо-вкусного та зъ народнымъ языцѣмъ; но крѣпко уймаю ся за славою питомцевъ, и смѣло съ чистою совѣстью, яко правый Русинъ, всѣхъ съотчественниковъ упевнити могу, же не такъ въ самѣмъ дѣлѣ, якъ декотріи даже изъ нашихъ содругѣвъ и сочинитель „Мечты“ думаютъ, же представленіє тоє мало въ собѣ щось русинѣмъ непріязного мѣстити. Тѣлько трохи студенной розваги. Таж розпочало ся танцемъ народнымъ, коломыйкою — и съ польскою бесѣдою була пере-

пѣтана до половини руска — пѣсни були польски, були и руски, бо такъ кусень бажаль, селянынъ говорилъ и спѣвалъ по руски, ремѣльникъ зѣпсованнымъ польско-рускимъ языкомъ, а дякъ знова по руски“.

Автор „Надѣсланого“ пересвідчений, що творець „Мечты“ написав свѣй вірш під вражінем хвилі, без „довшой, студенной розваги“, що й він сам „о правости и искренности русской самыхъ дѣйствителей реченого представления увѣренъ есть“. Є правда, в семинарії такі питомці, що самі йдуть і других тягнуть „в клітку давної неволі“, одначе їх можна би счислити на палцях. Вони вдають, що рідної мови не знають, бо вона „хлопська“. Найде між ними також таких, що крім „Rozmaitości“ і „Dziennika narodowego“ з 1848 року навіть доброї польської книжки не прочитали, але загально тільки по пустих головах „вѣру шить еще вѣтеръ передмартовый, или помартовый польскій“, бо ті люди не розуміють свого становища в будучині, а рівноправність рідної мови для них незрозуміла. Є й такі, що „инстинктивно сами не знають, по що въ семинарію вступили“, — але вони самі себе осуджують. Всеж таки автор „Мечты“ на загал питомців семинарії кинув клевету „въ своимъ поетическомъ сновидѣніи“¹⁾.

Для нас воно безсумнівне, що автор „надѣсланого“ не тільки не був питомцем, але навіть вистави сценічного жарту Леонтовича не бачив, а писав на основі слухів, що ходили по Львові. Свідчить про се хочби згадка про селянина, що не був дієвою особою сценічного жарту. Авторowi зробив він медвежу прислугу, бо на замітку про неестетичність твору покликували ся опісля инші кореспонденти, а на семинарію кинув він ще яснійше ніж Наумович підозріне, що у ній є „пусті голови“ з польськими революційними мріями.

Тому годі дивувати ся, що в обороні автора сценічного жарту і доброї слави семинарії виступив у „надѣслан-ім“ новий кореспондент, котрий зазначив, що Поляки називають семинарію „ган-ою оісзўзну“ і хотять їївилічити, але надармо, бо „Двѣстеръ назадъ не поплыве и земля въ противну сторону не оберне ся“. Руський дух у семинарії не знидів, питомці учать ся не тільки богословських предметів, але слухають також викладів математики, фізики, всесвітної історії, природописних наук, руської мови і письменства та орієнтальних язиків, або

¹⁾ Зоря галицка рік 1850 ч. 99.

й державного права. „Либонь не чуль ь, ь (Наумович) гудьбы семинарской, котора у найпершѣмъ салѣонѣ уйти бы могла, либонь не чуль и пѣнія питомцѣвъ, такъ церковного, якъ и мірского; не знае либонь, же у насъ суть и маларѣ и краснописцѣ такіи, котори многимъ суть знаній, же суть также кромѣ ь, ѣ и поеты, може и лучшіи бѣтъ него, же суть также кромѣ него щирі Русины менше кричащія, а бѣльше дѣлающія“. Колиж є між питомцями „porządni“, то вони ніякого голосу не мають між Русинами“¹⁾.

У цілком иньшій дусі відозвав ся про семинарію священник *М. К.* „Изъ Станиславовского“. Він приїхав до Львова, зайшов до семинарії, але вже коло воріг почув, як питомці говорили між собою по польськи. Хотів їм сказати: „А до Варшавы“²⁾, одначе здержав ся. „Суперіори всѣ честни люде, якъ давно такъ и теперъ всѣми тими свойствами ся огличаюгъ, котри руское священство украшають, но о „теперѣшнихъ, декотрыхъ алюмнахъ не можъ нищо хвалебного сказати“. В семинарії є перекінчики, „которияъ польщина такъ голову заняла, же кромѣ неї нищо бѣльше не знають“. До них кличе дописець: „Господинове! коли вамъ хлѣбъ обмерзъ, а чому же на чужій не йдете?“²⁾

На сю стативку написав відповідь: „Зъ сѣменища“ „одинъ именемъ всѣхъ“. Почав її словами: „Говори Климе, най твоє не гине!“, почім додав, що краще булоби, якби дописець „изъ станиславѣвского“ дбав бѣльше про свою парохію, щоби люди горівки не пили, завели школу а в громаді лад бо питомці, а не „алюмны“ говорять між собою рідною мовою з виїмкою деяких „зъ западныхъ, мазурскихъ округѣвъ“, гдѣ й вони наломлюють ся до неї, в чім находять захохоту від „настоятельствъ“ (не суперіорів), „о чимъ вамъ за вашихъ золотыхъ временъ не снило ся и не маячило ся“³⁾.

Саме в часі, коли дописці „Зорі Галицької“ спорили між собою про естетичність чи неестетичність сценічного жарту, причім не щадили собі особистих натяків чи докорів, у віденськїм „Вѣстнику“ напечатано статю п. н. „Блудни русскіи дѣти“. Цілюю статі було, перестерегти руську молодіж перед покидаєм рідного прапора. „Не хочемо писав автор статі тутъ —

1) Там же рік 1850 ч. 102.

2) Там же рік 1850 ч. 104.

3) Там же рік 1851 ч. 2.

отновляти старыхъ ранъ, заданыхъ народами русскому спроне-
вѣреннѣмъ многихъ свѣтскихъ русинѣвъ, а звертаемъ увагу чи-
тателѣвъ нашихъ ино на тѣ русскіи дѣти, котри посвяща-
ючи ся духовному станову противодѣйствуютъ справѣ
народной, цурають ся матери своея, гонятся за якимись безъ-
уздыми свободами, а понижаючи матерній языкъ посмѣшкую-
ются зъ честныхъ братій своихъ“. Сумна се справа, а ще сум-
нѣйша рѣчь, що є такожъ зрѣлі люди, священники, котрі блукають
по такихъ самихъ манівцяхъ. „Мы называемъ тоє по просту под-
лостью, если человекъ, взявши одніе духовника на себе, грає
ролю якогось легіонисти, — гонведа, пропагандисты“. Редакція
„Вѣстника“ готова пятнувати такихъ людей по імені, бо вона
служить „народови а не партізантамъ“ в імя „вѣры
и отечества“. Вона перестерігає перед карами, що стрінули
були молодцівъ в 1848—9 років та кінчить статью словами:
„Дочекалисьъ мы освобожденія отъ тяготѣвшаго на насъ wpłyву
судьбы, шануйможь даръ сей небесный и чуваймо передъ всею
сами надъ собою, абы ся не выгрѣла межі нами самыи моты-
лиця и не заплюгавила будучность нашу!“¹⁾

Ми не знаємо, які безпосередні причини викликали статью
„Вѣстника“, одначе сам наголовокъ „блуднѣ русскіи дѣти“ вка-
зував би на те, що вона стояла в звязи із питанем, порушенням
у „Мечтѣ“ Івана Наумевича. Так бодай зрозумів її тво-
рець „Мечты“, коли вважав уміснимъ дати відповідь на статью
„Вѣстника“, а в ній зазначив, що передовиця віденського ор-
гану основана більше на пристрасти, чим на правді, та що
вона діймила болючо не тільки питомців, але й наставників се-
минарії. В семинарії була, правда, „гулянка“ в навечере іменин
митрополита Мих. Левицького, в дні, коли ректора не було
у Львові і ся „гулянка“ не всімъ подобала ся, бо в ній мішано-
руську мову з польською, а крім сего переступила вона границі
„естетического вкуса“ через те, що „надто природно (хотя
художно) представляла ремесленниковъ зъ малыхъ городовъ
въ всѣхъ отдѣляхъ ихъ корчемного житія“. Одначе можна
смѣло сказати, що „гулянка“ не була направлена „напротивъ
рущины“, хочби тому, що дѣві особи дали чимало доказів че-
сности і „родолюбія“. Львівські питомці заслугують радше на
похвалу, чим на догану. Правда, не всі вони говорять рідною

¹⁾ Вѣстникъ за рік 1850 ч. 128.

мовою, але тільки тому, що деякі з них ховали ся у західних округах, де їй не могли почути. За те не можна їм докорювати, що вони „опускають роднихъ братей нашихъ, справу вѣры и отечества“, що питомці є „вѣроломными сынами церкви и народа“ що вони цурають ся своєї матери та гонять „за безъудѣными свободами“. Питомці учать ся пильно обовязкових і необовязкових предметів та читають святе письмо, яке вводить їх у церковно-славянську мову, а вже „Зоря галицка“ зазначила у 103 числі за рік 1850, що питомці задумують видавати „книжки народови а именно юношѣству благополезніи“. Се свідчить найкраще про їх ревність і любов до народа, до чого їх наставники семинарії шире заохочують¹⁾.

Редакція „Вѣстника“ не замовчала і напечатала статю під наголовком „Колька словъ на допись Г. Наума въ слѣдствіе нашего артикулу „Блудни руски дѣти“ въ ч. 128“.

У ній застеріг-ся автор, що редакція не мала на думці гулянки в семинарії у Львові, коли печатала статю „Блудни руски дѣти“. „Вѣстникъ“ виходить для всіх австрійських Русинів, а вони мають три семинарії. Совість веліла редакції написати статю, хоча є річию немилою розкривати рани. Де грозить небезпека, там годі добирати слів лагідних і солодких. Причиною рижних нещасть останних літ було „зле зрозумѣле поблажанье и покрыванье поблудовъ“. В однім з найзнаменитших австрійських, військових заведень, ученики шестої класи рішили ся піти проти приказів властей і забарикадували ся в школі. Драгони усунули перепони, а непокірних вихованців, що небавом мали стати офіцерами, розіслано під сторожію до полків яко рядовиків. Про львівську семинарію знаємо з „Мечты“ та із статей печатаних против неї в „Зорі“ ч. 102 і 104, що там є „гденекотри питомцы не дуже русского духа, котри гордостію, наушеною поставою и колнѣриками, называемыми посмѣшкомъ фатермедеры отличаются“. Тяжко також освоїти ся з думкою, що „ова погулянка съ танцами и представленьемъ всѣхъ отгѣнній ремеслничого корчемного життя выправляла ся въ семинарії“, хоча навіть у прилюдних виставах, обчислених на многих видців, старають ся люди не давати нічого такого, що переступало би границі естетики. Молодий творець комедії „напоєный поетическими чувствами“ не може легко відгадати границі, що можна, що годить ся, а чого не

¹⁾ Там же, рік 1851. ч. 1. Під відповідію підписаний: Наумъ.

яло ся, тому рада старших потрібна. Руський нарід завдячує удержане віри і народности головно своему духовенству, тому його треба підпомагати. Годї одначе таїти, що й між тим духовенством були нещасливі люди, які кинули ся в рамена „вороговъ порядку, супокою и народа нашего“. Тому треба бути обережним, а нехай питомці приймуть до відома, що мають у редакції „Вѣстника“ сердечних приятелів¹⁾.

Хоча автор статі „Вѣстника“ застерігав ся, що він не є священиком, то всеж таки не тільки по цитатах зі святого письма, але по самім складі і способі писання можемо догадувати ся, що ним був не хто иньший, а тільки міністеріяльний радник о. Григ. Шашкевич. Йому приписуємо статю: „Блудни русски дѣти“ і відповідь на оборону питомців пера Наумовича.

Здавало ся би, що остаточно полеміку вичерпано, та небавом відсвіжив її у „Вѣстнику“ незвісний по імені дописець зі Стрия в куріозній і напасливій статі про сценічний жарт Леонтовича, хоча його не бачив, а тільки чув про него.

Автор почав допись описом бурі, коли громи бють, дощ лє, як з коновки, а вода виступає з берегів і заливає тих, що сплять твердим сном. Треба берегти ся, щоби й нас вода не заляла і тому автор хоче говорити „о новѣйшихъ произшествіяхъ Семинаріи русской въ Львовѣ“. В стрийські сторони приїхав Поляк, котрий тішив ся, що питомці „зачинають свой интересъ добре познавати“, що між ними є багато таких „которымъ ничъ такъ дуже, якъ русское и ихъ забобовы не мили“. Такі питомці пересвідчені, що тільки в Польщі для них спасене. Коли ті, що слухали оповідання Поляка, йому закидали, що говорить з него буйна уява, він боронив ся:

„Я самъ не хочу говорити, най факта говорять. Дня 6. листопада давали Алжумны забаву, где между инными гостями запрошенными и я былъ той то забавы свѣдкомъ. Было то представлєніє нібы театральное. Моя душа урадувалася не мало, якъ емь видѣль, же хоть молодежь до познанія своего приходить. Розумѣется, що представлєніє было въ образованномъ языцѣ польскомъ, где живыми барвами необразованіє, негусть и нелѣпоту жаріону хлопского такъ званои русскои бесѣды и ничтожество ей покровителей трафными звроты и довѣцпи оказало ся. Приведено потомъ на сцену необразованного дяка съ псалтирею,

¹⁾ Вѣстникъ, рік 1851 ч. 2.

который самъ, познавши забобоны, вырекся ихъ. Скажить, друзья! мовилъ далѣй, ци могутъ рѣчи иди краснѣйше?“

Стрийському дописцеві видало ся оповідане Поляка неімовірним, тому рішив ся поїхати до Львова і на місци справу розслідити. Намір свій перевів він і кого тільки з львівських громадян почав випитувати, кождий зі смутком оповідав, що „истинно помянутого дня было въ семинаріи польское представленіе, где нашъ русскій языкъ ганьбою и безчестію открыто, впроваджувано бо на сцену необразованныхъ Русиновъ, которы слова польски на руске перекручующе, поводъ до великого смѣху изъ рушчины давали. Показало ся такоже, що и сцена съ дякомъ и Псалтирею (въ заведенію духовномъ)! по правдѣ дѣяля ся“. Автор питає, яка доля жде руський нарід, накликував до обережности і протиділаня, бо „ежели черезъ толь часу сыны выродни лучшаго ся не научили, и ежели происшествія 1848 года доти очи вмѣ не отворили, въ вѣки они ся не научать, ани прозрятъ“¹⁾.

Редакції „Вѣстника“ видала ся допись неімовірною і тому напестрила її зміст рядом питайників та окремих застереженем, що вона за допись не відповідає і радо помістить спростоване. Ми, що маємо перед очима повний зміст твору Леонтовича, можемо подивляти курйозність і наївність, а може й злу волю стрийського кореспондента.

На напасти стрийського автора дописи не відповіли ані ректорат, ані питомці львівської духовної семинарії. Виручив їх Никола Козловський, „ц. к. урядникъ“ у широкій дописи із Львова, поміщеній у „Вѣстнику“ аж у двох числах. Козловський висловив здивоване, що приватна „игра, отправлена безъ сцены, безъ кулисъ, безъ належитыхъ костюмовъ, отъ такъ межи лѣжками и креслами сыпалнѣ, при пару свѣчкахъ стала предметомъ публичного часописьма?“ Він бачив її та хоча перед очима не було ніякої сценерії, „нашое очекиванье замѣнило ся въ возхищенье, побачивши мѣсто танцѣвъ и рапсодичныхъ, хотяй комическихъ двугворовъ, при такихъ случаяхъ, давнѣйше существовавшихъ, малый по средѣ насъ на прудцѣ заимпровизованный драмать, представляющій передъ нашими очима съ гуморомъ и дотепомъ суперечника въ особѣ шевця, и то абы го межи русинами не шукати, въ мовѣ польскої, яко особу комическу, котра за свои поношанія ся надъ прочими колеґами

¹⁾ Там же, рік 1851 ч. 9.

и отроверженіє мудрыхъ радъ письменого дяка, захваляю- щого згсду межи поссорившими ся, укараный восталъ черезъ выключеніє зъ кола друговъ“. Козловський не припускав навіть, що за сю „фрашку“ не Поляки, але Русини гнівати ся будуть і вернув з вистави домів вдоволеній і щасливий. Зачудував ся він не мало, коли в „Зорі“ і „Вѣстнику“ прочитав статю з критикою сценічного жарту, у котрій добачувано „духа нерусского“. А найбільше заболіла його допись зі Стрия, у якій видно лож, злобу і нетямучість. Ложию є, що вистава була польська, бо тільки дві особи промовляли польською мовою, а десять руською. Ролю шевця грав питомець, свідомий Русин, що на просьбу товаришів рішив ся зобразити тип ремісника з малого місточка, який міг віддати тільки в польській мові. Ціла пса була держана в ніжнім і естетичнім тоні. Ложию є, немовби на виставі нашу мову окрито ганьбою і нечестію, а сей заміт свідчить про злу волю і нетямучість. Неправдою є, що на сцену виведено необразованих Русинів, бо ремісники належать до образованої верстви. Не перекручувано також польських слів на руське, а тим самим не було причини „до великого смѣху изъ руцины“. Коли ті, що приглядали ся виставі, сміяли ся, то тільки задля „прекрасной комики“. Не було також сцени з дяком і псалтирою, бо дяк мав найсимпатичнійше завдане: мирити посварених. Загалом у виставі питомців було „стільки искусства, драматического дѣйствія и гумору та русского духа“, що автора радше треба би заохочувати до дальшого твореня, чим від него відстрашувати. Козловський пересвідчений, що дописи ніхто зі Стрия не вислав, та що автором її є той самий чоловік, що писав замітку зі Станиславова в „Зорі“ (ч. 104), хоча він живе у Львові. В кінци підняв Козловський на глум погрозу дописця зі Стрия, що він готов донести до уряду про напрям між питомцями, бо уряд має і без него добрі відомости¹⁾.

Дописець зі Стрия уважав ще умісним відповісти, але що про сценічний жарт не міг нічого нового сказати, тому підніс заміти про недавну минувшину в семинарії, пятаував питомців за те, що в р. 1848 носили польські шапки і визначили ся „ворохобнымъ духомъ“, за що деяких виключено, дорікав їм за те, що „не всѣ Руцины прилѣжають“, і за те, що ще в р. 1850 напечатали питомці проф. Он. Криницькому польський

1) „Вѣстникъ“, рік 1851 ч. 20—1.

вірш на іменини, а вся обставина звикликала невдоволене „Зорі Галицької“ (ч. 51) і соленізянта, а вінци за те, що деякі питомці займали ся читанем польських брошурок. Про сам сценічний жарт зазначив дописець, що його виставлено против волі ректорату, щ) за се ректор негдував, та що „тоє корчемное и Руцину ганблющее представление добромыслячихъ питомцевъ дуже торкнуло и що дотычащии ся лица старали ся навѣть въ знакомомъ мѣсци оправдати ся“. Вінци пятнував автор дописи тих питомців, що не говорять рідною мовою і що носять „фатермердери“, так як би одчо було рівноважне з другим¹⁾.

Закінчив полеміку співробітник „Вѣстника“ Юліян Вислобоцький (Василь Зборовський). Він завважав, що спорів уже за багато, та що „въ певныхъ слабенькихъ сторонахъ тяжко ся еще розговорюемъ“. Як би ректорат був виступив в обороні питомців, справа стала би від разу ясною. Мовчане ректорату піддержувало підозріне, а відповідь питомця була невказана хочби тому, що не було приміру, щоби вихованець якого небудь духовного, світського, чи військового інститута давав поясненя в справах клевети, чи обвинувачень. Полеміка була потрібна, а тепер пора її закінчити і працювати спільними силами. Питомці і духовенство можуть бути пересвідчені, що мають в редакції щирих друзів, котрі готові не тільки пятнувати блуди, але й хвалили добрі сторони їх життя²⁾.

Ректорат семинарії, що вже у перших хвилях міг покласти ковець неумісній, часописній дискусії відповідним поясненем,

¹⁾ Там же 1851. ч. 30.

²⁾ Там же 1851 ч. 30. Юліян Антін Вислобоцький, правит. радник і директор експедиції у віденськмі міністерстві внутрішних справ, лицар ордера Франц-Йосифа, командор папських ордерів Сильвестра і Григорія, декорований османським орденом Меджіїї, радник міста Відня, помер там 22. V. (3. VI.) 1871 р. в 53 році життя. Визначив ся jako талановитий публіцист. Мав значні впливи у віденських кругах. Видавав „Вѣстник“ і його додатки: „Сіонъ“, „Церковь-школа“, „Отечественный Сборникъ“. був перекладчиком „Вѣстника законoвъ державныхъ“, численних манифестів і розпорядків уряду. Належав до членів-основателів „Народного Дому“, був членом „Галицько-руської Матиці“ і „Ставропільського Інститута“. Визначав ся незвичайним спритом і через те міг зробити багато не тільки для поодиноких людей, але і для галицької справи. (Слово 1871 ч. 4). Стояв він у переписці з найвизначнішими галицькими діячами, як прим. із крп. Мих. Куземським і другими. Для його характеристик подав цінні дані Вол. Созанський у своїх гарних матеріалах п. ч. „З літературної спадщини Василя Гльницького“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 66) і окремою відбиткою.

мовчав протягом півтретя місяця. І бувби взагалі сеї справи не поладнував, якби не поручене старця-митрополита Мих. Левицького, що перебував стало в Уневі і відтам зажадав від ректора Слимаковського дня 2. II. 1851 р. пояснень в справі театральної вистави в мурах духовної семинарії. Покликуючись на полеміку в „Вістнику“, митрополит завважав, що подібні забави пеують лад семинарії і не лицюють кандидатам духовного стану. Тому питає митрополит, хто дав дозвіл на театральну виставу, хто був її творцем, котрі питомці її відіграли і хто з поміж них виступив у віденськїм „Вістник-у“ під іменем Наум¹⁾.

Ректор відповів дня 6. II. 1851 р., що сценічний жарт виставлено в дни, коли він виїхав до Унева. Про намір питомців він не знав і на виставу бувби не дозволив. Що йно після повороту доніс йому віцеректор др. Ільницький, що у згаданім дни, по вечері, у спальни відіграли питомці сценічний жарт, одначе без театральних декорацій і костюмів. Автором долученого твору був питомець III року Павло Леонтович, а що комедія „erat e triviis desumpta ac sensui esthetico minus conformis“, др. Ільницький її заборонив. Леонтович признав ся до авторства комедії, якою хотів забавити ся, а крім сего „satyra perstringere“ тих питомців, що часами уживали польської мови, причім одначе не мав ніякої, ані скритої, ані протинародної ціли. Рішучої заборони віцеректора він не чув, а тільки раду, щоби написав щось ліпшого. Питомці, що відіграли твір, не знали рівнож нічого про заборону. Автора і акторів-питомців упізнено і загрожено їм карами. Завинив також питомець Наумович, що у віршу „Мечта“ добачував якусь протинародну ціль сценічного жарту, через що викликав полеміку, а статею, підписаною Наум, ще її погіршив і заострив. Ректорат відчуває прикрість заподіяну митрополитови, одначе просить його прийняти до відома, що в комедії не було нічого противного „nationalitati ruthenae, vel fors praesenti politico regum ordini“, та що в будучині подібна подія не повторить ся²⁾.

Питомці семинарії написали від себе адресу для митрополита, а в ній просили опрощеня за прикристи викликані часописною полемікою та завірювали його, що в будучині не будуть ані „недостойними слугами церкви святой“, ані „вырод-

¹⁾ Гляди: Матеріяли ч. I.

²⁾ Там же ч. II.

ними русского отечества сынами“, та що „приляжуть до русского народа всею душою, жадаючи токио ему блага“. Колиж часописи писали против них щонебудь некорисного, то все те осенеує ся на „предувѣренію“¹⁾.

Ректорат вислав адресу митрополитови, а від себе додав, що дописи „въ неславу питомцевъ по русскихъ временописахъ умѣщенни, чимъ бѣльшимъ суть, іакъ празднимъ блядословіємъ“²⁾.

В імени митрополита виготовив відповідь на адресу питомців його капелян о. Антін Петрушевич. У ній зазначено, що митрополит приймає до відома адресу „доказующою сожалѣніє питомцевъ о допущенномъ ими безчиствѣ“, та вірить, що питомці своїм приміром, поведенем і добрим успіхом в науках на прощене заслугоють. Одначе ректорат обовязаний поучити питомців, що подібні комічно-сатиричні „увеселенія“ не до лиця кандидатам духовного стану і що „язвительная насмѣшка погрѣшностей ближняго гораздо больше тогоже роздражнити, якъ исправити уснѣть“. Колиж вже питомці допустили ся „таковаго безчинія“, то ядо ся їм мовчати, а не розписувати ся во періодичних часописах „по образу нынѣшней мятежной нартї, разрушающей шумными статьями общее спокойствіе“, і не давати приводу до клевет на ціле духовенство. Краще було би, як би питомці, замість писати пустословні, полемічні статї по газетах, віддавали ся фаховим студіям і „упражнялись сочиненіємъ общепользныхъ книгъ“³⁾.

Доходження ректорату завершили ся ще одним інтересним епізодом. Адресу питомців до митрополита відказав ся підписати богослов II року Теофіль Царевич. Тому переслухано його дня 15. II. 1851 у прияві ректора Слїмаковського і віцеректора дра Ільницького. На питанє, чому не підписав адреси, відповів Царевич, що днем раніше прийшов до него пнт. Лев Левицький і просив, щоби підписав адресу, бо в сей спосіб можна буде усунути від питомців, що давали виставу, всякі прикристи. Коли одначе прочитав адресу і не найшов у ній навіть згадки про згаданих питомців, не добачував потреби її підписувати. Питомці самі себе з адресі вихвалюють, а до сего вони некомпетентні. Окрім сего вичитав він в адресі, що всі питомці „прилягли до сердца народа“, хоча найкрасшим знаком

1) Там же ч. III.

2) Там же ч. IV.

3) Там же ч. V.

любви народа і вірности для него будоби, якби вони уживали матерної мови, коли в дійсности три четвертини питомців нею не говорять, за що їм наставники докоряють. Дописи по часописах не відносять ся до цілої семінарії, тільки до поодиноких питомців, яких вони можуть навести на добру дорогу, а їх імена ректорови звісні. Впрочім деякі питомці, як Блонський, Давидович, Боцюрків і Долинський підписали адресу, не читаючи, і тепер сего жалують. Коли Царевича запитано, чи він міг би назвати питомців, що прогивні руському народови, австрійському урядови, або державі, що сходять ся із підозреними людьми і читають небезпечні, політичні, або релігійні книжки, що будьто прилюдно, будьто у довірочних розмовах висловлюють погляди неприхильні для добра руського народа, або державного ладу, він відповів, що від подібних замітів свободні всі питомці. Царевич заявив свою згоду підписати адресу, коли др. Ільницький завважав, що вона має на цілі запевнити митрополита, що між питомцями семінарії нема аві одного, „welcher gefährliche Umtriebe gegen den österreichischen Staat; oder die ruthenische Nationalität macht“.

Переслухано ще чотирох, названях Царевичем питомців, а вони заявили, що в семінарії нема тих кандидатів, які би „die revolutionären Umtriebe gegen die ruthenische Nationalität und die hohe österreichische Regierung machen würden“¹⁾.

На сих переслуханях покінчено справу. Як бачимо, сценічний жарт Леонтовича натворив був чимало заколоту не тільки в мурах духовної семінарії, але й поза ними, в сучасній пресі. На автора посипали ся підозріння, що він хотів своїм твором „необразованіє, негусть и нещпоту жартону хлопекого такъ званої русскої бесѣди и ничтожество ей покровителей трафными зврты и довцѣпи оказати“. І не гадав він своїх товаришів п'ятувати яко політичних, польських конспіраторів, хоча й се йому закинув у „Мечті“ Іван Наумович. Авторови довело ся почути чимало докорів і досвідчити багато прикростий, хоча він сам до твору великої ваги не привязував. Всеж таки ціла часописна полеміка, з усіма її неоправданими напастями, писана не рідко людьми, що не мали понятя ні про сценічний жарт Леонтовича, ні про жите в духовній семінарії, мала свої добрі наслідки. Вона вказувала на те, якою

¹⁾ Акт протоколу перехований в архіві льв. дух. семіни. 1851 ч. 51.

семинарія не повинна бути та отверезила в часті тих, що своїми народними симпатіями склонювали ся не в бік рідного народу і рідної справи. Заява всіх пигомців, зложена митрополитови навіть із боку тих трех четвертин, що говорили між собою польською мовою, мала, без сумніву, свої добрі наслідки на скристалізоване народних почувань серед молодежи тодішньої львівської семинарії. Додамо, що питомці, яким залежало на ширеню рідного слова, не дармували. В жовтні 1850 р. висвячено ректора семинарії о. дра Івана Бохенського на єпископа-суфрагана львівського митрополита Левицького. Питомці напечатали прашальний вірш і дня 21. XI. 1850 р. вручили його єпископови. Др. Бохенський накликавав їх, щоби спосібніші між питомцями складали докторат, бо тоді „моглобься цѣлоє богословіє преподавати въ рускѣмъ языкѣ“¹⁾. Саме, коли питомці перебували ще на фєріях, помер дня 5. IX. 1850 р. великий приятель молодежи, професор богословського виділу, др. Яков Геровський. Питомці пошанували його пам'ять заупокійним богослуженем. Як читаємо в „Зорі Галицькій“, „вся церковь облечена була чорно а середь церкви учреждали (питомці) катафалкъ величественный, на тимже укрьпленна була чытыроугольна пирамида ажъ пѣдъ склепъ сягающа“ із відповідною написню. Богослуженє відспівав проф. др. Онуфрій Кривницький. В церкві було за мало місця, щоби могли примістити ся всі учасники. Спів питомців полонив своєю красою учасників²⁾. В часі богослуженя виголосив пвт. IV. року Іван Наумович патріотичну проповідь, яку на загальне бажанє напечатано.³⁾ Часи польських конспірацій, про які посуджувано в часовисній полеміці питомців львівської духовної семинарії, вже безповоротно минули, а коли ще були які небудь доходження, то вони сягали в давніші роки, або відносили ся до питомців-екстерністів, що жили поза семинарією.

1) Зоря Галицька 1850 ч. 99. Про ем. Бохенського гляди мою студію „Львівська дух. семинарія в часах М. Шашкевича“ стр. XXII. і СХCV—CCVI.

2) Зоря Галицька 1850 ч. 100.

3) Там же 1850 ч. 101. Короткі дані про жите о. дра Як. Геровського зібрав я у двох моїх студіях: „Львівська дух. семинарія“, стр. CLXXXVI—VIII і у „Матеріялах до історії культурного жита в Галичині в 1875—1857 рр.“ (Українсько-руський Архив томи XIII і XIV. стр. XXV).

Українські традиції про походження Костюшка.

Написав *В. Щурат.*

В соті роковини смерти Костюшка, у львівській „Gazet-i Wieszorn-ij“ з дня 13. жовтня 1917 р., появилa ся стаття д-ра Пшемислава Домбковського п. н.: „Skąd wyrósł Kościuszko?“ — „В його рідні — читаємо там — ще до половини XVII. століття було повно Костів, Федорів і Григоріїв, які тричі хрестили ся знаком хреста, по руськи писали своє прізвище і такою теж мовою говорили. А потім попереми́нювали ся в Амврозіїв, Людвіків і Тадеїв, вірних існовідників католицького Костела і найліпших Поляків. А сам Костюшко вже не змів відрізнити національно Литвина від Поляка, сам називав себе Литвинем в листі до царя Александра I. з 1815 р. і в тім же самім листі своїх коханих братів Литвинів називав Поляками“.

Отсе найновіша згадка польського історика про національне походження Костюшка. Костюшко, значить ся, мавби бути Литвином, радше Білорусом, на скільки про се рішала би народність його пращура з XVII. століття.

Писано про се й ранше, і в біографіях Костюшка і в біографічних словарях, завсїгди, розумієть ся, пильнуючи, щоби православно білоруський рід Костюшка переходив на доно римського Костела й польської народности вже в середині XVII. століття. А замітне, що вже й Свенцький, хоч навіть на старо-руській мові подає генеалогічне дерево Костюшків, сильно зазначає їх католицькість, почавши від другої половини XVII. століття, вичислюванням Костюшків, які тоді почали появляти ся в рядах римо-католицького духовенства (Tomasza

Święckiego Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski, Warszawa 1858, т. I, ст. 338—339).

Для Білорусів одначе, які схотілиб Костюшком повелювати ся, можна додати, що А. Волинець і в XVII столітте не запускав ся, щоби звязати рід Костюшка з Білорусами. „Костюшко — писав він — був родом Білорус; він родив ся в селі Сехновичі кобринського повіта, гродненської губернії, й хрещений в місцевій церкві по греко-уніятському обрядови. Батьки його, дрібні шляхтичі, були также уніяти, а дід — православний. Дід героя, Павло Костюшко, був городським писарем берестейського воеводства й не лиш придержував ся руського обряду, але й визначав ся привязаннем до православя; в 1727 році він обновив церкву св. Миколая в Бересті Литовськїм. Поляки все те, розуміють ся, пильно промовчують і готові навіть уважати Костюшка природним Поляком і католиком“. („Галичанинъ“, Львів 1895, ч. 278, фейлетон п. н.: „Третій раздѣлъ Польщи“). Значить ся, не до краю в XVII століттю покатоличив ся й спольщив ся рід Костюшка; не зразу й змінив грецьку православну віру на римо-католицьку, але мав і свою уніятську фазу ще в XVIII століттю. І колиб біографії Костюшка розглянулись серед уніятського духовенства так пильно, як серед римо-католицького, вони з певністю застановлялись би над тим, що навіть між Василіянами XVIII століття були особи, які могли вийти з роду Костюшка і його матері Теклі з Ратомських та могли бути найближчими кривняками польського героя. У списі померших Василіян литовської провінції, поданім у рукописній „Хроніці улашковецького монастиря“, що переховується в архіві василіанського протоігуменату у Львові, занотований під роком 1743 брат Келестин Костюшко (F. Celestinus Kościuszko), а під роком 1746 о. Йосафат Ратомський (P. Josaphat Ratomski).

Більш неоспоримих доказів білоруського походження Костюшка мабуть і не требаб. Неодно за ним промовлялоб; Поляки його не зовсім заперечують. Нам одначе відомі й інші, українські традиції про походження Костюшка.

Вже парижський „Demokrata Polski“ з 26 липня 1848 р. в короткім описі славянського зїзду в Празі писав, що Українці в польській секції, підносячи українське походження Михайла Вишневецького, а навіть Яна Собіського, „не вміли сказати рішучо, чи й Костюшко був Поляк, а не Українець“. В українській історичній літературі твердження про українське

походження Костюшка починає появляти ся частійше від 60-тих років минулого століття. В Гарасевичевих „Annales Ecclesiae Ruthenae“, виданих Михайлом Малиновським у Львові 1862 р., при обговоренню зазиву Костюшка з 4 липня 1794 р. до українського духовенства, де ані словом не згадується про українську народність, замічено, що прецінь же він, себто Костюшко, походив з українського роду, хоч до нього, не признавав ся. Спертож це твердження про українське походження Костюшка на „Manifest-i dziekanów i parochów ritus graeco-uniti“, що його учинив Українець, чоповицький парох і радомський декан, о. Іван Рох Костюшко перед урядом гордєських актив у Житомирі дня 22 грудня 1768 року в обороні грецько-католицького духовенства (ст. 843—844 і 148). Те саме повторено М. Малиновським в його книжці: „Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien“ (Львів, 1864 р.). З приводу Костюшкова зазиву до українського духовенства Малиновський пише: „А прецінь про Українців він і знати не хотів і воно поражало їх тим більше, що сам він походив з українського роду“ (ст. 214—215). До розповсюдження цієї гадки найбільше причинив ся опісля А. Петрушевич. Наперед повторив її в своїй статті п. н. „Краткое извѣстіе о холмской епархіи и святителяхъ ея“ (Науковий Сборникъ Гал.-рус. Маттицы, Львів 1867, вип. I, ст. 14), говорячи про відношення Костюшка до холмського єпископа П. Важинського, котрому Костюшко радив змінити багато звичаїв і обрядів уніятської Церкви, щоб як найбільше відрізнити її від неуніятської, а зближити до латинської. Та більше ніж якою іншою публікацією причинив ся Петрушевич до укріплення традиції про українське походження Костюшка своєю „Сводною Галицко-руською Лѣтописею“ (1770 до 1722, Дополненія, ч. I, Львів 1896). Там (ст. 238, 373) повторив Петрушевич не лиш те, що сказано було про Костюшка ранше, в книгах Гарасевича і Малиновського, але й відомости зі статті Волинця про безпосередних предків Костюшка, про уніята батька й православного діда. Рівночасно Петрушевич склонював ся до того, щоб білоруську лінію роду Костюшків звязати генетично з українською, репрезентованою на Волині чоповицьким парохом і радомським деканом Іваном Рохом Костюшком. Згоджувались би з тим і Свенцького вказівки на тих Костюшків, що вийшли з роду Сенька Костюшка „князя землиці квівської“, від котрого всі пізніші Костюшки виводять

ся (ор. cit.). Не треба одначе забувати, що для Петрушевича, в політичних переконаннях „об'єдинителя“, не було національної різниці між Білорусом, Москалем і Українцем.

Як бачимо, Українці, що писали про українське походження Костюшка, спирались єдино на факт, що рівночасно з ним жив його одноіменник, український священик на Волині. На тім самім факті, здаєть ся, спирали ся й українські делегати на пражській вїзді в 1848 р. Хтож перший звернув їх увагу на той факт? Хто дав їм певність, що не помиляють ся в своїх твердженнях? Відки — скажім коротко — взяли ся українські традиції про Костюшка? Відповісти на ці питання pozwalaє нам нині випадково відкритий нами документ. Той документ найшов ся в архіві гр.-кат. Капітули в Черемішли, а в ним лист затварницького декана о. Алексія Мохнацького до еп. Івана Снігурського, писаний з Поляни 4 падолиста 1824 р. і надрукований нами в додатку до цієї статті.

Заохочений еп. Снігурським до збирання памяток української старовини о. Мохнацький при пересилці стрятинського Службника з 1604 р. поквапив ся подати своїйму начальникови вістку, яка повинна була бути для нього сензацією, а саме, що Тадей Рох Костюшко був сином о. Івана Роха Костюшка, чоповицького пароха й радоміського декана гр.-кат. обряду. Про се о. Мохнацький довідав ся сам від Василіянина Пантадеймона Малишкевича, котрий з Каменця Подільського, де був професором теології, приїхав був 1789 р. до Канчуги, де жила його мати й родина. Той Малишкевич, побачивши в хаті о. Мохнацького „Manifest“ уніятського духовенства на Волині, поданий 1768 р. до городських актів у Житомири о. Іваном Рохом Костюшком, мав заявити, що особисто того Костюшка знає, бо бувши в попереднім році префектом житомирських шкіл, був у його хаті й пізнав його як чоловіка вченого, діяльного і популярного. А мав він і сина з великими прикметами, що був при королеви і здобув чималу славу між усіма, що його знали, заки 1794 р. станув на чолі польської революції.

Донесенням про Костюшка лист о. Мохнацького не вичерпуєть ся. Подані там ще й інші інтересні відомости, які хоч і не в'яжуть ся з питанням про походження Костюшка, важні тому, бо дають нам спромогу означити міру вірогідности вісток о. Мохнацького.

Подавши єпископови сензаційну вістку про українське походження Костюшка, о. Мохнацький не в силі відмовити собі

приємності й не поділити ся з єпископом другою рівнож сензаційною вісткою про походження звісного з часів коліївщини о. Мельхизедека Яворського. Той Яворський мав бути кількома роками ранше в тій самій школі, що її укінчив і о. Мохнацький, в Золочеві у Ціярів. Був родом з Перемишля, Українцем, а в школі удавав, що зовсім на українським не розуміється й навіть не знає, яка в Українців віра. На кирилицю дивився як на письмо жидівське або арабське й радив дитині, що вчила ся з Пеалтірі, щоб кинула її. Аж несподівано з ним стала ся переміна. Одної днини він, укінчений філософ, покидає приватну лекцію у своїх паничів і наймленим возом їде з Золочева до Скита Манявського на Підгірє, де стає грецьким черцем, щоб по якімсь часі виринути вже на Наддніпрянщині в голоєній ролі ігумена мотронинського монастиря. Все те було відоме товаришам о. Мохнацького в Золочеві.

З дальшого уступа листа довідуємо ся, що о. Мохнацький не дуже приязно відносив ся не лиш до таких православних черців московського покрою, як Яворський, але й до уніятських Василян в роді Малишкевича, уважаючи їх польськими прислужниками й ворогами білого духовенства та приписуючи їм переслідування того духовенства на Волині в 1789 р., до котрого вони мали намовити Поляків, а котре не було менше від візнійшого переслідування зі сторони Росії по 1794 р., що о. Мохнацькому засвідчував о. Полухтович, одна із жертв того переслідування. Глядаючи глибшої причини всіх переслідувань уніятського духовенства чи то зі сторони Польщі, чи зі сторони Росії, о. Мохнацький бачив її в великій помилці Рагози, Потія, Терлецького й інших творців унії грецької Церкви з римською, про що й не вагав ся написати своєму єпископови.

Підчеркуючи все важнійше в листі, не можна поминути й дрібного донесення, що „Manifest“ уніятського духовенства в 1768 р., котрий був у посіданню о. Мохнацького, він передав о. крил. Іванови Лаврівському.

Знаючи це все, трудно не припускати, що лист о. Мохнацького став жерелом для всіх українських вісток про походження Костюшка. Одначе застановити нас мусить, що всі ті вістки обмежують ся лиш на загальне твердження про українське походження Костюшка і звязок його з волинським родом Костюшків, а не вказують на такий близький звязок його з о. Іваном Рохом Костюшком, який показаний в листі о. Мохнацького. Чим це пояснити? Хиба тим, що о. Лаврівський на основі одер-

жаного „Manifest-u“ щось більше сказати не вмів, а еп. Снігурський вістку о. Мохнацького про українське походження Костюшка в крузі своїх приятелів міг устно ширити, в скороченню, але дати кому-небудь лист о. Мохнацького до прочитання не важився. Причини такої поздержности легко догадатися. О. Мохнацький зраджував ся зовсім виразно знеохотою до унії, називаючи її великою помидкою Потія, Рагози, Терлецького й інших, а еп. Снігурський, хоч може в душі міг із тим згоджувати ся, виявити се хочби найслабшим способом не смів. Те, одначе, що о. Лаврівський на основі отриманого „Manifest-u“, чи еп. Снігурський з листу о. Мохнацького подали до відома своему оточенню, дуже легко могло стати відоме Гарасевичеві, Малиновському й іншим; сей чи той мав спромогу на основі друкованого „Manifest-u“ ствердити факт, що о. Іван Рох Костюшко був гр.-кат. парохом під Житомиром. Гарасевич міг знати вже й ранше той „Manifest“ із рукописного „Widoku przemocy“ о. Теодозія Бродовича, пересланого йому Симеоном Бродовичем ще в 1803-р., бо там у Sumariusz-у документів він покладений на першій місци (Widok przemocy na słabopiewność srogo wywartej. Историческіи Записки Теодосія Бродовича, Львів 1861, ч. I, ст. VI; Львів 1862, ч. II, ст. 1—22. Раншій передрук маніфесту в книжці Щясного Моравського п. н.: Materiały do konfederacyi barskiej, Львів 1851, ст. 326—346).

Вістка про українське походження Костюшка, яка могла вийти вже в 20-тих рр. минулого століття з кругів еп. Снігурського, або й ранше від Гарасевича, чи від о. Лаврівського, падала на податний ґрунт. Атжеж безпосередно по смерті польського героя († 1817) між його найближчими ніхто не знав сказати щось докладніше про його походження.

Перший біограф Костюшка дав причину до спору про місце уродження його, репродукуючи медаль, вибиту 1818 р. Дюрандом у Парижі, з написом, у яким сказано, що Костюшко уродився 1746 р. в Сехновичах на Литві, хоч його батько вже від 1729 р. до смерті там не мешкав (K. Falkenstein: Tadeusz Kościuszko to jest Biografia tego bohatera, Дрезно 1827, ст. 5 і 226). Неясні були зараз по смерті Костюшка й інші важні дані з його життя й неясними остались вони і для найновішого біографа його, Корзона. Неясна для нього передовсім дата уродження, бо взято її з лісти польського корпусу кадетів, списаної 18 грудня 1765 р., де сказано, що Тадей Костюшко чи-

елить 18 літ віку. На основі тої з'ясті дасть ся обчислити приблизно лиш рік, а не день уродження. Дату 12 лютого 1746 р. вписав у метрику о. Корсак, певно як дату охрещення¹⁾. Загадково дібрані також імена, надані Костюшкови при хрещенню: Андрея, Тадея, Вонавентури. Припускаючи, що імя Андрея хлопець приніс собі, Корзон приймає за дату уродження день 4 лютого 1746 р., коли то мало припадати Андрея єпископа ферулянського. Але чому пізніше усталило ся за Костюшком друге імя Тадея, не стрічане ранше в його роді, того Корзон вияснити не вмів, хоч колись було припускав, що воно стало ся з привязання матері до батька, що звав ся Людвік Тадей. Поминаючи питання, чомуб на такій основі не назвати було синна Людвіком, остаєть ся до пояснення імя Вонавентури. Крім цих подробиць, Корзон ще й иншим присвячує увагу, от хочби такій, що про найблизших родичів Костюшка знаєть ся дуже мало, або й зовсім нічого не знаєть ся: про якогось, на приклад, стрика, що много подорожував (Tad. Korzon: Kościuszko. Biografia z dokumentów wysnuta. Вид. II, ст. 69—75).

Завдаючи собі питання, чому серед польської суспільности безпосередно по смерті такого голосного чоловіка, як начальник повстання Костюшко, знало ся так мало з найважніших дат із його життя, годі відповісти що та несвідомість була припідкова. Скорше хочеть ся припускати, що инше. Що инше певно думали про це по смерті Костюшка й Українці. Тим то не дивниця, що їм дуже легко прийшло ся повірити вісткам, хочби і глухим, про непольське походження польського героя. І нам, коли схочемо справджувати вістки, прийдесть ся може також захитати ся між непевними фактами й припущеннями.

Найбільше разить нас факт, що такі біографічні дати Костюшка, як місце уродження, час уродження, знаєть ся неповні докладно, неначе з другого жерела. Разить своєю недокладністю й пояснення Корзона. Так, на приклад, приймаючи за факт, що Костюшко хрестив ся 12 лютого, Корзон припускає, що він приніс собі імя Андрея й кладе день його уродження на 4 лютого, коли мало припадати Андрея єпископа ферулянського.

¹⁾ Тут звертаю увагу на се, що з близької до Костюшка родини Корсаків у XVIII століттю двох було Василями литовської провінції. Один, о. Іларій Корсак, номер 1753 р., другий, о. Адам Корсак, номер 1786 р. (Хроїка улашковецького монастиря: Patres et fratres defuncti Provinciae Lithuanae).

Одначе в календарі з 1746 р. — маю в руках краківський Пшипковського — припадало на день 4 лютого не Андрея ферулянського, але латинської Вероніки, а грецької Ксенії. Щойно в 1747 р. на 4 лютого припадало Андрея з Коркіри. Значить ся, пояснення Корзона недокладне. Ще слабше в нього згадане вже оправданне другого імени, Тадея, не згадуючи вже третього, Бонавентури, котрого ніяк не пояснюють ся, хоч сама незвичайність імени вимагалаб того. Підчеркнувши ці недостачі Корзонових пояснень, я спробую пошукати інших на тривкішних основах, на скільки такі тривкіші основи моглиб спертись — це важне застереження — на українські традиції про Костюшка.

Коли би згідно з твердженням Корзона прийняти за факт, що Костюшко приніс собі імя Андрея, то можнаби припустити, що уродив ся 1746 р. н. ст., одначе не 4 лютого ст. ст. (коли не було Андрея), але — на приклад — 15 липня н. ст., коли після грецького календаря (4 липня) припадало Андрея Критського. Внавечере того дня було латинського Бонавентури. Чи не малиб ми тут сліду практикованого здавна компромісу поміж двома обрядами, грецько-католицьким і римо-католицьким, в одній родині? Був би тут і доказ, що батько Костюшка ще придержував ся грецько-католицького обряду й був за таким іменем для сина, яке він собі приніс 4 липня після старого календаря, підчас як пані-матка Текля схилялась уже до латинства й шукаючи в новім календарі імени для сина, не могла знайти нішого, як Бонавентура, бо імена інших Святих з найближших днів для хлопця не надавались.

Подібною, также давною практикою можнаби пояснювати звязок Андрея з Тадеєм. Дитину після уродження хрестять звичайно тільки з води; святочні хрестини з миропомазаннем відкладають або на час, коли мати подужає вже і зможе позаходитись коло гостей, або на такий день, на який припадалоби якесь церковне чи родинне свято, щоб обійти все одним копитом. Таким святом по 15 липня в родині Костюшка могли бути іменини матери Теклі з Ратомських, що припадали на 3 н. ст. вересня. Справляючи хрестини в навечере випадало дати хлопцеві знов після старого календаря третє імя Атафтоніка, зовсім незвичайне і мало уживане. Щоб це оминути, дало ся йому імя Святого з дня попереднього (1 вересня) після старого календаря. Пояснюючи так вибір трех імен для Костюшка, тим самим пересуваємо дату його уродження з лютого 1746 на липень тогож року. За цею новою датою промавлялаби ще одна

дрібничка. В листі кадетського корпусу з 18 грудня 1765 р. записано, що Костюшко числить 18 літ віку. Колиб він уродився 4 лютого 1746 р., числивби 18 грудня 1765 р. не 18, аде- 19 літ життя. 18 літ міг числити в такому случаю, коли уродився в другій половині 1746 р. Лист о. Мохнацького для прояснення неясних дат із життя Костюшка розуміеться не дає нічого певного. Зовсім не дає він ще підстави до прийняття за правду твердження, що Андрей Тадей Бонавентура Рох Костюшко був сином о. Івана Роха Костюшка. Одно тільки можна тому листови признати: він, як сказано вже, дав тривкійшу основу українським традиціям про походження Костюшка — непольське. Було се можливе тільки тому, що не зовсім переконуючому, можна сказати, неправдоподібному донесенню о. Мохнацького про безпосередній родовий звязок Тадея Костюшка з чоповицьким парохом о. Іваном Костюшком надавали признаків усякої правдоподібности інші донесення в тімже самім листі. Вони й нині не дозволяють сказати, що о. Мохнацький свідомо ширив неправду; в найгіршім разі можна йому закнути, що непровірені вісти, ширені іншими особами, повтаряв без критицизму. Щоби переконатись, що так було, а не инакше, вигане зробити кілька провірок.

Нишучи про Костюшка, о. Мохнацький покликується на оновіданне Василянина о. Панталеймона Малишкевича, що еще в 1788 р. мав бути професором василіянських шкіл в Житомирі, а вже в 1789 р. в Каменці Подільській. Питаємось передовсім: чи був такий Василянин? І взявши до рук друковані списи Василян з другої половини XVIII ст.¹⁾, стрічаємо справді Панталеймона Малишкевича в роках 1774/5, 1775/6, 1776/7, 1782/3. В останнім році о. Малишкевич числив 31 літ віку, 10 літ професії, 1 рік добути в Острові в характері професора реторики і поезії. В раньших роках був у Львові в святоюрських монастири, в Умані і Шаргороді, сповняючи функції учителя. Про його учительованне в Острові в 1782/3 р. згадується також в акті візитації школи з того часу (Wołyński: Spis klasztorów unickich Bazylianów w województwie wołyńskiem, Краків 1905, ст. 69—70). На жаль не маємо василіянських каталогів з инших літ; мусимо вдоволять ся згадкою Волиняка, що в 1786 р. Малишкевич був префектом школи

¹⁾ Catalogus Monasteriorum O. S. B. M. Prov. B. V. M. cum residentibus in iis religiosis et fratribus. Typis S. R. M. Monast. Poczajovien. O. S. B. M.

в Овручі („Bazylianie w Owruczu“ в „Przewodnik-u nauk i liter.“, Львів 1910). Одначе вже й тогь, що знаємо, досить для вивчення, що о. Мохнацький не видумав собі о. Панталеймона Малишкевича, а справді знав його.

Не менше важно пізнати степеня достовірности чи правдоподібности в переповіданнях чужих слів о. Мохнацьким, чи в його власних споминах. Для провірення їх надаєть ся його оповідання — такеж сензаційне, як і про Костюшка — про о. Мельхизедека Косцешу Значка-Яворського. Воно справді сензаційне. В першій хвилі не хотілось би йому ні крихітки вірити, колиб не склонювали до того таж причини, які грають свою ролю і в конструванні біографії Костюшка. Як із дитячого віку Костюшка, так і з молодости Яворського найважніші дати невідомі, або непевні. Найголовніший біограф Яворського Т. Лебединцев у студії п. н. : „Архимандритъ Мелхиседекъ Значко-Яворский“ (в „Архивѣ Ю.-З. Россіи“, Київ 1854, ч. I, т. II, ст. XVII—CCXIII) каже: „Відомости про походженне, вихованне і початкове життє його до тої пори, коли він став на чолі цілого українського духовенства і народа, незвичайно скупі й не дають нам ніякого поняття ані про те, якими внутрішними спонуканими чи зовнішними причинами він був приведений до місця й роду своєї служби, ані тим більше про способи, напругами й визначні риси його духового розвитку і степеня приготіваности його до того трудного і славного становища, яке прийшло ся йому зайняти пізнійше“. В нотці-ж до того речення дописано: „Короткі відомости про своє походженне й початкову науку Мельхизедек подає в просьбі до Катерини II, переданій через єпископа Гервазія з приводу арештовання (додаток I.) і дещо в короткім формулярі (ст. 170)“. З одного і з другого довідуємо ся, що уродив ся більше менше в 1716 р з батька, котрий мабуть був осаулом і з матери, котрої походження не знаємо. Мав чотирох братів. Вчив ся мабуть у київській академії. Отже все знаєть ся, так як про Костюшка: більше менше, мабуть, не знати... Лебединцев підносить еще одну історію. У формулярі Яворського сказано: „Сам нікого не вчив, бо не дала доля“. — „Що се значить? — питає Лебединцев, — чи не натяк на хороші успіхи Мельхизедека в науках, які наслідком яких-небудь причин не мали блжшого практичного зужитковання? Але тим більше дивне воє подибувати такий натяк у формулярнім списку“. — І ще одна справа. В монастир мав Яворський вступити, по своєму-ж призначенню, „на власне

„бажанне“. Лебединцев сумніваєть ся в тім. „Се — каже він — кидає неначе якусь тїнь сумніву на щирість його (офіційного таки) признання й велить радше допускати естествованне інших спонук до прийаття ним на себе в таких молодих літах тяжкого чернечого звання“. На ці два моменти з життя Яворського, до яких Лебединцев відніс ся з сумнівом, лист о. Мохнацького неначе кидав би промінь світла. Яворський — сказано в тім листі — по укінченню філософії в Золочеві вчив приватно панські діти. Як що це булаби правда, пізнійше в Росії йому, розумієть ся, признавати ся до того не було вигідно, хіба що потягненоб його за язик. Таким способом вже можна би пояснити собі дивне офіційне зізнання Яворського. Якась невідома історія в життю його мусіла попередити його вступлення в монастир. З листу о. Яворського знаємо, що воно наступило нагло. Припустивши, що та історія була комусь відома і ним подана до відома російським офіційним кругам, зрозумілиб ми зізнання Яворського, що він в монастир вступив „на власне бажання“. Таке загадкове зізнання вияснюєть ся в таким одлучаю, коли воно має заперечити якусь иншу причину вступлення в монастир, подавану кимсь иншим. Зверну увагу ще й на третю дрібничку в листу о. Мохнацького. Яворський, будучи Українцем з Перемиського, де справді родина Косцешів Яворських гнівдить ся доси, мав удавати, що нічого не має спільного з Українцями, не знає ані їх мови, ані письма й мав радити дитині кинути псалтир друкований кирилицею. Для ренегата таке поведенне було би справді відповідне. Відповідало би також й настроям, які панували в його окруженню в Золочеві. Про школу золочівських Піярів знаємо, що вона, як і єзуїтські, справді не визначала ся плеканням толеранції серед своєї молодежи. На легковаженне і висмівання гр.-кат. обряду нераз жадували ся ученики. В однім офіційнім акті (*Connotatio iniuriarium ab a. 1758 ad a. 1765*) читаємо: „*Retulerunt reverendi Gregorius Harasiewicz Jaktoroviensis, Joannes Rudnicki Przegnojoviensis et Theodorus Dolnicki Nowosielcensis parochi, quod dum studia apud patres Societatis Jesu Leopoli et scholarum piarum Zloczoviae tractassent non solum a studiosis ritus latini condiscipulis suis, verum et ab ipsis met professoribus variis irrisionibus, cognominationibus et scommatibus propter ritum graecum afficiebantur*“. (Петрушевичь: Доп. ко Св. гал.-русс. лѣтоп. съ 1700 по 1772 г., ч. II, Львів 1897, ст. 444—445). Докладнійше визнавав тоді о. Іван

Рудницький: „Будучи в золочівських школах оо. Піярів, я до реторики менше зважав, кільки переслідування терпіло ся від студентів лат. обряду з погордою обряду нашого. Одначе в реториці, будучи під професором Дверницьким, 1750 р. немало від нього обид і глузовань разом з иншими Українцями зазнало ся, бо рідко коли в школі викликав студента по прізвисьці, тільки: „Господи помилуй!“ Коли Українець хочби й найліпше визначив ся шкільною працею, він таки перед другими хвалив його тими словами: „Бачите, цей Гаврило, як він добре спася ся, і той Гриць добре, і той Хомут не зле“. Коли йому, після його приказу, студенти показували „Praecepta Rhetorices“, а один з них, Українець, прізвиськом Кононовський, подав йому в мальованім наголовку гарним почерком виписане „Z“, він, узявши від нього й не маючи що зганити, ходив по класі із глузованням і показуючи той наголовок, мовив: „Дивіть ся, царські врата!“ А потім, вернувши до нього, сказав: „Поцілуй же царські врата тай сховай!“ Не могучи витерпіти глузовання з переслідуванням, і инших шість реторів грецького обряду подякувало в великім пості за кондицію й за школи.“ (Меланія Бордун: „З життя українського духовенства львівської єпархії в другій половині XVIII в.“ в „Зап.“ Н. Тов. ім. Ш. т. СІХ, ст. 49—50). Це саме відоме було певно й о. Мохнацькому, котрий (ур. 1758, а орд. 1785 р., гл. Status personalis univ. ven. Cleri dioec. gr. cath. premisl. pro a. 1830) кінчив школи також у золочівських Піярів.

Й инші особи й події, згадані в листі о. Мохнацького, не видумані. Названий, на приклад, о. Полухтович, що внав жертвою московських переслідувань на Поділї, справді мав сина гр. кат. парохом у Тернові гор. затварницького деканату, іменем Алексія (ур. 1775, орд. 1799, гл. Status personalis etc. pro a. 1830). Всякі прикмети віродостойности має й оповідання о. Мохнацького про Льва Дверницького, що бувши його товаришем і корепетитором в Кременці, пізнійше з уніятського священника перекинув ся в православного й працював для розширення благочестя на Поділї.

Зі всего сказаного видно, що о. Мохнацький в своїх донесеннях не розминав ся з правдою. Не лиш не зновлював нічого, але й мав добру память. Це відчувало ся й відчуваєть ся при читанню його листу. Не шкодять цьому й деякі несправедливости в його поглядах, на приклад, у погляді на роль Василян в 1789 р., про яку можна мати й дещо відмінну гадку. Поза тим сказати

можна, що із своїм поглядом на унію, як на велику помилку Потія, Рагози й Терлецького, о. Мохнацький вповні згоджувався з думками гр.-кат. вишого духовенства в другій половині XVIII й на початку XIX ст. Із XVIII ст. я міг би пригадати вислови офіціала львівської митрополії о. Антонія Левинського, а з початку XIX століття думки про унію в таких істориків, як Гарасевич, Малиновський, Петрушевич, що загалом відомі (гл. мою статтю п. н. „Потієва унія“ в „Ділі“ 1913, ч. 277; Iwan Franko: Z dziejów synodu brzeskiego 1596 г. в „Kwartalnik-u historyczn-ім“, Львів 1895, ст. 1). Я вже згадав, що такої самої думки про унію був певно й еп. Снігурський в тім часі, коли писав до нього свій лист о. Мохнацький.

В результаті на основі всего поданого тут можна сказати, що лист о. Мохнацького, подаючи неправдоподібну вістку про походження Костюшка з українського священничого роду, надавав тій вістці правдоподібности рівночасними донесеннями про інші особи й події, донесеннями правдоподібними або й зовсім віродостойними. Тому й та вістка знайшла певно в еп. Снігурського віру при недостатчі зовсім певних відомостей про рід і уродження Костюшка. Не можуть показувати кому-небудь листу о. Мохнацького з відомих уже причин, еп. Снігурський і в переповіданню його був, розумієть ся, скуний на слова. Міг виразитись лиш загалом, що Костюшко походив з українського роду; міг натякнути лиш на „Manifest“ о. Івана Костюшка. І того було вже досить. Досить було кількох слів із уст такої авторитетної особи для повстання українських традицій про походження начальника польського повстання. Згодом, коли почалось говорити й писати навіть по польській стороні про білоруських і православних предків Костюшка, українські традиції, в тих кругах, для яких між Білорусами й Українцями не було різниці, могли тільки скріпитись. Не просліджено ж і доси родового звязку Костюшків білоруських і українських (волинських). І доки це не буде зроблено, кореня українським традиціям не підітнеться й навіть оповідання о. Малишкевича про Костюшка справедливійше буде називати помилковим, ніж брехливим. Не був о. декан Іван Костюшко батьком Тадея, але свояком його міг бути... Так міркувати можна ще нині. Так певно міркував і еп. Снігурський зі своїми сучасниками. Склонність до такого міркування мусіла проявляти ся в часах, коли агресивність Поляків супротив Українців проявляла ся сильнійше. На-

ціональній гордості угнітаних мусіла схлібляти свідомість, що їх сильніші противники не в силі здобути ся на передових людей власної народности, а користують ся позичаними. Такою свідомістю годується в нас і нині національну гордість у відношенню вже не так до Поляків, як до Москалів, коли пишеть ся про нашу давню літературу, штуку, культуру. Кілько то — мовляв — ми їм дали добра! Слаба потіха, слабій підєм національної гордості...

Не для національно-еґоїстичних цілей моглоб нині служити прослідженне того, „Skąd wygósł Kościuszko“. Для нас воно було би на стільки інтересне й важне, на скільки могло би мати чисто наукову вартість для зрозуміння психіки історичної одиниці, зглядно історичного гурта людей. Ідея це не моя, а Теодора Еске-Хоїньского. Він дав їй вираз у своїй книжці п. я. „Neofici polscy“ (Варшава 1904, ст. 6—7). Подаючи історичний словар Поляків жидівського походження, вказує він на наукове значінне такого словаря, кажучи: „Спитає хто: яку ціль може мати такий словар? Відповім на се: Є се історичний матеріал, як кождий инший. Видається словарі шляхти, письменників, артистів, лікарів, юристів і т. д., чомуж би не мало людей інтересувати, кілько Жидів приняло християнську віру, де, коли, чому і з яких кругів рекругували ся неофіти? Така цікавість дуже природна серед суспільности, яка що-раз більше мішається з жидівською расою. Семітська кров від якогось часу всякає всюди, в усї сфери, а з тою кровю всякають в її інстинкти традиції й погляди. Варшавянин з перед 50 літ не пізнав би вже нині своєї дорогої Варшавки, а за 100 літ, колиб йому вільно було вернути на землю, почув ся би в ній зовсім чужим. Будучому психольогови розвитку і переміни нашої національної душі вияснить словар польських неофітів неодну загадку — скаже йому, чому деякі погляди і опінії, вірування, деякі ідеали, яких польська минувшість не знала, висунули ся на чоло нашої цивілізації“.

Д О Д А Т О К.

Лист о. Алексія Мохнацького до еп. Івана Снігурського.

№ 131 ex 1824

Z Polany 4 Listopada 1824.

pr.

Jasnie Wielmożny Panie Najłaskawszy Archipasterzu i Dobrodziejju!

Mając na pamięci zlecenie Archipasterskie w wyszukiwaniu osobliwosci starozytnych ksiązek, natrafiłem na Służebniczek w Striatynie roku Xsowego 1604 drukowany, o ktorey drukarni dotąd nie słyshałem; lubo w nim na początku intytulacya wydarta, na koncu iednak zostało uwiadomienie, gdzie, za czym staraniem i ktorego roku iest wydrukowany. — Styl przedmowy i niektore w sprawowaniu najswiętszey Tajemnicy Ołtarzowey obrzędy owczesne zwracają w nim na się uwagę; i ten do biblioteki Jasnie Wielmożnego Pana Dobrodziejja przy złożeniu naypowinniejszego mego uszanowania odsyłam; i więcej, gdy mi co podobnego pod oczy podpadnie, odesłać nie omieszkam.

Przy tem tez mogę Jasnie Wielmożnemu Panu Dobrodziejowi doniesć, co moze ieszcze nie iest dotąd wiadomo, że Tadeusz Kosciuszko, ktory był naczelnikiem rewolucyi ostatniey w Polsce, był synem X^{ca} Jana Rocha Kosciuszki, parocha cerkwi Ofiarowania N. Maryi P. w Czopowcach, dziekana Radomyskiego obrządku greckiego uniackiego. — Co mi iest ztąd wiadomo: w roku 1787 był u mnie niejaki Bazyljan Pantaleon Maliszkiewicz w Kanczudze, przyiachał z Kamienca Podolskiego, gdzie pod ten czas był professorem, czyli iak oni nazywali lektorem Teologii, dla odwizdzenia i zapomozenia swoich ubogich krewnych i matki ieszcze zyiącej, człowiek bardzo swiatły, ten bawiąc w moim domu przez dwa tygodnie, postrzegł u mnie do książki wprawiony drukowany Manifest uczyniony przez tegoz X^{ca} Jana Kosciuskę, dziekana Radomyskiego, parocha Czopowieckiego, dnia 22 Grudnia 1768 w grodzie Zytomirskim, przeciwko rzezi, ktora była w tymże samym roku na Ukrainie, a mianowicie przeciwko Oyca Melchisedeka Jaworskiego, ihumena monasteru disunickiego Motrenińskiego, ktory tę rzeź podbudził, namawiając chłopow haydamakow, aby Polakow, ruskich xięzy unitow i zydwow wytępiali; gdzie kilkadziesiąt naszych xięzy unitow tyrańską zginęło śmiercią, w Humanu Bazyljanow unitow wszystkich wyrznięli, X^{ca} Kosteckiego superiora przed wielkim ołtarzem spisami zakłoli, dwie studnie głębokie studentow, ponaywiększey części synow naszych xięzy narzucali i kamieniami przywalali etc. Ten tedy Manifest x. Maliszkiewicz czytając, te prawie mowił do mnie słowa: „Ja tego X^{ca} Kosciuskę znam, on ieszcze zyje, bo gdy byłem w roku przeszłym prefektem szkół Zytomirskich, byłem w domu iego, iest to człowiek wzięty,

uczony i czynny; ale on ma i syna z wielkimi przymiotami, który jest przy krolu, odgłos tam jest o nim nie mały, że ma wyście na człowieka niepospolitego. — Od wielu bowiem godnych panow wychwalaiających iego przymioty słyszałem“. — Gdy więc w roku 1794 doszła do nas wiadomosc o tej rewolucyi, zaraz latwo domyslałem się, iż to ten sam Kosciuszko, syn dziekana Radomyskiego, jest iey naczelnikiem, o którym mi w roku 1787 x. Maliszkiewicz powiadał.

Wspomniony zas Melchisedek Jaworski kilku laty przedemną był w Złoczowie na Filozofii i skonczywszy tam z niepospolitym pospiechem Filozofie, swoich nawet professorow Pijarow na dysputach przewyższał; mieli z nim Pijarowie dosyc pracy, iak mnie moi współuczniowie powiadałi, pocili się nad rozwiazywaniem iego syllogismow: po zakonczeniu bowiem Filozofii bawił tam ieszcze rok cały, gdyz miał kondycę paniczow dobra. — On miał byc, iak tam mowili, z Przemyskiego, a udawał Mazura Rusinow nawet nieznaiacego, pytaiacego się: iaka to wiara ruska? — Jednego czasu, przechodząc spacerem z Pijarami około szkołki, która była przy cerkwi s. Mikołaja, wstąpiłi do niey, a zobaczywszy tam chłopczynę osmioletniego uczącego się na Psalterzu, bardzo ciekawie przypatrywał się temu pismowi, obracaiać Psalterz i tak i iak z zadumaniem niby, do chłopczyny mowil: „Moie dziecie, porzuc to, nie ucz się tego, to cos podobnego do zydowskiego albo arabskiego“. A potem w pięc tygodni, oddawszy paniczow Oycom, najął sobie furę na przedmiesciu Złoczowskim, pojechał do Skitu i został ruskim mnichem disunitą, wkrótce zas. zostawszy ihumeniem Motreninskiego monasteru, stał się głównym nieprzyacielem i przesladowcą łacinnikow i Rusinow unitow, iako się daie widzieć z tego Manifestu, który W. I. X. Lawrowski kanonik odemnie wziął do swojej biblioteki; o tym wszystkim moi współuczniowie znaiący go tam i ten sam, który się na Psalterzu w ten czas uczył, mnie powiadałi w Złoczowie.

Tu zastanowie się należy, co nam przyięcie unii w Polsce przyniosło. Nasi ziomkowie i bracia stali się głównymi naszymi przesladowcami, a łacinnikow Polakow nie zrobilismy tym sobie szczeremi bracia, tylko chytremi i obłudnemi, potaiemnymi przesladowcami; bo podług projektu w roku 1717 doskonale względem wytěpienia Rusi w Polsce ułożonego i sekretnie pomiędzy siebie rozrzuczonego, przeciagnąwszy prawie wszystkich naszych panow xiążąt i szlachtę do siebie, bo im wstęp do tego, że to jedno wszystko, unia zrobiła, przy samych nas chłopach zostawili, a i tych ieszcze nie mało liczbę na swoich przeistoczyli, tym więc sposobem osłabiwszy nas, otwarte przesladowanie na naszych xięży w dyecezyach Łuckiey, Ostroskiey i Kamienieckiey w roku 1787, nielitościwsze iak tamto, wywarli¹⁾, zmysliwszy potwarz, że nasi

¹⁾ Цей історичний факт, як і рівночасну стрічу свою з о. Малішківцем, означає о. Мохнацький помилково 1787 роком. Було то 1789 р. [Гм. В. Антоповичъ: Волинская тревога 1789 года. Київ 1902].

xięża, przenaięci od Imperatorówęj Rosyiskiey przez Filiponow pod pretextem handlu tamtędy krążących i noże rozdaiących, aby chłopow na spowiedziach namawiali, żeby Polakow wyrznęli, i tak hałastra polska znowu naszych xięży i gdzie ieszcze znajdował się znaczniejszy iaki Rusin, rabowali, wiązali, po szubienicach i drzewach wieszali, a osobliwie uczenszych, niejakięgo Barwickiego, mego współuczniã w szkołach Krzemienickich i kolegę cały rok w jedney stancyi, znacznego i mairnego obywatela Jampolskiego, udaiąc, iakoby on o tem wiedział i potuchy podawał, do szczętu zrabowawszy, obiesili, żona ięgo i dzieci troie na ostatnią nędzę przyszły: do czego, pozornie wnoszono i z różnych okoliczności uważano, że nasi Bazylianie poddaniem tey potwarzy, a przynajmniey potakiwaniem i milczeniem, gdzie trzeba było mowie, najwięcey się przyłożyli, co ia sam z X^u Maliszkiewicza uważałem, bo w tym samym roku in 7^{br} był u mnie, i gdym się go pytał, co to tam się stało takiego, czy to iest prawda, iak tu nam donoszą, on ozięble, iak gdyby to nic go nie powinno było obchodzić, odpowiadał, iż coś to tam było, ale się to iuz uspokoilo, to nic; ia mowił: iak to nic, kiedy rabuiã, wiãzã, wieszaiã, a on inszy zaczynał dyskurs; tę potwarz dla tego znowili, aby okazali, iak to nie dobra była na Seymie Warszawskim uczyniona propozycya ta: „Poniewaz ruscy xięża swieccy są bez edukacyi pod rządem biskupow Bazylianow i iuz niema nadziei, aby ich wyedukowali, lepiej więc będzie samych sobie ich zostawic, aby mieli biskupow z swęgo grona swieckich xięży, a tak pewnie będą się edukowac“. Otoż starali się Bazylianie udowodnic, czego się maia Polacy po ruskich edukowanych i pod rządem swieckich xięży biskupow spodziewac, gdyz dyecezya Łucka i Ostroska Lewinskiego, a Kamieniecka Bielanskiego maia biskupow, xięży swieckich. — Znowu w roku 1794 i 1795, odebrawszy pod swe rządy Rossya Ukrainę, Wołyn, Polisie i Podole, dysunicy na naszych xięży wywarli przesładowanie, przynaglaiąc ich na błahocestye, z majątkow wyzuwali, więzili, kijami okładali; niejaki Leon Dwernicki, moy współuczniã i korrepetytor na Filozofii w Krzemieniu, zostawszy xiędzem i parochem w Jampolu, unitã, a potem, przyiãwszy błahocestye, uczyniony protopopem i propagatorem błahocestyi, tyranizował nielitosciwie naszych xięży; X^u Połuchtowiczowi, który potem łacinskim został xiędzem i bawił w moim dekanacie u syna swęgo z żonã, parocha Ternowskiego, 400 kijow dac kazał, etc. Otoż ia za swęgo życia troje przesładowań na naszych xięży to z tey, to z owey strony zaznałem, ktorých iest przyczynã gruba myłka Ragozy, Pocieja, Terleckiego i innych, ktorã poprawic iuz iest rzecz niepodobna.

Polecaiãc mnie łaskawym Archipasterskim wzgłedom i łasce przy naydokładniejszym wyznaniu, iż iestem Jasnie Wielmożnego Pana Dobrodzieja Archipasterza miłosciwego nayposłusznieszym słuęã i codziennym bogomodlcã — *x. Alexy Mochnacki paroch Połański, dziekan Zatwarnicki mp.*

Двоязичні тексти українських пісень XVIII ст.

Подав *В. Щурат.*

Василіянин Юліян Добриловський, видаючи в Почаві 1792 р. „Науки Парохіяльнія... зъ Славенско-Рускаго на простый и посполитый языкъ Рускій предложенія“, мав свідомість, що посполитий язык руський не є народною українською мовою, бо писав „къ благоговѣйному и всечестному читателю“ так: „Вѣдомо бо есть тебѣ благоговѣйный Читателю, же въ русской сей простой, въ Польщы звычайной и посполитой Бесѣдѣ, слова и способы ихъ вираженія, суть рожніи и не всемъ еднаковій: на Волиню иншіи, на Подолю, и на Оукраинѣ иншіи, въ Полѣсю иншіи, ведлугъ своего звычаю, мають люде якобы свойственный свой языкъ, и инший способъ Бесѣды и словъ вираженія. Для того, въ одномъ томъ Наукъ предложеніи не могохъ всемъ такъ между собою не согласующимся, и разнствующимъ, въ рожномъ ихъ Бесѣдѣ несогласіи, подлугъ моего оугодити желанія. Но Ты Всечестный и Благоговѣйный Читателю поневажъ всегда зъ людьми твоей Паствѣ врученными живещи и съ ними всегда бесѣдуючи, добре способъ ихъ бесѣды и словъ вираженія знаещи, для того латво можещи сія краткія науки читаючи, такъ имъ слова виражати, якъ они между собою бесѣдовати обыкоша, и якъ имъ пріятнѣйше, и къ спасенному ихъ пожиткови оугоднѣйше будетъ“¹⁾. Значить ся, у свідомости Добриловського було три мови, що їх можна було-уживати й уживало ся на Україні як свої, не чужі мови:

¹⁾ Друкуючи не кирилицею, але гражданкою, опускаю всі надстрічні знаки.

в книжках славенсько-руська і посполита руська, а у зіткненню з простим народом проста руська мова, українська. Цей третьої мови уживалось як в устній проповіді, так і в піснях, а також, як відомо, для досягнення висшого степеня комізму в інтермедіях, сатирах і травестіях, не призначуваних до друку, бо недостойних його. Тим пояснюється, що писання на простій руській, себто на народно-українській мові стрічають ся тільки в рукописах XVIII ст., підчас як у друках того часу славено-руську мову вшановується на рівні з посполитою руською. Писання на цих двох мовах подібують ся друковані і в суміш, в одній і тій самій книжці, на приклад, у *Naczątk-ach żytyia niebieskiego na ziemi* (перекладі Майхровичевих *Początk-ów życia niebieskiego na ziemi*, друкованих унерве в Бердичеві 1778), де побіч славено-руської прози читається й деякі посполито-руські пісні.

Коли писання на простій руській т. є. народній українській мові мали винятково удостоїти ся друку, тоді мову нагинано до посполитої, й нагинано тим більше, чим поважніша мала бути публікація, для котрої писання призначувало ся. Так поступали Василянські видавці. Більше посполитували мову пісень для почаївського „Богогласника“ з 1790 р. ніж для описаного мною львівського *Katechizm-у* з 1768 р.¹⁾, а для цього *Katechizm-у* більше ніж для раншого ярмаркового видання тих-же пісень в метеликовім форматі, якого дуже рідкий примірник є в мене.

Посполитуючи або славенізуючи тексти простих пісень, Василяни не псували народної мови несвідомо або легкодужно, як се досі в нас часто тверджено. Вони тільки руководили ся цілями, для яких робили се: свідомою призначення пісень для простолюддя чи для міщанства, для співання дома і в дорозі чи в церковних походах та в церкві. Инакше годі булоб пояснити, чому вони друкували ті пісні в ріжних мовах, в більше й менше простонародній або в більше й менше посполитій.

Таксамо, як Василяни, робили й інші видавці наших пісень. Клясичний доказ є в мене під рукою: *Pieśni o Najświętszey Maryi Pannie w Cudownym Obrazie Lwowskim u WW. OO. Dominikanow od Benedykta XIV Papieża Ukoronowanym*. —

¹⁾ Гл. моє: „Із студій над почаївським Богогласником“, Львів 1908, ст. 40.

Є се маленька брошура, метелик формату малої 16-ки, зложений з 6 карток, неповний, бо бракує найменше 1 друкованої картки, наслідком чого текст останньої пісні недокінчений. Всі картки, які збереглись, задруковані густо цідероном. На чолі 1-ої сторінки наголовок. Безпосередно за ним на тій самій сторінці пісня „Pierwsza“ польська: „Zrzodło Łask Boskich nigdy nieprzebrane“. На 2-ій сторінці в низу починаєть ся „Piesn druga“ словами: „Niebios y ziemi nauwyższa Krolowa, Dziedziczna Pani Stołeczna Lwowa“. На 4-ій сторінці „Piesn Trzecia“. З початком: „Witay o Matko z Judzkiego Rodzaju“. На 6-ій сторінці з гори починаєть ся „Piesn Czwarta“, теж польська: „Skarbiec Niebieskich bogactw otworzony“. На 9-ій сторінці з гори „Piesn Piąta Ruska“: „Yzydite tszczery Jerusałymskiya“. На 11-ій сторінці „Piesn szosta Ruska“: „Wesely sia Misto Lwowe“, а на 12-ій сторінці з гори „Piesn taż sama po Słowieńsku“ вже недокінчена: „Torzestwuy dnes Hrade Lwowe“. Значить ся, побіч 4 пісень польських є 2 руські, а з них одна ще й по славенськи. В спеціальній „Bibliografi-i Maryologii Polskiej“ д-ра В. Брухнальського (гл. Księga Pamiątkowa Maryańska. Львів 1905, т. II, ч. 1) друк таких пісень не поданий. Занотовані лиш під ч. 2666 „Piesni o N. P. Maryi. В. w. m. d. i r. (w. XVII—XVIII)“, але на основі такої нотаки не можна ствердити, що це за пісні і в якій бібліотеці вони зберегли ся. Маю вражіння, що брошура львівських Домініканів, яку я описую, бібліографам незнана. Незнана була та брошура також історикови Домініканів кс. С. Барончеви, хоч одну з пісень її (другу) надрукував він як пісню з часу коронації домініканської ікони в дещо зміненим виді (Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce. Львів 1891, ст. 154).

Не маючи в брошурі поданого ані місяця ані року видання, я не лиш пісню знану Барончеви, але і всі інші, які разом з нею надруковані в тій брошурі, на основі їх змісту вважаю піснями з часу коронації, що була 1751 р. Чудеса, згадані в тих піснях, знані з опису коронації (Leon Ulanowski: Obraz N. Maryi P... w kościele Bożego Ciała WW. XX. Dominikanów we Lwowie... Львів, 1853]. Всі ті чудеса відносять ся до передкоронаційного часу; покоронаційних не згадуєть ся. Тому з великою правдоподібністю можна припускати, що й брошура з піснями походить із 1751 або 1752 р.; тим більше можна так припускати, що коронації ікон без таких друків ні-

коли не обхсдильсь. Згадавши про домініканську брошуру перший раз 1912 р. у фейлетоні „З нашої наукової літератури“ [Діло 1912, ч. 264), тепер впроваджую її докладнішим описом в бібліографію, а пісні в руській і славенській мові передруковую вірно в додатку.

Передруковані пісні незвичайно важні не лиш як ілюстрація різниць між двома книжними мовами на Україні XVIII ст., але і як доказ, що одна і та сама пісня зложена на двох різних мовах, на посполитій руській і славенській, мала на обох тих мовах однакове право горожанства в літературі. Близший до народної мови посполитий текст не вважав ся гіршим від славенського. Славенський не був попованнем посполитого. Обидва тексти друквано в тім самім виданню.

ДОДАТОК.

Piesn piąta ruska

na tę notę iak o. S. Onufrym Poyte wsy Sohlasnoho.

Yzydite tszczery Jerusalymskyia uzryte Carycu w Wincy
 Wosklyknite klasom welyiu radost Preswiatyi MARYI Diwycy.
 Raduysia, Nebesna Caryce,
 Raduysia, zemnych Władczyce,
 Czesnaia pochwało, Muczenykow sławo, Tiła naszeho zdrawyie.
 Raduysia MARYIE wsey wselenni sławo Cheruwym Czestniszaia
 Raduysia Diwyce Czystoty Zercalo Cerafym Sławniyszzaia.
 Raduysia ystocznycze żyzny,
 Raduysia prybiżyszczе prysny,
 K Tebi prybihaiem. W pomoszos przywaiem Hrysznyi raby twoi.
 Oblczenna w Słońce krasnaia MARYIE Syiaiesz wsemu switu
 Wozsyiałaś y dneś we Lwowskom Powiti y semu nowomu Litu.
 Tebe na pomoszcz wzywaiem,
 Pod Twoi nohy upadaiem,
 Ratuy nas Diwyce, Maty Władczyce, Dnes Ukoronowana,
 Ty nasza Caryca na Presfoli swoim iak Słońce syiaiesz,
 Sprestola swoieho czasu wzyywaiesz, mertwyia Woskreszaiesz
 Czelowikow od bisow uwolniaiesz,
 Y od bid Ludey swobozdaiesz,
 Febry odhaniaiesz, Szkody prywertaeasz, Slipych proświszczaiesz.
 Tyś iest osoblywsza Protektorka nasza, Polska tobi przynaie,
 Duszu y tyło serce y uczynki w ruci twoi oddaie.
 Ktebi, sopłaczem prypadaiem,

Ktwoiemu Obrazu prytykaiem,
 Tyś Czudna Caryca, Maty Władyczycza u Dominikanow.
 Rym, Korolestwo, Hetman, y Pospolstwo Koronu Ty daie
 Rod weś ciłym sercem sosłezamy Diwo ktebi prybihaie,
 Borony nas od nahloy smerty,
 Wohrisech neday nam umerty,
 Caryce presławna, Maty swita iawna, w Dominikańskom Obrazi.
 Łykuy Hrade Lwowe, hdy Caryca w tebi y Matka iedyna
 Wsich spasaiet hrisznych y mołytsia za nas do swoieho Syna
 Myże dneś Raduysia wolaie,
 Pod twoiu myłost prybihaie,
 O! Obradowanna, MARYIE Presławna,
 Wsich nas nezabudy, Amin.

Piesn szosta ruska.

Weselysia Misto Lwowe! hdyż taia w Tobie,
 Kotoroiu Boh za Matku, ulubyl sobi,
 Wo Obrazi umylennom,
 Od Łuki y z obrazennom,
 Jaśniet Daramy
 Ruskich kraiew Wodzy, tuju w Wiynach nosyły,
 By wraz z neiu nepryiatel swoich hronyły
 Ta im była zawsze sława,
 Y pokoju wseho hlawa,
 Wsim wirnym ludem.
 Oniy predwiki Anhely, toy rozkaz mały,
 Aby Iu od złych upadkow zachowywały,
 Toy zaś rozkaz wypełnyły,
 Hdy Iey Obraz prenosyły,
 Zmisca na misce.
 Nim Lwow w swoich obszyrnostiach był założennyi
 Już obraz u Dominikanow sey położennyi
 Od Konstancyi reczennoy,
 W Syni swoiu Proslawlennoy,
 Łeoni Sławnom.
 Toy chotiaczy Matku swoiu, naslidowaty
 Kazał z Pałacu Świątyniu wymurowaty
 Aby w nim Ta wowik była:
 Kotra Łeona zrodyla,
 Od Trybu Judy.

Chociesz Czuda zrachowaty? ktoż toie może?
Ty ich tylko dobre znaiesz Predwiczny Boże.

Chronych, slipych yscilaiet

Y umerłych woskreszaiet,

Szczoż większe powim?

Takich tu Łask bez prestanku, tyi doznaiut
Kotoryi do toy Diwy, szczyre wołaiut.

Błahoslawnych błahosłowlu,

Misce w Nebi u hotowlu,

W Obrazi mowyl.

O! MARYIA Maty słowu z ludyi wybranna

Od wikow w Nebi od syna Ukorońowanna

My ty w Obrazi Koronu,

Daiem budy w oboronu,

Wtim wirnym Ludem, Amin.

Piesn Taż sama po Słowieńsku

Torzestwuy dnes Hrade Lwowe, se Diwa w Tebi,

Juże Boh yzbra wo Mater preźde wik sebi

Syia w Jkoni diwstwennoy,

Od Łuki y zobrazennoy,

Danna Ty w radost

Kniażem syia bi Rossyiskim wo branéch syła,

Jehda nań ot wostaiuszczych kripost hromyła,

Syia Carem szczyt y sława

Myru wsenu myra hlawa,

Y Zastupnyca.

O ney preźde ko Anhelom Archyiereia,

By hłas chranyły Ju w putech y steziach Jeia

Jeia Obraz umylennoy,

Ot Anhel bi prenesennyi

Ot Mista w Misto

Preźde hrad sey Lwow byst sozgan, Obraz Diwycy,

Dan Synom Domynika, ot Sławnoy Carycy,

Konstancya se reczenna

W czadi swoim ubłazenna,

Łeoni woźdi

Iže

